

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ'NDE GELİŞTİRİLEN SÖYLEMLERİN
FOUCAULTCU ANALİZİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Yunus DEMİR

Danışman
Doç. Dr.
Mustafa KARA

Çanakkale 2019

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “15 Temmuz Darbe Girişimi’nde Geliştirilen Söylemlerin Foucaultcu Analizi” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir bir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

22./11/2019

Yunus DEMİR

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Yunus DEMİR'e ait "15 Temmuz Darbe Girişimi'nde Geliştirilen Söylemlerin Foucaultcu Analizi" adlı çalışma, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalı YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Üyeler	İmza
Doç. Dr. Mustafa Kara (Danışman)	
Doç. Dr. Celalettin YANIK	
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Tanju AKYOL	

Tez No : 102 83461
Tez Savunma Tarihi : 20.11.2019

ONAY

Prof. Dr. Şerif KORKMAZ
Enstitü Müdürü

22.11./2019

ÖZET

15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ'NDE GELİŞTİRİLEN SÖYLEMLERİN FOUCAULTCU ANALİZİ

Bu çalışma, Foucault'nun özne ve iktidar kavramları çerçevesinde, 15 Temmuz söylemlerinin köşe yazıları üzerinden analizini konu almaktadır. Çalışma, 15 Temmuz Darbe Girişimi ile birlikte öznenin, iktidarın ve özne-iktidar ilişkilerinin nasıl ele alındığını dolayısıyla da özneleştirme süreçlerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Çalışmada nitel araştırma tercih edilmiştir. Veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Çalışmada, Cumhuriyet Gazetesi ve Yeni Şafak Gazetesi'nden seçilen köşe yazıları MAXQDA 2018 nitel veri analizi programı yardımıyla analize tabi tutularak değerlendirilmiştir.

Araştırma sonucunda, günümüz Türkiye'sinde özne-iktidar ilişkilerinin hukuksal-söylemsel iktidar bağlamında kavrandığı ve hukuksal-söylemsel iktidarın; daha baskın olduğu, disiplin ve güvenlik mekanizmalarının taktik ve stratejilerini de kullanarak işlediği ve böylelikle bir yönetme pratiğine dönüştüğü sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özne, İktidar, Foucault, 15 Temmuz Darbe Girişimi

ABSTRACT

FOUCAULDIAN ANALYSIS OF DISCOURSES DEVELOPED AT 15th JULY COUP ATTEMPT

This study focuses on analysis of the 15th July discourses through newspaper columns, in the context of Foucault's subject and power concepts. The study aims to reveal how the subject, power, and subject-power relations are handled with the 15th July 2016 Coup Attempt, and thus the processes of subjectivation.

Qualitative research method are preferred in this study. As data gathering technique, document review technique is used. The articles selected from Cumhuriyet and Yeni Şafak Newspapers is analyzed with the MAXQDA 2018 qualitative data analysis program.

As a result of the research, it is concluded that subject-power relations are comprehended in the context of juridico-discourse power and that juridico-discourse power is more dominant, operates by using the tactics and strategies of disciplinary and security mechanisms, and thus transforming into a practice of governing in today's Turkey.

Key words: Subject, Power, Foucault, 15th July 2016 Coup Attempt

ÖNSÖZ

15 Temmuz 2016'da meydana gelen darbe girişimi, Türk Silahlı Kuvvetleri içerisindeki yapılanması başta olmak üzere, devletin her kurumunda örgütlenmiş olan Gülen Cemaati tarafından gerçekleştirilmiştir. Tarihsel süreçte, Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde emir-komuta zinciri dışında darbe girişimleri olduğu bilinmekle birlikte, silahlı kuvvetler içerisinde siyasal İslamcı bir yapılanmanın darbe girişimine kalkışması ve halkın darbeye direnmesi Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bir ilk kez karşılaşılan bir durumdur.

Çalışmada, 15 Temmuz Darbe Girişimi'nden sonraki bir aylık süreçte Cumhuriyet Gazetesi ve Yeni Şafak Gazetesi'nden seçilen köşe yazıları, Foucault'nun özne ve iktidar kavramları çerçevesinde değerlendirilerek 15 Temmuz söylemlerinin Foucaultcu bir analizi yapılmış ve böylelikle özneleştirme süreçleri anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tez yazım sürecinde yaptığı katkılar için, yüksek lisans eğitimim süresince kendisinden aldığım derslerde araştırma yöntemleri konusunda bana öğrettikleri için, ama özellikle bu çalışmada kullanmış olduğum MAXQDA nitel veri analizi programını öğrenmeme vesile olduğu için sayın danışmanım Doç. Dr. Mustafa KARA'ya teşekkür ediyorum.

Sadece eğitim hayatımda değil hayatımın her alanında bir şeyi başarabileceğime dair bana sürekli güven duymalarından, desteklerini hiç esirgememelerinden, bana rehber olmalarından, katlanmalarından ve güç vermelerinden ötürü; hem bu yaşıma gelmiş olmama rağmen hâlâ ve her an beni ve kardeşimi düşünmeye devam eden canım anam Melihat DEMİR'e hem de ana karnından itibaren beni bu hayatta yalnız bırakmayan ve bana yoldaş olan canım ikizim Emre DEMİR'e, verdikleri motive edici desteklerinden ve yardımlarından ötürü sevgili Dilek BİLGİN'e, Duygu CANSEVER'e, kardeşim Hidayet ÇILDIRMAZ'a, ve "Serkan Abim"e varlıklarından ve emeklerinden dolayı sonsuz teşekkür ediyorum. Ve biz, hep ve birlikte söylemeye devam edeceğiz: "*dum spiramus tuebimur*"

Yokluğu dahi güç veren babamın aziz hatırasına minnet, sevgi ve saygı ile ithaf ediyorum.

Yunus DEMİR

Çanakkale, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM FOUCAULT'DA ÖZNE

1.1. Kurulu Özne	7
1.2. Çürütülemeyen Hata: Hakikat	10
1.3. Özne, Hakikat ve İktidar İlişkileri	14
1.4. Özne ve Nesne İlişisini Anlamamızı Sağlayan Kavram Olarak Pratikler	18
1.5. Dispositif ve Sorunsallaştırma	18

İKİNCİ BÖLÜM FOUCAULT'DA İKTİDAR

2.1. İktidar İlişkileri.....	25
2.2. İktidar İlişkilerinin Mümkünlük Koşulu Olarak Özgürlük ve Direniş.....	28
2.3. Bilgi, Söylem ve İktidar	32
2.4. İktidar İlişkilerinin Özellikleri	35
2.4.1. İktidar İlişkilerinin Merkezsizliği.....	36
2.4.2. İktidar İlişkileri Aşağıdan Gelir, Yukarıya Gider	38
2.4.3. İktidar İlişkilerinin Pozitifliği	40
2.5. İktidarın Görünümleri	41
2.5.1. Hukuksal-Söylemsel (Juridico-Discursive) İktidar Modeli.....	41
2.5.1.1. Hukuksal-Söylemsel İktidar Modelinin Özellikleri	43
2.5.1.1.1. Meta-İktidar	43
2.5.1.1.2. Merkezi İktidar	45
2.5.1.1.3. Negatif ve Baskıcı İktidar.....	47
2.5.1.2. Hukuksal-Söylemsel İktidar Modelinden Niçin Kurtulmak Gerekir?..	49

2.5.2. Hukuksal-Söylemsel İktidardan Yaşam Üzerindeki İktidara: Biyo-İktidar	53
2.5.2.1. Anatomo-Politika veya Disiplinci İktidar	56
2.5.2.2. Biyo-Politika veya Düzenleyici İktidar	61
2.5.2.3. Disiplinci İktidarın ve Düzenleyici İktidarın Eklemlenme Noktası Olarak Norm	65
2.5.3. Hükümranlık, Disiplin ve Yönetim Üçgeni Olarak Yönetimsellik	67
2.5.3.1. Yönetimselliğin “Yönetim”i	72
2.5.3.1.1. Pastoral İktidar	78
2.5.3.2. Yönetimselliğin “Mentalite”si: Devlet Akli ve Polis	84
2.5.3.3. Güvenlik	91
2.5.3.3.1. Güvenliğe Özgü Mekân: Ortam/Milyö	94
2.5.3.3.2. İstatistik, Risk, Tehlike	96
2.5.3.3.3. Güvenlik-Özgürlük Paradoksu	102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

3.1. Konu, Amaç ve Önem	106
3.2. Araştırmanın Varsayımları, Sınırlılıkları, Kapsam ve Sınırlamaları	106
3.3. Araştırma Soruları ve Araştırma Problemi	107
3.4. Araştırma Yöntemi	108
3.5. Araştırma Deseni, Evreni ve Örneklemi	108
3.6. Veri Toplama Yöntemi ve Veri Analiz Tekniği	109

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Cumhuriyet ve Yeni Şafak Gazeteleri İki Vaka Modeli	111
4.2. Yeni Şafak Gazetesi Betimsel Bulgular	112
4.2.1. Yeni Şafak Gazetesi Belge Portresi	113
4.2.2. Yeni Şafak Gazetesi Tema İstatistikleri	113
4.2.3. Yeni Şafak Gazetesi Tek Vaka Modeli	117
4.3. Cumhuriyet Gazetesi Betimsel Bulgular	129
4.3.1. Cumhuriyet Gazetesi Belge Portresi	129
4.3.2. Cumhuriyet Gazetesi Tema İstatistikleri	130
4.3.3. Cumhuriyet Gazetesi Tek Vaka Modeli	134

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	146
KAYNAKÇA.....	162
ÖZGEÇMİŞ	171

KISALTMALAR

- Çev.** : Çeviren
Der. : Derleyen
Ed. : Editör
Y.h.n : Yayına Hazırlayanın Notu

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1. Tema-Kod Sistemi	110
Şekil 3.2. Renk Anahtarı	110
Şekil 4.1. Cumhuriyet ve Yeni Şafak Gazeteleri İki Vaka Modeli	111
Şekil 4.2. Yeni Şafak Gazetesi Belge Portresi	113
Şekil 4.3. Yeni Şafak Gazetesi Tek Vaka Modeli	118
Şekil 4.4. Cumhuriyet Gazetesi Belge Portresi	130
Şekil 4.5. Cumhuriyet Gazetesi Tek Vaka Modeli.....	135

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 4.1. Yeni Şafak Gazetesi Ne Teması Kod İstatistikleri.....	114
Grafik 4.2. Yeni Şafak Gazetesi Ne Zaman Teması Kod İstatistikleri	114
Grafik 4.3. Yeni Şafak Gazetesi Neden Teması Kod İstatistikleri.....	116
Grafik 4.4. Yeni Şafak Gazetesi Kim Teması Kod İstatistikleri	116
Grafik 4.5. Cumhuriyet Gazetesi Ne Teması Kod İstatistikleri	130
Grafik 4.6. Cumhuriyet Gazetesi Ne Zaman Teması Kod İstatistikleri	131
Grafik 4.7. Cumhuriyet Gazetesi Neden Teması Kod İstatistikleri	133
Grafik 4.8. Cumhuriyet Gazetesi Kim Teması Kod İstatistikleri.....	134

GİRİŞ

Foucault'nun çalışmaları gerek içerik gerekse de yöntem bakımından seleflerinden belirgin bir şekilde ayrılmakta ve zihinleri alışılmışın dışında kurcalayan bir özellik taşımaktadır. Bu özellik, onun eserlerini okuyanlarda uyanan merak duygusunda ve sorgulama isteğinde kendisini apaçık bir şekilde göstermektedir. Özneye, hakikate ve iktidara ilişkin evrensel ve özcü ontolojiyi, kullandığı arkeoloji, soykütük ve etik yöntemleri ile karşı çıkmış ve bu alandaki ezberleri yıkmıştır.

Foucault'nun arkeolojiye yüklediği anlam alışıldık kullanım şekline farklıdır. Arkeolojiyi; bir bilim olarak değil, bir inceleme yöntemi olarak ele alır. Foucault'da hedefine bilgileri alan arkeoloji;

(...) bilgilerin ve teorilerin nereden itibaren mümkün olduklarını, bilginin hangi düzen mekânına göre oluştuğunu, bilimlerin oluşmaya, deneylerin felsefelerine yansımaya, rasyonelliklerin ortaya çıkmaya -herhalde çözülmek ve sonra da yok olmak için- başlamalarının hangi tarihsel apriori ve fikirlerin hangi pozitiflik unsurunun içinde görülür hale geldiklerini bulmaya çabalayan bir incelemedir (Foucault, 2017d: 20-21).

Yani arkeoloji, bilimsel söylemlerin ortaya çıkışına imkân veren söylemsel pratiklerin ya da anonim kuralların ortaya çıkarılmasıyla ilgilenir (Foucault, 2014b: 12). Bilgiye, içine girdiği doğru-yanlış oyunu yani hakikat oyunu ile bir takım iktidar etkileri yüklenir ve bunun sonucunda söylemler ve hakikatler oluşturulur. İşte arkeoloji, bazı koşullar sonucu ortaya çıkan bilgiler neticesinde oluşan söylemsel pratikler ve hakikatlerin özneliğimizi kurmasıyla ilgilenir.

Ortaya çıkan bu söylemsel pratikler, söylemsel olmayan pratiklerle ilişkilidirler. Foucault, söylemsel ve söylemsel olmayan pratiklerin birbirlerine eklenmelerini arkeolojinin yanında soykütük yöntemi ile de açıklar. Foucault'nun kullanımında soykütük, iktidar ilişkilerini hedefine alan bir yöntemdir. Soykütük; olayların tekliğini her türlü tekdüze amaçlılığın dışında saptayan, ideal anlamlara ve tanımsız amaçlılıkların tarih-ötesi açılımına karşı çıkan ve köken arayışına ters düşen bir analizdir (Foucault, 2011: 230-231). Soykütük, söylemsel ve söylemsel olmayan pratikler aracılığıyla özneliği kuran iktidar ilişkileri analizi temelinde ele alınır.

Hem arkeoloji hem de soykütük, tarihsel rasyonalite biçimlerini görünür kılmak amacındaki tarih çalışmalarıdır (Foucault, 2014b: 13). Arkeoloji ve soykütük yöntemi ile Foucault; öznenin, öznel deneyimin, hakikatin bilgi ve iktidar etkilerince nasıl kurulduğunu

ortaya çıkarmaya çalışır. Bu noktada devreye etik girer. Foucault'da etik, kişinin kendisiyle kurduğu ilişkiler anlamındadır (Foucault, 2017a: 135). Etik, "(...) bireyin kendini özne olarak oluşturması ve öyle kabul etmesine yol açan kendisiyle ilişkisinin biçim ve yöntemlerini araştırmak" amacındadır (Foucault, 2017a: 119). Foucault etik ile, öznenin kendisini değiştirerek ve dönüştürerek kendilik pratikleri aracılığıyla kurmasını ele alır.

Foucault'ya göre; modern ve çağdaş felsefe, iki büyük eleştirel sorgulama geleneğine bölünmüştür ve bu bölünmenin temellerini Kant sağlamıştır. Bunlardan ilki; on dokuzuncu yüzyıldan bu yana devam eden, "doğru bilginin mümkün olma koşulları sorununu ortaya atan" ve "hakikat analitiği" diyebileceğimiz gelenektir. İkincisi ise; *şimdinin (kendimizin) ontolojisi*dir ve Kant'ın *Aufklärung (Aydınlanma) nedir?* sorusu ile ya da *Devrim* hakkında yazdığı eserde meydana gelmiştir. Bu tip eleştirel gelenek şu soruları sorar: "Güncelliğimiz nedir? Şimdiki zamanda yaşanabilecek mümkün deneyimler alanı nedir?" Burada, bir hakikat analitiği söz konusu değildir (Foucault, 2014a: 172). İşte Foucault'nun kendini konumlandığı yer bu ikincisi, "şimdinin ya da kendimizin bir ontolojisi"dir. Foucault'nun; Hegel'e, Nietzsche'ye, Max Weber'e oradan da Frankfurt Okulu'na giden ve kendisinin de içinde çalışmaya çalıştığı gelenek budur (Foucault, 2014a: 172).

Foucault, Kant'ın "*Was heisst Aufklärung?*" (Aydınlanma Nedir?) başlıklı metnini dikkate değer bulur. Çünkü, bir filozof bu metinde daha önce yapılmamış bir şekilde metafizik sistemlerle veya bilimsel bilginin temelini ne olduğu ile değil; tarihte henüz gerçekleşmiş güncel bir olayın araştırması ile ilgileniyordu. Kant, aydınlanma nedir sorusuyla, "*Şimdi ne oluyor? Bize ne oluyor? Bu dünya, bu çağ, içinde yaşadığımız şu an neyi ifade ediyor? Aufklärer olarak, Aydınlanma'nın bir parçası olarak biz neyiz?*" gibi sorulara gönderme yapıyordu. Kantın bu sorularla vurgulamak istediği, Kartezyen düşüncenin ben kimim gibi sorularının aksine, "tarihin çok kesin bir anında biz neyiz?" sorusu ile gerek içinde bulunduğumuz dönemin gerekse de kendimizin bir analizinin yapılmasıdır (Foucault, 2014a: 67-68). Foucault'nun şu sözleri ne demek istediğini daha net açıklamaktadır:

Bence Kant'ın bu metinde ilk defa ele alır görüldüğü soru, şimdiki zaman sorusu, güncellik sorusudur: Bugün neler olup bitmektedir? Şu anda neler olup bitmektedir? Ve hepimizin kendimizi içinde bulduğumuz ve halen yazmakta olduğum şu anı tanımlayan bu "şimdi" nedir? (Foucault, 2014a: 163).

Foucault'nun felsefe geleneğindeki yeri Kant'ın eleştirel geleneği olarak görülür. Foucault'nun yapmak istediği “*Düşüncenin Eleştirel Tarihi*”dir. Düşüncenin eleştirel tarihi ne bir fikir tarihidir ne de bilgisizliklerin deşifre edilmesidir. Düşünce “bir özne ile bir nesneyi, mümkün olan çeşitli ilişkileri içinde ortaya koyan bir edim anlaşılıyorsa, düşüncenin eleştirel tarihi öznenen nesneye kimi ilişkilerin -bu ilişkiler mümkün bir bilginin kurucusu oldukları ölçüde- oluştuğu ya da değiştiği koşulların analizidir.” (Foucault, 2011: 350).

Nihayetinde şimdinin ontolojisi, “şimdinin dâhil olduğu bir tarihsel kesiti, şimdinin dâhil olmadığı ve olamayacağı önceki tarihsel kesitleri de ortaya koyarak farklılıkları içinde ele almak, dolayısıyla şimdiyi kavramaktır.” (Koloş: 2016: 15).

Kendimizin tarihsel bir ontolojisini yapabilmek için, sınırlar dayatan deneyimlerin ve hakikat oyunlarının eleştirisini yapmak gerekir. Bu tarz bir eleştiri ise geleneksel tarih yöntemi ile yapılamaz. Geleneksel tarih anlayışı, metafiziğe bağımlıdır, köken arayışındadır ve tarihi çizgisel bir gelişme biçiminde betimleyerek tarihin sürekli olduğunu ve ileriye doğru hareket ettiğini varsayar (Foucault, 2014a: 22).

Foucault'ya göre geleneksel tarihselcilik; *a priori* kabul ettiği -örneğin hükümler-hükümlerlik, uyruk-halk, devlet-sivil toplum gibi- evrensel kavramlardan yola çıkarak somut olgulara varır ve pratiklere anlam vermek için çıkış noktası olarak kullanır. Bu nedenle o, evrensel kabullerden yola çıkan tarihsel indirgemeci bir anlayışa karşı çıkar ve bu kavramların, pratiklerin verili olduğunu kabul etmeyerek bu kavramların, pratiklerin kendilerinden yola çıkarak evrensellikleri sorgular. Yani Foucault, tarihselciliğin tam zıddını yapmak ister. Evrenselliklerin olmadığını kabul ederek, evrensellikleri sorgulayarak ve tarihin kendisini eleştirel bir araç olarak kullanarak yola çıkar (Foucault, 2008: 2-3). Yani Foucault kendisini, evrensel ve özcü bir ontolojiyi reddederek olguları süreksizlikleri ve tekillikleriyle ele aldığı yeni bir tür tarihselcilik içinde konumlandırır.

Dolayısıyla Foucault'ya göre, *a priori* bir özne ve iktidar kuramlarından hareketle, özneleştirme süreçleri anlaşılabilir. Çünkü böyle *a priori* kuramlar, önceden o özneyi nesneleştirir ve nesneleştirilen özne üzerine bir teori geliştirir. Bunun, analitik bir çalışmanın başlangıcı olarak kabul edilmemesi gerekir (Foucault, 2014a: 59). Böyle bir kavrayışın sonucu olarak Foucault, özneyi oluşturan tarihsel şartların neler olduğuna ve öznenin nasıl kurulduğuna önem verir.

Foucault özneleştirme süreçlerini; sabit özleri reddederek farklı kimlikler olabileceğini varsayan, verili kimliklerin kökeniyle değil bu kimlikleri çözmekle, ayırtılmakla ilgilenen ve değişmez doğruluğun olduğunu reddeden soykütük yöntemiyle ele alır. Soykütük, tarihini yazdığı şeyi süreklilik içinde değil; şeyin kendisinin oluşum sürecinde meydana gelen mücadelelerin, müdahalelerin, sapmaların, hataların ve raslantısallıkların sonucu olduğunu kabul ederek bir süreksizlik içinde ele alır. Bizlere dayatılan kimliklere ve sınırlara mecbur olmadığımızı göstermek ve bunları aşabilmek için yapmamamız gereken şimdinin ontolojisi, geleneksel tarih anlayışına değil soykütük yöntemine dayanmalıdır. Çünkü soykütük, dayatılan kimliklerin reddedilmesinde yöntemsel bir araçtır (Foucault, 2014a: 23).

Foucault, modern öncesi dönemde iktidarı “hukuksal-söylemsel iktidar” kavramı ile analiz eder. Sözleşme teorileri arasında Hobbes’un sözleşme kuramının, hukuksal-söylemsel iktidar modelinin temelinde yer aldığı söylenebilir. Bu modelde iktidar; merkezi olmasıyla, alınıp devredilen bir fenomen olmasıyla, yasalarla, yasaklamalarla, baskıcı olmasıyla, negatif anlamlarıyla tasvir edilir. Bireyler ise hem itaat eden olarak uyruk/tebaa hem de haklarını devredip devralan olarak hukuki özne şeklinde tasvir edilirler. Foucault ise iktidarın, yasa ve yasaklar çerçevesinde devredilip devralınan bir olgu ve hükümler temelli olarak ele alınmasına karşı çıkar.

Foucault, yöntemsel olarak da hukuksal-söylemsel iktidar modeline karşıdır. Çünkü Foucault, yukarıda bahsettiğimiz gibi, kavramsallaştırılmak istenilen şeyin ilk başta nesneleştirilerek tanımlayan ve tanımlanan bu nesne üzerinden kuram geliştiren yaklaşımlara mesafeli durur. Bu sebeple özneyi ve iktidarı *a priori* kabul eden kuramlara şüphe duyar. Hukuksal-söylemsel iktidar modelinde de yapılan bu olduğundan Foucault, yöntemsel olarak da bu modele şüphe ile yaklaşır.

Foucault, iktidarı analiz ederken iktidarın belirli bir merkezinden değil yerel odaklardan hareket eder. Aşağıdaki yerel iktidar ilişkilerinde ortaya çıkan ve kolonizasyonla yukarıya doğru uyarlanan iktidar ilişkilerini analiz eder. Yönetenlerin akıllarında olanlarla, niyetleriyle ilgilenmez aksine pratiklerle ilgilenir. Foucault, iktidarın salt negatif bir yapısından değil pozitif yapısından da diğer bir deyişle üretken yapısından da bahseder ve onu bu pozitiflik içinde ele alır. İktidar pozitif oluşuyla; bilgi üretir, hakikat üretir, özne üretir. Bu tarz bir felsefi duruş, özneye ve iktidara ilişkin evrensel ve özcü bir ontolojinin reddi anlamına gelir. Dolayısıyla ne öznenin ne de bir iktidarın *a priori* kökenleri yoktur.

Tüm bu farklılıklardan dolayı hukuksal-söylemsel iktidar modeli, modern öncesi dönem iktidarını açıklama kabiliyetine sahip olsa da modern dönem iktidarı olan biyo-iktidarı açıklamaktan uzaktır. Hukuksal-söylemsel iktidar modeli; iktidarı, modelin kendisinin sağladığı meşruiyet çerçevesinde kavranmasını sağladığından bu yeni tarz iktidarın görünümünü maskeleyerek onu değişen görünümünün aksine hâlâ hukuk ve yasa kavramlarıyla ele almamıza neden olmaktadır. Dolayısıyla iktidar analiz edilirken; bireylerin özne olarak kurulduğu süreçleri analiz edemeyeceğinden günümüzde etkisini hâlâ devam ettiren hükümranlık modelinden kurtulmak gereklidir.

Foucault, biyo-iktidarı ikiye ayırır: 1) Bedenin anatomo politikası veya disiplinci iktidar 2) Nüfusun biyo-politikası veya düzenleyici iktidar. Disiplinci iktidar, insan bedeninin disipline edilmesi yoluyla; daha uysal ve itaatkâr kılınması, yeteneklerinin geliştirilerek daha verimli ve yararlı kılınması ve böylece ekonomik denetleme mekanizmaları ile bütünleştirilmesi amacındadır. Dolayısıyla, disiplinci iktidarın nesnesi bedendir ve beden üzerinde yoğunlaşarak bireyselleştirici etkiler yaratır. Düzenleyici iktidar ise bedenle ilgilenen disiplinci iktidardan farklı olarak nüfusla ilgilenen bir iktidardır, diğer bir deyişle, beden-insanla değil tür-insanla ilgilenmektedir. Düzenleyici iktidar, nüfusu; doğum ve ölüm oranları, yaş piramitleri, sağlık durumu, yaşam süresi, üremesi üzerinden ele alarak düzenlemek amacındadır. Disiplinci iktidar, bireyin bedenini disipline ederek onu bireyselleştirici etki yaratırken; düzenleyici iktidar, yaşama odaklanarak nüfus üzerinde bütünleştirici etki yaratır.

Foucault'da yönetimsellik, yine kendisinin üç iktidar kavramsallaştırması olan hükümranlık, disiplin ve yönetim modellerinden oluşan bir üçgen, bir çatı kavram olarak ele alınmaktadır. Yönetimsellik, iktidarın analizinin mikro fiziğinden makro fiziğine geçiş ve iktidar analizinin makro düzeyde sürekliliğine imkân veren bir kavramsallaştırma. Yönetimsellik hem devletin ve özneleştirme süreçlerinin analizini hem de hukuki-savaşçı iktidar anlayışının dışında bir iktidar analizini mümkün kılmaktadır. Böylelikle, iktidar ilişkileri devlete indirgenmeksizin devlet ölçeğinde incelenebilmektedir

Bu çalışma, Foucault'nun özne ve iktidar kavramları etrafında, seçilen gazete ve köşe yazıları üzerinden 15 Temmuz söylemlerinin analizini konu almaktadır. Çalışma, 15 Temmuz Darbe Girişimi ile birlikte öznenin, iktidarın ve özne-iktidar ilişkilerinin nasıl ele alındığını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle, bir davranış biçimi olarak vatandaşlığın sorunsallaştırılmasıyla ortaya çıkan bilgi, söylem, hakikat ve iktidar etkileri

sonucu kurulan öznel deneyim anlaşılma ve özne-iktidar ilişkilerinin nasıl vuku bulduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

FOUCAULT'DA ÖZNE

Bu bölümde, Foucault'nun özneye ilişkin düşüncelerine yer verilmiştir. Özne; hakikat, iktidar ilişkileri, pratikler, dispositif ve sorunsallaştırma kavramları çerçevesinde ele alınmıştır.

1.1. Kurulu Özne

İnsan, düşüncemizin arkeolojisinin yakın tarihli olduğunu kolaylıkla gösterdiği bir icattır. Ve belki de yakınlardaki son (Foucault, 2017d: 538-539).

Foucault'nun yukarıdaki cümleleri onun özneye bakışını özetler niteliktedir. Ona göre insan, iki yüz yılı aşmayan geçmişiyle modern zamanımızın icadıdır. İnsan, bilgiyle mümkün olur ve bilgi yeni biçimler aldıkça o da yok olup gidecektir (Foucault, 2017d: 23). Çünkü Foucault'ya göre modern anlamda ruh, birey ve insan, iktidarın insanların bedenlerini kuşatma biçiminde meydana gelen dönüşümlerin bir ürünüdür (Rigel vd., 2005: 103). Foucault, böylelikle egemen gücün olmadığı bir zamanda var olduğu kabul edilen rasyonel insana meydan okur. Çünkü insan, tarihsel bakımdan analiz edilebilecek iktidar pratiklerince kurulan bir icattır, hem de o kadar eski değil yeni bir icattır. Foucault, bilginin hem öznesi hem de nesnesi olarak insanın değişiminin bilgideki değişime bağlı olduğunu vurgulayarak verili özneye karşı çıkar.

Foucault'da öznenin ne anlama geldiğini anlamak için, onun, bir özne kavramsallaştırmasının nasıl olmaması gerektiğine dair düşüncelerine değinmemiz gerekir. Öncelikle belirtmek gerekir ki; Foucault, “hepimiz yaşayan ve düşünen öznelimiz (...) Herkes hem düşünür hem eylemde bulunur.” diyerek bir özne kavramını reddetmediğini gösterir (2014a: 103),

Foucault, “öznenin söz edilmesini hep engellediniz” şeklinde yöneltilen eleştiriyi cevaplarırken neyi reddettiğini açıkça belirtir:

Benim reddettiğim, öncelikle bir özne kuramı -fenomenolojide ve varoluşçulukta yapılabileceği gibi- ortaya atılması ve bu özne teorisinden yola çıkarak, örneğin herhangi bir bilgi biçiminin nasıl mümkün olduğunu bilme sorununun gündeme getirilmesiydi. Benim öğrenmek istediğim, öznenin, hakikat oyunları, iktidar pratikleri, vb. belli pratikler üzerinden kendini şu ya da bu biçimde, deli özne ya da deli olmayan özne, suça eğilimli özne ya da suça eğilimli olmayan özne olarak nasıl kurduğunu. Öznenin

oluşumu ya da farklı özne biçimleri ile hakikat oyunları, iktidar pratikleri vb. arasındaki ilişkilerin analizini yapabilmek için, belli bir *a priori* özne kuramını reddetmek zorundaydım (Foucault, 2014a: 233-234).

Görüleceği üzere Foucault'ya göre, *a priori* bir özne kuramından hareketle, öznenin kendisini nasıl kurduğu bilinemez. Çünkü böyle bir özne kuramı, önceden o özneyi nesneleştireceğinden ve nesneleştirilen özne üzerine bir teori geliştireceğinden bir çalışmanın başlangıcı olarak kabul edilmemesi gerekir (Foucault, 2014a: 59). Dolayısıyla Foucault, özneyi oluşturan tarihsel şartların neler olduğuna ve öznenin nasıl kurulduğuna önem verir.

Kurucu özneyi kabul etmemek, özneyi yok saymak anlamına gelmez. Kurucu özneyi kabul etmemek hem öznenin hem de nesnenin karşılıklı ilişkilerinden ve birinin ötekine göre oluşma ve dönüşme deneyimlerinden meydana gelen süreçlerin neler olduğunu gözler önüne sermektir. Bu öznel deneyimlerin ne şekilde kurulduklarını anlamak için yapılması gereken geriye doğru giderek özneyi meydana getiren pratikleri incelemektir (Foucault, 2011: 353). Diğer bir deyişle, yapılması gereken, özneyi kuran tarihsel koşulları anlamaktır.

Foucault “antropolojizm” olarak adlandırdığı kavramla, felsefi antropolojiye dayanarak öznenin deneyimini nasıl yaşadığını insan doğasıyla açıklayan teorik yaklaşımlara tepkisini ortaya koyar. Aksine Foucault'ya göre, öznel deneyim biçimleri tarihte belirli ihtiyaçlara yanıt vermek amacıyla kurulduğundan bu anlamda tekildir ve bu nedenle hem öznel deneyim biçimleri verili ve evrensel bir insan doğasından hareketle açıklanamazlar hem de öznel deneyim biçimleri kendi tekil tarihsellikleri içinde spesifik olarak incelenmelidir. Foucault, söz konusu tarihsel analizi salt toplumsal ve ekonomik bağlamda altyapı-üstyapı modelinin sağladığı terimlerle yapan ve bu nedenle öznel deneyimin ekonomik altyapı tarafından belirlendiğini iddia eden pro-marksist geleneği de reddeder (2014a: 12).

Dolayısıyla Foucault'ya göre; “özne bir töz değildir; özne bir biçimdir ve bu biçim öncelikle ya da daima kendisiyle özdeş değildir.” Örneğin; katıldığımız bir toplantıda oy verirken, konuşurken kısacası siyasal bir özne iken sergilediğimiz davranışlar ile tutkularımızı tatmin etmek için cinselliği yaşayan özne iken kendimizle olan ilişki benzer değildir. Bu iki çeşit özne arasında ilişkiler vardır ancak karşımızdaki özne aynı çeşit özne olmamaktadır. Bu farklılıklarda insan kendisi farklı ilişki biçimleri oluşturur ve bunu ortaya koyar. Foucault'nun önemseydiği ise, işte bu farklı öznelerin hakikat oyunları aracılığıyla

tarihsel olarak nasıl kurulduğudur (2014a: 234). Yani Foucault, öznenin sabit bir şey olmadığını ve sürekli değişebilme durumunda olduğunu belirtir. Foucault'yla;

(...) evrenselci etiğe karşıt tavır alırız ve bu da etiğin estetikleşmesiyle sonuçlanır: Her özne, evrensel kurallardan hiçbir destek almaksızın, kendine-hakim-olmanın kendi tarzını inşa etmelidir; kendi içindeki güçlerin antagonizmasını uyumlulaştırmalı- deyim yerindeyse kendini icat etmeli, özne olarak üretmeli, kendi tikel yaşama sanatını bulmalıdır (Zizek, 2011: 18).

Modern felsefenin öncüsü olarak görülen René Descartes'ın Kartezyen kuşkuculuğu “düşünüyorum öyleyse varım.”¹ sözünde ilkeleşir (Descartes, 2006: 28). Foucault ise, Descartes'ın modern felsefenin öncüsü olduğu yönündeki görüşe karşı çıkar ve Kartezyen felsefenin *cogito*'yu bireyden, öznenen soyutlayarak otonom bir şekilde ele aldığını belirtir. Foucault'ya göre, *cogito*'nun bireyden soyutlanmadan ele alınması ilk olarak Kant'ta görülür. Kant'la birlikte “varlık”, “temsil”e karşı, diğer bir deyişle, “varım”, “cogito”ya karşı özerkliğini elde etmiştir (Urhan, 2000: 67-68). Dolayısıyla Foucault, düşünceyi içinde bulunduğu koşullardan ayrı tutmaksızın ele alır.

Böylece Foucault, özneye değil, evrensel ve kurucu-verili bir özne biçimine karşı çıktığını açıkça gösterir. Hatta onun bu karşı çıkışı düşmanca tavırlar besleyecek kadar fazladır:

İlk olarak, ben hükümler, kurucu bir özne, her yerde rastlanacak türde evrensel bir özne biçimi bulunmadığına hakikaten inanıyorum. Bu özne anlayışına karşı kuşku, hatta düşmanlık besliyorum. Ben tam tersine, öznenin, tabi kılma pratikleri yoluyla ya da daha özerk bir biçimde antikçağda olduğu gibi, kültürel ortamda bulunan belli kurallar, tarzlar, uzlaşmalardan hareket eden özgürleşme, özgürlük pratikleri yoluyla kurulduğuna inanıyorum (Foucault, 2014a: 266).

Görüldüğü gibi, Foucault, kurucu-verili öznenen değil kurulu öznenen bahseder. Ona göre özne, tarihsel açıdan analize konu olabilecek tabi kılma ve özgürlük pratikleri gibi gerçek pratiklerle kurulmaktadır (2014a: 217). Tarafsız ve ön yargıları olmadığı iddia edilen öznenin kendisi tarihsel olarak kurulmuştur (Foucault, 2015b: 263). Böyle bir kurucu özneyi bırakarak, öznenin tarihsel olarak nasıl kurulduğunu açıklayacak bir analiz yapmak gerekir (Foucault, 2016c: 67). İşte böyle bir düşünce çerçevesinin Foucault'un özne tanımına

¹Latincesi “*cogito ergo sum,*” olarak ifade edilmektedir. (René Descartes, *Discourse on the Method of Correctly Conducting One's Reason and Seeking Truth in the Sciences.* (Çev. Ian Maclean), Oxford University Press Inc, New York, 2006, s. 73.).

yansıması olarak, özne edilgen bir yapıya bürünür ve merkezden çekilir. Foucault'a göre; özne sözcüğünün iki anlamı vardır:

Denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da özbilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimi telkin ediyor² (Foucault, Özne ve İktidar 2014a: 63).

Foucault'ya göre, modern politik düşünce, ortaya çıkmış olan yeni iktidar tipleriyle ilgili olarak eleştirel bir düşünce oluşturamamaktadır. Bunun nedeni; modern politik düşüncede iktidar anlayışının, ussal ve tarih-aşırı kabul edilen özneyi merkeze alması ve iktidarın sınırı nedir, iktidar hangi yollarla sınırlandırılır gibi sorularla iktidarı hak-hukuk çerçevesinde ele almasıdır. Ancak burada öznenin; iktidar-öncesi bir alanda var olduğu, belli haklara sahip olduğu ve ussal bir insan olduğu kabul edilir. Foucault'nun karşı çıkışı tam da burada belirir çünkü o, öznenin iktidar pratikleri aracılığıyla kurulduğunu söyler (Ansell-Pearson, 2011: 215).

Foucault, ayrımlı dönemlerde ve bağlamlarda, öznenin bilgi nesnesi biçiminde nasıl kurulduğu; öznenin üzerinden üretilen bilgiyi nasıl deneyimlediği ve bilme biçimlerinin nasıl oluşturulduğu meselelerini sorgulamaya çalışmıştır. Çünkü, bireylerin kimliklerini kabul etmeleri veya dönüştürmeleri bu sorgulamalarla ortaya çıkarılabilir (Foucault, 2017e: 258).

1.2. Çürütülemeyen Hata: Hakikat

Foucault'nun hakikate yaklaşımı ile ilgili olarak fikir edinebilmek için onun hedefi ile ilgili şu cümlelerine bakalım:

Benim hedefim, toplumsal pratiklerin sadece yeni nesnelere, yeni kavramlar, yeni teknikler ortaya çıkarmakla kalmayıp nasıl tamamen yeni özne ve bilgi öznesi biçimleri de doğuran bilgi (savoir) alanları meydana getirebildiklerini sizlere göstermektir. Bilgi öznesinin kendi tarihi vardır, öznenin nesneyle ilişkisinin veya daha açıkçası hakikatin kendisinin bir tarihi vardır (Foucault, 2015b: 164).

²“Türkçedeki “özne” kelimesi burada Foucault tarafından belirtilen ilk anlamı taşıyor. Fransızca “sujet” (özne) kelimesi aynı zamanda “tebaa”, yani tabi (boyun eğmiş) anlamını taşıyor. Aynı şekilde Fransızca “assujeter” kelimesini de Foucault iki anlamda kullanıyor: özneleştirmek ve tabi kılmak, boyun eğdirmek.” (Michel Foucault, Özne ve İktidar: Seçme Yazılar 2. (Çev: Işık Ergüden ve Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014a, s. 63. y.h.n).

Görüleceği üzere Foucault'da özne ile hakikat birbirinden bağımsız değildir. Hem özne hem hakikat tarihsellikleri içinde oluşan ve birbirinden bağımsız olmayan sorunlardır. Foucault'ya göre, öznellik; suç, hastalık, delilik, ölüm gibi tarihsel sorunlar çerçevesinde çalışıldığında evrensel ve verili bir öznenen yola çıkılarak düşünülmüş olmaz. Böyle yapıldığında öznellik, kendi hakikatiyle ilişkisi içinde kurulan ve dönüşen bir şey olarak anlaşılır. Dolayısıyla, hakikatle ilişkisinden özerk bir özne kuramı olamaz (Foucault, 2017e: 16).

Foucault'nun, özne ve hakikat sorunlarını birbirinden bağımsız düşünmemesi, beraberinde, onun hakikate ilişkin yöntemsel yaklaşımının özneye dair yaklaşımına benzemesini getirir. Foucault, Nietzsche'nin "*ursprung*" (köken) ve "*erfindung*" (icat, keşif) kavramlarına atıf yaparak hakikat konusunda bir köken arayışında olmadığını ortaya koyar (2015: 169). Foucault'nun hakikatten söz ettiğinde "icat"tan da bahsetmesi boşuna değildir. Burada özneye yaklaşımında olduğu gibi, verili bir hakikat anlayışına karşı çıkararak "hakikatin tarihini hakikate dayanmaksızın düşünme"ye çalışır (Foucault, 2016b: 203).

Foucault, Nietzsche'nin, bilginin bir kökeni-özü olmadığı aksine bilginin bir icat olduğu yönündeki görüşüne katılır. Bunun ilk anlamı, bilginin insan doğasının, özünün bir parçası ya da içgüdüsel bir şey olmamasıdır. Bilginin bir icat olmasının diğer anlamı, bilgi ile bilinebilecek şeyler -örneğin dünya- arasında bir yakınlığın bulunmamasıdır (Foucault, 2015b: 171-172). Bilgi bir icattır, fakat hakikat bilgiden daha sonraki icattır (Foucault, 2016c: 208). Dolayısıyla, hakikatin kendisi de evrensel olarak kabul edilebilecek bir bilgi türü üzerinden tanımlanmaz. Hatta, formel ve evrensel kriterlere dayanan bir tanımlı dahi bulunmamaktadır. Dahası hakikat, kendisinin doğru ve yanlış olarak kabul edilmesinden bağımsız olarak, her şeyden önce bir zorunluluklar sistemidir. Demek ki, verili bir anda doğru olarak kabul edilen bir şeyin sonrasında öyle kabul edilmemesinin bir önemi yoktur. Hakikat sorununda önemli olan, şeylerin doğru muamelesi görmesi ve öznenin bunları kendisinin üretmesi, kabullenmesi veya bunlara tabi olmak zorunda kalmasıdır. Yani sorun, bilgi ile oluşan hakikat olmayıp öznelliğin, hakikate ilişkin zorunluluklar ve doğrulama yoluyla nasıl kurulduğunu göstermektir (Foucault, 2017e: 16-17). Bu da demektir ki Foucault, hakikat diye bir şeyin olmadığını söylemek istemez. Örneğin, deliliğe dair hakikatin kurulmasını, işlemlerini, etkilerini bilmek ister (Foucault, 2014a: 243).

Foucault'nun, Nietzsche'den aktarımıyla; "Hakikat, çürütülemeyen hata türüdür, kuşkusuz, çünkü tarihin uzun pişirme süreci onu değişmez kılmıştır." (Foucault, 2011: 234).

Hakikati hem zorunluluklar sistemi hem de tarihsellik içinde oluşmuş bir şey olarak ele almak demek; hakikatin, hem keşfedilen bir icat olarak ele alınması hem de bilinenin dışında sorgulanabilir olduğunu ortaya koymak demektir.

Foucault'nun hakikat sorununa yaklaşımının çerçevesini çizdikten sonra Foucault'nun hakikati nasıl tanımladığına değinebiliriz. Foucault'ya göre hakikat;

(...) keşfedilecek ve kabul edilecek hakikatler bütünü değil; doğru ile yanlışın birbirinden ayrıldığı ve doğruya birtakım spesifik iktidar etkilerinin yüklendiği kurallar bütünüdür (...) “Hakikat”, sözcelerin üretimi, düzenlenmesi, dağılımı, dolaşımı ve işleyişi için düzenlenmiş bir prosedürler bütünü olarak anlaşılmalıdır (2016c: 51).

Foucault'ya göre hakikat iktidarın dışında veya ondan yoksun değildir; dahası hakikat düzenli iktidar etkileri meydana getirir. Hakikat denilen şey bu dünyaya ait olup toplumların kendilerine özgü hakikat rejimleri, hakikat siyasetleri vardır. Yani toplumların doğru olarak kabul ettikleri ve doğru olarak işlerliğe soktukları söylem türleri; doğru sözce ile yanlış sözceyi birbirinden ayırt etmeye yarayan mekanizmalar, hakikatin üretilmesinde kullanılan teknikler, doğru olduğu kabul edilen şeyleri söylemekle yükümlü olanlar vardır (Foucault, 2016c: 50). Foucault'ya göre hakikat rejimi, “hakikatin kendisini üreten ve destekleyen iktidar sistemleriyle ve kendisinin meydana getirdiği ve kendisini yayan iktidar etkileriyle döngüsel bir ilişki içinde” olmasıdır (Foucault, 2016c: 51).

Görülebileceği üzere Foucault'nun hakikat analizi, hakikatin verili olmaması ve iktidar ekseninde dolanmaktadır. Foucault'ya göre hem öznenin hem de hakikatin kendi tarihleri vardır. Bir hakikat tarihi yapabilmek için kökensel ve mutlak bir bilgi öznesinden kurtulmak gerekir. Hem özne hem de hakikat; siyasi, ekonomik vb. olsun bir dizi iktidar ilişkileri üzerinden kurulurlar (Foucault, 2015b: 179). Böylece, Foucault, özne ve hakikatin ortaya çıkışlarının ve etkileşimlerinin zemini olarak iktidar ilişkilerine gönderme yapmaktadır.

Foucault, hakikatin şeyleri nasıl etkilediği ve belli alanların hakikat sorunsalına ve arayışına nasıl dahil edildiklerini anlamaya çalıştığını söyler. Örneğin, *Deliliğin Tarihi*'nde deli olduğu kabul edilen kişinin davranışlarının nasıl olup da hakikat arayışına dahil olduğunu inceler. Bu nedenle *Deliliğin Tarihi*, dışlama ile hakikat arasındaki ilişkiyi araştırır. Deliliğe ilişkin hakikat sorunu 17. ve 19. yüzyıl arasında doğan kurumsal hapsedme pratiği aracılığı ile ortaya çıkar ancak hapsedme kurumu salt dışlamayı değil; aynı zamanda ıslah etme prosedürlerini de içerir. Şöyle ki, kriminal kişinin hakikati mahkûmun ıslahı, cinselliğin hakikati günah çıkarma ve itiraf pratikleriyle ortaya çıkar. Bu demektir ki, 16. ve

17. yüzyıllardan beri üç diziyle sürekli olarak temas halindeyiz: “Dışlama-delilik-hakikat, ıslah etme-hapishane-hakikat, cinsel davranış-itiraf-hakikat.” (Foucault, 2012: 264-265).

Tarihsel süreç içerisinde hatta günümüzde de suçlu, deli, hasta, sapkın, tembel, yaşlı, eğitimsiz gibi nitelikler atfedilenlerin disiplinci iktidarca dışlandıkları bilinir. Foucault’ya göre; marj, bu dışlama stratejilerinin en önemlilerinden biridir. Marj, dışlama mekanizmaların işlemlerini sağlar ve marjın, bir taraftan toplumdaki bireyleri kaynaştırma gibi olumlu bir işlevi diğer taraftan da baskı altına alma gibi olumsuz bir işlevi olduğu söylenebilir (Urhan, 2013: 299). Foucault’ya göre, marj, toplumlarda dışlama-hakikat ilişkisinin kurulmasını sağlayan bir mittir (Foucault, 2012: 79).

Foucault’ya göre, kuralsız ve kısıtlayıcı sistemlerin olmadığı toplum yoktur ve toplumların kısıtlama sistemleri aynı zamanda dışlama oyunu da getirir ancak bu kısıtlama sistemlerine boyun eğmeyecek olanlar her zaman vardır. Boyun eğmeyeceklerin olması, kısıtlayıcı bir sistemin fiilen kısıtlayıcı olması için gereklidir. Çünkü kısıtlama herkesçe kabul edilen bir şey olduğunda ona artık kısıtlama denilemez. Dolayısıyla, toplumların toplum olarak işleyebilmesi için; bazı bireyleri, tavırları, davranışları, sözleri, durumları, karakterleri gerek kültürel gerekse de tarihsel olarak kendi alanının dışında bırakan bir dizi marjlarının olması gerekir ve bu nedenle de marjlı olmayan toplum yoktur (Foucault, 2012: 216).

Foucault’ya göre bütün toplumlarda bulunabilecek dört dışlama sistemi vardır. Bunlardan ilki, üretimden dışlamadır. Bu, çalış(a)mayacak olduklarından marjda yer aldığı kabul edilen ve bu nedenle de üretimin ağının parçası olmayan bireylerin çalışma hayatından dışlanmalarıdır. Örneğin, dini görevleri yerine getiren rahiplerin çalışmadan muaf tutulması. İkincisi, aile kurumundan dışlamadır. Bu, hangi nedenle olursa olsun çocuk sahibi olmak istemeyenlerin ya da bekâr olan bireylerin üreme bakımından toplumsal üretime katıl(a)madıklarından marjda yer aldığı kabul edilmeleri ve aile kurumundan dışlanmalarıdır. Örneğin, aile kurumunun toplumda sahip olduğu öneme rağmen evlenmeyi reddedenler. Üçüncüsü, söylemden ya da sembol üretim sisteminden dışlanmadır. Burada, çeşitli nedenlerle birinin söyleminin bir diğerinin söylemi karşısında marjda kalması ve bu nedenle söylemden dışlanması söz konusudur. Örneğin; peygamberlerin sözlerine önem atfedilirken; işe yaramaz ve boş olanların sözlerine önem verilmemesi. Sonuncusu, oyundan dışlamadır. Burada oyun içerisinde diğerleriyle aynı konumu paylaşmayanların oyundan dışlanması söz konusudur. Örneğin; günah keçisi olma durumu. Nihayetinde her toplum;

çalışma, aile, söylem ve oyun kuralını uygulayarak dışlanmış bireyler kategorisi oluşturur ve onları marj olarak konumlandırır. Bu bireyler, kabaca deli olarak adlandırılanlardır. Deliler, bu dört dışlama sistemi aracılığıyla çalışmadan yani ekonomik üretimden, aileden yani toplumsal üretimden, söylemden yani sembollerin üretiminden ve oyundan yani oyuncu üretimden dışlanmış olarak tanımlanırlar (Foucault, 2012: 216-218).

1.3. Özne, Hakikat ve İktidar İlişkileri

Foucault, çalışmalarının hedefinin ne iktidarı analiz etmek ne de böyle bir analize temel oluşturmak olduğunu; aksine, insanın özneye dönüştürülme kiplerinin tarihini yapmak olduğunu söyler. Ancak bunu yapmaya çalışırken, kendisinin de beklemediği şekilde iktidar meselesiyle çok fazla muhatap olmuştur. Şöyle ki, özne; hem üretim ve anlamlandırma ilişkileri içinde hem de karmaşık niteliklere sahip iktidar ilişkileri içindeydi. Böylece, her ne kadar özne ile yola çıkmış olsa da öznenin girdiği iktidar ilişkilerini gördüğünden iktidarı kavramını da incelemeye almıştır (Foucault, 2014a: 57-58). İşte bu, Foucault'nun kurulu özneyi ele alırken neden iktidar ilişkileri analizine yöneldiğini ortaya koymaktadır. Nihayetinde, onun araştırmalarının hedefinin iktidar değil, özne olduğunu unutmamak gerekir.

Foucault, daimî sorununun özne ile hakikat arasındaki ilişki olduğunu ve bu nedenle “özne belli bir hakikat oyununa nasıl dahil olur?” sorusuyla ilgilendiğini söyler. Örneğin; “deli özne, bir bilgi ya da bir tıp modelinin belirlediği bu hakikat oyununa nasıl yerleştirilmiştir” sorusunu özne ve hakikat arasındaki ilişkiyi anlamak için sorar. Deli öznenin, hakikat oyununa girmesinde rolü olan büyük kapatma pratiği gibi pratikler onu bu ilişkinin açıklanmasında iktidar sorununa götürür (Foucault, 2014a: 233). “Kendimizi bilgimizin özneleri olarak nasıl kurduk? İktidar ilişkilerini kullanan ya da bu ilişkilere tabi olan özneler olarak nasıl kurduk? Kendi eylemlerimizin ahlâki özneleri olarak nasıl kurduk?” gibi soruları da özne, hakikat ve iktidar ilişkilerini ortaya çıkarmak için sorar (Foucault, 2014a: 191). Foucault, özne, hakikat ve iktidar ilişkisine dair şunları aktarır:

Bu iktidar biçimi bireyi kategorize ederek, bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak doğrudan gündelik yaşama müdahale eder. Bu, bireyleri özne yapan bir iktidar biçimidir (Foucault, 2014a: 63).

Bireyleri kategorize eden, bireyselliğiyle belirleyen, kimliğine bağlayan, onlara bir hakikat yasası dayatan bir iktidar ilişkilerinden dolayıdır ki; Foucault'da, özne ile hakikati

ve bu ikisini üreten iktidar ilişkilerini birbirinden bağımsız ele alamayacağımız ortaya çıkar. İktidar ile ilgili bölümde değineceğimiz üzere Foucault'un iktidar analizinde klasik iktidar anlayışına zıt bir şekilde iktidarın negatif değil fakat pozitif bir boyutunun da yani sadece yasaklayan, baskı uygulayan değil aynı zamanda üretici bir rolü olduğunu düşündüğümüzde Foucault'nun bu tanımlamasının önemi çok daha net görülecektir. Çünkü, özne, üretici iktidarın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır, diğer bir deyişle, bireyi özne yapan da bu iktidar biçimleridir. İktidar aynı zamanda hakikat de üretir ve hakikat yarasını dayatır. Dolayısıyla, insanların gündelik hayatına nüfuz eden ve onları bireyken özne yapan bu iktidar biçimlerine ve hakikat oyunlarına değinmeden özneyi konuşmak eksik kalacaktır.

Düşüncenin eleştirel tarihini, öznenin nesneye kimi ilişkilerin oluştuğu ya da değiştiği koşulların analizi olarak tanımlamıştık. Foucault'ya göre, özne ve nesne arasındaki ilişkinin biçimsel koşullarını tanımlamak ya da “öznenin gerçek içinde önceden verili bir nesnenin bilincine verili bir anda varmasını sağlayabilen ampirik koşulların ortaya çıkarılması” değildir mesele. Foucault'ya göre düşüncenin eleştirel tarihinde söz konusu olan; “bir bilginin meşru öznesi haline gelmek için öznenin ne olması gerektiğini, hangi koşullara tabi olduğunu, hangi statüye sahip olması gerektiğini, gerçekte ya da imgelemde hangi konumu işgal etmesi gerektiğini” belirlemektir. Yani öznenin özneleşme kipini belirlemektir. Çünkü, “özneleşme kipinin, söz konusu bilginin kutsal bir metnin yorumu, bir doğa tarihi gözlemi ya da bir akıl hastasının davranışlarının analizi biçimi almasına göre özne de farklılaşır.” (Foucault, 2011: 350).

Foucault'ya göre; eş zamanlı olarak nesnenin, ele alınan bilgi biçimine göre değişebilen nesneleşme kipinin de belirlenmesi gerekir. Bu, “herhangi bir şeyin hangi koşullarda mümkün bir bilgi için bir nesne haline gelebileceğini, bilinmesi gereken nesne olarak nasıl sorunsallaştırılabileceğini, hangi prosedürlere tabi tutularak bölümlere ayrılacağını” belirlemektir (Foucault, 2011: 350).

Bu bağlamlarda düşünüldüğünde Foucault'ya göre öznellik; “öznenin, kendisiyle ilişki içine girdiği bir hakikat oyunu içinde kendini deneyimleme tarzı”dır. Öznellik; “öznenin kendisi için nesne olarak kurulması”, diğer bir deyişle öznenin, “mümkün bilgi alanı olarak kendisini gözlemlemeye, analiz etmeye, açıklamaya, tanımaya yöneltildiği prosedürlerin oluşumu” incelenerek anlaşılabilir. Öz olarak burada anlaşılmaya çalışılan öznellik tarihidir (Foucault, 2011: 351).

İşte bu özneleşme ve nesneleşme süreçleri birbirlerinden ayrı değildirler. Bu noktada devreye hakikat oyunları girer. Hakikat oyunları, “özneleşme ve nesneleşmenin karşılıklı gelişimlerinden ve bağlarından doğar.” (Foucault, 2011: 350). Daha önce hakikatin, keşfedilecek ve kabul edilecek bir şey olmadığını; doğru ile yanlışın birbirinden ayrıldığı ve doğruya birtakım spesifik iktidar etkilerinin yüklendiği kurallar bütünü olduğunu belirtmiştik. Hakikati bu şekilde tanımladığımızda hakikat oyunu; “doğru şeylerin keşfi değil; bir öznenin bazı şeyler hakkında söyleyebileceği şeyin, doğru ya da yanlış sorunuyla bağlantılı olmasını belirleyen kurallar”dır (Foucault, 2011: 350).

Foucault’nun doğru ve yanlış oyunu ya da genelde hakikat oyunu ile kastettiği, “insanın varlığını tarihsel bir biçimde deneyim olarak, yani düşünülebilecek ve düşünülmesi gereken bir şey olarak kuran; başka bir deyişle sorunsallaştırılan şey hakkında belli hakikatlerin üretilmesi için kullanılan bir kurallar bütünü”dür (Foucault, 2014a: 13).

Burada oyun sözcüğünden ne anlaşılması gerektiğine dair bir parantez açmak gerekir. Foucault, hakikat oyunları derken oyun sözcüğünün bizi yanıltmaması gerektiğini söyler. Çünkü belirttiğimiz gibi hakikat oyunları, hakikatin üretilmesine dair bir kurallar bütünüdür ifade eder. Yoksa taklit ya da eğlenmek mealinden bir şey değildir. Hakikat oyunlarından; kurallara bağlı bir şekilde, bir şeyin doğru ya da yanlış veya geçerli ya da geçersiz gibi bir sonuçlar doğurduğu prosedürleri anlamak gerekir (Foucault, 2014a: 242).

Düşüncenin eleştirel tarihinin, kabaca özne ve nesne arasındaki ilişkilerin analizi olduğunu hatırladığımızda hakikat oyunlarının ne anlama geldiği daha iyi anlaşılacaktır:

(...) düşüncenin eleştirel tarihi ne hakikatin elde edilmesinin ne de gizlenmesinin tarihidir; hakikat oyunlarının ortaya çıkışının tarihidir; “Doğru-söylemlerin” [veridiction] tarihidir, bunlar doğru ya da yanlış olarak adlandırılmaya elverişli söylemlerin, bir şeyler alanıyla eklemlenmiş biçimleridir (Foucault, 2011: 350-351).

Böylece Foucault’nun hakikat oyunları ve söylemler arasında bir ilişki kurduğunu görüyoruz. Şöyle ki, hakikatin, doğruya iktidar etkilerinin yüklenmesi olduğunu da düşündüğümüzde, Foucault’nun doğru-söylemlerin tarihi ile kastının hakikat-söylemlerin tarihi olduğunu görürüz.

Foucault’ya göre hem kendimizle olan ilişkimiz hem de kendilik deneyimimiz hakikatin gölgesi altındadır: “Bizi, kendimizi düşündüğümüz, söylediğimiz, yaptığımız şeylerin öznesi olarak tanımaya iten özgün söylem ve pratiklerin ve bunlar çerçevesinde tezahür ettiği düşünülen hakikatin.” (Foucault, 2017e: xvii). Bir yandan özne, söylem ve

pratikler aracılığıyla kendini özne olarak tanıırken; diğer yandan hakikat, söylem ve pratikler aracılığıyla ortaya çıkarak kendilik deneyimimizin oluşmasına katkı sağlar.

Foucault; özne, nesne ve hakikat arasındaki bu ilişkiyle dair yani hakikat oyunlarına dair sorular sorduğunu ve bu soruları rastgele sormadığını söylediği cümlelerinde bu ilişkiyi açıkça görebiliriz:

Bu ortaya çıkışın [hakikat oyunlarının ortaya çıkışının] koşulları ve bir anlamda ödediği bedel neydi, gerçek üzerindeki etkileri ve belli bir nesne türünü belirli özne kipliklerine bağlayarak, belirli bir zaman, bir alan ve bireyler için mümkün bir deneyimin tarihsel a priori'sini kurma tarzı neydi? (...) bu sorular dizisini Michel Foucault öylesine, rastgele bir hakikat oyunu konusunda sormadı ve sormayı da istemedi. Yalnızca öznenin kendisinin mümkün bir bilginin nesnesi olarak konulduğu oyunlar bağlamında sordu: Öznenin özne olarak bilgi nesnesi olabileceği özneleşme ve nesneleşme süreçleri nelerdir? Elbette, söz konusu olan (...) öznenin bilgi nesnesi haline geldiği çeşitli hakikat oyunlarının nasıl oluştuğunu bilmektir (Foucault, 2011: 351).

Görüleceği üzere; özne, doğru yanlış oyunları -hakikat oyunları- mümkün bir bilginin hem nesnesi haline gelir hem de nesnesi olduğu bilginin aynı zamanda deneyimleyeni olarak öznesi de olur. Burada yapılması gereken de öznenin hem bilgi nesnesi hem de deneyimin öznesi haline geldiği hakikat oyunlarını ortaya çıkarmaktır. Böylelikle hakikat, özne ve nesnenin birbirleriyle bağlantısı hakikat oyunlarında ortaya konulur. Örneğin; deli, hasta veya suça eğilimli sıfatlarıyla tanımlanan öznenin; deliliğe, hastalığa veya suça eğilimli olmaya ilişkin bilginin nesnesi pozisyonunda yer alması gibi (Foucault, 2011: 351).

Foucault, Cinselliği Tarihi adlı eserini kastederek, “insanın tarihsel olarak düşünülebilen ve düşünülme zorunda olan bir deneyim gibi oluştuğu doğru ve yanlış oyunlarının, yani hakikat oyunlarının, bir incelemesi olmalıydı bu çalışma” der. Çünkü şu soruların cevaplandırılması gerekmektedir: “İnsan kendini deli olarak algıladığında, hasta olarak gördüğünde, yaşayan, çalışan ve konuşan bir varlık gibi düşündüğünde, bir suçlu olarak kendini yargıladığı ve cezalandırdığında, hangi hakikat oyunlarından geçerek kendi varlığını düşünmeye girer?” (Foucault, 2017a: 120). Böylelikle, insanın hakikat oyunları içinde hem özne hem de nesne olarak kuruluşu ortaya çıkarılabilecektir.

1.4. Özne ve Nesne İlişisini Anlamamızı Sağlayan Kavram Olarak Pratikler

Foucault çalışmalarını bugün ne olduğumuz, toplumumuzun ne olduğu meselelerine odaklamak ister ve bu sebeple de onun için söylemsel olaylar çok önemlidir. Çünkü o, toplumumuzun ve bizim ne olduğumuza ilişkin şeyde derin bir tarihsel boyut olduğunu düşünür ve bu tarihsel uzamda meydana gelmiş söylemsel olaylar bu yüzden önemlidir. Çünkü bizler, bunlara ayrılmaz bir biçimde bağlıyız ve dahası aylar, yıllar, yüzyıllar önce söylenenlerden başka bir şey değiliz (Foucault, 2016c: 184).

Foucault'ya göre söylem, “aynı söylemsel oluşuma bağlı olan ifadeler bütünü”dür (Foucault, 2016a: 151). Söylem, ya doğru ya da yanlış olacak olan ifadeler oluşturmamıza imkân veren bir olasılıklar sistemi şeklinde tanımlanabilir (Urhan, 2000: 19).

Foucault için özneleşme ve nesneleşmenin birbirlerinden bağımsız olmadığına, hakikat oyunlarının özneleşme ve nesneleşmenin karşılıklı gelişimlerinden ve bağlarından doğduğuna değinmiştik. İşte özne ve nesne arasındaki bu bağları anlamamızı sağlayan anahtar kavram, eyleme ve düşünme kipi olarak kabul edilen “*pratikler*”dir (Foucault, 2011: 353). Bu pratikler, söylemsel ve söylemsel olmayan pratiklerdir.

Söylemsel pratikler; akıl bozukluğu, hastalık, suç gibi varlık biçimleri üzerinden hakikat iddiası oluşturan psikiyatri, psikoloji, patoloji, psikopatoloji, pedagoji, kriminoloji gibi bilimsel araştırma alanlarıdır. Söylemsel olmayan pratikler; söylemsel pratikler olarak saydığımız bilimsel araştırma alanları için gerekli ortamı yaratan hastane, akıl hastanesi, hapisane, kışla, okul gibi dışlama kurumlarıdır (Foucault, 2015b: 16). Foucault, söylemsel olmayan pratikleri, Bilginin Arkeolojisi’nde; kurumlar, politik olaylar, pratik olaylar ve ekonomik süreçler olarak belirtir (Foucault, 2016a: 206). Foucault için kurumlar denilen şey, toplumsal düzeyde kısıtlama işlevi gören ve söylemsel olmayan alanın tamamıdır (Foucault, 2016c: 122).

Burada, pratiklerin öneminin anlaşılabilmesi için söylemsel pratikler ve söylemsel olmayan pratiklerin birbiriyle olan ilişkisine değinmek gerekir. Bu ilişkiyi Foucault'nun “*dispositif*” ve “*sorunsallaştırma*” kavramlarında görebiliriz.

1.5. Dispositif ve Sorunsallaştırma

Belirtmek gerekir ki; dispositif kavramının Türkçeye tertibat, düzenek, aygıt olarak çevrildiği de görülmektedir. Cinselliğin Tarihi’nde “tertibat” olarak kullanılan bu kavram “Histoire de la sexualité” isimli Fransızca aslında “dispositif” olarak kullanılmaktadır.

Örneğin; Fransızca aslında “Le dispositif de sexualité” Türkçeye “cinsellik tertibatı” olarak çevrilmiştir (Foucault, 2017a: 59; Foucault, 1976: 99). Judith Revel’in “Le vocabulaire de Foucault” adlı eserinde “dispositifs de pouvoir”, “dispositifs de savoir”, “dispositifs disciplinaires”, “dispositif de sexualité” kavramları; Türkçe’ye “iktidar düzenekleri”, “bilgi düzenekleri”, “disiplinci düzenekleri”, “cinsellik düzeneği” olarak çevrilmiştir (Revel, 2012: 64; Revel, 2002: 24). Anlam karışıklığına sebebiyet vermemesi için bu kavramı karşılamak amacıyla “dispositif” kelimesi tercih edilecektir.

Foucault, dispositif kavramını 1970’li yıllarda kullanmaya başlar. Başlangıç olarak, iktidar tarafından kullanılan uyruklaştırma teknikleri, stratejileri ve formları gibi maddi operatörleri gösterir. Foucault’nun iktidar analizi, salt hükümlerlik iktidarının hukuksal yapısı, devlet aygıtları ve ona eşlik eden ideolojileri değil; iktidar mekanizmalarıyla da ilgilenir. İşte, dispositif kavramının kullanımı bu tarz bir metodolojik seçim nedeniyledir (Revel, 2012: 64).

Foucault, dispositifin ilişkiler şebekesi olduğunu söyler. Şöyle ki dispositif; söylemler, kurumlar, mimari biçimler, düzenleyici kararlar, yasalar, idari önlemler, bilimsel sözceler, felsefi, ahlaki ve hayırseverce önermeler gibi heterojen unsurlar arasında kurulabilecek bir ilişkiler şebekesidir (Foucault, 2016c: 118). Dispositifin unsurlarının heterojen olması, bu unsurların hem söylemsel hem de söylemsel olmayan unsurları içermesi anlamındadır (Foucault, 2016c: 121).

Foucault’nun dispositifte saptamaya çalıştığı şey, bu heterojen yani söylemsel ve söylemsel olmayan unsurlar arasında kurulabilecek bağların niteliğidir (Foucault, 2016c: 118). Şöyle ki;

(...) belirli bir söylem belli bir anda bir kurumun programı olarak görünebilir, başka bir anda kendisi sessiz kalan bir pratiği haklı göstermenin ya da maskeleyenin bir aracı ya da pratiğe yeni bir rasyonellik alanı açarak, ikincil düzeyde yeniden yorumu işlevi görebilir. Kısacası, söylemsel olan ya da olmayan bu unsurlar arasında kendileri de çok geniş bir biçimde değişebilecek konum değiştirmeler ve işlev değişiklikleri arasında bir tür oyun vardır (Foucault, 2016c: 119).

Dispositifin stratejik bir niteliği vardır. Bunun anlamı, dispositifin güç ilişkilerini geliştirmek, onlardan yararlanmak, gelişimini engellemek vb. şekillerde manipüle etme işlevi olduğudur. Dolayısıyla, dispositifler daima bir iktidar oyununun içindedirler ve ondan türerler ancak aynı zamanda dispositifler iktidarı koşullandıran bilgi koordinatlarıyla da bağlantılıdır (Foucault, 2016c: 121). Bu nedenle Foucault dispositif kavramından, tarihin

belirli bir anında temel işlevi acil bir ihtiyaca cevap vermek bir tür formasyonu anladığını söyler (Foucault, 2016c: 119). Çünkü, bilgi ile iktidar birbirlerini karşılıklı olarak içerirler; iktidar ilişkileri bilgi alanı oluşturur, bilgi de iktidar ilişkileri oluşturur (Foucault, 2014a: 18).

Örneğin, merkantalist bir ekonomiyi düşünelim. Kendisine yük olarak gördüğü deliler ve akıl hastalarından oluşan bir kesim nüfusu asimile edebilir. Burada bu yükün kaldırılmasına yönelik stratejik bir amaç belirir. Bunu da zaman içinde deliliğin ve akıl hastalığının denetimini sağlayan ya da kendi boyunduruğu altına alan bir dispositif ile yapacaktır (Foucault, 2016c: 119). Foucault, diğer bir örnek olarak hapsedme dispositifini ele alır. Bu dispositif ile önce, suça eğilimliler ortamı oluşturuldu. Sonrasında ise suça eğilimi olarak beliren bu ortamdan politik ve ekonomik hedefler için -fahişeliği örgütleyerek zevkten kazanç sağlamak gibi- yararlanılmaya başlandı. İşte dispositifin önemi, bu şekilde ortaya çıkan stratejik işlevindedir (Foucault, 2016: 119-120).

Dispositifler, bahsettiğimiz söylemsel ve söylemsel olmayan pratikler yoluyla deneyimler kurar ve bireyleri kurduğu bu deneyimlerin öznesi olarak tanıtarak onlara kendileri hakkında hakikatler empoze eder. Böylece iktidar, şiddet kullanmaksızın bedeni kuşatır ve onu itaatkâr ve uysal kılar (Foucault, 2014a: 18-19).

Foucault, dispositiften başka, söylemsel pratikler ve söylemsel olmayan pratikleri sorunsallaştırma çatısı altında da toplamaktadır. Ona göre sorunsallaştırma, önceden var olan bir nesnenin temsil edilmesi anlamına gelmediği gibi söylem yoluyla var olmayan bir nesnenin yaratılması anlamına da gelmez. Öyleyse sorunsallaştırma;

(...) herhangi bir şeyi doğru ve yanlış oyununa sokan ve onu (ister ahlâki düşünce biçiminde, ister bilimsel bilgi, isterse siyasi analiz, vb. biçiminde olsun) bir düşünce nesnesi olarak kuran söylemsel ya da söylemsel olmayan pratikler bütünüdür (Foucault, 2014a: 86).

Foucault, öznel deneyimin; oluşturulmasının, geliştirilmesinin ve dönüştürülmesinin sorunsallaştırmalar aracılığıyla yapıldığını söyler. Böylece Foucault, insanların özneye dönüştürülmesinde önemli olduğunu düşündüğü delilik, hastalık, yaşam, dil, emek, suç, cinsellik gibi deneyimleri kurmuş olan sorunsallaştırma süreçlerini ele alır (Foucault, 2014a: 13).

Foucault Deliliğin Tarihi'nde, deliliğin belirli bir zamanda söylemsel pratikler ve söylemsel olmayan pratiklerle nasıl ve niçin sorunsallaştırıldığını, benzer şekilde

Hapishanenin Doğuşu'nda da cezalandırmaya ilişkin söylemsel pratikler ile söylemsel olmayan pratikler üzerinden giderek suça eğilimli olma ile ceza arasındaki ilişkilerin sorunsallaştırılmasını analiz etmeye çalıştığını belirtir (Foucault, 2014a: 86).

Foucault, deneyimlerin sorunsallaştırma öncesinde var olmadığını ve onların “birilerinin kafasından çıktığı”nı söylemek niyetinde değildir. Örneğin; analizde amaç deliliğin sorunsallaştırma öncesi var olmadığını kanıtlamak değildir. Foucault sorunsallaştırmayı, belirli bir zamanda belirli şeylerin, örneğin deliliğin, pratikler aracılığıyla nasıl ve niçin bir sorun haline geldiğini analiz etmek için kullanılır. Sorunsallaştırmada deliliğin; söylemler, hakikat oyunları, tanımlar yoluyla sorunsallaştırılarak “akıl hastalığı” olarak görülmesine neden olan kurumsal bir alana dahil edildiğini görürüz. Böylece, sorunsallaştırılan şey delilik olurken, kurulan deneyim akıl hastalığı olur (Foucault, 2014a: 13-14). Foucault'nun aşağıdaki sözlerinde bunu daha açık görebiliriz:

Başlangıçtan itibaren yapmaya çalıştığını şey, “sorunsallaştırma” sürecini, yani belli şeylerin (davranışların, olguların, süreçlerin) nasıl ve neden sorun haline geldiklerini çözümlenmekti. Örneğin neden belli bir tarihsel anda belli davranış biçimleri “delilik” şeklinde nitelenir ve sınıflandırılırken, başka benzer biçimler tamamen yok sayılıyordu; aynı soru suç ya da suça eğilimlilik ya da cinsellik için de geçerli olabilir (Foucault, 2017c: 144).

Burada, belli davranış biçimlerinin sorunsallaştırılıp delilik sayılırken başka benzer biçimlerin sorunsallaştırmaya dahil edilmemesi önemlidir. Böylece, doğru olduğu kabul edilen şeylere etkiler yüklenir. Foucault'nun, sorunsallaştırmayı tanımlarken “herhangi bir şeyi doğru ve yanlış oyuna sokan” ifadesini kullandığını hatırladığımızda tüm bunlar bizi hakikat oyunlarına götürür ve sorunsallaştırmayı herhangi bir şeyin hakikat oyunlarına sokulması olarak görmemize kapı aralar. Böylelikle, sorunsallaştırma aracılığıyla sorunsallaştırılan şey hakkında hakikat üretildiğini söylemek de mümkün olur (Koloş, 2016: 176).

Foucault'ya göre, sorunsallaştırma üç ana eksen üzerinden gerçekteşir. Bir diğerine yabancı olmayan bu üç eksen; bilgi, iktidar ve etik eksenleridir (Foucault, 2014a: 14).

Bu tanım çerçevesinde her deneyim, belli kavramlar ve kuramlar içeren ve ürettiği hakikatlerle ifade bulan bir bilgi alanı, belli normlar ve kurallar içeren bir iktidar alanı ve bu bilgi ve iktidar alanları bağlamında bireyin kendisiyle kurduğu belli bir ilişki biçimini bir araya getirir (Foucault, 2014a: 14).

Foucault, bu üç eksenli analiz için; bilgi eksenine denk gelen “kendimizi bilgimizin özneleri olarak nasıl kurduk?” sorusunu, iktidar eksenine denk gelen “iktidar ilişkilerini kullanan ya da bu ilişkilere tabi olan özneler olarak nasıl kurduk?” sorusunu ve son olarak etik seksenle ilgili “kendi eylemlerimizin ahlâki özneleri olarak nasıl kurduk?” sorusunu sorar (Foucault, 2014a: 191).

İlk sorunun cevabını öznesi olduğumuz delilik, hastalık, yaşam, dil, emek, suç ya da cinsellik gibi deneyimlere gönderme yapan bilgi alanının oluşumu ve bu oluşuma özgü söylemsel pratikler ile hakikat oyunlarını analiz ederek; ikinci sorunun cevabını delilik, hastalık ve suçluluk gibi deneyimlerin tarihsel olarak kurulmasını ve bu deneyimlerin normal olandan ayırt edilmesini sağlayan normatif bir sistem olarak iktidar ilişkilerini, teknolojilerini, pratiklerini analiz ederek; üçüncü sorunun cevabını bireyin kendini delilik, hastalık, suçluluk, eşcinsellik gibi deneyimlerin öznesi olarak kurduğu, kabullendiği, tanıdığı ya da reddettiği pratikleri ve hakikat oyunlarını yani insanın kendisiyle kurduğu ilişkiyi analiz ederek verebiliriz. Bu sebeple, kendimizin veya şimdinin tarihsel ontolojisini yapabilmek için bireyin; bilgi öznesi olarak, iktidar ilişkilerinin öznesi olarak ve kendi eylemlerinin etik öznesi olarak nasıl kurulduğu sorularını sormak gerekir (Foucault, 2014a: 14).

Foucault'nun amacının insanların özneye dönüştürülme kiplerinin bir tarihini oluşturmak olduğunu belirtmiştik. Bu sebeple onun yapıtları, insanları özneye dönüştüren üç ayrı nesneleştirme kipi üzerinde durur. Bunlardan birincisi Kelimeler ve Şeyler'de incelediği, kendilerine bilim statüsü kazandırmaya çalışan araştırma kipleridir. Buna; genel dilbilgisi, filoloji ve dilbilim alanlarında, konuşan öznenin; refah ve ekonomi analizinde çalışan-üreten öznenin; doğa tarihi ya da biyolojide, yaşayan öznenin nesneleştirilmesi örnek verilebilir (Foucault, 2014a: 58). Böylece insan hem bir bilgi nesnesi hem de bilgi öznesi haline gelmiştir. Örneğin; psikiyatri deliliğe ilişkin bilgiyi nesne olarak ele aldığı, incelediği birey üzerinden üretir. Sonrasında deliliği ilişkin ürettiği bu bilgi üzerinden hakikat söylemi üreterek bireylere bunu deneyimlettirir. Böylece birey, nesnesi olduğu bilginin deneyimleyeni olarak öznesi de olmuştur.

İkinci nesneleştirme kipi bölücü pratiklerdir. Burada Foucault, öznenin; Deliliğin Tarihi, Kliniğin Doğuşu, Hapishanenin Doğuşu'nda incelediği ve bölücü pratikler diye adlandırdığı pratiklerde nesneleştirilmesini inceler. Özne ya kendi içinde bölünmüştür ya da başkalarından bölünmüştür. Özne, bu süreçle nesneleştirilir. Örnek olarak; normal-normal

olmayan, deli olan-akıllı olan, hasta olan-sağlıklı olan, suçlular ile iyi çocuklar verilebilir (Foucault, 2014a: 58). Burada bireyler, normal-anormal ikiliği içinde sınıflandırılır. Bir taraftan birey, dışlanmamak için kendini belirlenen bu normlar çerçevesinde normal olanın yanında konumlandırırken ve anormal olanı dışlarken; diğer taraftan normalleştirici iktidarın norma uymayana yani anormal olana yaptıklarını -delinin kapatılması gibi- norma uymadığı için kabul edilebilir görür. Nihayetinde bu yolla bireyin kendini sürekli normlar çerçevesinde tanımlamasıyla normalleştirici iktidarın sürekliliği de sağlanmış olur.

Son olarak, Cinselliğin Tarihi'nde bir insanın kendini özneye dönüştürme biçimini incelemeye çalışır. Bunu etik bir sorun olarak ele alır ve çözümler. Örneğin, cinsellik alanını yani insanların kendilerini ne şekilde cinsellik öznesi olarak tanımladıklarını ele alır (Foucault, 2014a: 58). Foucault etik kavramını, kişinin kendisiyle bir ilişki içinde olması anlamında kullanır. Özne, kendisini “etik özne” olarak oluşturma sürecinde; ahlaksal olarak adlandırılan pratiğin etrafında bir sınır çizer ve buna göre konum alır, buna göre varoluş kipini belirler. Bunu yapabilmek için; eyleme geçer ve kendisini tanımaya, denetlemeye, sınamaya çalışır; kendisini geliştirir ve dönüştürür (Foucault, 2017a: 135). Burada Foucault, öznenin kendisini değiştirerek ve dönüştürerek kendilik pratikleri aracılığıyla kurmasını ele alır.

Yukarıda sözünü ettiğimiz üç eksen ve bu üç nesneleştirme kipi ile bir arada düşünüldüğünde; “birinci nesneleştirme kipi ile birinci eksen bilgi bağlamında, ikinci nesneleşme kipi ile ikinci eksen yani iktidar ekseni, örneğin, deli ile akıllının bölündüğü pratik bağlamda ve son olarak insan öznenin belli deneyimlere kendi deneyimi olarak bakması anlamında üçüncü nesneleşme kipi ile üçüncü eksen arasında” bağlantı olduğu görülür (Koloş, 2016: 177). Böylece özne kendisini nesneleştiren bilgi, iktidar ve etik eksenlerinden geçerek bilginin, iktidarın ve öznel deneyimin nesnesi olarak kurulur.

Bilgiye, iktidara ve etiğe vurgu yapan bu üç eksenden ve üç nesneleştirme kipinden hareketle insanı özneye dönüştüren nesneleştirme; “insanın, bilimlerin (özellikle insan bilimlerinin), iktidarın ve öznel deneyimin konusu olması, bu alanların insan üzerinden üretilmesi, geliştirilip dönüştürülmesinde konu edilmesi” şeklinde tanımlanabilir (Koloş, 2016: 177).

Öznenin nesneleşme kipleri, söylemsel pratikler ve söylemsel olmayan pratikler aracılığıyla incelenirken iktidar ilişkileri analizinin çok önemli payı vardır. Çünkü insanların nasıl deli, hasta ya da suça eğilimli özne şeklinde nesneleştirildikleri iktidar ilişkileri analizi

aracılığıyla anlaşılabilir (Foucault, 2011: 353-354). Dolayısıyla, modern öznenin oluşumunu, iktidar ilişkileri ile birlikte daha iyi anlaşılabilceğinden iktidar konusunu ele alınacak ve yeri geldikçe öznenin oluşumuna dair atıflara yer verilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

FOUCAULT'DA İKTİDAR

Bu başlık altında Foucault'nun iktidarının tanımı, özellikleri, görünümleri detaylı olarak ele alınacaktır.

2.1. İktidar İlişkileri

Tözsel anlamda, iktidar diye bir şey yok.
(Foucault, 1980: 198).

Sanıyorum ki Foucault'nun iktidar anlayışına şu sorular ile giriş yapmak yerinde olacaktır: Foucault, neden iktidar ile ilgilenmektedir? Foucault'nun iktidar ilişkileri çözümlemesine olan ilgisinin kaynağı nedir? Foucault'nun iktidara olan ilgisinin kaynağında özne yer almaktadır. O, çalışmalarının hedefinin özne olduğunu belirtir. Ancak her ne kadar özne ile ilgilenmiş olsa da; “bireyi kategorize ederek, bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine bağlayarak, ona bir hakikat yasası dayatarak ve doğrudan gündelik yaşama müdahale” ederek bireyleri özne yapanın bu iktidar biçimi olduğunu görmüştür (Foucault, 2014a: 63). Bu sebeple de özne üzerine yapacağı çalışma iktidar incelenmeden eksik kalacaktır. O kadar ki, Foucault, araştırmalarının genel amacının iktidar değil özne olduğunu söyleyerek bunu net bir şekilde vurgular (2014a: 58).

Foucault, 1970-71'den bu yana ilgilendiği konunun “iktidarın nasılı”nı incelemek olduğunu söyler (2018: 37). Bunun anlamı Foucault'nun iktidar ilgisinin bu tarihte başladığı değildir. Foucault, uzun süre ilgilendiği şeyin, delilik hakkında ne bilinmektedir, hastalık hakkında ne bilinmektedir, dünya, hayat hakkında ne bilinmektedir gibi sorularla var olabilecek bilme ve bilgilerin bir tür analizi olduğunu sandığını, aslında hakiki sorununun iktidar sorunu olduğunu belirtir (Foucault, 2012: 169). Aksine bunun anlamı, Foucault'nun 1970'lerin ortalarında teorik ilgisinin, iktidarın hukuksal ve negatif kavrayışından iktidarın stratejik ve pozitif kavrayışına doğru yön değiştirdiğidir (Lemke, 2010: 33).

Foucault'nun iktidar tanımına geçmeden önce onda iktidarın ne anlama gelmediğine ya da iktidarı nasıl ele almadığına değinmenin onun düşüncelerini anlamak için önemli olduğu kanaatindeyim. Çünkü Foucault; iktidarın neliği, iktidarın kaynağı, iktidarın meşruiyeti sorunlarına yönelmez. İktidarın sadece bir baskı aracı olduğunu, yukarıdan aşağıya işlediğini, merkezi olduğunu, yasaklar koyduğunu düşünmez. Dolayısıyla onun yaptığı iktidar ilişkileri çözümlemesi alışlageldik bir çözümleme değildir.

Foucault'ya göre, iktidar ne bir tözdür ne de kökeni uzun uzadıya araştırılması gereken esrareniz bir şeydir (Foucault, 2014a: 55). Dolayısıyla ona göre, iktidarı ele alırken nominalist olmak gerekir (Foucault, 2017a: 70). Foucault'nun iktidarı ele alırkenki yaklaşımı, özneyi ele alışına benzerdir. Foucault'nun bu sözleri ve nominalizmin anlamı düşünüldüğünde; iktidarın nesnel bir anlamı yoktur. Dolayısıyla, böyle iktidar tanımlarına şüpheyle yaklaşılması gerektiği gibi iktidar ile ilgili bir çalışmada çıkış noktası da olmamalıdır. Zaten Foucault'nun iktidar diye bir şey yok derken kastettiği de budur. Zira Foucault'ya göre, belirli bir noktadan çıkan ya da belli noktaya yerleşmiş iktidar fikri, her durumda kayda değer sayıda olguyu hesaba katmayan yanlış bir analize dayanıyor gibi görünür. Çünkü ona göre iktidar; ilişkiler -daha fazla veya az organize, hiyerarşik, koordineli bir ilişkiler- kümesi anlamına gelir (Foucault, 1980: 198). Foucault, iktidardan söz edildiği zaman insanların aklına hemen bir siyasi yapı, bir hükümet, hâkim bir toplumsal sınıf, kölenin karşısındaki efendi gibi kavramların geldiğini ancak; iktidar ilişkilerini, bu anlamda kullanmadığını belirtir (Foucault, 2014a: 235).

Foucault'ya göre iktidar, “yalnızca bireyler arasındaki bir tür ilişkidir.” Bu tür ilişkiler spesifik ilişkilerdir ne mübadeleyle ne de üretimle bir ilgileri vardır ama onlarla birleştirilebilirler. İktidarın karakteristik özelliği, bazı insanların başka insanların davranışlarını az ya da çok zorlama olmadan belirleyebilmeleridir (Foucault, 2014a: 55).

Foucault, iktidarın ekonomik olmayan analizi için elimizde ne var sorusunu sorar. Foucault'ya göre elimizde fazla bir şey yoktur. Elimizde olan iktidarın ne verildiği ne değiş tokuş edildiği ne de geri kazanıldığıdır, aksine elimizde olan iktidarın *uygulandığı* ve *eylemde var olduğu* iddiasıdır. Elimizde olan; iktidarın, ekonomik ilişkilerin sürdürülmesi ve yeniden üretilmesi değil, her şeyden önce bir *güç ilişkisi* olduğu iddiasıdır (Foucault, 1980: 89). Foucault'nun bu cümleleri onun iktidara bakışının sinyallerini vermektedir. Burada, iktidarın uygulanma, eylemde var olma ve güç ilişkisi olma vurguları önemlidir. Onun iktidarın “nasıl”ı ile ilgilenmesinin -iktidarın nasıl uygulandığı ve bunun sonuçları ile ilgilenmesinin- başlangıç noktalarının bunlar olduğu söylenebilir.

Foucault, ilişki temalı başka bir iktidar tanımını Cinselliğin Tarihi'nin birinci cildi olan Bilme İstenci'nde yapar:

Bana göre iktidardan ilk önce uygulandıkları alana içkin olan ve kendi örgütlenmelerini kuran güç ilişkileri çokluğunu anlamak gerekir; yani, mücadeleler ve karşı karşıya gelmeler yoluyla bu ilişkileri dönüştüren, güçlendiren, tersine çeviren hareketi anlamak; bu güç ilişkilerinin, bir zincir

ya da sistem, ya da tersine onları birbirlerinden tecrit eden farklılıklar ve karşıtlıklar oluşturacak biçimde birbirlerinde buldukları dayanakları anlamak; ve nihayet, genel çizgisi ya da kurumsal saydamlaşması devlet aygıtlarında, yasanın formüle edilmesinde ve toplumsal hegemonyada gelişen stratejileri -söz konusu güç ilişkileri bu stratejilerin içinde etkili olurlar- anlamak (2017a: 69).

Foucault'nun "ilişki" temalı tanım yapması tesadüf değildir. Zira kendisi, iktidar ile iktidar ilişkilerini kastettiğini; iktidar sözcüğünü pek kullanmadığını, kullandığında ise iktidar ilişkilerini kısaltmak için kullandığını belirtir. Peki, özenle vurguladığımız bu iktidar ilişkileri ne demektir? İktidar ilişkileri ile ne demek istediğini açıklayan uzun alıntı için Foucault'ya kulak verelim:

Demek istiyorum ki, ne olursa olsun bütün insan ilişkilerinde -ister şu anda birlikte yaptığımız gibi sözlü bir iletişim sağlama, ister bir aşk ilişkisi ya da kurumsal veya ekonomik bir ilişki söz konusu olsun- iktidar hep vardır: Bir kişinin *başkasının davranışlarını yönlendirmeye çalıştığı ilişkiyi* kastediyorum. Bunlar, dolayısıyla farklı biçimler altında farklı düzeylerde rastlanabilecek olan ilişkilerdir: bu iktidar ilişkileri hareketli ilişkilerdir, yani değişikliğe uğrayabilirler, kesin ve değişmez biçimde *verili değildir* (...) Ayrıca, özneler özgür olmadıkça iktidar ilişkilerinden söz edilemeyeceği de belirtilmelidir. Eğer iki kişiden biri tamamen ötekinin yönetiminde olur ve onun şeyi, üzerinde sınırsız ve sonsuz bir şiddet uygulayabileceği nesnesi haline gelirse, burada iktidar ilişkileri olmaz. Bir iktidar ilişkisinin uygulanabilmesi için her iki tarafta da en azından belli bir *özgürlük* olmalıdır. İktidar ilişkisi tamamen dengesiz olduğu zaman, birinin diğeri üzerinde tüm iktidara gerçekten sahip olduğu söylenebildiği zaman bile, bir iktidar başkası üzerinde yalnızca o başkası için kendini öldürme, pencereden atlama ya da ötekini öldürme imkânı açık olduğunda uygulanabilir. Bu demektir ki, iktidar ilişkilerinde mutlaka *direnış* imkânı vardır, zira hiç direniş imkânı (şiddetli direniş gösterme, kaçıp kurtulma, hileye başvurma, durumu tam tersine çeviren stratejiler) olmasaydı iktidar ilişkisi de olmazdı (Foucault, 2014a: 235-236).³

Bunları akılda tutarak burada belirtilmesi gereken bir nokta daha vardır. Foucault, bireyler arasındaki ilişkilere gönderme yaparken bununla bir oyun sistemini değil; birbirlerine yol açan ve birbirlerine cevap veren bir eylemler bütünü düşünür (Foucault, 2014a: 235-236). Foucault, iktidarın işleyişi derken yalnızca devlet aygıtlarına, yönetici sınıflara, hegemonik kastlar sorununa gönderme yapmaz; bireylerin gündelik davranışlarında, bedenlerine varıncaya kadar üzerlerinde işleyen, giderek daha da incelen, tüm mikroskobik iktidarlar dizisine gönderme yapar (Foucault, 2012:48). Bu yüzden

---

³Vurgular bana aittir.

iktidarın işleyişi, taraflar arasındaki bir ilişki değildir yalnızca; bazılarının başkaları üzerindeki eylem kipidir. İşte, iktidar ilişkilerini tanımlayan bu eylemlerdir:

Gerçek duruma bakıldığında, bir iktidar ilişkisini tanımlayan, doğrudan ve aracısız olarak başkaları üzerinde değil; *başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunan bir eylem kipi* olmasıdır: eylem üzerinde potansiyel ya da fiili eylem, gelecekteki ya da şu andaki eylemler üzerindeki bir eylem (...) İktidar, mümkün eylemler üzerinde işleyen bir eylemler kümesidir (...) Başka eylemler üzerindeki bir eylem kümesi (Foucault, 2014a: 73-74)⁴

Böylece iktidarın uygulanması, başkalarının ister potansiyel ya da fiili isterse de şimdiki ya da gelecekteki olsun eylemleri üzerinde eylemde bulunmak şeklinde ortaya çıkar.

Sonuçta; Foucault'nun tüm bu parça parça söylediklerini birleştirip kapsamlı bir iktidar ilişkileri tanımı yapmamız olanaklı hale gelir. Böylece iktidar ilişkilerini; birilerinin başkalarının eylemleri üzerinde eylemlerde bulunarak davranışlarını yönlendirdiği, verili olmayan (değişebilen), özgürlüğün ve direnişin mümkün olduğu ilişkiler ve eylemler kümesi olarak tanımlayabiliriz. Burada iktidar ilişkilerinin birer unsuru olarak özgürlük ve direniş öneminden dolayı ayrı bir parantez açmak gerekir.

2.2. İktidar İlişkilerinin Mümkünlük Koşulu Olarak Özgürlük ve Direniş

İktidar ilişkilerini, mümkün eylemler üzerinde eylemlerde bulunarak davranışları yönlendirmek ve bu eylemleri insanların yönetilmesi ile karakterize etmek; özgürlüğü, iktidar ilişkilerine katmak anlamına gelir (Foucault, 2014a: 75). Foucault'ya göre; iktidar ile özgürlüğün arasında bir dışlayıcılık, bir çatışma ilişkisi yoktur. Aralarında daha karmaşık bir ilişki söz konusudur. Özgürlük, iktidarın uygulanmasının koşulu olarak ortaya çıkar. Şöyle ki;

(...) özgürlük, iktidarın uygulanmasının koşulu (hem iktidarın işleyebilmesi için özgürlük olması gerektiğinden iktidarın önkoşulu; hem de özgürlük iktidardan tümüyle arındığında iktidar ortadan kalkacağı ve onun yerini salt ve basit şiddet zorlaması alacağı için iktidarın desteği) olarak görünecektir (Foucault, 2014a: 75).

Foucault'ya göre; iktidar yalnızca “özgür özneler” üzerinde ve onlar “özgür” oldukları sürece uygulanabilir. Dolayısıyla; özgür olmak demek, çeşitli davranış biçimleri ve tepkilerin oluşabileceği bir imkânlar alanını gerektirir (2014a: 75). Bunu, Foucault'nun şu cümleleriyle daha net ortaya koyabiliriz:

---

⁴Vurgu bana aittir.

(...) bir iktidar ilişkisi, hakikaten bir iktidar ilişkisi olacaksa ikisi de vazgeçilmez önem taşıyan iki unsur temelinde eklemenebilir ancak: ötekinin (üzerinde iktidar uygulananın) sonuna kadar bir eylem öznesi olarak tanınması ve öyle kalması ile bir iktidar ilişkisine karşı, bütün bir karşılıklar, tepkiler, sonuçlar ve muhtemel buluşlar alanının açılabilmesi (Foucault, 2014a: 73).

Görülebileceği üzere özgürlükten bahsedebilmek için bireylerin eylemde bulunabileceği bir mümkünlük alanının olması ve bireylerin bu mümkünlük alanında davranış tercihinde bulunması gereklidir. Örneğin köleliği ele alalım. İnsan, köle olarak zincirlenmiş olduğunda bir iktidar ilişkisi değil maddi bir kısıtlama ilişkisi söz konusu olur. Kölelik, insanın, hareket edebileceği bir mümkünlük alanı -örneğin kaçmak- oluştuğunda ve davranış olarak kaçmayı seçebildiği an bir iktidar ilişkisidir (Foucault, 2014a: 75)

İktidar ilişkilerinin değişen, verili olmayan, tersine dönebilen yapısını ve mümkün eylemler alanında başkalarının davranışları üzerinde eylemde bulunma imkânı vermesini bir arada düşündüğümüzde; Foucault'nun; özgürlüğü, "olayları dönüştürme" imkânı olarak ele aldığını görürüz:

Yönetimle uğraştığımızda, mücadele, elbette simetrik değildir, iktidar durumu aynı değildir; ama hep birlikte bu mücadeleye katılırız. Birimiz diğeri üzerinde üstünlük sağlarız ve bu durumun uzantısı alınacak tavrı belirleyebilir, ötekinin tavrını ya da tavırsızlığım etkileyebilir (...) Bu demektir ki; durum değiştirme imkânına her zaman sahibiz, bu imkân her zaman mevcuttur. Kendimizi durumun dışına yerleştiremeyiz, hiçbir yerde tüm iktidar ilişkilerinden bağımsız olamayız. Fakat durumu her zaman dönüştürebiliriz. Dolayısıyla, her zaman tuzakta olduğumuzu söylemek istemedim, tersine, her zaman özgür olduğumuzu söyledim. Kısacası, olayları dönüştürme olanağı her zaman vardır (...) (Foucault, 2012: 283).

İktidar, birilerinin sahip olduğu belli bir merkezde toplanmış bir yapı olmadığından ve başkalarının davranışları üzerinde eylemde bulunmak olduğundan olayları dönüştürme imkânı her zaman vardır. Bu ise bireyin kendisine dayatılan kimliklere, boyun eğdirmelere karşı vereceği mücadelenin yolunu gösterir. Öncelikle hedef, ne olduğumuzu keşfetmek değil olduğumuz şeyi reddetmek olmalıdır. Bu, kendimizi devletten ve onun kurumlarından kurtarmaya çalışarak değil; kendimizi devletten ve onunla ilintili olan bireyselleştirme ve bütünselleştirme kısıtlamalarından kurtararak yapılabilir (Foucault, 2014a: 68). Böylece Foucault, iktidarın her yerde olduğunu söylemesi nedeniyle kendisine yöneltilen "iktidar her yerdeyse, o zaman özgürlük yoktur" gibi eleştirilere de cevap verir.

Böylece özgürlüğü; çeşitli davranış biçimleri ve tepkilerin oluşabileceği bir mümkünlik alanında bireylerin, eylem öznesi olarak davranış tercihlerinde bulunabilmesi ve böylelikle olayları dönüştürme imkânına sahip olması olarak tanımlayabiliriz.

Görüyoruz ki Foucault'da negatif bir özgürlük tanımlaması yoktur ve o pozitif bir özgürlük anlayışına sahiptir. Bunun sonucu olarak özgürlük, bireylerin davranışlarına engel olan ya da olabilecek olan şeylerin ortadan kaldırılması değil; bireylerin sahip olduğu güçlerin bu engelleri aşabilmek için kullanılmasıdır. Buradaki mesele özgürlüğün var olduğu ya da olmadığı değil, özgürlüğün etik olarak nasıl kullanılacağıdır (Foucault, 2014a: 22). Çünkü Foucault'ya göre; “özgürlük, etiğin ontolojik koşuludur. Ama etik, özgürlüğün aldığı düşünülmüş biçimdir.” (2014a: 225).

Burada şu sorunun sorulması gerekir: Özgürlük söz konusu olduğunda olayları dönüştürme imkânını bize veren nedir? Foucault'nun cevabı “direniş”tir. Foucault'ya göre, “iktidarın olduğu yerde direnme vardır” bu yüzden de “direnme hiçbir zaman iktidara göre dışsal konumda değildir” (2017a:71). Direniş, iktidar ilişkilerinin diğer mümkünlik koşuludur. Çünkü;

(...) eğer direniş olmasaydı, iktidar ilişkileri olmazdı. Çünkü her şey basitçe bir itaat sorunu olurdu. Birey istediği şeyi yapamaz durumda olduğu andan itibaren iktidar ilişkilerini kullanmak zorundadır. Demek ki öncelikle direniş gelir ve süreçteki tüm güçlerin üstünde kalır; onun etkisi altında, iktidar ilişkileri değişmek zorunda kalır. Dolayısıyla, “direniş” teriminin en önemli sözcük olduğunu, bu dinamiğin anahtar sözcüğü olduğunu düşünüyorum (Foucault, 2012: 283).

Foucault, en asgari biçimi “hayır” demek olan direnişi, iktidar ilişkilerinin bir unsuru olarak görür (Foucault, 2012: 284). Foucault'ya göre, “potansiyel bir reddetme ya da başkaldırma olmadan iktidardan söz edilemez.” (Foucault, 2014a: 55). Böylece direnişi, “reddetme potansiyeli” olarak tanımlayabiliriz. Böyle bir tanım bizi tıpkı özgürlükte olduğu gibi bir “mümkünlük alanı”na götürür. Dolayısıyla direnişten söz edildiğinde eylem olarak direniş gösterilmiş olmasa da “direniş imkânı”nın olması gerekir.

Foucault'ya göre, iktidarın tek bir merkezi ve sahiplenicisi olmadığı gibi iktidara karşı da “ulu bir Red'din tek bir mekânı -başkaldırmanın ruhu, tüm ayaklanmaların yuvası, devrimcinin katıksız yasası-” da yoktur. Dolayısıyla direniş biçimi de tek değildir; direnme değil iktidar şebekesinin her yanında mevcut olan direnmeler vardır (Foucault, 2017a:71).

Böylece direnişi; çeşitli davranış biçimleri ve tepkilerin oluşabileceği bir mümkünlük alanında bireylerin, eylem öznesi olarak kendi davranışlarının yönlendirilmesine karşı en azından hayır diyebilmesi ve böylelikle davranışlarının yönlendirilmesini engellemesi olarak tanımlayabiliriz.

Nihayetinde, Foucault için gerek özgürlük gerekse de direniş iktidarın uygulanmasına imkân veren koşullardır. Bir yerde iktidar ilişkilerinden söz edilebilmesi için, mümkün eylemler alanında bireylerin eylem öznesi olarak tercihlerde bulunabilmesi, böylelikle diğerlerinin davranışlarını etkileyebilmesi ve asgari olarak hayır diyebilmesi gerekir. Yani hem özgürlüğün hem de direnişin mümkün olması gerekir.

Burada Foucault'ya şu soruyu sormak gerekir: Çeşitli davranış biçimleri ve tepkilerin oluşabileceği bir imkânlar alanı olmadığında yani özgürlük ve direniş imkânı olmadığında ne olur? Foucault'nun cevabı: Tahakküm ve itaattir. Foucault'ya göre; iktidar ilişkileri alanı tıkandığında yönetim ilişkisi tek yönlü, sabit ve tersine çevrilemez bir duruma geldiğinde iktidar ilişkilerinden söz edilemez. Böyle bir durumda sadece tahakküm (domination) vardır ve tahakkümün olduğu yerde ise iktidar ilişkisi mümkün değildir (Foucault, 2014a: 21). Foucault'ya göre;

Bir birey ya da bir toplumsal grup bir iktidar ilişkileri alanının önüne set çekmeyi ya da bu iktidar ilişkilerini etkisiz ve hareketsiz bir duruma sokmayı ve hareketin tersine dönebilmesini tamamen engellemeyi (gerek ekonomik, gerekse siyasi ya da askeri olabilecek araçlarla) başardığı zaman, tahakküm durumu diye adlandırılacak bir durumla karşı karşıyayız demektir (Foucault, 2014a: 224).

Görüleceği üzere Foucault, tahakkümü, iktidar ilişkilerinin karşısına konumlandırır. İktidar ilişkilerinin etkisiz kılındığı ve tersine dönebileceği imkânlar alanının ortadan kalktığı durumlarda tahakküm ile karşı karşıya kalırız. Özgürlüğün ve direnişin olmadığı yerde iktidar ilişkilerinden söz edilemez. Böyle bir durumda ortaya tahakküm ve itaat çıkar (Foucault, 2012: 283)

Foucault, iktidar ilişkilerinin kaba bir tahakküm ilişkisi olmadığını vurgular. Eğer, dediğimi yapmazsan seni öldürürüm gibi durumlar iktidarın aşırı durumlarıdır sadece. İktidar, güç ilişkileridir ve tersine dönebilirler. Dolayısıyla; tahakkümü sınırlandırılmayan ve tümüyle muzaffer olan iktidar ilişkileri yoktur (Foucault, 2012: 176-177). Yani;

İktidar ilişkileri kaçınılmaz olarak direnişe yol açar, her an direniş çağrısı yapar, direnişe imkân tanır ve direniş imkânı olduğu için, gerçek direniş olduğu için, tahakküm uygulayanın iktidarı çok daha fazla güçle, direniş ne

kadar büyükse o kadar daha fazla kurnazlıkla tutunmaya çalışır. Öyle ki; benim ortaya çıkarmaya çalıştığım şey, tek tipleştirici bir aygıtın donuk ve istikrarlı tahakkümünden çok, sürekli ve çokbiçimli mücadeledir (Foucault, 2012: 177).

Görüleceği üzere Foucault, iktidar ilişkilerinin tersine dönebilen yapısından dolayı, tahakküm durumunun mutlak bir durum olmadığına ve tahakküme karşı mücadelenin önemli olduğuna vurgu yapmaktadır. Ancak bu mücadelelerin amacı bir iktidar kurumuna, bir gruba, bir elit kesime ya da sınıfa saldırmaktan ziyade bir iktidar tekniğine, bir iktidar biçimine saldırmaktır (Foucault, 2014a: 63). Bu mücadele yaklaşımı da onun iktidar anlayışı ile tutarlılık göstermektedir.

Soykütüğün kimliklerin reddedilmesinde yöntemsel bir araç olduğundan bahsetmiştik. Bu çerçevede düşündüğümüzde özgürlüğün pratiği, bireylerin yaşamlarına yön vermek için; kendi davranış alanlarını yapılandırmak, kendilerini yönetmek, kararlar vermek sanatıdır. Böylece birey; özgürlük aracılığıyla kendini, kendi davranışlarının öznesi olarak yeniden kurar ve ahlâki olarak özneleştirir. Dolayısıyla özgürlük pratiği; insan doğasında olduğu varsayılan gizli veya bastırılmış doğrulukları keşfetmek değil; kendimizin tarihinin ve sınırlarının zorunlu olmadığını diğer bir deyişle olumsal olduğunu görmek, bu sınırların üzerinde çalışarak kendimizi yeniden kurmak, kısacası kendimizin bir soykütüğünü yapmaktır (Foucault, 2014a: 23-24).

Sonuç olarak, Foucault'nun özgürlüğe ve direnişe ilişkin yaklaşımı da onun özneye ve iktidara ilişkin yaklaşımı ile tutarlıdır. Dolayısıyla Foucault, özgürlüğü ve direnişi de evrensel ve verili bir şekilde ele almaz.

2.3. Bilgi, Söylem ve İktidar

İktidar üzerine geleneksel düşünce onu negatif olarak ele alır ve iktidarı hukuksal bir kurum olarak düşünür. Foucault'ya göre; iktidarı yalnızca yasa, yasaklar, baskı gibi negatif terimlerle ele almak yetmez, onun üretken, pozitif yönüyle de ele alınması gerekir. İktidar; gerçeklik, nesne alanları, doğruluk ritüelleri üretir. Foucault; iktidarın uygulanmasını, bilgi nesnelerini meydana getirmesi çerçevesinde düşünmemizi salık verir. Bilgi, iktidarın uygulanmasını daha etkin hale getirir (Sarup, 2004: 111-112). Çünkü Foucault'ya göre, iktidar ve bilgi karşılıklı olarak birbirlerine eklemlenir. Şöyle ki; İktidar ilişkileri bilgiye imkân verir, bilgi de iktidar etkilerini güçlendirir (2019: 68).

Foucault; iktidar ilişkilerinin olduğu yerde bilginin olmayacağı, bilginin gelişmesinin iktidarın dışında mümkün olduğu görüşüne karşı çıkar ve bu geleneğin terk edilmesi gerektiğini söyler. Aksine;

Daha çok, iktidarın bilgi ürettiğini (ve bunu yalnızca bilgiyi yararlandığı için teşvik ederek veyahut da yararlı olduğu için uygulayarak yapmadığını), iktidar ve bilginin birbirlerini doğrudan içerdiklerini; bağlantılı bir bilgi alanı oluşturmadan iktidar ilişkisi olamayacağını, ne de aynı zamanda iktidar ilişkilerini varsaymayan ve oluşturmayan bir bilginin ve bilgi alanının olamayacağını kabul etmek gerekir (Foucault, 2019: 65).

Görüleceği üzere, iktidar ile bilgi birbirlerine eklenerek birbirlerini karşılık olarak üreten, güçlendiren bir bütünlük ilişkisi içindedir. Bilgi ile iktidar o kadar bütünleşmiştir ki “bilginin iktidara bağlı olmayacağı bir an bile hayal edilemez (...) Bilgi olmadan iktidarın sürdürülmesi olanaksızdır, bilginin iktidar doğurması olanaksızdır.” (Foucault, 2012: 36). Ancak bunu söylemek, iktidar ile bilginin aynı şeyler olduğunu anlamına gelmez. O bu ilişkiyi yukarıda belirttiğimiz gibi iktidar ilişkilerinin bilgiye imkân vermesi, bilginin de iktidarı güçlendirmesi anlamında bir eklemleme olarak görmektedir:

Eğer ben bilginin iktidar olduğunu söylemiş ya da kastetmiş olsaydım öyle söylerdim ve öyle söyleyince, artık söyleyecek başka bir şeyim kalmazdı; çünkü onları özdeşleştirince aralarındaki farklı ilişkileri göstermek için bir nedenim olmazdı herhalde. Benim görmeye çalıştığım şey, aynı tipte olan belli iktidar biçimlerinin gerek nesnelere gerekse yapıları bakımından nasıl olup da son derece farklı olan bilgilere yol açtıklarıydı. (...) Hastanenin yapısı, psikiyatrik türde bir gözetim altına almaya yol açmış, buna da epistemolojik yapısı kuşkuya açık bir psikiyatrik bilginin oluşumu tekabül etmiştir. (...) aynı hastane yapısında, bilimsel gelişme açısından oldukça farklı bir potansiyel taşıyan bir tıbbın temelini oluşturan, anatomik-patolojik türde bir bilginin nasıl geliştiğini göstermeye çalıştım. Dolayısıyla birbirine oldukça yakın iktidar yapıları, kurumsal yapılar var elimizde: psikiyatrik gözetim, hastaneye yatırma. Bunlar farklı bilgi biçimleriyle bağıntılı ve aralarında koşullama ilişkileri, bağları kurulabilir, ama ne neden-sonuç ne de a fortiori özdeşlik ilişkileri kurulamaz. Bana göre, bilginin iktidarın maskesi olduğunu söyleyenler, anlama kapasitesi olmayan insanlardır (Foucault, 2014a: 93-94).

Görüyoruz ki; Foucault, bilgi ile iktidar arasındaki bu eklemlemenin bir neden-sonuç ya da bir özdeşlik ilişkisi olarak görülemeyeceğini, bilginin iktidar ya da iktidarın bilgi ile aynı anlamlara geldiğini söylemek istemediğini açıkça belirtir. İktidar bilgiyi doğururken bilgi de iktidarı güçlendirir, genişletir (Foucault, 2014a: 19).

İktidar ve bilginin birbirine eklemelenmesi söylemler aracılığı ile gerçekleşir. (Foucault, 2017a: 74). Şöyle ki söylem; hakikat, bilgi ve iktidarı düzenleyendir. Bilgi,

söylemlerin içine yerleşmiştir, söylemlerin dışında değildir. Bilgi, iktidarda; iktidar bilgide içkindir. Eylemler ise birer strateji ve taktiktir. Söylemlerin üretilmesi, birikimi, dolaşımı ve işleyişi olmaksızın iktidar ilişkilerinin yerleşmesi, güçlenmesi ve de üretilmesi mümkün değildir. Foucault'ya göre; modern ruh, insan ve insan bilimleri iktidarın insanların bedenlerini kuşatmak amacıyla geliştirdiği söylemlerin bir ürünüdür. Dolayısıyla söylem, hem bilgi ve iktidar ilişkilerinin iç içe geçtiği bir öge hem de iktidarın bilgiyi ürettiği, bilginin de iktidarı genişletip güçlendirdiği bir çaraktır (Rigel vd., 2005: 106). Foucault'nun söylem hakkındaki varsayımı şöyledir:

(...) söylemin üretimi, her toplumda, görevleri onun gücünü ve tehlikelerini önlemek, bellisiz olagelişini dizginlemek, ağır, korkulu maddiliğini savuşturmak olan birtakım yollarla, hem denetlenmiş, hem ayıklanmış, hem de örgütlenmiş ve yeniden paylaştırılmıştır (Foucault, 1987: 23).

Görülüyor ki her toplumda söylemler; o toplumların gücünü ve tehlikelerini önlemek, belirsizliklerini dizginlemek için bir seçim sürecinden geçirilerek denetlenirler, yeniden paylaştırılırlar.

Foucault, söylemlerin sınırsız oldukları ve sonsuzluğa doğru çoğaldıkları üzerinde durur. Akla gelen ne varsa söylenebilse de toplumlar bu söylem üremesini farklı biçimlerde denetlerler (Rigel vd., 2005: 106). Foucault, modern toplumlarda söylemin dışlama ya da denetleme usulleri ile sağlandığını söyler. İlk dışlama usulü; herkesin her şeyi konuşmaması, şeylerden söz edilmemesi, şeylerin konuşulmaması anlamında "yasak"tır. İkincisi, bir yasak olmayıp bir paylaşım ve bir kovuştur. Foucault bununla akıllılık-delilik karşıtlığını ima eder. Burada, bir yandan delilerin söyledikleri sanki yokmuş gibi sayılarak kovulurken; diğer yandan hakikat gibi görülerek paylaşılmaktadır. Ama nihayetinde söylemi yayılamamıştır. Üçüncü usûl ise, doğru ve yanlış karşıtlığı ya da doğruluk istencidir. Bu, bilme istencimizi yönlendiren bir dışlama sistemidir. Değiştirilebilir, baskıcı, tarihi sistem türünden bir dışlama sistemidir. Bilim alanındaki devrimler; bilimsel icatlardan kaynaklanabileceği gibi, doğruluk istencindeki yeni biçimlerden de kaynaklanabileceği düşünülebilir (Foucault, 1987: 23-28).

Örneğin; beşeri bilimler, normallığı tanımlamaya yeltenirler ve bunu yapmak için inceleme, gözetleme ve tedavi için bilgi üretirler. Nihayetinde, üretilen bilgi aracılığıyla bir yaşam tarzı olarak bu normallik kurumsallaştırılır (Skinner, 1991: 71). Sonrasında ise bu bilimsel disiplinler, elde ettiği bilgiler aracılığıyla kendi söylemlerini üretirler. Söylemler aracılığıyla da bireyler; deli-deli olmayan, hasta-hasta olmayan, normal-normal olmayan

şeklinde ikilikler içerisine yerleştirilir. Buna karşın bireylerin, iktidarın bu normalleştirme kalıplarına boyun eğmesi gerekir ki aksi takdirde dışlanacaklardır. Böylece, bilgi-iktidar sorunu Foucault için amaç olmayıp sadece özne ile hakikat oyunları arasındaki ilişkilerin analizini sağlayan bir araçtır (2014a: 233).

Foucault; söylemleri, iktidara boyun eğen veya ona karşı oluşturulan bir şey olarak ele almaz; aksine söylemler, iktidarın hem aracı hem sonucu olduğu kadar o iktidara engel olacak karşıt bir strateji ve çıkış noktası da olabilir. Söylemler bir yandan iktidarı harekete geçirebilir, üretebilir ve güçlendirebilirken; diğer bir yandan da iktidarı yıpratır, zayıflatabilir ya da silinmesini sağlayabilir (Rigel vd., 2005: 107).

Dolayısıyla Foucault'da söylem, iktidarın merkezi ya da kaynağı değildir ve böyle de anlaşılmalıdır. Foucault, bir kaynak ya da merkez arayışı olmadan olduğu gibi söylemden yola çıkar. O, nasıl ki fenomenolojik bir betimlemede yapıldığı gibi söylemin kaynaklık ettiği bir konuşan özne aramıyorsa aynı şekilde söylemin kaynaklık ettiği bir iktidar arayışında da değildir. Nasıl ki, fenomenolojik bir betimlemede yapıldığı gibi söylemden yola çıkarak konuşan öznenin niyetinin ne olduğunu bulmaya çalışmıyorsa aynı şekilde söylemden yola çıkarak iktidarın niyetinin ne olduğunu bulmaya çalışmaz. Onun uyguladığı analiz türü konuşan özne sorununu ele almayı stratejik bir sistem içinde söylemin farklı rol oynama tarzlarını inceler ve bu stratejik sistem iktidarı içerimler ve iktidar bu sistem için işler (Foucault, 2016c: 180). Demek ki;

(...) iktidar, söylemin dışında değildir. İktidar söylemin ne kaynağı ne kökenidir. İktidar, söylem boyunca işleyen bir şeydir; çünkü söylemin kendisi iktidar ilişkilerinin stratejik dispoziyonunun bir unsurudur (...) iktidar söylemin anlamı değildir. Söylem, genel iktidar mekanizması içinde işleyen bir dizi unsurdur. Sonuç olarak söylemi bir olaylar dizisi olarak, siyasi olaylar olarak kabul etmek gerekir, bu olaylar dolayısıyla iktidar iletilir ve yönlendirilir (Foucault, 2016c: 180).

2.4. İktidar İlişkilerinin Özellikleri

Bölüm başlığına iktidar analizi değil de iktidar ilişkileri analizi dememin sebebi yine Foucault'dur. Foucault'ya göre iktidarı, ilişkiler ve eylemler kümesi olarak tanımlamak bizi bu başlığı atmaya itmiştir. İlişkiler ve eylemler kümesi olarak tanımlanan bir iktidarın analizi de iktidar ilişkileri analizi olmak durumundadır. Kanımca, Foucault'yu ele alan bir çalışmada yapılması gereken de budur. Foucault'nun iktidar ilişkilerini analizine baktığımızda kabaca şu temel özelliklere sahip olduğunu söyleyebiliriz: İktidar sadece bir merkezden yayılmaz, yukarıdan aşağıya işlemez; yasa ve yasaklarla ifadesini bulan negatif

bir anlamı yoktur; iktidar aynı zamanda pozitifdir, üretkendir. Bunlar, Foucault'nun iktidarı analiz ederken uyguladığı yöntem tedbirleridir. Şimdi sırasıyla iktidar ilişkilerinin bu özelliklerine bakabiliriz.

2.4.1. İktidar İlişkilerinin Merkezizliği

İktidar ilişkilerini tanımını hatırlayalım. Bu tanımın; birilerinin, başkalarının eylemleri üzerinde eylemlerde bulunması, davranışlarını yönlendirmesi, verili olmaması yani değişebilir olması unsurları bir arada düşünüldüğünde; iktidarın bir merkeze ya da birilerine bağlanmadığı görülür. O kadar ki, iktidar ilişkileri toplumsal ağlarda kök salmış durumdadır ve bu nedenle de iktidar ilişkileri toplumun üstünde yani dışında değildir. (Foucault, 2014a: 77).

İktidar analiz edilirken; onu salt bir egemenlik olgusu olarak, birilerinin diğerleri üzerindeki ya da bir sınıfın diğer sınıflar üzerindeki tahakkümü olarak ele almamak gerekir. Yani iktidar; sahiplenilen ya da birilerinin elinde olan, ona sahip olanlarla ona sahip olmayanlar arasında paylaşılan, bir mal gibi temellük eden bir şey değildir. Foucault'ya göre, iktidar dolaşımda olan veya zincir biçiminde işleyen bir şey gibi analiz edilmelidir. İktidar bir ağ biçiminde işler ve bireyler hem bu ağda dolaşıma girerler hem de iktidara katlanırlar ve onu uygularlar. Bireyler, iktidarın itaat eden ve âtil hedefleri değil; iktidarın aracısı olurlar. Yani, iktidar için bireyler geçiş yoludur ve bireylere uygulanmaz. Bireyleri, üzerlerinde iktidarın uygulandığı bir çokluk olarak ele almayan bu bakış açısı; iktidarı, belirli bir merkezden bireyleri bastıran bir şey olarak ele almamayı gerektirir. Nihayetinde, bireyler iktidarın karşısında olanlar değil; iktidarın ilk etmenlerindedir ve iktidarın etmeni olduğu ölçüde iktidarın aracısıdır. İktidar, oluşturduğu bireyler üzerinden işler (Foucault, 2016c: 106).

Bu yüzden Foucault'ya göre; "İktidar her yeredir; her şeyi kapsadığından değil her yerden geldiğinden dolayı her yeredir." (2017a: 69). Gördüğümüz gibi iktidar, belli bir merkezde ve birisinin ya da bir grubun elinde toplanmış değildir. Çünkü Foucault'ya göre; iktidar sayısız noktadan çıkar (2017a: 70). Zira Foucault iktidar derken; devlet, devlet kurumları ve onun vatandaşları anlamında "İ" ile yazılan iktidardan değil; "i" ile yazılan iktidardan bahsettiğini söyler. Büyük ve küçük "i" ile anlatılmak istenen onun mikro iktidar ilişkilerine gönderme yapmasıdır (Foucault, 2017a: 69). Onun derdi, merkezi bir tek iktidar değil; aksine toplumsal ağlarda yer alan bireyler arasındaki yerel iktidarlardır. Dolayısıyla yapılması gereken; iktidarı, onu düzenleyen ve sınırlayan yasaların dışına çıktığı, kurumlara

yayıldığı, teknikler içerisinde somutlaştığı, gerektiğinde şiddete başvuran müdahale araçları temin ettiği kısacası kılcallaştığı yerde en yerel ve en bölgesel biçimlerinde incelemektir (Foucault, 2018: 41).

Foucault, iktidar ilişkileri toplumsal ağlar bütününde kök salmıştır derken en küçük ayrıntısına kadar topluma hâkim olan asli ve temel bir iktidar ilkesi bulunduğu gibi bir çıkarımı kastetmez. İktidar ilişkilerinin toplumsal ağlar bütününe kök salması ile kastedilen, başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunma imkânından yola çıkılarak çeşitli kurumsallaşma ve örgütlenme biçimlerinin, farklı iktidar biçimlerinin tanımlanmasıdır (Foucault, 2014a: 79).

Foucault'ya göre iktidar, birisinden -zorla ya da rızayla- alınan ya da devredilen bir şey değildir. Sayısız noktadan çıkarak, eşitsiz ve hareketli ilişkiler içinde işleyen bir şeydir. (Foucault, 2017a: 70). Buradaki eşitsizlik; hukuksal-geleneksel statü farklılıkları, ekonomik farklılıklar; üretim süreçlerinde bulunan yerle ilgili farklılıklar, dilsel ve kültürel farklılıklar, ustalık ve uzmanlık farklılıkları gibi birçok farklılıktan kaynaklanabilir (Foucault, 2014a: 77-78). Ama bu eşitsizliği hareketli olmak ile birlikte düşündüğümüzde Foucault'dan şu örneği verebiliriz:

(...) bu iktidar ilişkileri hareketli ilişkilerdir, yani değişikliğe uğrayabilirler, kesin ve değişmez biçimde verili değillerdir. Sözgelimi, benim daha yaşlı olmam ve sizin ilk başta bu yüzden çekingen olmanız durumu konuşma içerisinde tersine dönebilir ve tam da daha genç olduğu için birinin önünde çekingen durumuna düşen bu sefer ben olabilirim. Demek ki iktidar ilişkileri değişebilir, tersine dönebilir ve kalıcı olmayan şeylerdir (Foucault, Özne ve İktidar 2014a: 235).

Demek ki bireyler arasındaki eşitsizlik, iktidar ilişkilerinin hareketliliği düşünüldüğünde tersine dönebilir. Yani bu eşitsizlik de değişmez değildir. İktidar ilişkileri hareketli olduğundan tersine dönme potansiyeli her zaman vardır. Foucault, merkezi bir iktidar sorunuyla ilgilenmediği gibi iktidarı elinde tutanın kim olduğu, yönetenlerin akıllarından nelerin geçtiği, niyetlerinin, amaçlarının neler olduğu konularıyla da ilgilenmez. Bir niyetten bahsedebilirsek dahi bunu pratikler içerisindeki konumu itibarıyla incelemek gerekir. Foucault'nun meselesi, bireyi özne olarak kuran süreçler ve ilişkilerdir (2018: 42). Foucault'nun deyişiyle: “(...) hükümdarın nasıl yukarıda belirlediğini merak etmek yerine, bedenlerin, güçlerin, enerjilerin, alanların, arzuların, düşüncelerin vb. çokluğundan yola çıkarak uyruğun, uyrukların ufak ufak, derece derece, gerçek ve somut biçimde nasıl oluşturulduğunu” sormak gerekir (2018: 42).

2.4.2. İktidar İlişkileri Aşağıdan Gelir, Yukarıya Gider

Foucault'ya göre, iktidar aşağıdan gelir (Foucault, 2017a: 70). İktidarın aşağı mahallesinden bahsetmek ister istemez yukarı mahalleyi akla getirecektir. O zaman bu “aşağı” ve “yukarı” ile kastedilen nedir? Foucault aşağı derken, mikro iktidar alanları kastetmektedir. Yukarısı ile devlet, devletin kurumları gibi makro alanlar ifade edilmektedir. İktidarın her yerden geldiğini söylediğimizde, onun, belli bir merkezde ve birisinin ya da bir grubun elinde toplanmadığını kastederiz. Öyleyse bunun sonucu olarak, iktidar ilişkilerini yukarıda değil aşağıdaki yerel ağlarda aramak gerekecektir.

Foucault; yukarıdan yayılan iktidarı, bu yukarıdan iktidarın aşağıda nerelere kadar uzandığını ve ne ölçüde toplumun en küçük ögelerine kadar sürdüğünü ele alan bir iktidar analizine karşı çıkar. İncelenmesi gereken, en aşağılara kadar kendini çoğaltan ve yansıtan global egemenlik olmamalıdır. Ona göre, iktidarın aşağıdan yukarıya doğru bir çözümlenmesini yapmak gerekir. Yani; kendi tarihleri, yörüngeleri ve teknik ve taktikleri olan yerel iktidar mekanizmalarından yola çıkmak gerekir (Foucault, 2018: 44).

Foucault, iktidar aşağıdan gelir derken iktidar ilişkilerinin kökeninde egemen olanlarla onlara bağımlı olanlar arasında ikili bir karşıtlık olmamasını kasteder. Yani, yukarıdan aşağıya ve toplumsal bünyenin derinliklerine doğru kısıtlı gruplar üzerinde etkisini gösteren bir ikilik yoktur. Şöyle ki; aşağıdaki iktidar ilişkileri, yerel çatışmaların içinden geçerek ve onları birbirine bağlayarak genel bir güç çizgisi oluştururlar. İşte tüm bu çatışmaların sürekli desteklediği hegemonik sonuçlar, büyük egemenlikler olarak ortaya çıkar (Foucault, 2017a: 70). Kısacası, aşağıda oluşan iktidar ilişkileri yukarıya yön verir ve bu yüzden egemen olan ile olmayanlar arasında bir ikili bir karşıtlık yoktur.

Bu noktada şu sorunun cevaplandırılması gerekir: Bu büyük egemenliklerin ortaya çıkışı nasıl gerçekleşmektedir? Foucault'ya göre, kendi mantığına ve teknolojisine sahip bu yerel iktidar mekanizmaları, giderek genelleşen mekanizmalar ve global egemenlik biçimleri tarafından kolonileştirilir. İşte, global egemenlikler böylece ortaya çıkmaktadır. Zaten çözümlenmesi gereken mesele de budur. En alt düzeylerde ortaya çıkan iktidar ilişkilerinin yukarıya nasıl etkide bulunduğu, bunların nasıl yer değiştirdiği, yayıldığı ve tabi ki de global olgularca nasıl ilhak edildiği incelenmelidir (Foucault, 2018: 44). Kısacası, daha genel iktidarların ya da ekonomik çıkarların, yerel düzeylerde ortaya çıkan bu özerk iktidar teknolojilerini kendi alanlarına nasıl kattığı gösterilmelidir. Böylelikle iktidar analizi aşağıdan gelir, yukarıya gider derken kastedilenin aşağıdaki-yereldeki iktidar ilişkilerinin

yukarısı-makro düzey tarafından kolonize edilmesi olduğu ortaya çıkmış olur. Burada esas olan mikro iktidar ilişkilerinin, amacı ekonomik ya da siyasi yarar olan makro iktidar alanlarınca nasıl sömürgeleştirildiğini ortaya çıkarmaya yönelik bir çözümleme ortaya koymaktır (Foucault, 2016c: 107).

Foucault'ya göre, hapisane aslında söylenildiğinden daha eskidir ve ceza yasalarındaki kullanımından daha önce var olmuştur. Şöyle ki; Foucault on sekizinci yüzyıl ile on dokuzuncu yüzyıllarda kapatma odaklı bir cezalandırma sistemine geçildiğini fakat söz konusu olanın bu cezalandırma sisteminin, daha önceden başka yerlerde gelişmiş olan baskı altına alma mekanizmalarına açılması olduğunu söyler. Yani, hapisaneler önceden de vardır ancak hapisane aracılığıyla yürüyen cezalandırma sistemi, baskı altına alma mekanizmaları ile kolonize edilmiş olmaktadır (Foucault, 2019: 335-336). Böylelikle hapisane; “bireyleri, bedenleri üzerindeki belirgin bir çalışmayla, itaatkâr ve yararlı kılmak üzere oluşturulan bir aletler bütünüünün genel biçimi” olmuştur (Foucault, 2019: 335).

Böylelikle Foucault, bir toplum içindeki iktidar ilişkilerinin analizinin bir dizi siyasi sıfatını taşıyan kuramların incelenmesine indirgenmesine karşı çıkar. Diğer iktidar ilişkisi türlerinin bir biçimde devlete gönderme yaptığı söylene de bunun nedeni, bütün iktidar ilişkilerinin devletten türemesinden değil; tam tersine, iktidar ilişkilerinin gün geçtikçe daha fazla devletleşmesidir. Foucault bunu “yönetim” sözcüğünün dar anlamına gönderme yaparak örnekler: “(...) iktidar ilişkilerinin giderek yönetimselleştirildiğini, yani devlet kurumları biçiminde ya da devlet kurumlarının kanatları altında geliştirildiğini, rasyonelleştirildiğini ve merkezileştirildiğini de söyleyebiliriz.” der (Foucault, 2014a: 79).

Foucault'ya göre; üretim, akrabalık, aile, cinsellik ilişkileri gibi dağınık ve yerel güç prosedürleri, küresel stratejilerce uyarlanır, desteklenir ve dönüştürülür. Çünkü bunun sebebi yararlılıktır. Şöyle ki, bu yerel iktidar ilişkileri bir ekonomik çıkarın hizmetinde oldukları için değil, global stratejiler için yararlı olma kapasitesine sahip oldukları için uyarlanırlar (Foucault, 1980: 142).

Foucault, toplumsal ağlar bütünüünde kök salmış bu iktidar ilişkilerini çözümlerken; ne topluma hâkim olan bir iktidar ilkesi bulunduğunu kasteder ne de iktidarı yukarıdan aşağıya incelediğini kasteder, tam tersine; aşağıdaki yerel iktidar ilişkilerinde başlayan ve kolonizasyonla yukarıya doğru yani makro ölçeğe doğru uyarlanan iktidar ilişkilerini analiz eder.

2.4.3. İktidar İlişkilerinin Pozitifliği

Foucault, Söylemin Düzeni'nde iktidarı, geleneksel iktidar anlayışıyla ele aldığını yani iktidarı hukuksal bir mekanizma olarak ele aldığını, onu yasa ve yasaklar çerçevesinde olumsuz anlamıyla irdelediğini söyler. Ancak sonrasında bu kavrayışın yetersiz olduğunu gördüğünü hukuksal ve negatif bir kavrayışın yerine teknik ve stratejik bir kavrayışı ikame ettiğini belirtir. (Foucault, 2012: 107).

Foucault'ya göre, iktidarı yasa, yasak, özgürlük, egemenlik gibi terimlerle düşünmemek gerekir (Foucault, 2017a: 68). Bunu yapmak içinse hukuksal şemadan kurtulmak gerekmektedir. Çünkü bu hukuksal şema, iktidara negatif bir boyut katmakta onun pozitif -üretken- boyutunu görmezden gelmektedir. Foucault, iktidarı salt hukuksal ve negatif olarak görmektense onun teknik ve pozitif unsurlarıyla ortaya koymaya çalışır (Foucault, 2016c: 70).

Bu yüzden Foucault, iktidarın baskı araçları tarafından biçimlendirildiği ve yeniden üretimin çıkarlarına hizmet ettiği anlayışına karşı çıkar. Bedensel deneyimlerin, toplumsal kimliklerin, maddi varoluş biçimlerinin nasıl değiştirildiğine ve üretildiğine dikkat vermeden hukuksal-söylemsel modelde iktidar; sınırlama, şiddet, meşruiyet gibi olgulara indirgenmiştir. Foucault'a göre iktidar ilişkileri, ne ideolojik olarak yansıtılan veya baskıyla korunan daha derin bir gerçekliğin ifadesidir ne de işlevsel ve negatif bir kritere indirgenebilir. İktidar ilişkileri, bunun aksine, üretken bir boyut gerektirir. Yani, bir yanda bireysel ve kollektif deneyimlere izin verir, onlara olanak tanır; diğer yanda bilgi ve pratiğin yeni biçimlerini teşvik eder (Lemke, 2010: 33).

Sanayileşmenin ve kapitalizmin gelişimine paralel olarak yeni bir iktidar türü olan biyo-iktidar doğmuştur. Hukuksal iktidarın aksine biyo-iktidar; hem bedenler hem de nüfus üzerinde işleyen, salt negatif değil pozitif de olan yani bedenlerin daha yararlı, verimli ve itaatkâr kılınmasıyla güçlendirilmesini amaçlayan, ölümden değil yaşamdan bahseden, hem disipline edici hem de düzenleyici bir iktidar türüdür. Bu haliyle biyo-iktidar kapitalizmin gelişmesinin unsuru olarak karşımıza çıkar.

Özne ve hakikat ile ilgili bölümde iktidarın özne ve hakikat üretimine değinildiğinden burada tekrara düşmemek için ayrıca değinilmeyecektir. Aynı şekilde biyo-iktidar meselesi ayrı bir başlık altında inceleneceğinden tekrara düşmemek amacıyla burada üretken iktidarla ilgili olarak genel çerçevenin verilmesinin yeterli olduğu düşünülmektedir.

2.5. İktidarın Görünümleri

Bu bölümde, hukuksal-söylemsel iktidarın, biyo-iktidarın ve yönetimselliğin özellikleri ele alınacaktır.

2.5.1. Hukuksal-Söylemsel (Juridico-Discursive) İktidar Modeli⁵

Lemke'nin aktardığına göre, ünlü siyaset bilimci Steven Lukes hem çok çeşitli hem de çatışan kavramlar ve iktidar yorumları tarafından paylaşılan ortak bir düşünce olduğunu söyler: Hedef "H" ile ilişkili bireysel veya kollektif bir "A"nın iktidarı, eğer "A" bir veya daha fazla "B" aktörünün rızası aracılığıyla hedef "H"ye erişebiliyorsa ortaya konabilir. Lukes, bu tanımın Batı siyasi geleneği tarafından iki farklı şekilde yorumlandığını ileri sürer. İlk yorum, simetrik bir biçimde ilerler ve "Hedef H"nin her iki taraf arasında paylaşıldığını varsayar. Bu yorum çizgisinde; Platon, Hannah Arendt ve Talcott Parsons gibi yazarlar bulunur. Birincinin karşısında yer alan ikinci yorum ise asimetric olarak ilerler ve B'nin rızasının zorlandığını varsayar. Bu yorum çizgisinde; Thomas Hobbes, Max Weber ve Karl Marx gibi yazarlar bulunur. Lemke'ye göre, ilk yorum, iş birliği ve mutabakat olarak iktidar tanımı yaparken; ikinci yorum ise iktidarı, hiyerarşi ve tahakküm olarak görür (Lemke, 2010: 32).

Foucault'nun durduğu yer ise ne birinci yorum ne de ikinci yorumdur; ne simetrik ne de asimetric. Foucault, birinci yorumun özü olan iktidar analizinin meşruiyet ve mutabakat ile ilişkilendirilmesine; ikinci yorumun özü olan iktidar analizinin sınırlama ve şiddet ile ilişkilendirilmesine karşı çıkar ve bunları sorgular. Onun hareket noktası, iktidarın siyasal ve sosyal teoride analiz edildiği yollardır (Lemke, 2010: 32).

Foucault'ya göre Orta çağın başlarında ne özerk olarak ne de siyasi olarak hukuksal iktidar yoktur (Foucault, 2015b: 207). 12. ve 13. Yüzyıllarda, zenginliğin ve silah gücünün birikimi neticesinde feodal yapıların yerini daha merkezi yapılara bırakmaya başlaması ve Roma Hukukunun canlanması neticesinde hukuksal pratiklerdeki dönüşüm ve yeni yargılama biçimlerinin oluşumu hukuksal bir iktidar ortaya çıkmıştır (Foucault, 2015b: 205-206).

Bu süreçte ortaya çıkan özellikle şu iki pratik bu dönüşümde oldukça etkilidir: Savcı ve yasa ihlali. Savcı, iki veya daha fazla kişi arasında bir suç işlendiğinde ya da ihtilaf olduğunda bundan zarar gören, haksızlığa uğrayan bir hükümrânın temsilcisi olarak ortaya

⁵Foucault, eserlerinde hukuksal-söylemsel iktidar yerine; klasik hukuksal iktidar anlayışı, hükümrânlık kuramı, hukuksal iktidar, hükümrânlığın hukuki modeli, hükümrânlığın hukuksal modeli gibi kavramları da kullanmaktadır.

çıkar. Böylelikle savcı, kurbanın yerini almaya başlamıştır. Çünkü artık, birisinin birisine yaptığı haksızlık aynı zamanda hükümrana da yapılmış sayılmaktadır. Dolayısıyla ortada olan bir kişiye karşı işlenen suçtan öte yasanın ihlalidir. Böylece yasanın ihlali, bir kişiye karşı yapılan bir haksızlık değil; hükümrana, devlete, topluma, yasaya saldırı anlamına gelir. Nihayetinde bu süreç, feodal yapıların çözülmesiyle merkezileşen iktidarın kendisiyle birlikte hukuksal prosedürleri de merkezileştirmesini ve “siyasi iktidarın hukuksal prosedürlerine hakîm olmasını” sağlamıştır (Foucault, 2015b: 205-206).

Dolayısıyla Foucault’ya göre, orta çağdan itibaren hukuki yapının gelişimi, hükümrانlık iktidarı çerçevesinde meydana gelmiştir. O kadar ki, hukuk Batı’da hükümrانlığın hukukudur. Orta çağdan itibaren yeniden canlanan Roma hukuku; monarşik, otoriter ve mutlak iktidarı kuran teknik araçlardandır (Foucault, 2016c: 102-103).

Hukuksal-söylemsel iktidar anlayışı belirgin olarak; 18. yüzyıl filozoflarında görülür. Bu tarz bir iktidar anlayışında; hükümrانın iktidarı, siyasal iktidarın matrisi olan sözleşme aracılığıyla devredilen haklara dayandırılır ve bu nedenle sözleşme ve devredilen haklar hukuksal-söylemsel iktidarı meydana getiren şeylerdir. İktidarın sınırı aşması, sözleşme şartlarının çiğnenmesi baskıya dönüşme tehlikesi yaratır. Bu, sınırın aşımının baskı olduğu sözleşme-iktidardır (Foucault, 1980: 91).

Hükümrانlık teorisinin modern dönem öncesi iktidarını açıklamak için elverişli bir modeldir. Bunu hükümrانlık teorisinin oynamış olduğu dört role bakarak görebiliriz. Birincisi, fiili bir iktidar mekanizması olan feodal monarşiye gönderme yapmak amacıyla kullanılmıştır. İkincisi, büyük monarşilerin kurulması ve meşruiyeti için kullanılmıştır. Üçüncü olarak, krallık iktidarını hem sınırlamak hem de güçlendirmek amacıyla yapılan siyasal ve teorik mücadelede araç olarak kullanılmıştır. Son olarak, otoriter ve mutlak monarşilere alternatif model olarak parlamenter demokrasilerin kurulmasına aracılık etmiştir. İşte bu dört rol dikkate alındığında, hükümrانlık teorisinin ele aldığı sorunlar, hükümrان-uyruk ilişkisi çerçevesinde oluşan iktidarın genel mekanizmasını, işleyiş biçimini gerçekten de kapsadığı görülür. Ta ki, 17. ve 18. yüzyıllarda hükümrانlık iktidarı ile bağdaşmayan yeni iktidar mekanizmaları icat edilene kadar (Foucault, 2018: 48-49).

Foucault’nun tezi, Batı siyasi düşüncesinde iktidarın; yasa, yasaklama, sansür, kısıtlama gibi unsurları içeren baskı ve haklar perspektifinden algılandığıdır. Bu iktidarın hukuksal-söylemsel temsilidir. Hukuksal-söylemsel iktidara, bir tarafta bireyin özgürlüğü

fikri diğer tarafta siyasal egemenlik olgusu hâkim olmuştur. Böylelikle, devlet egemenliği ve bireysel özerklik arasındaki ilişkiye odaklanır (Lemke, 2010: 32).

Foucault, siyasal düşünce alanını, egemen iktidar ve onun meşruiyetinden kurtarmaya çalışır. Batı toplumlarının halen monarşinin yani hukuksal-söylemsel iktidar modelinin büyümesi altında olduğunu düşünür. Foucault'nun tezinde, hukuksal-söylemsel iktidar egemenliği; çatışmaların üzerinde, her şeyi kuşatan, bölünmez, siyasi sorunları meşruiyet ve yasallık bakımından ele alan bir olgu olarak kavrar (Lemke, 2015: 14).

Hukuksal-söylemsel iktidarın meşruluğu hukuk ile Hobbes'u düşünürsek sözleşme ile sağlanır. O kadar ki, hukuk ya da sözleşme hükümlerinin kurulmasında onun sınırlarının çizilmesinde, uyrukların hükümlere itaat etmesinde ya da sözleşmenin hükümlerini çiğneyen hükümlere itaat edilmemesinde meşruluk kaynağıdır. Hobbes'un sözleşme teorisini hatırlayalım. Hükümler, bireylerin erklerini devrederek oluşturdukları yapay bir insandır. Uyruk konumunda olan bireylerin kendi iradeleri ile oluşturdukları egemene itaat yükümlülükleri bulunmaktadır. Hükümler sınıırı ve görevi ise uyruklarının can ve mal güvenliklerini korumak, refahları sağlamaktır. Tüm bunları sağlayan ise öyle bir yasallıktır ki her şeyin meşruluk kaynağıdır:

(...) hükümler kuramı, bir iktidarın tam olarak yasaya göre değil ama temel bir yasallığa göre kendisini nasıl oluşturduğunu gösterir, göstermeye girişir; bu bütün yasalardan daha temel olan, bütün yasaların bir tür genel yasası olan, farklı yasaların yasa olarak işlemesine olanak tanıyan bir yasallıktır (Foucault, 2018: 56).

Keskin, hükümler modelinde hükümlerin prensliğine dışsal ve aşkın bir konumda olmasından, hükümlerin kendi güvenliğini ön plana çıkartmasından ve hükümler modelinin toprak üzerinden düşünülmesinden hareketle Osmanlı devletine de uygulanabilir olduğunu ve hatta onu tanımlayan bir tarif olduğunu belirtmektedir (Keskin, 2016: 77).

2.5.1.1. Hukuksal-Söylemsel İktidar Modelinin Özellikleri

Bu başlık altında hukuksal-söylemsel iktidarın meta-iktidar, merkezi iktidar ve negatif ve baskıcı iktidar özellikleri ele alınacaktır.

2.5.1.1.1. Meta-İktidar

Foucault'ya göre, genel olarak, iktidar mekanizmaları tarih tarafından pek fazla çalışılmamıştır. Tarih, iktidarı elinde tutan kralların ve generallerin anekdotlarını çalışmıştır. Buna karşıt olarak, ekonomik süreçlerin ve altyapıların tarihi olmuştur. Ekonomi ile ilgili

üst yapısal bir seviye olarak görülen kurumların tarihleri incelenmiştir. Fakat iktidar; genel, detaylı stratejileri ve mekanizmalarıyla hiç çalışılmamıştır (Foucault, 1980: 51).

Foucault iktidarın; bir hukuki işlem, bir sözleşme gibi yasal bir işlem aracılığıyla değiş tokuş edilebildiği, bir meta gibi alınıp satılabildiği, devredilebildiği anlayışın hâkim olduğu anlayışa klasik hukuksal (liberal) iktidar anlayışı der. Burada iktidar, her bireyin elinde tuttuğu ve katılımı ile siyasi iktidarın ya da egemenliğin kurulmasını sağladığı somut güçtür. Burada Foucault, iktidar ve meta, iktidar ile zenginlik arasında bir analogi yapar. Diğer taraftan Marksist iktidar anlayışına geldiğimizde iktidarın ekonomik işlevselliğinden bahseder. Bu ekonomik işlevsellik; iktidarın, eş zamanlı olarak, üretim ilişkilerinin sürdürülmesinde oynadığı rol ve üretim güçlerinin gelişiminin ve belirli biçimlerinin mümkün kıldığı sınıf egemenliğinin sağlanması anlamında mevcuttur. İlk durumda biçimsel modeli; değişim, yani metaların ekonomik dolaşımı, sürecinde keşfedilebilen politik bir güç vardır. İkincisinde ise, siyasi iktidarın tarihsel yükselişi ve somut biçimlerinin ve fiili işleyişinin ilkesi ekonomide yer almaktadır (Foucault, 1980: 88).

Foucault'ya göre, aralarındaki sayısız ve muazzam farka rağmen liberalizmin ve marksizmin aralarında ortak bir nokta vardır. Bu ortak nokta iktidarın işleyişinin mübadele temelli analiz edilmesidir. Foucault, Liberalizm ve Marksizmdeki bu ortak noktaya “*ekonomizm*” demektedir (Foucault, 1980: 88). Görüldüğü üzere; klasik hukuksal iktidar anlayışı ve Marksizm birbirlerine; iktidarın bir mal gibi alınıp satılan, devredilen bir olgu olması noktasında yaklaşırlar. Hukuksal-söylemsel iktidar anlayışında bu, bir sözleşme ile Marksizmde ise üretim araçlarının temellük edilmesi ile olmaktadır. Nihayetinde ikisinde de ortak zemin iktidarın mübadele temelli açıklanmaya çalışılmasıdır.

Foucault, iktidar analizi bir şekilde ekonomiden çıkarılabilir mi; iktidar her zaman ekonomiye göre ikincil bir konumda mıdır; iktidar daima ekonominin hizmetinde midir; iktidarın temel amacı ekonomiye hizmet etmek midir; iktidar, ekonomiye uygun ve işleyişi için gerekli olan ilişkileri gerçekleştirmek, birleştirmek, sürdürmek ve çoğaltmak için mi kullanılıyor, iktidar meta üzerine modellenir mi, iktidar birinin sözleşme ya da zor yoluyla sahip olduğu, ele geçirdiği, devrettiği yada dolaşıma giren bir şey midir gibi soruları sorarak iktidara hukuksal ve ekonomi temelli bir bakış açısından kurtulmaya çalışır (Foucault, 1980: 89). Zira Foucault'ya göre iktidar, yalnızca bireyler arasındaki bir tür ilişkidir. Bu tür ilişkiler spesifik ilişkilere ne mübadeleyle ne de üretimle bir ilgileri vardır (Foucault, 2012: 55).

Foucault'nun iktidara bakışı, onun nominalist anlayışıyla tutarlıdır. Foucault, iktidarın hukuk ya da ekonomi temelli açıklanması çabalarına karşı çıkar. Çünkü iktidar bir töz değildir ve o bir strateji, bir iktidar ilişkileridir. Foucault'ya göre;

Şüphesiz adcı [nominalist] olmak gerekir: İktidar bir kurum, bir yapı değildir; bazılarının baştan sahip olduğu belirli bir güç değil, belli bir toplumda karmaşık bir stratejik duruma verilen addır (Foucault, 2017a: 69-70).

Bu yüzden iktidar, ilişki kavramı çerçevesinde analiz edilmelidir. Dolayısıyla Foucault, iktidar yerine iktidar ilişkilerinden bahseder. İktidar ne fethedilecek, devredilecek bir topraktır ne de sahip olunabilecek, değiş-tokuş edilebilecek bir mal. Bu yaklaşımın nedeni Foucault'nun, hukuksal veya ekonomik terimlerle ifade edilen bir iktidar yerine stratejik ve nominalist bir iktidar kavramını tercih etmesidir. İktidar; belirli bireylerin, grupların ya da sınıfların elinde tuttuğu bir mülk ya da bir hak değildir ve bu şekilde analiz edilmemelidir. Aksine, örtüşen ve çelişen stratejilerin çokluğu ve farklılaşma sistemleri olarak analiz edilmelidir (Lemke, 2010: 32).

2.5.1.1.2. Merkezi İktidar

Foucault'ya göre hükümlerlik iktidarı, çeşitli iktidar biçimlerinin kendisinden türediği bir iktidardır. Foucault buna iktidarın birliği adını verir. İktidarların çokluğu, hükümlerlikte vücut bulan iktidarın birliği dayanak alınarak sağlanabilir ve işleyebilir (Foucault, 2018: 56). Ancak, Foucault, geleneksel iktidar tanımlarının siyasal iktidar ile ilişkilendirilmesini ve iktidar analizinin merkezine devlet kurumlarının alınmasını sorgular. Temsil bakımından bir analizi reddederek, makro-politik bakış açısının yerine mikro-politik bakış açısını koyar. Bu yüzden Foucault'nun iktidar analizi, yukarıdan aşağıya doğru değil aksine, aşağıdan yukarıya doğrudur. Ayrıca bu analiz şeklinin kökü, merkezileşmiş bir noktada değildir. Aksine, devletin oluşumunu ve işleyişini hesaba katan toplumdaki iktidar ilişkileridir. Böylece iktidar ilişkileri, iktidarın yoğunlaşmış bir formu olduğu düşünülen devletin ötesine geçer. Devlet aygıtları kontrol edilse de yıkılsa da iktidar biçimleri yok olmaz (Lemke, 2010: 32). Çünkü iktidar ilişkileri, devletin maddi varlığından daha fazlasını ifade eder.

Foucault, cinsellik üzerinden, hukuksal-söylemsel iktidar modelinde iktidarın merkeziliğini “tertibatın [dispositifin] birliği” olarak açıklar. Foucault, tertibatın birliği ile;

Yukarıdan aşağı, hem kapsayıcı kararlarında hem de en ufak müdahalelerinde, kendine destek aldığı araçlar ve kurumlar ne olursa olsun, iktidar[ın] tek biçimli ve kütleli bir biçimde işle[diğini]; yasanın, yasağın ve

sansürün basit ve sonsuza değin yeniden üretilen çarklarına göre çalış[tığı]nı] (Foucault, 2017a: 64).

ifade eder. Nasıl ki cinsellik üzerinde onu baskılayan yasaklayan bir iktidar olduğu söyleniyorsa, devletten aileye, hükümdardan babaya, mahkemeden günlük küçük cezalara, toplumsal egemenlik mercilerinden özneyi oluşturan yapılara kadar çeşitli ölçeklerde yukarıdan aşağıya, tek biçimli, yasa koyan, yasaklayan, sansürleyen genel bir iktidar biçimi bulunur (Foucault, 2017a: 64).

O kadar ki, Orta çağdan bu yana değin Batı toplumlarında iktidarın kullanımı hep hukuk çerçevesinde ele alınmıştır (Foucault, 2017a: 66). Bu genel iktidar biçimi, Hobbes ve toplum sözleşmesi teorilerini göz önüne aldığımızda, yapay insan Leviathan yani devlettir. Hobbes'un toplum sözleşmesi kuramında egemen ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Hukuksal-söylemsel iktidar modelinde de olan budur. Foucault'ya göre iktidarı devlet terimleriyle ortaya koymanın anlamı; iktidarı, hükümler ve hükümlerlik çerçevesinde yani yasa terimleriyle ortaya koymaktır. Bunu yapmak, iktidara ilişkin fenomenleri devlet aygıtına ilişkin fenomenler olarak tasvir etmek, bu fenomenleri baskıcı bir niteliğe sahip olarak kavramak olur (Foucault, 2016c: 71-72).

Foucault'ya göre, orta çağda gelişen krallık gibi daha büyük iktidar biçimleri, daha küçük ve çoğul güçler karşısında konumlanarak bir hukuk ilkesi oldular. Bu hukuk ilkesinin üç özelliği vardır: Büyük iktidar biçimlerinin; üniter yapılar olarak örgütlenmesi, yasayla özdeşleştirilmesi ve yasaklama-yaptırım mekanizmaları ile işlemesi. Bu üç özellik ve hukuk bir arada düşünüldüğünde; hukuk, hükümdarlarca daha küçük iktidar biçimlerine karşı ustaca kullanılan bir silah olmakla kalmamış; bunun yanında onların meşruluk zemini de olmuştur. Böylece; orta çağdan bu yana Batı toplumlarında iktidarın kullanımı, yasaklama ve yaptırım mekanizmaları içinde işleyen hukuksal söylemsel iktidar çerçevesinde dile getirilmiştir (Foucault, 2017a: 66).

Bu hukuksal ve olumsuz merkezi iktidar anlayışının temel soruları; iktidarın nerede olduğu, iktidarı elinde tutanın/tutanların kim oldukları, iktidarı yöneten kuralların hangileri olduğu, iktidarın toplumun gövdesi üzerinde inşa ettiği yasalar sistemi hangileridir gibi sorulardır ve bu sorular hukuksal bir anlayışın getirdiği sorulardır (Foucault, 2014a: 142). Oysa Foucault, bu tür sorularla ilgilenmez. O daha çok yerel ağlarda ortaya çıkan iktidar ilişkilerine odaklanır ve bu nedenle merkezi-hukuksal bir iktidar analizini reddeder.

Foucault, bu cümleleri ile devletin önemli olmadığını söylemek istemez. Onun söylemek istediği, iktidar ilişkileri konusunda yapılacak bir analizin ister istemez devletin sınırlarını aşacağıdır. Çünkü, devlet her ne kadar mutlak güce sahip olsa da bütün fiili iktidar ilişkileri alanını hükmedebilecek bir gücü yoktur. Ayrıca, devlet, zaten var olan iktidar ilişkileri temelinde işleyebilir. Devletin kendisi de bu iktidar ilişkilerinin içindedir ve onun yeri; bedeni, cinselliği, aileyi, akrabalığı, bilgiyi, teknolojiyi vb. kuşatan iktidar ağları karşısında bir üst yapısal konumdur (Foucault, 2016c: 72).

2.5.1.1.3. Negatif ve Baskıcı İktidar

Foucault, cinsellik üzerinden varsayılan ve olan ayrımı ile hukuksal-söylemsel iktidarın ana hatlarını ortaya koyar. Bu iktidar modelinde, cinsellik ve iktidar arasında negatif bir bağıntı kurulur. Cinsellik, iktidarın hep yasakladığı, baskıladığı, hayır dediği, sansürlediği, gizlediği, dışladığı, reddettiği, engellediği, gizlediği, hayır dediği, sınırladığı bir şeydir. Bu iktidar, cinselliğe yasaını dayatır. Burada iktidar, cinselliğin nasıl yaşanması ve anlaşılması gerektiğini belirleyen kuralları belirleyen yasa gibi hareket eder ve cinselliği kurala uyan-uymayan, izin verilen-yasaklanan gibi ikili bir düzen içine monte eder (Foucault, 2017a: 63)

Hukuksal-söylemsel iktidar bir yasak döngüsü içindedir. İktidar, salt bir yasaklama yasaı uygular: Yaklaşmayacaksın, dokunmayacaksın, tüketmeyeceksin, zevk almayacaksın, cinselliğinle ortada görünmeyeceksin. Bu yasaklama ise üç biçimde işler: yasaklanan şeye -örneğin cinselliğe- izin verilmemesini olumlu yapmak, yasaklanan şeyin söylenmesini engellemek ve yasaklanan şeyin var olduğunu reddetmek. Burada bir sansür mantığı vardır (Foucault, 2017a: 63-64).

Hukuksal-söylemsel iktidar; yukarıdan aşağıya, merkezi, kapsayıcı, her seviyede aynı şekilde çalışır; bu nedenle her yerde tek tip bir baskı vardır. Burada iktidar; yasanın, yasakların ve sansürün yeniden üretimine göre çalışır. Devletten aileye, hükümdardan babaya farklı ölçeklerde genel bir iktidar biçimidir vardır. Bu biçim kurala uyan-uymayan, yasal-yasal olmayan gibi ikilikleri içeren hukuktur. Hükümdar, baba, eğitmen kim olursa olsun her durumda iktidar hukuksal bir biçim yoluyla şemalaştırılır. Bu şemanın etkileri ise itaat olarak ortaya çıkar. Burada yasa olan iktidarın karşısında uyruk olarak kurulan yani uyruklaştırılan özne itaat eden konumundadır. Bu genel boyun eğme biçimini ortaya çıkarır: Yasa koyucu iktidar, itaat eden uyruk (Foucault, 2017a: 64).

Foucault'ya göre, cinsellik üzerindeki iktidarın mantığı, var olmama, dışa vurulmama ve suskunluk buyuran bir yasanın paradoksal mantığıdır. Her durumda iktidar hukuksal bir biçim yoluyla şemalaştırılır ve etkileri itaat olarak tanımlanır. Hem iktidarın cinselliği bastırıldığına ilişkin genel görüşün altında hem de arzuyu oluşturan yasa fikrinin altında aynı varsayılan mekanizma yatar. Bu mekanizma, sınırlayıcı olarak tanımlanır (Foucault, 2017a: 64). Bunun üç nedeni vardır:

(...) birinci nedeni bu iktidarın kaynaklarının yoksul, yöntemlerinin eli sıkı, kullandığı taktiklerin tekdüze olması, yeni buluşlar ortaya çıkarmadaki yetersizliği ve adeta hep kendini tekrarlamaya koşullu olmasıdır. İkinci neden, bu iktidarın yalnızca “hayır” deme gücüne sahip bir iktidar olmasıdır; hiçbir şey üretecek halde değildir, ancak sınır koyma yeteneğine sahip olduğundan, temelde enerjiye karşıdır; etkili olmasının paradoksu bu olmalıdır: Boyun eğdirdiğinin de kendi izin verdiği dışında hiçbir şey yapamamasını sağlamaktan başka hiçbir şey yapamamak. Sonuncu neden de bu iktidarın temel olarak salt yasanın dile gelişini ve salt yasağın işleyişini merkez alan temelde hukuksal bir modele dayanmasıdır. Tüm egemenlik, boyun eğdirme ve uyruk olma kipleri sonuçta itaat etkisine indirgenir (Foucault, 2017a: 65).

Foucault 17. ve 18. yüzyıllara uzanan bir dizi anlayışın, monarşik iktidarı; hukuki olmayanla, keyfilikle, kötüye kullanma ile ilişkilendirerek algılamamıza neden olduğunu söyler. Ancak Foucault, monarşik iktidarın bu özelliklerinin hukuk ile dizginlendiği ve onun yerini hukuk devletinin aldığı görüşüne temkinli yaklaşır. Çünkü bunu söylemek Batı monarşik iktidarlarının bizzat kendilerinin hukuk sistemleri olarak kurulduğunu, hukuk kuramlarından geçtiğini ve monarşik iktidar mekanizmalarının hukuk çerçevesinde işlediğini unutmak demektir. Hukuksal olanı monarşik iktidarın dışına çıkarmak ve siyasal olanı hukuksal olandan ayırmak için onca çabaya rağmen iktidarın temsili bu sistemde sıkışıp kalmıştır. Örneğin, 18. yüzyılda Fransa'da monarşik iktidarın eleştirisi, hukuksal monarşik iktidara karşı değil, monarşik iktidarın tam karşısında olduğu düşünülen katı bir hukuk sistemi adına yapılmıştır. Böylece ne hukukun iktidarın gerçek biçimi olduğu ne de iktidarın hukuk biçiminde kullanılması gerektiği ilkesi sorgulanmamıştır (Foucault, 2017a: 66-67).

İşte, cinselliği bastırıldığı varsayılan bu iktidar mekanizması hukuksal-söylemsel iktidardır. Günümüzün iktidar ilişkilerini çözümlmek için bu iktidar anlayışından kurtulmamız gerekmektedir. Cinselliğe dair var sayılan-olan ayrımını göz önüne aldığımızda; yasalar üzerinden meşruluğunu sağlamaya çalışan, yasaklayan, sansürleyen,

cezalandıran, böylelikle itaati sağlamaya çalışan, bir merkezden aşağıya doğru işleyen bir iktidar türü günümüz iktidar ilişkilerini açıklamaktan uzaktır.

2.5.1.2. Hukuksal-Söylemsel İktidar Modelinden Niçin Kurtulmak Gerekir?

Foucault'ya göre; Batı, hukuk veya yasa sistemi dışında başka bir iktidar türüyle temsil edilmediği gibi Batı'nın bunun dışında analiz sistemi de olmamıştır. Bu nedenle Batı, yasalar, hükümler, egemenlik gibi kavramlar dışında iktidarın analiz edilebileceği başka yaklaşımlara sahip olamamıştır. Eğer ki iktidarın nasıl temsil edildiğini değil de iktidarın gerçek işleyişini analiz etmek istiyorsak bu hukuksal-söylemsel iktidar anlayışından kurtulmak, iktidardan değil iktidarlardan bahsetmek ve iktidarı pozitif mekanizmalarıyla analiz etmek gerekir (Foucault, 2014a: 144-145).

Dolayısıyla bir toplum; bir tek iktidarın üzerinde uygulandığı birleşik bir gövde olmayıp farklı olan ama aynı zamanda spesifiklerini koruyan iktidarların bir araya gelmesi, bunların ilişkisi, birbirleriyle koordinasyonu ve hiyerarşisidir. Örneğin bir atölyede patronun işçileri üzerindeki spesifik ve özerk iktidarı gibi. Bu da bize iktidardan değil; iktidarlardan, iktidar bölgelerinden konuşma olanağı verir: "Toplum, farklı iktidarlardan bir takımadır." (Foucault, 2014a: 145).

Hobbes'un toplum sözleşmesi teorisinde bireyler haklarını sözleşme aracılığıyla devrederek egemeni -yapay insan Leviathan'ı- oluştururlar. Foucault da, Leviathan'ın ayrı ayrı bireyselliklerin bir araya gelerek pıhtılaşması olduğunu söyler. Leviathan'ın başında, onun ruhu olan egemen ya da hükümler vardır. Foucault'ya göre Hobbes'un ve hukukçuların yapmak istediği şey, bu birey ve istenç çokluğundan nasıl olup da hükümlerliği meydana getiren tek bir ruha sahip tek bir beden veya istencin oluştuğunu bilmeye çalışmaktır. İşte Foucault'nun Hobbes'u ve toplum sözleşmelerini karşısına almasının temeli burada yatmaktadır. Çünkü Foucault'nun yapmak istediği bunun tam tersidir. Onun derdi merkezi bir beden ve ruh meselesi olmayıp aksine iktidar etkilerince özne olarak kurulan, çok sayıda olan ve çevrede bulunan bedenlere yönelmektir (Foucault, 2016c: 105-106).

Hükümlerlik modeli, 17. ve 18. yüzyıllarda icat edilen yeni iktidar mekanizmalarını kavramaktan uzaktır. Şöyle ki, hükümlerlik iktidarı, yeryüzü ve onun nimetleriyle ilgilenir. Bu yeni iktidar mekanizmaları ise yeryüzü ve onun nimetleriyle değil; beden ve beden yapısını etkileriyle ilgilenir. İnsanların bedenlerinden mal ve zenginlik değil; iş ve zaman çıkarmak amacıyla olan yeni bir mekanizmadır söz konusu olan. Hükümlerlik teorisi,

hükümranın maddi varlığından hareket eder ve onun çevresinde temellendirmeyi sağlarken; yeni mekanizmalar, sürekli gözetleme sistemlerinden hareket eder ve onun çevresinde temellenir. Hükümranlık modeli, hükümranı mutlak harcamalarda temellendirirken; yeni iktidar mekanizmaları iktidarı, en az harcama ve en fazla etki ile hesaplamayı sağlar (Foucault, 2016c: 111-112).

Foucault'ya göre hükümranlık modeli; egemenliğin meşru haklarını ve yasal itaati, tahakkümü gizleyerek ortaya çıkarmaktadır. Yasa sistemi hükümrana dayanmakta ve böylelikle tahakkümü ve onun sonuçlarını yok etmektedir. Bu nedenle Foucault, hükümranlık ilişkilerini değil fakat tahakküm ilişkilerini analiz etmek ister. Bu nedenle, merkezi konumdaki kralın egemenliğini değil; karşılıklı ilişkileri içinde öznelere birçok boyun eğme biçimleriyle ilgilenir (Foucault, 1980: 95-96). Çünkü ona göre, iktidar mekanizmalarının basit hukuksal, yasal aygıtlardan çok daha geniştir ve o, iktidarın çok daha fazla sayıdaki tahakküm prosedürleriyle uygulandığını düşünür (Foucault, 2012: 161).

Hükümranlık iktidarı, kendinde sakladığı bu giz sayesinde işleyebilir. İktidarın üretken, pozitif biçiminin yok sayılmasının, iktidarı yasa(k)larla negatif bir biçimde kabul etme eğiliminin genel ve taktik nedeni “giz”dir. Bu giz sayesinde kendisini maskeleydiği ölçüde hoş görülür ve başarısı da buna bağlıdır. Yoksa, iktidar salt olumsuz bir anlam taşıyorsa kabul edilmesi nasıl mümkün olabilirdi? Dolayısıyla, giz, bir “kötüye kullanma” olmayıp onun işlerliği için zorunluluktur. Bunun böyle olması, iktidarın bu gizi sadece boyun eğdirdiği kişilere kabul ettirmesinden değil; aynı zamanda bu giz, boyun eğdirdikleri için de zorunlu olmasındandır. Şöyle ki; iktidarın kabul edilebilirliğinin genel ve taktik nedeni, iktidarın özgürlüğe getirilen basit bir sınırlama olarak görülmesindedir. İnsanlar, iktidarı, arzularına konulan basit bir sınırlama olarak görmeselerdi kabul ederler miydi? Bunun nedeni iktidar biçimlerinin; hükümran-tebaa ilişkisi içinde yasaların, yasakların ve yaptırımların vücut bulduğu bir hukuk ilkesi olarak var olmalarıdır. Hâl böyle olunca iktidarın saptadığı ilkeler yoluyla özgürlüğe basit sınırlamalar getirmesinde bir beis de bulunmamaktadır. Nihayetinde hukuk, bir yanda monarşilerin kendilerinin ve ona itaat edilmesinin diğer yanda özgürlüğün basitçe kısıtlanmasının meşruluk biçimi olarak işlev görmüştür (Foucault, 2017a: 65-66).

Foucault'nın cinselliğe dair varsayılan-olan ayrımını hatırlayalım. Foucault, Cinselliğin Tarihi'nde hukuksal söylemsel iktidarı, cinsellik üzerindeki baskı söylemine ilişkin varsayılan-olan ayrımı ile açıklar. Foucault'nun, Cinselliğin Tarihi'nde cinselliğin

hep bastırıldığı yönündeki varsayıma karşı çıkarken amacı, iktidarın da merkezden aşağıya doğru işleyen, salt yasalar ve yasaklar koyma yönüyle negatif olmadığı aynı zamanda üretken yani pozitif de olduğunu göstermektir. Foucault, “kralın kellesi hâlâ uçurulmadı” derken hukuksal söylemsel iktidarın etkisinin günümüzde hâlâ devam ettiğine vurgu yapar (Foucault, 2017a: 67).

İşte, yasa, yasaklar, baskı gibi unsurlarla anılan hukuksal-söylemsel iktidar hâlâ etkisini devam ettirdiğindendir ki kralın kellesi uçurmak gerekir:

Monarşi, daha önceki iktidar odakları arasında ortaçağ boyunca görülen sürekli mücadeleler üzerine kurulmuştu. Monarşi bu süreçte kendisini bir hakem olarak; savaşa, şiddete ve yağmaya son verebilecek ve mücadelelere ve özel kavgalara hayır diyebilecek bir güç olarak sunmaktaydı. Monarşi kendisini, hukuksal ve negatif bir işlev üstlenerek kabul edilir kılıyor, ama bunu yaparken doğal olarak bu işlevin sınırlarını da aşıyordu. Hükümran, yasa ve yasaklama, bütün bunlar daha sonra hukuk teorileriyle daha da genişletilen bir iktidar tasarımı sistemi oluşturdu: siyaset teorisi hükümranın kişiliğine saplanıp kaldı. Bu tür teoriler bugün hâlâ hükümranlık sorunuyla meşgul. Bizim ihtiyacımızsa, hükümranlık sorunu ve dolayısıyla da yasa ve yasaklama sorunları çevresinde kurulmuş olmayan bir siyaset felsefesi. Kralın kafasını uçurmamız gerekiyor; siyaset teorisinde ise bu hâlâ yapılmayı bekliyor (Foucault, 2016c: 71).

Foucault, burada “kralın kellesi” alegorisini kullanması anlamlıdır. Çünkü Foucault’ya göre, orta çağdan beri Batı toplumlarında hukuksal düşüncenin gelişimi krallık iktidarı çevresinde olmuştur. Kralın kişiliği çevresinde; krallık iktidarının talebiyle, onun yararına, ona araç olacak şekilde ve onu aklamak için bir hukuki yapı geliştirilmiştir. Böylece denebilir ki, Batı’da hukuk, krallık hükmünün hukuku olarak tecelli eder. Sonraki yüzyıllarda ise bu hukuki yapı krallığın denetiminden kurulup ona karşı döndüğünde bu sefer de hükümranın sınırları, ayrıcalıkları sorgulanmaya başlanmıştır. Hem hukuksal yapının kralın çevresi, talebi, yararıyla oluşumu hem de hukuksal yapının krallık iktidarının denetiminden kurtularak oklarını kralın ayrıcalıklarına ve sınırları çevirmesi hususları bir arada düşünüldüğünde dikkati çeken husus şudur: İster kralın tarafında isterse de onun karşısında olunsun söz konusu olan; kralın, Batı hukuk yapısının merkezi kişiliği olmasıdır. Böylece hukuksal-söylemsel iktidar modelinde hukuk; hem kralın nasıl olup da krallığın yaşayan bedeni olduğuna, mutlaklığına dair bir meşruiyet zemini hem de hem de bu iktidarın sınırlarını belirleyendir (Foucault, 2016c: 102-103). Kısacası hükümranlık iktidarında hukuk, onun hem meşruiyeti hem de sınırlarını gösterir. Her ne kadar onu sınırlamaya çalışsa

da onu yine yasalarla, yasaklamalarla, meşruiyetle, baskıyla yani hukuk terimleriyle konuşmaya devam etmektedir.

Hukuksal-söylemsel iktidarda kralın konumu böyle olunca onunla mücadele etmek için onu ıslah etmek, yenilemek, değiştirmek beyhude çabalar olarak kalacaktır. Foucault, “kralın kafasını uçurmak” derken iktidarı, krala veya krallığın iktidarına sıkıştırmamak gerektiğine yani merkezi temsilde yasalar ve yasaklarla çevrili bir iktidardan söz etmemek gerektiğine gönderme yapar. Bu ise; yasa, yasaklar, şiddet, meşruiyet, irade, rıza, egemenlik, devlet gibi hukuk teorilerinde yer alan noktalardan hareket etmeyen, aşağıdan yukarıya doğru yönelen mikro iktidar ilişkilerinin analizinin yapılması ile mümkün olabilir. Çünkü günümüz iktidar ilişkileri ancak bu şekilde anlaşılabilir.

Modern politik düşünce, bir yanda egemenin haklarından diğer yanda öznelere yükümlülüklerinden bahsederek, hak ve meşruluk söylemlerinin salt bireylerin iktidara karşı korunması yolu olduğu gibi bir yanlısamaya sevk eder. Egemenlik kuramının aynı zamanda insanları, yeni iktidar mekanizmaları içinde özne olarak kuran disiplinci pratikler oldukları gerçeğini örtbas eder (Ansell-Pearson, 2011: 215).

Hükümlanlık modeli günümüzde etkisini hâlâ devam ettirdiğinden iktidar; yasa-yasaklar, baskı-özgürlük, egemen-egemenlik gibi kavramlar çerçevesinde ele alınmaktadır. Oysa, hükümlanlık terimleriyle ifade edilemeyen yeni iktidar mekanizmaları, kapitalizmin ve ona denk düşen toplum türünün yerleşmesini sağlayan burjuvazinin büyük icadıdır. Hükümlanlık terimleriyle ifade edilemeyen bu iktidar disiplinci iktidardır (Foucault, 2016c: 112).

Sonuç olarak, hukuksal-söylemsel iktidar modeli, modern öncesi dönem iktidarını açıklamak için elverişli olsa da modern dönem iktidar ilişkilerini açıklamaktan uzaktır. Dolayısıyla, bireylerin özne olarak kurulduğu süreçleri analiz etmekten uzaktır. İşte, bu yeni iktidar mekanizmalarını anlayabilmek için günümüzde etkisini hâlâ devam ettiren Leviathan modeliyle yani hukusal-söylemsel iktidar modeliyle yapılan değerlendirmelerden kurtulmak gerekir. Çünkü, değişen iktidar mekanizmalarının kavrayamayan modellerle yapılacak değerlendirmeler beraberinde bu yeni iktidar mekanizmalarını kavrayamayan çözümler getirecektir. Bunun yapmak için de iktidarı, devlet aygıtları ve ona eşlik eden ideolojilerle değil; hukuk ve devlet kurumları ile çizilen sınırların dışında analiz etmek gerekir (Foucault, 2016c: 110).

2.5.2. Hukuksal-Söylemsel İktidardan Yaşam Üzerindeki İktidara: Biyo-İktidar

Batı'da orta çağın sonundan itibaren hukuk çerçevesinde örgütlenen monarşik iktidarın, kapitalizmin gelişimi önünde iki temel sakıncası vardı. Bunlardan ilki, mevcut siyasi iktidarın uygulandığı haliyle süresiz olmasıydı. Sonsuz sayıdaki nesnelere, elemanlar, davranışlar, süreçler vb. hususlar iktidarın denetiminden kaçmaktaydı. İktidarın denetim altına alamadığı bu çeşitli mekanizmaların ve ekonomik süreçlerin denetlenebilmesi için sürekli, belirli ve atomik bir iktidara gereksinim vardı. Böyle bir gereksinim, mevcut iktidarın boşlukları olan global ve kitlesel denetimini değil; herkesin toplumsal gövde içinde kendi başlarına davranışları içinde denetlenebildiği sürekli, atomik ve bireyleştirici bir iktidar türüne ihtiyaç duyuyordu (Foucault, 2014a: 148).

Bu monarşik iktidar mekanizmasının ikinci sakınca ise, aşırı masraflı olmasıdır. Şöyle ki; monarşik iktidar, yetiştirilen ürünlerden belirli bir yüzde tahsil eden ya da yağmacılık yapan bir el koyma iktidarıydı. Bu sebeple daimî bir iktisadi kaçak durumu oluşmaktaydı. Bu da monarşik iktidarın, iktisadi akışı değil desteklemek daimî olarak engellemesine neden oluyordu. Dolayısıyla kapitalizmin ihtiyacı olan şey, denetlerken masraflı olmayacak ya da diğer bir deyişle tahsildarlık yapmayacak ve ekonomik akışı engellemeyerek onun yönünde faaliyet gösterecek bir iktidar mekanizmasıdır (Foucault, 2014a: 149).

İşte bu iki ihtiyaç ya da hedef Batı'da meydana gelen siyasi teknolojilerin dönüşümünü göstermesi açısından önemlidir. 17. ve 18. yüzyılların siyasi teknoloji keşiflerini iki büyük başlık altında gösterebiliriz: Bireylerle birey olarak ilgilenen disiplin teknolojileri ve nüfusla ilgilenen teknolojiler (Foucault, 2014a: 149-151). Foucault'ya göre 19. yüzyılın en temel olaylarından biri, biyolojik bir varlık olarak insanla ilgilenen yeni bir iktidar teknolojisinin ortaya çıkmasıdır. Kabaca söyleyecek olursak; öncelikle 17. ve 18. yüzyılda, bireyin bedeni üzerine odaklanan, onu ayırıştırın, sıraya sokan, terbiye eden, gözetleyen, disipline etmeye çalışan iktidar teknikleri ortaya çıkmıştır. 18. yüzyılın ortalarından başlayarak özellikle 19. yüzyılda ise, yaşayan insanı hedef alan yeni iktidar teknolojileri ortaya çıkmıştır. Modern dönem artık biyo-iktidarın dönemidir.

Konu başlığının da bu yanılsamaya yol açabileceğinden hemen belirtmek gerekir ki; bu bir şeyin bitip yeni bir şeyin başladığı imasını uyandırırsa da bunu bir kopuş olarak değil bir kırılma olarak okumak daha doğru olacaktır. Nitekim;

(...) XIX. yüzyılda siyasal hukukun en büyük değişikliklerinden bir tanesi, o eski hükümlerlik hukukunu -öldürme ya da hayatta bırakma hakkını-, yeni bir hukukla, değiştirmek demiyorum açıkça, ama onu tamamlamaktan ibarettir; ki bu, ilkinin silip atmayacak ama ona nüfuz edecek, içine işleyecek, değiştirecek ve tam anlamıyla tersi bir hukuk ya da daha çok tersi bir iktidar olacaktır: yaşa”t”ma ve ölüme “bırakma” iktidarı. Hükümlerlik hakkı, dolayısıyla öldürme ya da hayatta bırakma hakkı oluyor. Şimdi ise yerleşen o yeni hak da: yaşatma ya da ölüme bırakma hakkı olur (Foucault, 2018:246-247).

Görüleceği üzere bu, hukuksal hükümlerlik tarihin belli bir anında sihirli değnek değmişçesine değişmesi değildir. Onun içine girerek, değiştirerek, tamamlayarak, dışlamayarak kendisine dahil etmesidir. Olan şey; “öldürme ya da hayatta bırakma hakkı”nın değişerek yerini “yaşatma ya da ölüme bırakma hakkı”na bırakmasıdır.

Foucault, orta çağdan 18. yüzyıla kadar Batı toplumlarının iktidara ilişkin önemli olarak gördükleri sorunların; hukuk, yasa, meşruluk, yasallık olduğunu; bir hukuk toplumuna siyasi mücadelelerle, örneğin Fransız Devrimiyle, erişildiğinin sanıldığı anın kendisini analiz etmeye çalıştığını söyler. Bu, bizim bugünkü işleyiş kipimiz olan norm toplumuna, sağlık toplumuna, tıp toplumuna, normalleştirme toplumuna girmemize neden olan bir şeydir (Foucault, 2012: 155). Foucault’nun bir şey dediği bu şey: *Biyo-iktidar*’dır. İşte Foucault, insanın tür olarak sahip olduğu biyolojik özelliklerinin bir politikaya, politik stratejiye, genel iktidar stratejisine kısacası bir hesaba dahil edilmesini sağlayan mekanizmaların bütününi biyo-iktidar olarak adlandırır (Foucault, 2016d: 3).

Ölüm üzerinde hakkın yerini yaşam üzerindeki iktidar yani biyo-iktidar almıştır. Biyo-iktidar, 17. yüzyıldan itibaren iki biçimde gelişmiştir. Yukarıda belirttiğimiz gibi bunlar birbirlerine karşıt olarak değil bir eklemlenme ile oluşmuşlardır. Bunlardan ilk oluşanı; beden terbiyesinin, yeteneklerinin ve yararlılığının artırılmasını, güçlerinin ortaya çıkarılmasını, itaatkârlığının sağlanmasını, ekonomik denetim sistemleriyle bütünleşmesini vb. amaç edinen, kısacası insan bedenini bir makine olarak merkeze alan, onu disipline eden ve 17. yüzyılda oluşmaya başlayan “*anatomo-politika*”dır. Diğeri ise; bollaşma, doğum ve ölüm oranları, sağlık düzeyi, yaşam süresi vb. amaç edinen, kısacası biyolojik bedeni merkeze alarak düzenleyici olan ve 18. yüzyıl ortalarında oluşan nüfusun “*biyo-politikası*”dır (Foucault, 2017a: 99).

Yaşam üzerinde iktidar, beden disiplinleri ve nüfus düzenlemeleri çevresinde örgütlenmiştir. Böylece, biyo-iktidar, en yüce görevi öldürmek olamayan, aksine, yaşamı yavaş yavaş kuşatmak olan bir iktidardır. Hükümlerlik iktidarının özelliği olan öldürme

gücü yerini artık bedenlerin ve yaşamın yönetilmesine, işletilmesine bırakmıştır. Klasik çağ boyunca siyasi ve ekonomik alanda bedenlerin boyun eğmesini ve nüfusun denetimini sağlamak üzere çok çeşitli ve çok sayıda disiplinler ve pratikler -dil, okullar, kolejler, kışlalar, ordu, atölyeler, fabrikalar gibi- gelişmektedir. Eş zamanlı olarak ortaya çıkan doğurganlık, uzun yaşama, kamu sağlığı, konut, göç sorunları da düşünüldüğünde biyo-iktidar çağı başlamış olur (Foucault, 2017a: 99-100).

İnsan artık beden-insan olarak değil tür-insan olarak yani canlı bir varlık olarak üzerinde iktidar kurulandır. Böylelikle biyolojik olanın devletleştirilmesi olarak adlandırılabilir bir eğilim ortaya çıkmıştır. Biyo-iktidar ile birlikte artık yaşam iktidarın gözetimi altındadır. Hükümlanlık kuramında, yaşam ve ölüm hakkı hükümlanlığın temel ayrıcalıkları arasındadır. Uyruk ise, yaşam ve ölüm karşısında nötrdür ve hükümlanın keyfi kararı ile yaşar ya da ölür. Ancak, yaşam ya da ölüm hakkı dengesiz bir şekilde ve daima ölüm lehine kullanılır ve hükümlanlık iktidarının yaşam üzerindeki etkisi hükümlanın öldürebildiği anda ortaya çıkar. Dolayısıyla, yaşam ve ölüm hakkının özünü kendisinde bulduran da öldürme hakkıdır yani hükümdar öldürebildiği anda yaşam üzerindeki iktidarını kullanmış demektir (Foucault, 2018: 245-246). Hükümlanlık iktidarında yasa hep kılıçtan söz eder ve ölümü öne sürer. Yaşam üzerinde uygulanan iktidar ise, sürekli olarak düzenleyici ve düzeltici mekanizmalara gereksinim duyar. Biyo-iktidar kılıçtan ve ölümden söz etmez aksine niteleyerek, ölçerek, değerlendirerek, hiyerarşiye sokarak normlar çerçevesinde yaşam dağıtır (Foucault, 2017a: 102-103).

Foucault'ya göre; biyo-iktidarın ortaya çıkışı, hükümlanlık iktidarının hem nüfusun hem de kapitalizmin geliştiği bir toplumun yeni ekonomik ve siyasal gereksinimlerini karşılamakta etkisiz kalması nedeniyle ona yapılan iki uyarlamayla mümkün olmuştur. İlk ve daha kolay olan uyarlama; 17. yüzyılın sonu 18. yüzyılın başında ikinci uyarlamaya göre daha erken bir zamanda okul, hastane, kışla, atölye gibi sınırlı kurumlarda gözetleme ve terbiyeyle bireyin bedeni üzerindeki iktidar mekanizmalarının uygun hale getirilmesi ile yapıldı. İkincisi, eşgüdümü ve merkezileşmeyi sağlayacak organlara ihtiyacı olması nedeniyle daha zor olanı ise; 18. yüzyılın sonunda insan kitlelerinin biyolojik ya da biyo-sosyolojik olarak global görüngelerde yer alması nedeniyle nüfusa ilişkin uyarlamadır (Foucault, 2018: 255).

Foucault'ya göre; böylece biyo-iktidar, kapitalizmin gelişmesinde vazgeçilmez bir öge olmuştur. Çünkü, biyo-iktidar aracılığıyla bedenlerin denetimli bir şekilde üretim

aygıtına sokulması ve nüfusla ilgili olayların ekonomik süreçlere göre ayarlanması sağlanmıştır. Şöyle ki; insan birikiminin sermaye birikimine göre düzenlenmesi, nüfusun büyümesinin üretim güçlerinin yayılması ve kârın bölüşümüne eklenmesi biyo-iktidar sayesinde olmuştur. Böylelikle kapitalizm güvence altına alınmıştır (Foucault, 2017a: 100-101).

Bu tarz bir iktidar, idam cezalarının halka açık olarak nerdeyse ayin şeklinde yapılırken bundan vazgeçilerek yapılmamasında görülebilir. Ölüm artık görkemli bir tören şeklinde sunulan bir şey olmaktan çıkarak saklanılmakta olan bir şeye dönüşmüştür. Bunun nedeni ne korkunun yer değiştirmesi ne de bastırıcı mekanizmaların değişikliğe uğramasıdır; bunun nedeni iktidar teknolojilerinin dönüşümüdür (Foucault, 2018: 253). Yani, idam cezalarının uygulanmasını zorlaştıran insani duyguların doğuşu değil, ortaya çıkan bu yeni iktidarın varlık nedeni ve işleme mantığıdır (Foucault, 2017a: 98). Bu dönüşümle birlikte iktidar artık daha az öldürme hakkı ve daha fazla yaşatma hakkı ile tanımlanır. Böylece iktidar, yaşam biçimlerine, yaşamın “nasılı”na müdahale etme hakkına dönüşmüştür (Foucault, 2018: 253).

İşte modem çağın bireyi, bu yeni iktidar biçimlerinin; itaat ettirilenler, yararlı kılınanlar, cezalandırılmakta, denetlenmekte, ehlileştirilmekte, ıslah edilmekte olanlar, deliler, çocuklar ve ömrünün son anına değin aynı yerde aynı işi yapmak zorunda olanlar üzerinde işleyişinin bir ürünüdür (Rigel vd., 2005: 103).

2.5.2.1. Anatomo-Politika veya Disiplinci İktidar

Foucault’ya göre disiplin ne bir aygıtla ne de bir kurumla özdeşleşmez; o bir iktidar tipi, iktidarı uygulama tarzıdır ve koca bir aletler, teknikler, usuller, uygulamalar, hedefler bütünüdür içerir. Disiplin, bir iktidar fiziği ya da anatomisinin oluşturduğu bir teknolojidir. Hapishaneler, hastaneler, eğitim kurumları, askeri kurumlar, tımarhaneler gibi uzmanlaşmış kurumlar tarafından yüklenilebilir (Foucault, 2019: 316).

Foucault’ya göre disiplin, toplumdaki en ufak unsurları denetleyebilmemizi, toplumun atomu olan bireylere ulaşmamızı sağlayan iktidar mekanizmasıdır. Bu haliyle disiplin, iktidarın bireyselleştirme teknikleridir (Foucault, 2014a: 149). Bedenin denetimine izin veren, onu sürekli olarak tabi kılan ve onlara bir itaatkârlık-yarar oranını dayatan yöntemlerdir (Foucault, 2019: 210). Bu yüzden Foucault disiplinleri, bedenin işlemesini denetim altına almayı ve bedenin sürekli itaatini sağlayan yöntemler olarak görür (Rigel vd., 2005: 103). Foucault disipline ilişkin anlayışını şöyle dile getirir:

Birini nasıl gözetlemeli, davranışını, tavrını, becerilerini nasıl denetlemeli, performansını nasıl pekiştirmeli, yeteneklerini nasıl çoğaltmalı, en yararlı olacağı yere onu nasıl yerleştirmeli: Benim anladığım disiplin işte budur (Foucault, 2014a: 149-150).

Dolayısıyla iktidar, bir disiplin olmayıp; disiplin, iktidarın işleyişini mümkün kılan biçimlerinden biridir (Foucault, 2014a: 277). Foucault, disipline ilişkin birçok yöntemin uzun zamandan beri var olduğunu ancak disiplinlerin 17. ve 18 yüzyıllarda genel egemenlik kurma aracı haline geldiğini söyler. Bu şekildeki disiplinler, beden-sahiplenme ilişkisi kurmadığından kölecilikten farklıdır. Böylelikle, hem köleciliğin masraflı ve şiddetli yönteminden vazgeçilmiş hem de en az köleliğinki kadar yararlı sonuçlar sağlanmış olunur (Foucault, 2019: 210).

Dikkat edileceği üzere Foucault’da disiplin; bireylere ve onların bedenlerine yönelen, onları bir amaç doğrultusunda düzene sokmaya, denetlemeye, itaatkâr ve yararlı kılmaya çalışan bir iktidar tarzı, bir iktidar teknolojisi anlamındadır. Foucault’ya göre disiplinlerin tarihsel anı:

(...) yalnızca becerilerinin gelişmesini veya bağımlılığının ağırlaştırılmasını değil de, aynı zamanda onu aynı mekanizma içinde daha fazla yararlı hale getirdiği ölçüde daha da fazla itaatkâr kılan (ve tersine) bir ilişkiyi oluşturmayı hedefleyen bir insan bedeni sanatının doğduğu andır (Foucault, 2019: 210).

Foucault’da disiplin tanımları ve disiplinlerin tarihsel anı bir arada düşünüldüğünde; beden üzerinde çalışan, bedenin unsurlarının, hareketlerinin ve davranışlarının yönlendirildiği; insanın bedeninin derinlerine indiği, eklemlerini bozduğu ve onu yeniden içine alan bir iktidar mekanizması ortaya çıkmaktadır. Böylece, disiplin, hem “bağımlı ve idmanlı” hem de “itaatkâr” bedenler üretmektedir (Foucault, 2019: 210-211). Burada, insan bedenini sanki bir makineymiş gibi ele alan disiplinci bir iktidar söz konusudur. Disiplinci iktidarın amacı; insan bedenini disipline ederek daha verimli, daha uysal kılmak, yeteneklerini geliştirmek ve böylece ekonomik denetleme mekanizmaları ile bütünleştirmektir (Foucault, 2014a: 16-17). Dolayısıyla disiplin, beden üzerinden işleyen bir iktidar teknolojisidir.

Disiplin, ekonomik fayda bakımından bedenin güçlerini artırmakta ve aynı zamanda siyasal itaat bakımından bedenin güçlerini azaltmaktadır. Disiplin; bedeni, hem artırılacak bir kapasiteye ve yatkınlığa dönüştürmekte hem de bu kapasite ve yatkınlık artışının sonucu

ortaya çıkabilecek gücü tersine döndürerek bedeni sert bir bağımlılık ilişkisi içine yerleştirmektedir (Foucault, 2019: 211).

Böylece, bir iktidar mekaniği de olan anatomo-politika (siyasal anatomi) doğmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi biyo-iktidarın üzerinde geliştiği iki biçimden ilki; bedenin terbiyesini, yeteneklerinin ve yararlılığının artırılmasını, güçlerinin ortaya çıkarılmasını, itaatkârlığın sağlanmasını, ekonomik denetim sistemleriyle bütünleşmesini vb. amaç edinen, kısacası insan bedenini bir makine olarak merkeze alan, onu disipline eden ve 17. yüzyılda oluşmaya başlayan anatomo-politikadır (Foucault, 2017a: 99).

Disiplin, beden üzerinden işleyen bir iktidar teknolojisi ise, anatomo politika beden üzerinden işleyen bir iktidardır. Anatomo-politika; insanlardan istenilen işleri görmelerini sağlamak ve insanların bu iş görmeleri istenilen hız ve etkinliğe uygun olarak belirlenen tekniklere göre yapmaları için bedenlerine nasıl el konulacağını belirleyen yeni bir siyaset tarzıdır (Foucault, 2019: 211). Ayrıca anatomo-politika; “insan bedenlerini kuşatan ve onları bilgi nesnelere haline getirerek tabi kılan iktidar ve bilgi ilişkilerine silah, menzil, iletişim yolu ve destek noktası olarak hizmet eden maddi ve teknik unsurların bütünü”dür (Foucault, 2019: 66). Anatomo-politika bireylerin bedenlerini, davranışlarını hedefler ve onları bireyleştirir (Foucault, 2014a: 151). Görüleceği üzere disiplin ile anatomo-politika birbirleriyle çok yakından ilişkilidir. Anatomo-politika, disipline edici iktidar mekanizmaları aracılığıyla tecelli eder. Dolayısıyla Foucault’da disiplinli iktidar ve anatomo-politika kavramlarının iç içe geçtiği ve birbirlerinin yerine dahi kullanıldığı görülür. Foucault; anatomo-politikanın gelişimini şu sözlerle ortaya koyar;

XVII. ve XVIII. yüzyılda, esas olarak beden üzerine, bireyin bedeni üzerine odaklanmış iktidar tekniklerinin ortaya çıktığı görüldü. Bunlar, bireysel bedenlerin uzamsal dağılımının (ayrıştırılmaları, sıraya sokulmaları, diziye ve gözetime sokulmalarının) ve bu bireysel bedenler dolayında bütün bir görünürlük alanının düzenlenişinin gerçekleştirildiği bütün o usullerdi. Bunlar aynı zamanda, bu bedenlerin bakımının üstlenilmesine, işe yarar güçlerinin alıştırma, terbiye vesaireyle yükseltilmesi çabasına yarayan tekniklerdi. Bütün bir gözetleme, hiyerarşi, teftiş, yazı, tutanak sistemiyle: disiplinli iş teknolojisi olarak adlandırılacak bütün o teknolojiyle, olabilecek en masrafsız biçimde uygulanması zorunlu bir iktidarın katı ekonomi ve ussallaştırma teknikleriydi aynı zamanda. Bu, XVII. yüzyıl biter bitmez ve XVIII. yüzyıl boyunca yerleşir (Foucault, 2018: 247-248).

Görüleceği üzere, anatomo-politiğin beden üzerine odaklanması, onun salt bedene yöneldiği anlamına gelmemektedir. Bedeni, kapitalizmin beklediği hız ve etkinliğe ulaştırarak onu idmanlı kılmanın, bir yatkınlık, bir kapasite haline getirmenin yanında ayrıca,

onu bağımlılık ilişkisine sokarak itaatkâr bedenler de üretmektedir. Böylece, Anatomo-politika, artırılmış bir yatkınlık ve büyüyen bir egemenlik arasında bağ kurmaktadır (Foucault, 2019: 211). Disiplinci iktidar, kapitalizmin gelişmesine çok yakından bağlıdır. Çünkü kapitalist üretim ilişkileri beden denetimli bir şekilde üretim sürecine dahil olmasını gerektirir. Kapitalist üretim ilişkileri gereği bedenin sahip olduğu güçler emek gücüne dönüştürülmeli ve üretim gücü olarak kullanılmalı; fakat aynı zamanda beden itaatkâr ve uysal kılınmalıdır (Foucault, 2014a: 17).

Foucault'dan yukarıda yaptığımız alıntılar, disiplinci iktidarın beden üzerinden bireyleştirici yönüne vurgu yapmaktadır. Ancak Foucault'da, disiplinin topluma yayılması da söz konusudur. Foucault, modern toplumu disiplinci bir toplum, bir normalizasyon toplumu olarak tanımlar. Ancak burada hemen Foucault'da disiplinci toplumun “disipline olmuş” toplum demek olmadığını, disiplinin topluma yayılmasının insanların tamamını itaatkâr yapmadığını da belirtmek gerekir (Foucault, 2014a: 21).

Foucault'nun 17. ve 18. yüzyıl olarak tanımladığı klasik çağda kışlalar, kolejler, büyük atölyeler gibi nispeten belirgin ve kapalı yerlerde oluşan ve bütüncül kullanımına vebaya yakalanmış bir kentte rastlanılabilen disiplin, artık her yer hazır ve nazır olan, toplumu kuşatan, hakimiyet altına alan, topluma nüfuz eden ve toplumun işleyişini düzenleyen bir mekanizma düzeyinde ortaya çıkmaktadır. Artık “abluka-disiplin”den “mekanizma-disiplin”e geçiş söz konusudur. Böylelikle istisnai bir disiplin uygulamasından genelleşmiş bir gözetim uygulamasına doğru bir dönüşüm yaşanmaktadır. İşte; 17. ve 18. yüzyıllar boyunca yaygınlaşan, toplumun tümüne nüfuz ederek toplumsallaşan bu disiplin mekanizmalarının sonucu: Disiplinsel toplum (Foucault, 2019: 307-308). Bu dönüşüm; disiplinlerin -salt tehlikeleri önleme, itaati sağlama değil aynı zamanda bireylerin yararlarını artırma anlamında- işlevsel olarak ters yüz edilmesi, disiplin mekanizmalarının yayılması ve disiplin mekanizmalarının devletleştirilmesi yoluyla gerçekleşmiştir (Foucault, 2019: 309-319).

İktidarın icrasını daha az masraflı kılmak, toplumsal iktidarın etkilerinin artırılmasını ve yayılmasını sağlamak ve ekonomik büyüme nedeniyle sistemin tüm unsurlarının verimliliğini, itaatkarlığını ve yararını artırmak amaçlı bir konjonktür ortaya çıkmıştır. İşte disiplinler, amaçları bunlar olan bu tarihsel konjonktüre cevap verme işlevini görürler (Foucault, 2019: 319).

Keskin, Osmanlı Devleti'nde on sekizinci yüzyılda başlayıp on dokuzuncu yüzyılda doruk noktasına varan modernleşme reformlarının, resmi tarih kitaplarında anlatıldığı biçimiyle bile, esas olarak disiplinci iktidarın devreye girmesi olarak okunabileceğini belirtmektedir:

Nitekim İkinci Mahmut'la beraber disiplinci iktidar askeri bir reformdan hareket ederek gelişen bir süreçtir. Daha önce başlamış olmakla beraber bu reformla beraber dönüşen modernleşme hareketinin on dokuzuncu yüzyılda tıpkı Batıda olduğu gibi askeri modelden yola çıkarak eğitim ve nüfusun idaresi alanında yapmış olduğu diğer büyük idari reformlar, getirdiği mekan düzenlemeleri, okullar, devasa (taş)kışlalar, kentsel düzenlemeler hatırlandığında bu konuda düşünmek için yeterli malzeme olduğunu görülecektir. Ama Türkiye'de disiplinci modelin doruk noktası, elbette, Cumhuriyet dönemidir. Bir anlamda, geç modern olmuş toplumlar arasında disiplinci model olarak moderniteyi en iyi anlayanlardan birinin Türkiye Cumhuriyeti olduğu ve, aynı anlamda, İmparatorluk ile Cumhuriyet arasında bir kopuş değil, tersine, tam bir devamlılık olduğu söylenebilir (Keskin, 2016: 77).

Balcı, söylemleri, aralarında bir nedensellik ilişkisi kurmaksızın süreksizlikleriyle ele aldığı “Cumhuriyet Türkiye'sinde devlet söylemine ilişkin bir dönemleştirme: Foucault'cu bir yaklaşım” başlıklı doktora tezinde, 1925–1945 arası yılları kapsayan dönemi “diktatöryal devlet söylemi” ve 1960–1983 yıllarını kapsayan ve “militarist devlet söylemi” olarak adlandırmaktadır (Balcı, 2010: 265). Balcı'nın çalışmasında yaptığı bu dönemselleştirmeleri, Cumhuriyet Türkiye'sinde disiplinci iktidarın taktik ve stratejilerini gösteren örnekler olarak vermek mümkündür.

Balcı, “diktatöryal devlet söylemi” döneminin genel geçer ifade biçimlerinin ortak noktasını; milliyetçi, otoriter, merkezi, devleti kutsayan, partiyi merkeze alan ve çoğulculuğu reddeden söylemlerin oluşturduğunu; bunların dışında ortaya çıkan liberal ve demokratik gibi farklı söylemlerin marjinal konuma itildiklerini; bu söylemlerin CHP parti teşkilatları, Halkevleri, Üniversiteler, Tarih ve Dil Kurumları, Köy Enstitüleri, Ordu gibi kurumlar tarafından dolaşıma sokulduğunu; devletçilik, Milli Şef, Güneş Dil Teorisi gibi birçok strateji geliştirildiğini ve bunların devreye sokulmasıyla mevcut hâkim söylemlerin işleyişini sürdürdüğünü; bütün bu söylemlerin, pratiklerin, kurumların ve stratejilerin tek parti yönetimiyle vücut bulduğunu belirtmektedir (Balcı, 2010: 265).

“Militarist devlet söylemi” dönemin hâkim genel geçer söyleminin, militer söylem ve kurumlar temelinde işlediğini ve bunların dolaşımda olan ifadeleri belirleyen ve onları belli şekilde dile getirilmeye zorlayan bir işlev üstlendiklerini; darbelerin, darbelerin ardından süren askeri vesayet dönemlerinin, askerin ağırlıkta olduğu kurumların sivil

siyaseti kat etmesi, askeri yöntemlerin sivil alanda kullanımı gibi durumların dönemin temel militarist pratikleri olduklarını; anarşi, toplumsal kargaşa, Komünizm ile mücadele ve Kıbrıs müdahalesi gibi konuların militarist söylemin birer stratejilerine dönüştüklerini ve bunların mevcut söylemin sürekliliğinde önemli bir rol oynadıklarını; bu dönemde bütün bu söylemlerin, pratiklerin, kurumların ve stratejilerin ordunun politik, ekonomik ve toplumsal alanı kat eden konumuyla vücut bulduklarını belirtmektedir (Balcı, 2010: 265-266).

2.5.2.2. Biyo-Politika veya Düzenleyici İktidar

Biyo-iktidarın ikinci unsuru, 18. yüzyıl ortalarında oluşan biyo-politikadır. Biyo-politika, nüfusla ilgilenen bir iktidar teknolojisidir. Nüfus ise, salt bir insan kalabalığı olmayıp; biyolojik süreçlerce ve yasalarca yönetilen ve nüfuz edilen canlı varlıklar demektir. Bir nüfustan bahsetmek; doğum ve ölüm oranlarından, nüfusun yaş piramitlerinden, sağlık durumundan, yaşam süresinden, üremesinden bahsetmek demektir (Foucault, 2014a: 152).

İşte bu yeni mekanizma, disiplinci iktidar tekniğinden çok daha farklı bir mekanizmadır. Foucault, bedenın anatomo-politiğinden farklı olan ve 18. yüzyılda temeli atılan iktidarın bu yeni teknolojisinde önemli olanın ne olduğunu şöyle açıklar;

(...) doğumların ve ölümlerin orantısı, üreme oranı, bir nüfusun doğurganlığı vb gibi bir süreçler bütünü söz konusu. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, bir yığın ekonomik ve siyasal sorunla (...) bağlantılı olarak, öyle sanıyorum, bu biyopolitiğin ilk bilme nesnelere ve ilk denetim hedeflerini oluşturmuş olan, tam da doğum, ölüm, uzun yaşama oranlarına ilişkin bu süreçlerdir (2018: 249).

Görüreceği üzere, biyo-politikanın ilgi alanı nüfusa ilişkindir. Böylelikle biyo-iktidarın iki unsuru olan anatomo-politika ve biyo-politik arasında bir kıyaslama yapabiliriz:

(...) disiplin, insanların çokluğunu yönetmeye çalışır öyle ki bu çokluk gözetlenecek, eğitilecek, kullanılacak, belki de cezalandırılacak bireysel bedenlere dönüşebilmeli ve dönüşmelidir. Ve sonra, yerleşen yeni teknoloji, insanlar asal olarak bedenlerden ibaret oldukları için değil, tersine, yaşama özgü ve doğum, ölüm, üretim, hastalık vesaire gibi süreçler olan toplu süreçlerden etkilenen, global bir kitle oluşturması nedeniyle insanların çokluğuyla ilgilenir (Foucault, 2018: 248).

Görüreceği üzere; disiplinci olmayan bu yeni iktidar tekniği, bedenle ilgilenen disiplinden farklıdır. Bir yanda gözetlenilerek, cezalandırılarak, eğitilerek disipline edilen bir kitle; diğer yanda doğum, ölüm, üretim, hastalık gibi yaşama dair toplu süreçlerden etkilenen global bir kitle vardır. Anatomo-politikanın uygulandığı yer, bireylerin bedenleri ve onların disipline edilmesi iken; biyo-politikanın uygulandığı yer insanların yaşamlarıdır

yani nüfusun düzenlenmesidir. Biyo-politika, beden-insanla değil; yaşayan insanla, canlı varlık insanla, tür-insanla ilgilenmektedir (Foucault, 2018: 248). “Birinde bedenın yeteneklere sahip bir organizma olarak bireyselleştirildiği bir teknoloji söz konusudur, öteki durumda ise bedenlerin, bütünüün biyolojik süreçleri içerisine yeniden yerleştirildiği bir teknoloji.” (Foucault, 2018: 255). Foucault için bu demektir ki;

(...) ilk olarak, bireyselleştirme yöntemiyle, beden üzerinde iktidar kurulmasının ardından, bireyselleştirici olmayan ama beden-insan yönünde değil, tür-insan yönünde gerçekleşen, bir anlamda yığınlaştırıcı olan ikinci bir iktidar kuruluşu var. XVIII. yüzyılda temeli atılan, insan bedeninin anatomo-politiğinden sonra, bu yüzyılın sonunda, artık insan bedeninin anatomo-politiği olmayan, ama insan türünün "biyo-politiği" olarak adlandıracağım bir şeyin belirlediği görülür (2018: 248).

Anatomo-politika bireyin bedenini disipline ederek onu bireyselleştirici etki yaratırken; biyo-politika yaşama odaklanarak nüfus üzerinde bütünleştirici etki yaratır. Biyo-politika, anatomo-politikada olduğu gibi bireysel bedeni ve terbiyeyi ele alan bir teknoloji değil; bir çeşit homeostaz meydana getiren yani bütünüün güvenliğini bütünüün içindeki tehlikelere karşı koruyan bir teknolojidir (Foucault, 2018: 255). Bir tarafta nesnesi disipline edilecek insan bedeni olan anatomo-politika diğer tarafta nesnesi yaşam olan biyo-politika vardır:

(...) bir yanda disiplinli bir teknik vardır: beden üzerinde yoğunlaşır, bireyselleştirici etkiler yaratır, hem yararlı hem de uysal kılınması gereken güçlerin kaynağı olarak bedeni manipüle eder. Öbür yanda ise, bedene değil yaşama odaklanan bir teknoloji var; bir nüfusa özgü kitle etmenlerini bir araya getiren, canlı bir kitlede meydana gelebilen tehlikeli olaylar dizisini denetlemeye çalışan bir teknoloji; bunların olabirirliğini denetlemeye (bir olasılıkla da değiştirmeye), her koşulda etkilerini gidermeye çalışan bir teknoloji. (...) (Foucault, 2018: 254-255).

Ancak, bunları söylemek anatomo-politika ile biyo-politikanın kesin çizgilerle birbirinden ayrıldığını söylemek demek değildir. Birinin diğerini dışladığı değil; ona eklenerek değiştirdiği, genişlettiği, tamamladığı bir süreç vardır:

XVIII. yüzyılın ikinci yarısı boyunca, sanırım, bu kez disiplinli olmayan, başka bir iktidar teknolojisi olan yeni bir şeyin ortaya çıktığı görülüyor. İlkini dışlamayan, disiplinli tekniği dışlamayan, ama onu içine alan, onu kısmen değiştiren ve özellikle, bir biçimde onun içine yerleşerek ve gerçekten de önceden var olan bu disiplinli teknik sayesinde iyice yerleşerek onu kullanacak olan bir iktidar teknolojisidir bu. Bu yeni teknik, disiplinli tekniği ortadan kaldırmaz çünkü çok basit olarak, disiplinli teknik başka bir düzeye aittir, başka bir ölçektir, başka bir dayanak yüzeyi vardır ve çok başka araçlardan yararlanır (Foucault, 2018: 248).

Düzenleyici iktidar, hukuksal hükümlerlik iktidarının ve disiplinci iktidarın tanımadığı yeni ögeler ortaya koyar. Hükümlerlik iktidarı, sadece sözleşme yapan bireyi ve bu sözleşmeden doğan toplumu biliyordu. Disiplinci iktidar, bireyler ve onların bedenleri ile ilgileniyordu. Oysa, düzenleyici iktidar ne hukukçuların tanımladıkları türden toplumla ne de bireyler ve onların bedenleriyle ilgilenir. Onun meselesi, “nüfus” olarak adlandırılan yeni bir bedendir ve onun işi nüfustur. Nüfusun bu önemi onun hem siyasal hem de bilimsel sorun, hem iktidar sorunu hem de biyolojik sorun olması nedeniyledir (Foucault, 2018: 251).

Örneğin, psikiyatrinin 19. yüzyılda kazandığı önem, sadece akıl ya da davranış bozukluklarının yeni bir tıbbi rasyonalite ile tedavi edilmeye çalışılmasıyla değil, psikiyatrinin kamu hijyeninin bir biçimi olarak işlev görmesiyle de ilgilidir. 18. yüzyılda demografinin, şehir yapılarının, sanayi el emeği sorununun gelişimi; nüfusun; yaşam, konut, beslenme koşullarıyla, doğum ve ölüm oranlarıyla, salgınlar, yerleşik hastalıklar, çocuk ölümleri gibi patolojik fenomenleriyle birlikte biyolojik ve tıbbi sorunu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla, Leviathan artık basitçe hukuki-siyasi bir metafor olarak değerlendirilemez ve o artık, biyolojik bir gerçeklik olarak tıbbın müdahale ettiği bir alandır (Foucault, 2012: 193).

Disiplinci mekanizmalar, örneğin hastalıkların yayılmasını önlemek amacıyla; bireylerin yakalandıkları hastalıkları tedavi etmeye çalışır ve hasta olmayan bireyleri hasta olanlardan ayırır. Fakat güvenlik mekanizmaları ya da düzenleyici mekanizmalar hasta olanlar ve olmayanlar arasında ayırım yapmaksızın tüm nüfusu ele alır ve güvenlik mekanizmalarına dahil eder (Foucault, 2016d: 21-22). Ülkemizde Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından uygulanmakta olan “Genel Sağlık Sigortası” uygulamasını düşündüğümüzde sanırım ne denilmek istendiği daha iyi anlaşılacaktır.

Nüfusun düzenlenmesi, yönetilmesi ilgili olarak güvenlik düzeneklerinin analiz edilmesi Foucault’nun “yönetim” kavramını geliştirmesini sağlar (Foucault, 2016d: 335). Artık hükümlerlik, iktidarını coğrafi anlamda bir toprağın üzerinde uygulayan değildir; hükümlerlik, coğrafi bir ortamın insan türü ile sürekli olarak iç içe geçmesiyle ilgilendirir. Hükümlerlik iktidarı, fiziksel doğanın insan türünün doğasıyla ilişki içinde olduğu yerde uygulanmak durumundadır ve bu iki doğa arasındaki ilişkide ortam, doğayı belirleyen haline gelir. Hükümlerlik, bu ortamda müdahalede bulunduğundan insan türünü değiştirmek istediğinde bu ortam üzerinde etki yaratarak bunu yapabilir (Foucault, 2016d: 25).

Böylece nüfus, kendi doğal vechesi içinde ve kendisinde doğal olan şeyler üzerinden idare edilmesi gereken süreçler toplamı olarak ele alınır (Foucault, 2016d: 64) Ancak burada

hemen belirtmek gerekir ki Foucault'nun nüfusun doğallığı ile kastettiği, sözleşme teorilerinde ele alınan insan doğası değildir. Zira Foucault, insan doğası kavramına şüpheyile bakar.⁶ Foucault'ya göre nüfusun doğallığı, hukuki-politik terim olan tebaa kavramının zıddına, yönetimin teknik-politik bir nesnesi olarak algılanmasıyla ilişkilidir. Onun insanın ya da nüfusun doğallığı ile kastı; nüfusun, bir toprak üzerinde yerleşik olan itaatle yükümlü hukuki öznelerin basit bir toplamı olmaması, birbirlerinden farklı ve davranışları bir dereceye kadar öngörülemez insanlardan oluşması ve değişken olduğu düşünülen fenomenlerin sabit olması durumlarıyla ilişkili olmasıdır (Foucault, 2016d: 64-69). Böylece nüfus, insanın “tür” olarak ele alınmasıyla biyolojik alana dahil oluştan “kamu”nun sağladığı müdahale alanına kadar yayılan şeyler bütünü olur. Yani nüfus hem insan türü hem kamu olarak isimlendirilen şeydir (Foucault, 2016d: 71).

Düzenleyici mekanizmalar, disiplinci mekanizmalarda olduğu gibi bireylerin boşluksuz kuşatılması, davranışlarının yasaklanması, normlara göre yararlı ve itaatkâr kılınması ile ilgilenmez; aksine, davranışlarını mümkün mertebe olurlarına bırakır (Foucault, 2016d: 44-45). Dolayısıyla bahsettiğimiz bu ortamda yaşayanlar; hem bireylerin özgürce davranan hukuki özneler bütünü olarak görüldüğü hükümlerden hem de performanslarının artırıldığı ve itaatlerinin sağlandığı bedenlerden farklıdır. Bu ortamda yaşayanlar, nüfus olarak görülür ve böylece ortam, nüfusa müdahale edilen bir alanı ifade eder. Dolayısıyla Foucault'nun nüfustan kastı; “içlerinde var oldukları maddiyata ancak özsel olarak, temel olarak, biyolojik olarak bağlı oldukları ölçüde var olabilen bireyler çokluğudur.” (Foucault, 2016d: 23).

Dolayısıyla biyo-politika; yaşadığı ortam içinde insan türünün doğum-ölüm oranlarının, aile sağlığının, hastalık ve yaşlılık durumlarının, sigortasının, ortalama yaşam süresinin, yerleşiminin, refahının kısacası nüfusla ilgili olabilecek her şeyinin düzenlenmesi ile ilgilenir (Foucault, 2018: 257). Böylece nüfus, istatistiki veriler aracılığıyla ölçülebilen, üzerinde eylemde bulunulan bir kitle haline gelir (Foucault, 2016d: xix). Böylelikle nüfus politik bir özne haline gelir. Burada söz konusu olan, hükümdarın üzerlerinde iktidarını uyguladığı halk değil biyo-politikanın düzenlemeler yaptığı politik özne olarak nüfustur (Foucault, 2016d: 41).

---

⁶Ayrıntılı bilgi için bkz. Noam Chomsky ve Michel Foucault, The Chomsky-Foucault Debate on Human Nature, The New Press, New York, 2006.

Türkiye bağlamında “üç çocuk” söylemlerini biyo-iktidar çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Yaşlı nüfus oranının artması ve genç nüfus oranının azalması nedeniyle çalışabilecek durumda olan nüfusun giderek azalması, nüfusun ekonomik süreçlere uyumlu hale getirilmesini zorlaştırdığından bir sorun -iş gücünün azalması, üretimin düşmesi, sosyal güvenlik harcamalarının artması v.b- olarak ortaya çıkmaktadır. 5510 Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 4857 Sayılı İş Kanunu, 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu v.b kanunlarda; analık izni, süt izni, doğum borçlanması, analık sigortasından sağlanan geçici iş göremezlik ödeneği ve emzirme ödeneği, çocuk yardımı v.b uygulamalar düzenleyici önlemler olarak doğum oranlarını artırma çabaları olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan aile-kadın-çocuk ve aile-millet-devlet arasında kurulan ilişkilerde, muhafazakâr kavrayış hâkimdir. Millet ve devletin sürekliliği üzerinden ailenin neden gerekli olduğu, ailede kadının görevleri, iyi anne-kötü anne, kürtaj v.b durumlar muhafazakâr çerçevede ele alınmaktadır. Bu bağlamlarda düşündüğümüzde; “üç çocuk” söylemleri aracılığıyla neoliberal-neomuhafazakâr bir normativitenin, “kadın”ın nesneleştirilmesi ve özneleştirilmesi üzerinden işlediğini görmek mümkündür.

2.5.2.3. Disiplinci İktidarın ve Düzenleyici İktidarın Eklemlenme Noktası Olarak Norm

Burada Foucault'nun yasa ve norm arasında yaptığı ayrım da değinmek gerekir. Foucault'ya göre, orta çağdan klasik çağa kadar geçen süreçteki iktidar; buyrukları, mahkemeleri ve günah çıkarmasıyla hukuksal bir iktidardır (Foucault, 2012: 78). Ancak, biyo-iktidar gelişmesinin bir sonucu da norm sisteminin yasa sisteminin aleyhinde önem kazanmasıdır. Yasa; kılıçtan, ölümden, itaatkâr uyruklardan, hükümlerin düşmanlarından söz ederken; norm, niteleyerek, ölçerek, değerlendirerek düzene sokucu ve düzeltici mekanizmalardan, yaşam dağıtmaktan bahseder. Biyo-iktidarın gelişmesiyle yasa gitgide norm biçiminde işlemeye başlamış ve adalet kurumu tıbbi, yönetsel vb. düzenleyici aygıtlarla daha fazla bütünleşmiştir. Bu nedenle normalleştirici toplum ve normun yasaya üstün gelmesi, yaşamı merkezine almış olan iktidar mekanizmalarının tarihsel sonucudur. 18. yüzyıla değin görülen toplumlarla karşılaştırıldığında hukuksal olanın gerilediğini görürüz. Örneğin, Fransız Devrimi'nden bugüne değin görülen anayasalar, kanunlar özünde normalleştirici bir iktidarı kabul edilir kılan biçimlerdir (Foucault, 2017a: 102-103). Hâl böyle olunca yasanın söylemi ile normun söylemi daha doğrusu disiplinlerin söylemi birbirine yabancıdır. Disiplinlerin kendi söylemleri vardır ve bu söylemler hükümlerliliğin

yasa söyleminden farklı olarak normun söylemini taşırlar. Hukukun, yasanın değil; insan bilimlerinin söylemi olarak ortaya çıkarlar (Foucault, 2016c: 114).

Foucault'ya göre norm, bireylerin normal olan-anormal olan şeklinde bölümlere ayırmanın bir ölçütüdür. Örneğin tıp, normal ve patolojik ya da normal olmayanın ayrımını yaparak normlar sistemi oluşturur ve bu norma uyanlar normal olarak adlandırılırken uymayanlar anormal olarak adlandırılırlar. Günümüzde yasaya dayanan bir hukuk toplumunda değil; norma dayalı toplumlarda yani norm toplumunda yaşamaktayız (Foucault, 2012: 77-78). Ayrıca norm hem bedenler üzerinde disiplinli iktidarın hem de nüfusun üzerinde düzenleyici iktidarın uygulanmasını sağlayan ve disiplinli olandan düzenleyici olana yayılan ögedir. Bu anlamda norm hem bedenin davranışlarının disipline edilmesi hem de nüfusun düzenlenmesi için uygulanabilir olandır. Disiplinli olandan düzenleyici olana yayılacak ya da diğer bir deyişle aynı biçimde bedene ve nüfusa uygulanacak olandır. Normalleştirme toplumu, genelleştirilmiş disiplinli toplum demek değildir. Normalleştirme toplumu; disiplinin normuyla düzenin normunun kesiştiği bir toplumdur. Bu şekilde düşünüldüğünde iktidarın yaşamı ele geçirmesi ya da yaşamın sorumluluğunu üstlenmesi hem disipline edici hem de düzenleyici teknolojilerin aynı anda işlemesiyle organik olandan biyolojik olana, bedenden nüfusa varan tüm alanları sarmayı başardı demektir (Foucault, 2018: 258-259).

Foucault'ya göre, disiplinli normalleştirmede birincil olan normal-anormal olmayıp normun kendisidir. Yani, disiplinli normalleştirme önce normu belirler, normdan yola çıkar ve buna göre normal-anormal olanı saptar. Buna göre ayırıştırır, sınıflandırır. Bu yüzden, disiplinli tekniklerde söz konusu olanın normalleştirmeden çok “normlama” olduğu da söylenebilir (Foucault, 2016d: 50-51). Güvenlik düzeneklerindeki normalleştirmede ise disiplinli normalleştirmenin tam tersi bir işleyiş vardır. Şöyle ki;

Disiplinlerde bir normdan yola çıkılır ve daha sonra normal ile anormal olan, norm tarafından uygulanan bu terbiye sayesinde ayırıştırılır. Burada ise tersine, normal olan ile anormal olan saptanır, farklı normallik eğrileri saptanır ve normalleştirme işlemi, normalliğin bu farklı dağılımlarının birbirlerine göre hareketlendirilmesinden, en elverişsiz olanların en elverişli olanlara doğru çekilmesinden ibarettir. Yani burada normal olandan yola çıkan ve diğerlerinden daha normal ya da daha elverişli olduğu düşünülen kimi dağılımlara dayanan bir şey vardır. Bu dağılımların kendileri norm görevi görür. Norm, diferansiyel normallikler içerisindeki bir oyundur. Birincil olan normaldir ve norm buradan çıkarsanır, veya normun sabitlenip fiili rolünü oynaması, bu normallik incelemesi sayesinde olur. O halde,

burada söz konusu olanın artık bir normlama değil, daha ziyade dar anlamında bir normalleştirme olduğunu düşünüyorum (Foucault, 2016d: 51).

Görüleceği üzere, güvenlikçi-düzenleyici normalleştirmede disiplinci normalleştirimin aksine birincil olan norm değil normaldir. Disiplin, norma göre yaptığı normal olan ve olmayan sınıflandırmasına göre hareket ederken güvenlik mekanizmaları ise ortama ilişkin verileri dikkate alarak düzenlemeler yapar. Önce normal olan gelir ve norm buna göre belirlenir. Bedenlerin disipline edilebilmesi için kullanılan disiplin normu; ideal olarak, olması gereken olarak ortaya konulurken; düzenleyici norm, bir fenomenin istatistikî bilgisinden elde edilen değişken normdur (Gölbaşı, 2015: 327).

Normalleştirme, üzerinde işlemekte olduğu alanı ikiye bölen bir sınır çizgisi değildir. Verimli ya da verimsiz öğeleri içeren durumların yönetilebilir ideal noktasını bulmaya çalışır. Bu nedenle normalleştirimin esnek olması ve hareket kabiliyetine sahip olması gerekir ki mekanik işleyişin başarısız olduğu durumlarda devreye girebilsin. Bu “normali elde etme” süreci, birtakım iktidar etkileri üretmenin yanında “risk” taşıyanların da belirlenmesini sağlayan bir elek gibi işler (Özmkas, 2019: 145).

Sonuç olarak, norm hem bedenler hem de nüfus üzerinde normalleştirme vasıtasıdır. Böylece norm hem bedenlerin disiplin altına alınmasını hem de nüfusun düzenlenmesini sağlamaktadır. Disiplin mekanizmaları ile düzenleme mekanizmalarının birbirine eklemlendiği çifte işleyişle bedenden nüfusa varan bir normalleştirme iktidarı ile karşı karşıyayız. Normalleştirme toplumu da disiplin normlarıyla düzenleme normlarının kesiştiği toplumdur (Foucault, 2018: 258-259). Böylece yerel ve disipliner düzeyleri içeren mikro düzeylerde yürüttüğü çalışmalarını, toplumu ve devlet aygıtını içeren makro düzeylere taşıyan Foucault, disipliner iktidarın daha genel bir normalleştirme iktidarının parçası olduğunu gösterir (Foucault, 2016d: xv). Bireyleri norma uymaya zorlayan normalizasyon toplumunda birey ve onun özneliği; disiplinci mekanizmaların oluşturduğu ve biçimlendirdiği bir bilgi nesnesi ve öznesi olarak ortaya çıkar (Rigel vd., 2005: 103).

2.5.3. Hükümlülük, Disiplin ve Yönetim Üçgeni Olarak Yönetimsellik

Foucault'nun, hukuksal-liberal anlayışta ve Marksizm'de bulunan ortak noktaya “ekonomizm” olarak adlandırdığına değinmiştik. Foucault bununla, iktidarın sahiplenilen, alınıp-devredilen bir olgu olmadığını, bu sebeple de yasa, yasaklar, meşruiyet ve rıza gibi sözleşmecî kavramlarla iktidarın analizinin terk edilmesini salık verir. Foucault, iktidarın ekonomizden sıyrılarak analizini yaparken bunun yerine Nietzsche'nin hipotezi olarak

adlandırdığı baskı ve savaşı koyar, böylece “disiplinci iktidar” kavramını kullanır (Foucault, 1980: 91).

Ancak bu model, askeri düzenin toplumun geneline yayılmış bir devamı gibi görünen disiplinci iktidar için elverişli olsa da Foucault’nun daha yakından ilgilenmeye başladığı şiddetsiz idare tekniklerini açıklamakta zorlanıyordu. Kaldı ki Foucault, disiplinci iktidarın tarihinin modern ordu deneyiminden çok daha eski olduğunu -Hıristiyanlığın ilk dönemlerine ve manastır kültürüne kadar uzandığını- göstermişti (Foucault, 2016d: 25). Dolayısıyla, yeni şeyler söylemek gerekti.

Lemke’ye göre ise, bu model iki teorik problem içerir. İlk olarak, Foucault hukuksal iktidar modelinden farklı olarak meşruiyet ve rızaya değil; savaş ve mücadeleye vurgu yapmıştır. Bu vurgu; meşruiyet, kabul ve rızaya olan inancın nasıl yaratıldığını ve dengelendiğini analiz edememektedir. İkinci olarak; Foucault’nun eskiden öne sürdüğü “iktidarın mikrofiziği” anlayışı, disipline etme süreçlerine ve yerel pratiklerin ve tekil kurumların – cezaevi, hastane gibi- incelenmesine çok fazla yöneldiğinden; devlet sorunu ve devletin, küresel egemenlik yapılarının kurulmasındaki rolü üzerinde yeterince durmadı. Ayrıca, disipline edilmiş bedenlerin oluşumunun ötesine geçen özneleştirme süreçlerinin analizi mümkün olmamaktadır. Böylece, Foucault, kralın kellesini alacağına, yasa ve sözleşmenin yerine savaş ve fethi koymaktan öteye gidemedi (Lemke, 2010: 33). Kralın kellesini almak sadece ilk adım olabilse de bu başsız bedenin nasıl olup da başı varmışçasına davranabildiği cevaplanamamaktadır (Dean 1994’ten aktaran Lemke, 2010: 33).

İşte Foucault’nun bu iki soruna karşı verdiği yanıt: “Yönetimsellik”tir. Yönetimsellik; bir yanda, devlet analizine ve özneleştirme süreçleri analizine olanak tanırken; diğer yanda, ayrıca, hukuki ve savaşçı bir iktidar anlayışının ötesinde bir iktidar analizine olanak tanır (Lemke, 2010: 33).

Foucault için iktidar mekanizmalarını çözümllemek, “iktidarın ne olduğuna dair genel bir teori” oluşturmak demek değildir. İktidar mekanizmalarının çözümlenmesinde söz konusu olan; “iktidarın hangi yollardan geçtiği, nasıl işlediği, kiminle kimin arasında, hangi noktayla hangi diğer nokta arasında, hangi yöntemleri kullanarak ve hangi etkilerde bulunarak işlediği”dir (Foucault, 2016d: 3-4).

Foucault’ya göre, iktidar analizinde devlete aşırı önem verilmektedir. Oysa devlet, “önemi sanıldığından daha az olan melez bir gerçeklik” ve “mitleştirilmiş bir soyutlama”dır. (Foucault, 2016d: 98). Foucault ise, bir devlet teorisi oluşturmaktan kaçınır. Bunun ilk

nedeni, ona göre tarihin tündengelimci bir bilim olmamasıdır. İkinci ve daha önemli nedeni ise ona göre;

(...) devletin bir özü yoktur. Devlet bir evrensel değildir. Devlet bizatihi bir iktidar kaynağı değildir. Devlet, finans kaynaklarını, yatırım biçimlerini, karar mercilerini, denetleme biçim ve yöntemlerini, merkezî otorite ve yerel güçler arasındaki ilişkileri değiştiren sayısız işlemlerin daimi olarak devletleştirilmesinin, devletleştirilmelerinin sonucundan, profilinden, hareketli kesiminden ibarettir. Kısacası, devletin iç organları yoktur. Bunun sebebi iyi ya da kötü hislere sahip olmaması değil, bir içe sahip olmamasıdır (Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu Türkçe* 2015:65).

Dolayısıyla devlet, “çoğul bir yönetimsellikler rejiminin hareketli sonucundan başka bir şey değildir.” Foucault; “iktidar, devlet, toplum, egemen, özne gibi kavramları *a priori* kabul ederek tarihe bakmanın indirgemeci yöntemlerini değil; iktidarları, özneleri, egemenleri vb. oluşturan ilişkilere, bu ilişkileri mümkün kılan çoklu mekanizmalara” önem verir (Oranlı, 2018: 43). Dolayısıyla o, devleti ve onun kurumlarını merkeze alan bir analizi reddeder. Çünkü, “neyin devlete bağlı olup olmayacağını, neyin kamusal neyin özel olacağını, neyin devlete dair olup neyin olmayacağını belirlemeyi sağlayan” şey yönetim teknikleridir (Foucault, 2016d: 98-99). Dolayısıyla devlet, “kavranabilirlik ilkesi ve stratejik şema” ya da “düzenleyici fikir” olarak ortaya çıkar. Yani devlet, “yönetimsel aklın düzenleyici fikri”dir (Foucault, 2016d: 248). Bu durumda “sınırları ve tarihi içerisinde devlet, ancak genel yönetimsellik tekniklerinden hareketle anlaşılmalıdır.” (Foucault, 2016d: 99).

Foucault, modernlik için önemli olanın toplumun devletleştirilmesinden çok devletin yönetimselleştirilmesi olduğunu söyler (Foucault, 2016c: 282-283). Yani bugün devletin yönetimselleştirildiği bir çağda yaşamaktayız. Foucault’ya göre devletin bugünkü durumu, devlete hem içsel hem de dışsal olan yönetimsellik sayesinde. Çünkü, neyin devlete bağlı olup olmayacağını, neyin kamusal neyin özel olacağını, devletin neyi yapıp neyi yapamayacağını belirlenmesini sağlayan yönetimsellik taktikleridir. Demek ki devletin sınırları, bu genel yönetimsellik taktiklerinden anlaşılabilir (Foucault, 2016d: 98-99). Dolayısıyla yönetim, bir devlet aygıtı değil; devletin kendisi bir yönetim aygıtıdır diyebiliriz.

Foucault’nun esas sorunu şudur: “Bireyi devlet için önemli bir unsur haline getirmek amacıyla devlet aklı çerçevesinde hangi tür siyasi teknikler, hangi yönetme teknolojileri uygulamaya kondu, kullanıldı ve geliştirildi?” Bu nedenle Foucault’nun aradığı şey, hem devlet dediğimiz bu yeni siyasi rasyonaliteyi hem de bu siyasi rasyonalite ile birey ve toplum

arasında ortaya çıkan bu yeni tip ilişkiyi -fayda ilişkisini- mümkün kılan teknikler ve pratiklerdir (Foucault, 2014a: 114). Günümüz toplumlarında devlet, salt iktidarı uygulama şekli ya da iktidarı uygulama yeri olmayıp diğer tüm iktidar ilişkisi türleri bir şekilde devlete gönderme yapar. Ancak bunun sebebi, tüm iktidar ilişkilerinin devletten türemesi olmayıp; tersine, iktidar ilişkilerinin gün geçtikçe daha fazla devletleşmesidir (Foucault, 2014a: 79).

Tüm bunlardan hareketle devletin yönetimselleşmesi; iktidar ilişkilerinin devlet kurumları biçiminde veya devlet kurumlarının kanatları altında geliştirilmesi, rasyonelleştirilmesi ve merkezileştirilmesidir (Foucault, 2014a: 79). Foucault, devletin yönetimselleşmesi meselesinde yönetimi; devlet yetkilileri ve aygıtlarınca uygulanabilecek teknik olarak ele almaz; bunun yerine, devleti, toplumsal iktidar ilişkilerinin dinamik ve olumlu bir biçimi şeklinde algılar (Lemke, 2007: 57). Foucault, devleti bu şekilde ele almasıyla hukuksal söylemin dışına çıkarak sözleşme teorilerinin, mutluluğa ya da ortak iyiye atıf yapan etik merkezli politik tasarımların açıklamakta yetersiz kaldığı çeşitli alanları anlama imkânı sunar (Özmkas, 2019: 138).

Üreme, doğum-ölüm oranları, sağlık düzeyi, yaşam süresi gibi unsurları inceleyerek biyolojik bedeni merkeze alan, düzenleyici olan ve doğrudan şiddet içermeyen idare tekniklerini biyo-politika kavramıyla incelemiştir. Bu, baskı ve savaş ile tanımlanan disiplinci iktidardan oldukça farklı bir yaklaşımdı, dolayısıyla disiplinci iktidar, bu iktidar türünü açıklamakta yetersiz kalıyordu. İşte Foucault, Collège de France 1978 Ocak ayı derslerinden itibaren “yönetim” kavramı bu boşluğu doldurmaya başlar; o kadar ki biyo-iktidarı konu alması gereken dersler, giderek bu yönetim kavramının tarihinin ve Foucault’nun “yönetimsellik” adını vereceği tekniğin incelenmesine ayrılır (Foucault, 2016d: 25). Foucault, yönetimsellik (governmentality) ile üç şeyi kastettiğini belirtir;

1. Hedefi nüfus, temel bilgi biçimi ekonomi politik ve esas teknik araçları güvenlik aygıtları olan bu çok spesifik ama karmaşık iktidar biçiminin uygulanmasını sağlayan kurumlar, prosedürler, analizler ve düşünceler, hesaplar ve taktiklerden oluşan bütün.
2. Bir yanda tüm spesifik yönetim aygıtları dizisinin oluşumu, öte yanda da tüm bir bilgi kompleksinin gelişimiyle sonuçlanan ve yönetim olarak adlandırılabilir bu iktidar türünü uzun bir süre içinde ve tüm Batı’da diğer tüm biçimler üzerinde üstünlük kurmaya götüren eğilim.
3. On beşinci ve on altıncı yüzyılda idari devlete dönüşmüş olan ortaçağ adalet devletinin yavaş yavaş yönetimselleştiği süreç ya da sürecin sonucu (Foucault, 2016c: 282).

Foucault, yönetimsellik ile iktidarı analiz ederken devleti yok saydığına yönelik eleştirilere bir cevap verir. Çünkü yönetimsellik devletin mikro iktidar alanlarına girişine gönderme yapar (Foucault, 2016d: 337) Yönetimsellik, yönetim anlamına gelen “governing” ve düşünce tarzı anlamına gelen “modes of thought” kelimelerinin bağlanması ile oluşur.⁷ Böylece, yönetimsellik, iktidar teknolojilerini, onları destekleyen siyasi rasyonellik analizi olmadan incelemenin mümkün olmadığını gösterir (Lemke, 2002: 50).

Foucault'nun; belirli, yerel, bireyselleştirici rasyonalite ve iktidar yapıları açısından ilgilendiği iktidarın mikrofiziği yönelimli çalışmaları, 1978 ve 1979 yıllarındaki derslerinde iktidarın uygulanmasını toplum ve nüfus ölçeğinde ele alan iktidarın makrofiziğine doğru yer değiştirmeye başlamıştır. Yönetimsellikte, bireylerin kendilerinin yönetimi ve başkalarının yönetimi sorunları iç içe geçmiştir. Yönetim sorunu, Foucault'nun çalışmalarının düğüm noktasıdır. Çünkü yönetimsellik; hem iktidar analizinin mikro ve makro alanlar arasında devamlılığa işaret eder hem de iktidarın ve özgürlüğün uygulanması arasında bağlantı kurmayı sağlar (Gordon, 2006: 296). Böylece, Foucault'nun yönetimselliği, disiplin ve normalleşme sorunlarına odaklanan iktidarın mikrofiziğini iktidarın makro-politik boyutu ile birleştirir. Bu yaklaşım sayesinde, iktidar ilişkileri devlete indirgenmeksizin devlet formunda nasıl yoğunlaştığı incelenebilmektedir (Lemke, 2007: 57). Nihayetinde Foucault, yönetimsellik ile modern egemen devlet ve modern özerk bireyin birbirlerinin ortaya çıkışını nasıl birlikte belirlediklerini göstermeye çalışır (Lemke, 2002: 51). Foucault yönetimselliğin temel amacını sözleriyle aktarır:

Manipüle etmek, teşvik etmek, kolaylaştırmak, serbest bırakmak [*laisser faire*] gerekir - başka bir deyişle, tüzüğe bağlamak yerine idare etmek [*gérer*] gerekir. Bu idarenin [*gestion*] hedefi bir şeyleri engellemekten ziyade, gerekli ve doğal regülasyonların işlenmesini sağlamak veya doğal regülasyonların devreye girmesine izin verecek regülasyonlar gerçekleştirmektedir. O halde, bu doğa fenomenlerini bir çerçeveye oturtmak gerekir, öyle ki yoldan çıkmasınlar ya da beceriksiz, keyfi veya körlemesine bir müdahale onları yoldan çıkarınsın. Yani güvenlik mekanizmaları kurmak gerekir. Güvenlik mekanizmalarının ya da devlet müdahalelerinin esas işlevi, nüfusa için süreçlerden veya ekonomik süreçlerden oluşan bu doğal fenomenlerin güvenliğini sağlamaktır - yönetimselliğin temel amacı işte budur (Foucault, 2016d: 308).

Kısacası yönetimselliğin temel amacı; doğal fenomenlerin dolaşım özgürlüğünü mümkün kılacak ortamı temin etmek, bu dolaşımı güvence altına alacak güvenlik mekanizmaları kurmak ve böylece nüfus üzerinde düzenlemeler yapabilmektir diyebiliriz.

⁷Bu kavramların Fransızca asılları “gouverner”, “mentalité”, “gouvernementalité”dir.

Yönetimsellik; yönetimin işleme mantığını, taktiklerini, stratejilerini, mekanizmalarını ifade etmeye yarayan bir kavramdır (Oranlı, 2018: 44).

Disiplinci iktidara ilişkin bölümde belirttiğimiz gibi, Balcı, söylemleri, aralarında bir nedensellik ilişkisi kurmaksızın süreksizlikleriyle ele almaktadır. Bu bağlamda, 1983–2002 yıllarını kapsayan dönemi “neoliberal devlet söylemi” olarak adlandırmaktadır (Balcı, 2010: 266). Balcı’nın çalışmasında yaptığı bu dönemselleştirmeyi, Cumhuriyet Türkiye’inde yönetimselliğin taktik ve stratejilerini gösteren örnek olarak vermek mümkündür.

Balcı, bu dönemde neoliberal ifadelerin ve kurumların devlet söylemi noktasında dominant bir rol üstlendiklerini; devletin küçülmesi, serbest pazar, özelleştirme, ekonomik, politik ve kültürel alandaki rekabet, etkin, verimli ve sonuç odaklı yönetim gibi söylemlerin dönemin karakteristik özelliğini oluşturduğunu; yarı bağımsız kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri neoliberal dispoitifin kurumsal ayakları olarak ortaya çıktıklarını; yine bu dönemde demokratikleştirme, sivil toplum ve yeniden yapılandırma gibi stratejilerin devreye sokulduğunu ve bu stratejiler üzerinden devletin neoliberal dönüşümünün gerçekleştirilerek meşru bir temele oturtulduğunu; bu söylemlerin devletin merkezi rolünü terk etmesi -başka kurumlarla paylaşmasıyla- gözetim ve denetim temelinde kendisini yeniden yapılandırmasıyla mümkün olduğunu belirtmektedir (Balcı, 2010: 266).

2.5.3.1. Yönetimselliğin “Yönetim”i

Foucault, Batı toplumlarındaki büyük iktidar biçimlerin ve ekonomilerinin kabaca üç şekilde ifade edilebileceğini söyler. İlk olarak; feodal toprak rejiminden türemiş olan ve genel hatlarıyla yükümlülük-yasama oyununu içeren bir yasa toplumuna denk düşen adalet devleti; ikinci olarak, 15. ve 16. yüzyıllarda, feodal türde olmayan, ulusal sınırlarla çevrili bir toprakta ortaya çıkmış olan, disiplin toplumuna denk düşen idari devlet; son olarak, toprağı kaplamış olduğu alanla değil, nüfus üzerinden tanımlanan yönetim devleti. Nüfusa dayanan, ekonomik bir bilgiye atıf yapan ve bu ekonomik bilgiyi kullanan yönetim devleti, özünde güvenlik aygıtlarınca denetlenmekte olan bir topluma denk düşer (Foucault, 2016c: 283).

Foucault’nun Hapishane’nin Doğuşu’ndan sonraki çalışmaları birbirinden tamamen farklı iki proje ile karakterize edilir: Bir tarafta siyasal rasyonalite ve devletin soykütüğü; diğer tarafta etik sorunları ve öznenin soykütüğü vardır. İşte bu birbirinden farklı iki araştırma alanı arasındaki “eksik bağlantı” yönetim sorunudur. Foucault, yönetim kavramını kendilik teknolojileri ve tahakküm teknolojileri olarak adlandırdığı şeyler arasındaki -

öznenin kurulumu ve devletin oluşumu arasındaki- bağlantıyı analiz etmek için kullanır. Diğer bir deyişle Foucault yönetim kavramını, iktidar biçimleri ile özneleştirme süreçleri arasındaki yakın bağı göstermek için kullanır (Lemke, 2002: 50). Böylece Foucault bu eksik bağlantıyı yönetim kavramı ile gidermiş olmaktadır.

Foucault yönetim kavramını hem geniş hem de dar anlamıyla düşünür. Dar anlamıyla yönetim, *davranışların ya da tutumların yönlendirilmesidir*. Yani, bazı kişi veya kişilerin davranışlarını şekillendirmeyi, yönlendirmeyi veya etkilemeyi amaçlayan bir faaliyet biçimi olarak anlaşılır. Foucault, geniş anlamda yönetimi bir *eylem ya da pratik* olarak düşünür. Eylem ya da pratik olarak yönetim; kontrol veya yönlendirmenin bazı formlarını içeren özel ve kişiler arası ilişkilerle; sosyal kurumlardaki ve topluluklardaki ilişkilerle ve nihayetinde siyasi egemenliğin uygulanmasıyla ilgili ilişkilerle ilgilidir. İşte Foucault, yönetimin bu farklı anlam ve formlarındaki bağlantılarla ilgilenmiştir (Gordon, 1991: 2-3). Nihayetinde Foucault yönetim kavramını, “davranışların yönlendirilmesi”nden “kendinin yönetimi” ve “başkalarının yönetimi”ne değin değişen anlamlarda kullanır (Lemke, 2002: 51).

Foucault, Machiavelli'nin Prens'ini örnek göstererek, orta çağdan 16. yüzyıla kadar egemenliğin, biri toprak parçası diğeri ise o toprak parçası üzerinde yaşayan tebaa üzerinde kurulduğunu söyler. Burada prens, prensliğiyle bir tekilik ve dışsallık, bir aşkınlık ilişkisi içindedir. Gelenek ya da şiddet, prensi prensliğine bağlayan şeydir. Yani yapay bir bağıdır. Prens ve prensliği arasında temel olan, öze dair, doğal ve hukuki bir aidiyet bulunmamaktadır. İlke, prensin dışsallığı ve aşkınlığıdır. Bu dışsallığın ve aşkınlığın sonucu, prensliği ile ilişkisi yapay olduğundan prensin kendisini sürekli olarak tehdit altında olduğunu düşünmesidir. Ayrıca prensliği fethetmek isteyen dış düşmanların da tehdidi altındadır. Dolayısıyla prens -iç ve dış düşmanların sürekli tehdidi altında olduğundan- sürekli olarak teyakkuz halindedir. Bunun sonucu olarak prens, kendi prensliğini sürdürmek, korumak ve güçlendirmek durumundadır (Foucault, 2016d: 82). Foucault'ya göre bu durum Prens'e dair iki sonucu getirir:

Bir yandan tehlikeleri saptamak söz konusudur: Nereden gelirler, nelerden oluşurlar, karşılaştırmalı yoğunlukları nedir: En büyük tehlike ve en zayıf tehlike nedir? İkinci olarak, Prens'in, tebaası ve toprağıyla bağı anlamında prensliğini korumasını sağlayacak güç ilişkilerini yönlendirme sanatı (2016d: 82).

Böylelikle, prensin kendi güvenliği öne çıkmaktadır. Dolayısıyla, prensliği elde tutma, koruma, güçlendirme becerisi ile yönetim sanatı birbirinden ayrı şeylerdir (Foucault, 2016d: 82).

Foucault, Machiavelli karşıtı literatürün ilk eserlerinden olan Guillaume La Perriere'in 1555'te yayınlanan *Le Miroir Politique* adlı eserinde, yönetimin toprağa gönderme yapmadığını belirtir. Yönetim söz konusu olduğunda artık yönetilen, “şey”lerdir. Bu şeyler ise insanlardır; ancak şeylerle ilişkileri bağlamında insanlardır. Böylece; yönetim, “şey”lerin insanlarla iç içe geçmesi anlamında şeyler üzerindeki yönetimdir. Foucault bunu Gemi metaforu ile örnekler. Gemiye yönetmek demek denizcilerin (insanların) sorumluluğunu almak demek olduğu kadar aynı zamanda geminin kendisinin, gemideki yükün sorumluluğunu da almak demektir. Gemiye yönetmek; rüzgârları, fırtınaları, kayalıkları da hesaba katmaktır. Gemi yönetimini oluşturan şey, denizcilerin; kurtarılacak gemiyle, limana ulaştırılması gereken yük, rüzgâr, fırtına, kayalıklar gibi olaylarla yani şeylerle ilişkisidir. Dolayısıyla yönetimi oluşturan şey bu genel idaredir (Foucault, 2016d: 82-87).

Benzer şekilde bir aileyi yönetmek ailenin malını mülkünü korumak anlamına gelmez; doğum ya da ölüm gibi olaylarla mücadele etmek, diğer ailelerle iş birliği yapmak gibi her türlü girişimi başarıyla yerine getirmektir. Yönetimin karakteristiği bu genel idare biçimidir. Aileyi yönetmede ailenin malı mülkü ya da bir hükümlü için düşünürsek onun toprak üzerinde hükümlü kurması ikincil şeylerdir. Esas olan ise, insanlardan ve şeylerden müteşekkil olan böyle bir karmaşık yapının yönetimidir (Foucault, 2016c: 271). Dolayısıyla yönetim ilgilendiği şeyler;

(...) insanlar, ama ilişkileriyle, bağlarıyla, zenginlik kaynakları, geçim araçları, kendine göre özellikleri olan toprak parçası, iklim, sulama koşulları, verimlilik, vb. başka şeylerle iç içe geçmiş olan; adetler, alışkanlıklar, hareket etme ve düşünme biçimleri, vb. başka şeylerle ilişkilerindeki insanlardır; son olarak, gene açlık, salgın hastalık, ölüm gibi kazalar ve talihsizliklerle ilişkilerindeki insanlardır (Foucault, 2016c: 273).

Böylece, “yönetim, şeylerin doğru düzeni” olarak tanımlanır (Foucault, 2016c: 269). Yönetilen şey artık; devlet, toprak ya da politik yapı değildir. Yönetilen şey, ilişkileriyle insanlar, bireyler ya da topluluklardır (Foucault, 2016d: 108).

Foucault'ya göre; iktidarın uygulanması, “davranışları yönlendirmek” (*conduire la conduite*) ya da diğer bir deyişle “başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunmak” ve

olası sonuçları düzene koymaktır. Esasında iktidar, iki rakip arasındaki çatışma ya da iki şey arasında bağ kurulmasından çok, bir yönetim sorunudur. Yönetim, salt siyasi yapıları ya da devletlerin yönetilmesini değil; bunların yanında çocukların, ailelerin, hastaların, toplulukların, zihinlerin yönetilmesini kısacası bireylerin ve grupların davranışlarına nasıl yön verilebileceğini de gösterir (Foucault, 2014a: 74-75). Bu anlamıyla yönetmek, başkalarının mümkün eylem alanını yapılandırarak davranışların yönlendirilmesi olarak tanımlanır.

Hükümranlık şeyler üzerinde değil, bir toprak parçası ve o toprak parçası üzerinde yerleşik olan uyruklar üzerinde uygulanır. Hükümranlığın amacı “ortak iyi” şeklindedir ve bunu sağlayacak olan hükümranlığın uygulanmasıdır, yasalara itaattir; bu nedenle hükümranlık için yararlı olan insanların itaat etmeleridir. Dolayısıyla hükümranlığın amacı olan bu “ortak iyi”yi niteleyen şey hükümranlığa boyun eğilmesidir. Yönetim, şeyleri, hükümranlıktaki gibi herkes için geçerli bir “ortak iyi” şeklinde değil; hepsi için “uygun” amaca gidecek şekilde doğru şekilde düzenler. Bu sebeple yönetim, şeyleri, uygun bir amaca götüreceği doğru düzeni gösterir. Yani yönetimin, kendine göre böyle bir amacı vardır ve bu açıdan hükümranlıktan ayrılır (Foucault, 2016c: 273-276).

“Yönetim sanatında söz konusu olan artık, bir öze geri dönmek ya da ona sadık kalmak değil, rekabetçi gelişimler içeren bir rekabet alanı içerisinde kuvvet ilişkilerini manipüle etmek, baki kılmak, dağıtmak, kurmaktır. Başka türlü söylersek, yönetim sanatı kendisini ilişkisel bir kuvvetler alanında ortaya koyar.” Bu da, Foucault’ya göre, yönetim sanatının büyük modernlik eşiğini oluşturur (Foucault, 2016d: 269).

Yönetim sorunsalı; kim tarafından, nasıl yönetilmeli, ne ölçüde, hangi amaçlarla, hangi yöntemlerle yönetilmeli sorunları ile meşguldür. Bu sorunlar; feodal yapıların yerini büyük toprak, idare ve sömürge devletlerini alamaya başladığı süreç ve bu süreç ile ilişki içinde olan ve insanların selamete kavuşmaları için dünyada manevi olarak idare edilme biçimini sorgulayan süreçlerin kesişim noktasında yer alır (Foucault, 2016c: 262). Böylece; hükümranlık ve yönetim arasındaki farkı ortaya koyabiliriz;

Hükümranlığın amacı kendisindeydi ve araçlarını, yani yasaları, kendisinden alıyordu; oysa yönetimin amacı yönlendirdiği şeylerdedir ve bu amaç, yönetimin yönlendirdiği süreçlerin mükemmelleştirilmesinde, yoğunlaştırılmasında ya da azamileştirilmesinde [maximisation] aranmalıdır. Yönetimin araçları da yasalar değil, çeşitli taktiklerdir (Foucault, 2016d: 89).

Ancak, 16. yüzyılda bu şekilde gelişmeye başlayan yönetim sanatı, bir takım tarihsel nedenler (17. yüzyılda ortaya çıkan Otuz Yıl Savaşları, mali krizler, köy ve şehir isyanları gibi) ile kurumsal ve zihniyete dair yapılar (fırsatlarına rağmen merkantalizmin açmazları gibi) nedeniyle 18. yüzyıla kadar tam anlamıyla gelişmemiştir. Yönetim sanatı, hükümlünlüğün formuna dahil olmaya çalışıyordu. Yönetim sanatı; bir yanda ev ve aile babası, diğer yanda devlet ve hükümlünlünlük arasında kalıyordu. Yönetim sanatı, dar bir çerçevede kalmasını sağlayan bu engellerden “nüfus” yardımıyla kurtulur: Tarımsal üretim artışının sağladığı para bolluğu ile ilişkili nüfus artışı. Böylece, yönetim bilimi ve ekonomi aile dışında bir şeye, nüfusa odaklanmaya başlamıştır (Foucault, 2016d: 91-93).

Nüfusa özgü fenomenlerin ortaya çıkışı ile aile modelinin terk edilmesi ve ekonominin diğer alanlardan ayrılması sayesinde; yönetim, hükümlünlüğün hukuki çerçevesinin dışına çıkabilmiştir. İstatistik ise, nüfusa özgü fenomenlerin incelenmesini sağlayarak yönetim sanatının önündeki engellerin kalkmasında temel teknik etkenlerden olmuştur (Foucault, 2016d: 91-94). Aile modelinin terk edilmesinde bir diğer önemli neden istatistiktir. Şöyle ki; istatistik, nüfusun kendine has düzenlilikleri olduğunu, kendi hareketleri, yapıp etme biçimleri ve etkinliği vasıtasıyla belirli ekonomik etkiler meydana getirdiğini keşfeder, gösterir. İstatistik, “nüfusa özgü fenomenlerin nicelendirilmesini sağlayarak, nüfusun ailenin küçük çerçevesine indirgenemeyecek olan özgüllüğünü ortaya koyar.” Böylelikle, aile modelinin kendisi bir model olmaktan çıkarak nüfusların yönetimi için bir araç haline gelir; aile artık nüfusun ayrıcalıklı bir parçasıdır (Foucault, 2016d: 94).

Artık yönetimin hedefinde nüfus vardır ve bu durum yeni bir bilgi türü olarak politik ekonominin doğuşuna yol açmıştır. Foucault’ya göre; politik ekonominin oluşması nüfusun ortaya çıkışına bağlıdır. Nüfusun demografik özellik gibi bazı özellikleri hesaba katılarak; üreticilerin, tüketicilerin, mülk sahibi olanların-olmayanların, kâr yaratanların, kârdan faydalananların rolleri dikkate alınarak kısacası nüfusun bir nesne-özne olarak zenginliklerin çözümlenmesine, ekonominin alanına dahil edilmesi politik ekonomi adı verilen yeni tür bir bilgi alanı doğurmuştur. Artık, nüfusun özne olarak ortaya çıkması sonucu oluşmuş olan bir politik ekonomi düşüncesi söz konusudur (Foucault, 2016d: 72-73). 1750 ve 1810-1820 yılları arasında politik ekonomi ifadesi, üretimin ve servetin dolaşımının kesin ve sınırlı bir analizi gibi iki anlamsal kutup arasında salınmaktadır. Ancak politik ekonomi, aynı zamanda bir pratik olarak bir ulusun refahını sağlayabilen yönetim metodunu da ifade eder (Foucault, 2008: 13).

Ekonominin siyaset pratikleri alanına sokulması, yönetim sanatının yerleşmesinin can alıcı noktasıdır. Politik ekonomi; nüfusun, zenginliğin farklı öğeleri arasında yeni bir özne olarak ortaya çıkmasıyla kendini oluşturmuştur. Politik ekonomi; nüfus, zenginlik ve toprak arasındaki ilişkilerin oluşturduğu ağların algılanması ile ortaya çıkmıştır. Böylelikle denebilir ki; 18. yüzyılda hükümlanlık yapılarının hâkim olduğu bir rejimden yönetim tekniklerinin hâkim olduğu bir rejime geçiş, nüfusun ve politik ekonominin doğmasıyla gerçekleşmiştir (Foucault, 2016c: 279-280). Foucault Politik ekonominin; devlet aklının dışında gelişmediğini, yönetsel aklın kendisini sınırlamasını mümkün kıldığını ve şeylerin bilgisiyle işlediğini belirtir. Bu, minimum yönetimle maksimum etki yaratılmasını hedefleyen yeni bir tür akıldır (Foucault, 2008: 13-17).

Politik ekonominin gelişmesi ile birlikte ortaya çıkan yönetsel aklın sınırlanması; yönetimin aşırı uygulanmasına hukuk gibi bir dış sınırlama olmayıp yönetimin rasyonelliğine içseldir. Yönetimin kendini sınırlaması; bireylerin temel özgürlüklerini ihlal etmesinden dolayı bir sınırlama değil; kendi başarısını sağlamak için bir sınırlamadır (Oksala, 2013: 57). Hukuksal-söylemsel iktidar da olduğu gibi öznenin her yönden doğrudan kuşatılması için daha çok yönetmek değil; öznenin her yönden dolaylı olarak kuşatılması için daha az yönetmektir söz konusu olan. İşte, yönetsel aklın bu şekilde sınırlanmasına olanak sağlayan araç politik ekonomidir (Özmağas, 2019: 171). Politik ekonomiye dayalı yeni yönetsel rasyonelitenin ortaya çıkışı, ekonomik pratiklerin yasal ya da ahlaki olarak değil iyi ya da kötü olarak yargılanmasına imkân tanır. Bu, önermeler arasında doğru ya da yanlış ayrımı yapılmasını mümkün kılan yeni bir hakikat rejimi meydana getirmiştir (Foucault, 2008: 18).

Artık hükümlanlığın hukuki özneleri değil, yönetimin idare ettiği nüfustur söz konusu olan (Foucault, 2008: 22). Nüfusun kaderini iyileştirmek, ömrünü ve zenginliğini artırmak, sağlığını düzeltmektir. Nüfus artık hem ihtiyaç ve özlemlerin öznesi hem de yönetimin nesnesidir (Foucault, 2016d: 94-95). Bu geçişe vurgu yapmak ne hükümlanlığın ne de disiplinci iktidarın ortadan kalktığını söylemek demek değildir. Bunu;

(...) sanki bir hükümlanlık toplumunun yerine bir disiplin toplumu geçiyormuş, sonra da bir disiplin toplumunun yerine bir yönetim toplumu geçiyormuş gibi anlamamak gerekir kesinlikle. Aslında ortada bir üçgen söz konusudur: Hükümlanlık, disiplin ve yönetsel idare - temel hedefi nüfus, temel mekanizmaları da güvenlik düzenekleri olan bir yönetsel idare. Foucault, 2016d: 97).

2.5.3.1.1. Pastoral İktidar

Avrupa toplumlarında siyasi iktidarın daha merkezi biçimlere doğru evrim sergilediği görülür. 16. yüzyıldan itibaren sürekli gelişmekte olan bu yeni bir siyasi iktidar biçimi, yani devlet, genellikle, bireyleri görmezden gelen, bir sınıfın ya da grubun çıkarlarını gözetilen bir siyasi iktidar olarak görülür (Foucault, 2014a: 64). Tarihçiler; yönetim aygıtı, bürokrasisi ve devlet örgütlenmesi üzerinde çalışarak bu evrimi incelemeye girişmişlerdir. Ancak Foucault, iktidar ilişkilerinin dönüşümüne odaklanarak bu evrimi analiz etmeye çalışmıştır. Devlet her ne kadar merkezleşse de merkezî bir devlet doğrultusundaki bu evrimin tamamen zıddı bir yönde gelişmeler de ortaya çıkmıştır. Bireylere yönelen, bireyleri sürekli ve kalıcı bir biçimde yönetmeyi amaçlayan iktidar teknikleri ortaya çıkmaya başlamıştır (Foucault, 2014a: 27-28).

Böylece Foucault, devlet iktidarında hem bireyselleştirme teknikleri hem de bütünleştirme süreçlerinin bir araya gelmesini ustalıkla ortaya çıkarır. Bu durumun nedeni “*pastoral iktidar*”dır. Merkezileştirici, bütünleştirici olan bir iktidarın siyasi biçimi devletse, bireyselleştirici iktidara da pastoral iktidar diyebiliriz (Foucault, 2014a: 64-65).

Foucault, modern devletin diğer bir deyişle yönetimselliğin kökeninin pastorallikte olduğunu söyler. Ona göre pastorallik;

bir “insanları yönetme sanatı”dır ve 16. yüzyıl sonundan itibaren, 17. ve 18. yüzyıllarda politik sahneye giriş yaparak modern devletin doğuşuna damgasını vuran yönetimselliğin kökenini, oluşum, kristalleşme ve doğum anını burada aramak gerekir. Modern devlet, yönetimsellik hesaplanmış ve düşünülmüş bir politik pratiğe dönüştüğü anda ortaya çıkar (Foucault, 2016c: 144-145).

Bireylerin, insanların yönetimi anlamında pastoral iktidar köklerini Doğu’da, önce Hıristiyanlık öncesi Doğu’da, sonra Hıristiyanlık sonrası Doğu’da bulabiliriz. Ancak bu tip bir iktidar Yunanlılarınkinden oldukça farklıdır. Yunanlılarda; bir çoban-sürü metaforu, yani Tanrıların insanları, çobanın sürüsünü güttüğü gibi güttüğü düşüncesi görülmez (Foucault, 2016d: 112). Pastoral iktidar iki biçimde görülür: Birincisi, pastoral tipteki bir iktidar örgütlenmesi ve fikri biçiminde; ikincisi ise, vicdan ve ruhların iradesi biçiminde (Foucault, 2016d: 110).

İlk olarak, pastoral tipteki bir iktidar örgütlenmesi ve fikri biçimine baktığımızda, pastoral iktidarın Doğu Akdeniz’de (örneğin; Mısır’da, Asur’da, Mezopotamya’da, özellikle İbranilerde) ortaya çıktığı görülür. Burada lider, kral, Tanrı “çoban” (pastör) olarak; insanlar

ise “sürü” olarak görülür. Burada çoban-sürü metaforu; Tanrı ile insanlar, Tanrı ile hükümler, hükümler ile insanlar arasındaki belli bir ilişkiye gönderme yapar. Pastorallık, Tanrı ile insanlar arasındaki temel bir ilişki tipidir ve hükümler de bu yapıya dahildir. Esas çoban Tanrı’dır, hükümler ise bir alt-çoban olarak konum alır ancak o da sürüye dahildir. Böylece pastoral iktidarın ilk özelliği ortaya çıkar: Tanrı’nın halkı üzerinde uyguladığı iktidar. Yani bir toprak üzerinde, toprağın birliği üzerinde değil de hareket halindeki bir sürü üzerinde, onu A noktasından B noktasına taşıyan harekette uygulanan bir iktidardır (Foucault, 2016d: 110-113).

İkinci özellik olarak; çoban dağınık durumda olan koyunlarını bir araya toplayarak sürü yapandır. Görevi onlara yol göstermek, önderlik etmektir. Sürünün dağılması için çobanın yok olması yeterlidir. Yani, çobanın varlığı, harekete geçmesi sürünün varlık nedenidir (Foucault, 2014a: 27-28).

Üçüncü özellik, pastoral iktidarın baştan sonra hayırsever bir iktidar olmasıdır. Çobanın varlık sebebi yalnızca sürünün selametidir. Burada amaçsal bir iyilik ortaya çıkar. Çoban kendini sürüsüne adar, sürüsüne göz kulak olur, yoldan çıkanları arar, sürüsünün yiyeceğini sağlar, iyi beslendiklerinden emin olur. Çobanın bir bakım ve ihtimam görevi vardır. Çoban sürekli olarak iyilik eder (Foucault, 2016d: 113-115).

Dördüncü özellik, pastoral iktidar bireyselleştirici bir iktidardır. Çoban; koyunlarını ağıldan otlamaya çıkarmadan önce sayar, akşam ağıla dönünce yine sayar. Sürüsündeki her bir koyun için her şeyin en iyi şekilde olmasına özen gösterir. Sürünün bütünü için her şeyi yapması, aynı zamanda, sürüdeki her bir koyun için de her şeyi yapmasıdır: “*Omnnes et singulatim*” (Foucault, 2016d: 115).

İkinci olarak; pastoral iktidarın, vicdan ve ruhların iradesi biçimi Hıristiyan Kilisesi ile birlikte ortaya çıkar. Foucault’ya göre bu tür bir pastorallık;

(...) tarihte kesin biçimde biricik olan ve başka hiçbir medeniyette örneğine rastlanmayan bir süreçle, yani bir dinin, dini bir cemaatin bir Kilise etrafında örgütlenmesi süreciyle birlikte başlamıştır. Kilise, insanları öteki dünyadaki ebedi yaşama ulaştırmak bahanesiyle günlük yaşamlarında yönetme iddiasında olan bir kurumdur (...) insanlığın tamamı için geçerlidir. Kilise insanları gerçek yaşamlarında ve gündelik bir biçimde yönetme iddiasında olan, bunu da onların selametlerini bahane ederek ve tüm insanlık ölçeğinde işlerlik göstererek yapan bir dindir ve toplumların tarihinde bunun başka bir örneği yoktur (Foucault, 2016d: 131-132).

Görüleceği üzere, Kilisenin örgütlenişi de pastoral bir örgütlenmedir. Kilise'deki iktidar, çobanın sürüsü üzerindeki iktidar olarak örgütlenmiş ve böylelikle haklılaştırılmıştır. Dolayısıyla diyebiliriz ki dini iktidar, bir pastoral iktidardır. Ancak şunu da belirtmekte fayda vardır; Hıristiyan pastorallik, en azından 18. yüzyıla kadar kendisine özgü olarak kalmış ve siyasi iktidardan bağımsız olarak varlığını sürdürebilmiştir. “Batı’da hükümler Sezar’dır, İsa değil. Batılı pastör de Sezar değildir, İsa’dır.” (Foucault, 2016d: 138-141).

Pastoralliğin Hıristiyanlık’taki dönüşümünü irdelediğimizde ilk olarak, çoban ve sürü arasındaki ilişkinin dönüşümüne tanık oluruz. Şöyle ki, pastorallikte bulunan çobanın hem bütün sürünün hem de tek tek sürüdeki tüm koyunların selametini üstlenmesi anlayışına, Hıristiyan pastorallikte artık çobanın, koyunlarının günahları dolayısıyla hesap vermesi de eklenmiştir. Koyunların günahları çobana yüklenebilir ve çoban kıyamet gününde bunun hesabını vermek zorundadır. Bu nedenle eğer çoban kendi selametini istiyorsa sürünün selametine de önem vermek zorundadır. Böylece çobanı, kendi sürüsünün tek tek her bir üyesine bağlayan, yalnızca bireylerin yaşamlarıyla değil, aynı zamanda bireylerin eylemleriyle de ilgili olan kuvvetli ve karmaşıklaşmış ahlâki bağlar oluşmuştur (Foucault, 2014a: 37-38).

İkinci dönüşüm, itaat ile ilgilidir. Hıristiyan pastorallikte, çoban-koyun ilişkisi bireysel bir olaydır ve çobana tam bağlılık çerçevesinde boyun eğilir. Bu, İbranilerde olduğu gibi çobanın peşinden giderek Tanrı’nın iradesine ve yasasına uymaktan farklıdır. Artık çobanın iradesine, yasayla tutarlılık gösterdiği için değil de bizzat çobanın iradesi olduğu için uyulur. İtaat etmek bir erdem haine gelir. Ama bu itaat etmek; Yunanlılarda olduğu gibi bir amaca ulaşmak için başvurulmuş bir araç değil, aksine, itaat kendisi başlı başına bir amaçtır ve bu itaat sürekli olup çobanın dediklerine uyulması gerekir (Foucault, 2014a: 38-39).

Üçüncü dönüşüm, çoban ve koyunlar arasındaki bilgidir. Hıristiyan pastoralliği, çoban ile tek tek koyunları arasında özel ve bireyselleştirici bir bilgi içerir. Sürü hakkında bilgi sahibi olmak yetmez. Bu tema Hıristiyanlığın ortaya çıkışından önce var olsa da Hıristiyan pastorallikte üç biçimde gelişmiştir: Önce, çobanın tek tek koyunlarının maddi ihtiyaçları konusunda bilgi edinmesi ve gerektiğinde bu ihtiyaçlarını giderebilmesi şeklinde; sonra, çobanın her bir koyununun neler yaptığını, her bir koyununun işlediği aleni günahları bilmesi şeklinde; son olarak çobanın, her bir koyununun gizli günahlarını bilmek istemesiyle gelişmiştir. Hıristiyan pastorallik, bu bireysel bilgileri edinebilmek için Helenistik dünyada

etkili olan vicdan muhasebesi ve vicdanın yönlendirilmesi araçlarını aralarında bağ kurarak ve değiştirerek kullanmıştır. Böylece, tam itaat, kendine dair bilgi ve başka birine itiraf arasında bir bağ ortaya çıkmıştır (Foucault, 2014a: 39-40).

Son dönüşüm; itaati, itirafı, vicdan muhasebesini, vicdanın yönlendirilmesi ve vicdan yönetimini içeren bütün Hıristiyan tekniklerinin amacında görülür. Bu amaç; bireylerin dünyevi alemde “kendi nefislerini köreltmeleri” için çalışmalarını sağlamaktır. Hıristiyanlıktaki bu nefsi köreltme, insanın kendi kendisiyle kurduğu bir ilişki türüdür ve Hıristiyan özkimliğinin kurucu bir parçasıdır (Foucault, 2014a: 40).

Nihayetinde Foucault: “İnsanlar üzerindeki iktidarın belirli bir tipinin odak noktası olarak pastoralliğin gerçek tarihi, bir model olarak ve insanların yönetilme usullerinin ana kalıbı olarak pastoralliğin tarihi, ancak Hıristiyanlıkla birlikte başlamaktadır” sonucuna varır (Foucault, 2016: 126). Dolayısıyla Foucault Hıristiyan pastoralliğinin, yönetimsellik sürecinin arka planını oluşturduğunu düşünür (Foucault, 2016: 145).

Hıristiyan pastoral iktidarın nihai amacı, hükümrana zıt bir şekilde, bireyin öbür dünyadaki selametini sağlamak ve onu güvence altına almaktır. Artık amaç sürünün bu dünyadaki selameti değil, öteki dünyadaki selamettir. Bu iktidar biçimi, hem salt emir veren bir konumda olmamasıyla hem de tahtı korumak için tebaasından kendilerini feda etmelerini istememesi bakımından hükümranlıktan farklıdır. Bu iktidar, sürünün yaşamı ve selameti uğruna kendini feda etmeye hazır bir iktidardır. Hükümranlılık ilkesinin tersi bir yönde kendini adayıcıdır. Bu iktidar, sadece bütün sürüyü değil; ayrıca sürüdeki her koyunu özel olarak gözetilen bir iktidar biçimidir. Hükümranlılık iktidarına zıt olarak bireyselleştiricidir. Son olarak bu iktidar biçiminin, insanların kafalarının içinde ne olduğunu bilmesi, onların ruhlarına nüfuz etmesi, onların içlerindeki en derin sırları açığa vurmalarını sağlaması gerekir. Yoksa işleyemez. Bunu, itiraf yoluyla yapar. Böylelikle, bir vicdan bilgisi ortaya çıkarılır ve bununla vicdanlara yön verilir. Toparlayacak olursak bu iktidar biçimi; öbür dünyadaki selamete yönelen, kendini sürüye adayan ve kendini sürü için feda eden, bireyselleştirici olan ve bireyin kendisi hakkında hakikat üreten bir iktidardır (Foucault, 2014a: 65-66).

Hıristiyan pastoralliği, Yunanlıların ve İbranilerin akıl etmediği bir oyunu icat etmiştir. Hıristiyan pastoralliğinin icat ettiği; “site-yurttaş oyunu” ile “çoban-sürü oyunu”nu modern devletler içinde birleştiren ve unsurları yaşam, ölüm, hakikat, itaat, bireyler ve özkimlik olan tuhaf bir oyundur (Foucault, 2014a: 40-41).

Pastoralliğin, benim “yönetimsellik” adını verdiğim ve 16. Yüzyıldan sonra oluşacak olan şeyin bir öncülü olduğunu düşünüyorum. Pastorallik yönetimselliği iki biçimde önceler. Bir kere selamet, yasa ve hakikat ilkelerini ancak yasanın, selametın ve hakikatin altında başka ilişki tipleri inşa etmek için kullanan, pastoralliğe özgü usuller yoluyla önceler. Ayrıca pastorallik, meziyetlerinin analiz yoluyla saptandığı bir öznenin, itaatın sürekli ağlarında tâbi kılınan [assujeti] bir öznenin [sujet], kendisine dayatılan hakikatin damıtılması yoluyla özneleştirilen [subjective] bir öznenin bu son derece özgül inşasıyla da yönetimselliği önceler (Foucault, 2016d: 165).

Böylelikle Hıristiyan pastoralliği; kişinin ölümden sonraki selameti, yasaya tam itaat ve hakikat üretimiyle kurulan ilişki sayesinde bireyselleştirici etki yaratır. Üretilen-dayatılan hakikat ve sürekli itaat ilişkileri çerçevesinde bireyi özneleştirir. İşte, Hıristiyan pastoralliğinin özneleştirici ve iktidar ilişkilerini sürekli kılıcı yanı, Foucault tarafından, yönetimselliği önceleyen bir iktidar pratiği olarak okunmasına olanak tanır.

Ancak, Kilise'nin kurumsallaşması 18. yüzyıldan itibaren canlılığını kaybetmeye başlamıştır ve bu kurumsallaşmanın kilisenin ötesine yayılan ve katlanarak çoğalan işlevleri ortaya çıkmıştır. Böylece 18. yüzyılda önemli bir fenomen ortaya çıkmıştır: Bireyselleştirici iktidarın yeni bir örgütlenmesi, diğer bir deyişle pastoral iktidarın yeni bir biçimi olan modern devlet. Bu iktidarın amacı, insanların öteki dünyadaki selametleri değil; sağlık, refah, yaşam standardı, emniyet, kazalara karşı korunma gibi bu dünyevi selametlerdir. Bununla birlikte, bu yeni pastoral iktidarın görevlilerinde bir artış da meydana gelmiştir. Bu iktidar; polis gibi devlet aygıtlarının yanında aile, özel şirketler, hayırseverler, refah dernekleri, insanlara iyilik yapan herkesçe uygulanmaktaydı. Pastoral iktidarda meydana gelen amaç değişikliği ve iktidar uygulayıcılarının artışı, insanın bilgisinin; biri “nüfusla ilgili olan globalleştirici ve niceliksel rol; diğeri, bireyle ilgili olan analitik rol” etrafında gelişmesinde odaklanmıştı (Foucault, 2014a: 66-67).

Pastoral iktidarın bu yeni seküler formu, bir bütün olarak hem birey hem de nüfus hakkında rasyonel bilginin üretimine dayanan modern devletin oluşmasında belirleyici bir öneme sahiptir ve modern devletin belirleyici özelliği; durumlar, nesnelere ve yönetimin amaçları üzerine düşünmekten meydana gelir. Böylece diyebiliriz ki modern devlet siyasal ve pastoral iktidarın karmaşık bir bileşiminin sonucudur (Lemke, 2010: 34).

Devlet içinde hukuksal bir birlik çerçevesi olarak işleyen siyasal iktidarın sorunu, site ile sitede yaşayan yurttaşların birbirleriyle aralarındaki ilişkiye odaklanır. Amacı, herkesin yaşamını güvence altına almak, yaşamının devamlılığını ve yaşam düzeyinin yükselmesini sağlamak olan pastoral iktidarda ise sorun, bireylerin yaşamlarıyla ilgilidir. Bu sorunlar,

siyasi iktidar ile pastoral iktidar arasındaki ilişkileri kapsamaktadır. “Refah devleti sorunu”nu ele alalım. Bu sorun, bir yandan günümüz dünyasının ihtiyaçlarını diğer taraftan yeni yönetim tekniklerini ortaya çıkarır. Ancak bununla kalmaz; aynı zamanda, hukuki özneler üzerinde kullanılan siyasi iktidar ile yaşayan bireyler üzerinde kullanılan pastoral iktidar arasındaki yapay uyumun birçok görünümünden biri olarak da ortaya çıkar (Foucault, 2014a: 36-37).

Bir iktidar tekniği olarak Hıristiyan pastorallik, yukarıda bahsettiğimiz gibi modern Batı devletinde 18. yüzyıldan itibaren yeni bir siyasi biçim altında benimsenerek hem bireyselleştirici hem de bütünselleştirici mekanizmalar birbirlerine eklemlenmiştir. Devlet; bireyleri görmezden gelen, bir sınıfın ya da grubun çıkarlarını gözeten bir siyasi iktidar olarak görülemezdi artık. Aksine bu merkezi, bütünleştirici yapı, bu devlet; bu pastoral iktidar tekniklerini değiştirerek, dönüştürerek, kolonize ederek; bireylere yönelen, bireyleri yönetmeyi ve onları bireyselleştirmeyi amaçlayan iktidar tekniklerini devlete taşımıştır. Böylelikle, pastoral iktidarın, devletin yönetselleşmesini sağlayan bir unsur olduğunu söyleyebiliriz. Nihayetinde, Foucault’ya göre modern devlet, bireyselleştirme ve bütünleştirme mekanizmalarıdır (Gordon, 2006: 297). Bu tarz bir iktidar, bireyleri kurulan deneyimlerin özneleri haline getirir yani onları bilinç ya da özbilgi aracılığıyla kendi dayattığı kimliğe bağlar ve böylece onları denetim altına alır (Foucault, 2014a: 20). Foucault’ya göre; bu pastorallik;

kendinin ve başkalarının bir muhasebesinin yapılmasını ve incelenmesini sağlayan bir iktidar yapısı, bir iktidar tekniği geliştirir. Bu teknikler de, pastörün iktidarının uygulanmasını sağlayan bir tür hakikati, bir içsellik hakikatini, gizli ruhun hakikatini ortaya çıkarır - pastöre itaat böyle hayata geçirilir, tam itaat ilişkisi böyle kurulur ve işte o meziyet/kabahat ekonomisi burada işlerlik gösterir (Foucault, 2016d: 164).

Hakikat ve itaat ilişkileri çerçevesinde kendinin ve başkalarının bir muhasebesinin yapılmasına yapılan bu vurgu bizi “tutum” kavramına götürecektir. Tutum kavramı, Hıristiyan pastorallığın Batı toplumuna kattığı temel öğelerdendir. Foucault’ya göre “tutum” (*conduite*) kavramının ikili bir anlamı vardır: “Conduite, elbette yönlendirme [*conduire*], yani sürme etkinliğine verilen addır, ama aynı zamanda kişinin kendisine nasıl yön verdiğiine [*se conduire*], nasıl yönlendirilmesine izin verdiğiine, nasıl yönlendirildiğine de verilen addır (...)” (Foucault, 2016d: 169). Böylece Foucault, pastoral iktidarın amacını ortaya koyar: kendinin ve başkalarının tutumlarının yönlendirilmesi.

Bu yönlendirme işi; günlük çıkarların, anlık taleplerin vb. değil belli bir ussallık çerçevesinde yapılır. Bu ussallık, hesaplamayı gerektirir. Bu hesaplama, “nasıl yönetileceğini” dikkate alan bir bakışın sonucudur. Foucault, neoliberal ussallığın tutumları yönlendirmede hesaplamaya başvurduğunu söyler. Bu hesaplama işi ise, istatistiki bile biçimleri aracılığıyla yapılır. Örneğin yönetimsellik; ölüm-doğum, yaşlanma gibi fenomenlere ilişkin tehlike-risk öğelerini istatistiğe dayanan bilme biçimi aracılığıyla hesaplayarak bu tehlike-risk öğelerini en aza indirmeye ve sapmaları denetleyebilecek duruma getirmeye çalışır (Özmkas, 2019: 163-164).

Foucault, bu noktada “yönlendirme olarak iktidara karşı çıkan direniş biçimlerinin olduğu da söylenemez mi?” sorusunu sorar (Foucault, 2016d: 171). Pastoraliliğin amacı tutumların yönlendirilmesiye, aynı şekilde, iktidarın karşı kutbunda ama ona dışsal olmayan bir direniş yani tutumların başka şekilde yönlendirilmesi vardır. Foucault, bu durumu “karşı-tutumlar” veya “tutum isyanları” olarak adlandırır. Bu kavram, saf bir olumsuzluğu değil; pastoraliliğe karşı mücadeleyi örgütleyen başka bir yönlendirme biçimine gönderme yapar (Özmkas, 2019: 164). Yani karşı-tutum, sadece bir tutumun reddine, edilgen bir anlama indirgenmez. Karşı-tutum, “başkalarını yönlendirmek için kullanılan usullere karşı mücadele etmek” olduğundan etken bir anlama sahiptir. (Foucault, 2016d: 180). Nasıl ki bir tutumu yönlendirmek için birtakım teknikler ve mekanizmalar kullanılıyor ve böylelikle söylemsel açıdan bir hakikat üretiliyorsa; aynı durum karşı-tutum için de geçerlidir. Çünkü nasıl ki hiçbir tutum tözsel bir iktidar pozisyonunda değilse; hiçbir karşı-tutum da bu şekilde ezeli ve ebedi bir pozisyonda değildir (Özmkas, 2019: 165).

Hükümranlılığın aksine yönetimin asıl meselesi hem tek tek bireyler hem de nüfus üzerinde müdahaleye imkân verecek bir ağ kurabilmektir. Dolayısıyla hem nesnesi hem de hedefi hükümranlıktan farklıdır. Hükümranlılık, belirli bir toprak parçası üzerindeki yönetici-yurttaş ilişkisini yani hukuki ilişkiyi sürdürmeye amaçlarken; pastoral iktidarın asıl hedefi iktidar etkilerinin farklı kanallardan güçlendirilmesini sağlamaktır (Özmkas, 2019: 161).

Sonuç olarak, pastoral iktidar artık ruhları yönetmekle değil; bireyleri ve nüfusları yönetmekle ilgilenmektedir. Foucault’nun deyişi ile “ruhların pastoral idaresinden insanların politik yönetimine” bir geçiştir söz konusu olan (Foucault, 2016d: 199).

2.5.3.2. Yönetimselliğin “Mentalite”si: Devlet Aklı ve Polis

Foucault, siyasi pratiklerin bilimsel pratiklere benzediğini; fiilen uygulanan şeyin “genel olarak akıl” olmasa da çok spesifik tipte bir rasyonalite biçimi olduğunu söyler.

Böylece, siyasi tipte bir örgütlenme olarak devlet ile devletin mekanizmaları arasındaki rasyoneliteyi, yani devlet iktidarının uygulanmasında başvurulan rasyoneliteyi açıklamaya girişir (Foucault, 2014a: 43-44).

Modem siyasi rasyonelliğin yani devletin temel çizgilerinden birini oluşturan rasyonellik, 17. ve on 18. yüzyıllarda, “*devlet akli*” (hikmet-i hükümet) ve “*polis*” diye adlandırılan yönetim teknikleri aracılığıyla gelişmiştir (Foucault, 2014a: 109). Devlet akli doktrininin amacı; devlet yönetiminin ilke ve yöntemlerinin, Tanrı’nın dünyayı, babanın aileyi, bir amirin kendi topluluğunu yönetim biçiminden nasıl farklı olduğunu tanımlamaktır. Polis doktrini ise, devletin rasyonel faaliyetlerinin nesnesi olan şeylerin doğasını, peşinde olduğu amaçları ve söz konusu araçların genel biçimini tanımlar. Devlet iktidarının rasyonelitesi özellikle bu iki doktrinle formüle edilmiştir (Foucault, 2014a: 40-41). Foucault incelediği metinlerden hareketle devlet aklının ve polis neleri ifade ettiğine, ortak özelliklerinin neler olduğuna dair tespitler yapar.

Rasyonellik ya da akla uygunluk, bir şeyin yönetilebilmesi için öncelikle o şeyin bilinmesi gerekliliğidir ve yönetimin, esasen bilmenin belirli yollarına bağlı olmasına gönderme yapar. Örneğin; hükümet programları kelimelere, yönetilecek olanı temsil etme, nüfusu düzenleme yollarına gereksinim duyar. Akla uygunluk, bilimsel bilgiye ve bir şeyi bilinebilir ve yönetilebilir kılma tekniklerine bağlıdır (Townley, 1993: 520).

Böylece devlet aklını; yönetimin uygulanmasının doğası hakkında (kim yönetebilir, yöneten nedir, yönetilen nedir veya kim yönetilir), yönetim faaliyetinin bazı formlarını uygulayıcıları ve uygulandığı kişiler için hem düşünülebilir hem de uygulanabilir kılan bir düşünme sistemi veya yolu olarak tanımlayabiliriz. Foucault, “devlet akli” kavramını “yönetim sanatı” kavramına neredeyse alternatif gibi kullanır. Yönetimle bir eylem veya pratik olarak; yönetim sanatıyla, yönetim eyleminin neler içerdiğini, nelere dayandığını, nasıl sürdürülebileceğini bilme yolu olarak ilgilenmiştir (Gordon, 1991: 3).

Bu nedenledir ki devlet akli, bazı kurallara uyan bir teknik yani sanat olarak, sadece âdetler veya gelenek-göreneklerle değil; rasyonel bilgiyle de ilgilidir. Böylece, devlet akli, devletin yönetimine özgü olan bir rasyoneliteyi tanımlar. Yönetim sanatı, yönetilen devletin doğasını gözlemlemeyi sağlıyorsa rasyoneldir. Bunu söylemek devlet akli ile hem Hıristiyan gelenekten hem hukuksal olan bir gelenekten kopmak demektir. Bu, devletin kendi doğasının önemli olduğu bir kavrayış ortaya çıkarır. Hıristiyan gelenek, adil olmak için yönetimin tüm bir yasalar sistemine; insani, doğal ve kutsal yasalara bağlı olması gerektiğini

iddia ediyordu. Ancak, 16. ve 17. yüzyıllarda insanlar artık devlet aklının başka biçimlerini; bir hükümeti somut olarak yönetmeye imkân veren ilkeleri arıyordu. Artık, insanın doğal veya ilahi ereklilikleriyle değil, devletin ne olduğuyula ilgileniliyordu (Foucault, 2014a: 110-111). Foucault'a göre, Machiavelli'nin derdi devletin kendisi ya da bekâsı değildir:

Machiavelli'nin kurtarmaya, muhafaza etmeye çalıştığı şey devlet değil, Prens'in üzerinde tahakküm uyguladığı şeyle arasındaki ilişkidir; yani kurtarılmak istenen şey Prens'in toprağı ya da nüfusu ile arasındaki iktidar ilişkisi anlamında prensliktir. Yani bambaşka bir şeydir. Bana öyle geliyor ki Machiavelli'de yönetim sanatı yoktur (Foucault, 2016d: 215).

Böyle bir yönetim sanatının amacı ise Machiavelli'in Prens'inin iktidarını pekiştirme amacından farklıdır. Machiavelli'in sorunu devlet değil, prens ile toprağı, prens ile halkı arasındaki ilişkiydi. Rasyonel yönetime göre, tek derdi ayakta kalmak olan kaçınılmaz olarak felakete sürüklenir. Devlet aklında amaç; prensin iktidarını güçlendirmek değil, devletin kendisini güçlendirmektir. Devletin, düşmanlarını belirsiz süre boyunca bastırabilmesi ancak gücünü artırabildiğı sürece mümkündür. Böylece, devlet, uzun bir tarihsel sürede ve sahip olduğu topraklarda düşmanlarına karşı dayanması gereken bir gerçeklik oluşturur (Foucault, 2014a: 46-47).

Bu noktada devlet aklı, devletin kuvvetini kendisine uygun olarak arttırabilecek bir rasyonel yönetim olarak anlaşılır. Bu şekilde anlaşılan devlet aklı, belirli bilgi de oluşturur. Çünkü, yönetim, ancak devletin ne kadar güçlü olduğunun bilinmesiyle mümkündür ve yönetimin kalıcılığı ancak bu şekilde sağlanabilir. Bu nedenle devletin kapasitesi ve bunu geliştiren araçların bilinmesi gerekir ve dahası, diğer devletlerin güçleri ve kapasiteleri hakkında da bilgi edinmek gerekir. Çünkü diğer devletler karşısında ayakta kalması gerekir. Bunun için de, devletin gücüne ve kapasitesine ilişkin somut, kesin ve dengeli bilgiler elde etmek zorunludur. Yönetme sanatı, istatistik ile iç içe geçmiş durumdadır (Foucault, 2014a: 47).

Devlet aklı, devlet gücünü korumanın yanında sürekli olarak güçlendirmesi ve geliştirmesi için de çabalar. Bunun için çabalamak aynı zamanda devletin gücünün arttırılmasıyla ilgili oldukları ölçüde bireylerle de ilgilenmek demektir. Bireylerin; ne yaptıkları, yaşamları, ölümleri, faaliyetleri, davranışları, çalışmaları, vb. önem kazanır. Burada bir siyasi fayda söz konusudur. Devlet; ancak devletin gücüne, az ya da çok, olumlu ya da olumsuz olsun, bir değişim getirebildiğı ölçüde bireyle ilgilenir. Bunun için devlet, bireylerden bazen yaşamasını, bazen çalışmasını, bazen üretmesini, bazen tüketmesini ve

bazen de ölmesini ister. Bu, bireylerin devletin faydalılığıyla marjinal bütünleşmesi noktasıdır (Foucault, 2014a: 113-114). Nihayetinde, “devlet aklının ereği devletin kendisidir ve eğer burada bir mükemmellik, bir mutluluk, bir esenlik varsa bu ancak devletinki olabilir.” (Foucault, 2016d: 255).

Foucault, devlet aklının üç özelliğinden bahseder. İlk olarak, devlet aklı tanımı devletten başka hiçbir şeye gönderme yapmaz. Bu da demektir ki, devlet aklı tanımında dünya düzenine, ilahi düzene, doğa yasalarına dair bir şey yoktur. Bu anlayışlar terk edilmiştir. İkinci olarak, devlet aklı öz ile bilme arasındaki ilişki içerisinde eklenmiştir. Yani, devlet aklı; “devletin bizzat özüdür, ancak aynı zamanda bu devlet aklının izleğini sürmeye ve ona itaat etmeye müsaade eden bilgidir.” Üçüncü olarak, devlet, “muhafaza eden bir şey”dir, “devlet aklı muhafazakârdır.” Devlet aklında esas olan, devletin var olması ve bütünlüğü içerisinde muhafaza edilmesi için gerekli ve yeterli olanı tespit etmektir. Fakat bu devlet aklının, devletin dönüşümünün ya da evriminin ilkesi demek değildir. Bu, “devleti halihazırda oluşturan kimi özelliklerin mükemmelleşmesi ve çoğalmasından ibarettir, hiç bir şekilde devletin dönüşümü değildir.” Yani devlet aklı, devlete haiz özellikleri daha iyi hale getirmeye çalışırken de kendisini korumaya dair bir muhafazakârlık içerir.

Sonuç olarak; devlet aklı; insani, ilahi ve doğal yasalara ya da Tanrı’ya veya prene gönderme yapan bir yönetim sanatı değildir. Daha çok; devletle, devletin doğasıyla, gücüyle, güçlendirilmesiyle, rasyonelliğiyle ve onun diğerleriyle olan rekabetiyle ilgilidir. Artık devlet, kendi doğası olan ve bizzat kendi için var olan bir nesnedir. İşte tam da bu nokta, ruhların pastoral yönetiminden insanların politik yönetimine geçiş noktasıdır. Yani modern siyasi rasyonalitenin ortaya çıkış noktasıdır.

Modern devlette “polis”, devletin ve bireylerin fayda ekseninde bütünleşmesini sağlayan tekniktir. Polis teriminin anlamı, 17. ve 18. yüzyıllarda, bugün bildiğimiz anlamından oldukça farklıdır ve daha geniş bir anlamı vardır. Foucault’ya göre; “bu yazarların “polis”ten anladıkları devlet bünyesi içinde işleyen bir kurum ya da mekanizma değil; devlete özgü olan bir yönetim teknolojisi, yani devletin müdahale ettiği alanlar, teknikler ve hedeflerdir.” (Foucault, 2014a: 47-48). O dönemlerde, bireyin devletle bütünleşmesini sağlayan yeni teknikler için polis terimi kullanılmaya başlanmıştır ve “polis” dendiğinde, “bir yönetimin insanları dünya için önemli ölçüde faydalı bireyler olarak yönetmesini sağlayan spesifik teknikler” anlaşılıyordu (Foucault, 2014a: 114).

Foucault, bu yeni yönetim teknolojisini daha açıkça analiz etmek amacıyla, her teknolojinin gelişimi ve tarihi boyunca edinebileceği üç büyük biçim altında ele alır: Bu yeni yönetim teknolojisini, önce bir düş ya da ütopya olarak; sonra, bir pratik ya da gerçek kurumlar için kurallar olarak; en son akademik bir bilim dalı olarak ele alır. Louis Turquet de Mayerne'in "La Monarchie aristo-démocratique (1611)" adlı eserini inceleyen Foucault bu eserden hareketle şunları aktarır:

Bu metin (...) "polis" in, adaletle, ordu ve mali kuramlarla birlikte devleti yöneten bir idare olarak ortaya çıktığını kanıtlar. (...) "Polis" in alanı adaleti, mâliyeti ve orduyu kapsar. (...) bu ütopya "polis" her şeyi içerir, ama son derece özel bir bakış açısından. İnsanlar ve nesnelere burada ilişkileri içinde düşünülürler. "Polis" i ilgilendiren şey insanların bir toprak üzerinde birlikte yaşamaları, mülkiyet ilişkileri, ürettikleri, pazarda mübadele ettikleri şeylerdir, vb. İnsanların yaşama tarzıyla, maruz kaldıkları hastalıklar ve kazalarla da ilgilenir. Tek kelimeyle, "polis" in gözetlediği, yaşayan, faal ve üretken insandır. Turquet çok dikkate değer bir ifade kullanır: "Polis" in hakiki nesnesi insandır, der (Foucault, 2014a: 116).

Foucault' nun bu cümlelerle söylemek istediği şey insanın, "polis" in bir yan ürünü olduğu değil; iktidar ile bireyler arasındaki ilişkilerin tarihsel değişimine vurgu yapmaktır. Feodal iktidar, hukuki ilişkiler içinde yer alan öznelere bu hukuki ilişkilerinden ibaretken; bu yeni yönetim teknolojisiyle birlikte devlet, bireylerle, "kuşkusuz hukuksal statülerine göre; ama aynı zamanda da insan olarak, çalışan ve ticaret yapan canlı varlıklar olarak ilgilenmeye başlar." (Foucault, 2014a: 116-117).

Polisin insana bu şekilde müdahalesinde amaç; ilk olarak, devletin dayanıklılığını sağlamak ve vurgulamaktır. İkinci olarak, insanlar arasında yardımlaşma ve dayanışma oluşturmak; çalışma ve alışveriş ilişkileri yerleştirmektir, yani "iletişim" i sağlamaktır. Böylece, insanlar üzerinde siyasi iktidar kullanan rasyonel bir müdahale biçimi olarak polisin rolü; "insanlara biraz daha fazla güzel bir yaşam sunmak ve böylece devleti de biraz daha fazla güçlendirmektir. Bunu yapmanın yolu ise "iletişim" i, yani bireylerin ortak faaliyetlerini (çalışma, üretim, mübadele, yerleşim) denetlemekten geçer." (Foucault, 2014a: 50).

Foucault, Fransa Krallığı' nın büyük polis düzenlemelerini, idari uygulamalarını sistematik bir sıra içerisinde anlatan 18. yüzyılda yazılmış N. de Lamare' in "polis" ansiklopedisini (Traité de la police, 1705) inceler. Bu eserde polisin alanı; Turquet' nin ütopyasına benzer şekilde ordu, adalet ve dolaysız vergiler gibi istisnalar hariç her şeydir. Polis, ahlâki niteliği açısından dinle ilgilenir; sağlığa ve mühimmat tedarikine göz kulak

olurken yaşamı korumaya çalışır; ticaret, fabrikalar, işçiler, yoksullar ve kamu düzeni söz konusu olduğunda yaşamın rahatlığıyla ilgilenir. Kısacası, polisin hedefi “yaşam”dır. Hedefi yaşam olan polisin görevi de böylece ortaya çıkar: İnsanlar hayatta kalmaları ama aynı zamanda sadece hayatta kalmaktan daha iyisini yapmalarıdır (Foucault, 2014a: 118).

Bireylerin yaşamlarını iyileştirmek için yapılan her şey, devletin ayakta kalması, gücünü pekiştirmesi ve gelişmesi için zorunludur. Böylelikle devlet, sadece insanlarla ya da bir arada yaşayan insanlar kitlesiyle değil, insanların bir arada yaşamasından daha fazlası olan toplumla ilgilenir. “Toplum ve toplumsal varlık olarak insanlar, bütün toplumsal ilişkileriyle bireyler: “Polis”in hakiki nesnesi artık budur.” (Foucault, 2014a: 117-118).

Artık bir düş ya da idari uygulama değildir söz konusu olan. Söz konusu olan polisin akademik bir bilim dalı olarak ele alınmasıdır. Polis bilimi, çeşitli Alman üniversitelerinde, özellikle Göttingen’de *Polizeiwissenschaft* adı altında öğretilir. Foucault, Von Justi’nin *Polisin Genel Öğeleri* adlı eserini inceler. Bu eserde de polisin görevi, hâlâ toplum içerisinde yaşayan canlı bireylere göz kulak olmaktır. (Foucault, 2014a: 52-53).

Bu eser polis sorununun nasıl evrildiğini göstermesi açısından önemlidir. İlk olarak, bu eserde polis, devlet iktidarının pekişmesini ve gücünü mümkün olduğunca kullanmasını sağlayan kurumdur. Bunu sağlamak için aynı zamanda, yurttaşların hayatta kalmalarını, yaşam koşullarının iyileştirilmesini yani mutluluğunu sağlamak zorunda olan kurumdur. İşte bu husus, bireylerin yaşamlarındaki öğeleri geliştirmek ve böylece devletin gücünü artırmak düşüncesi, Foucault’ya göre, modern yönetim sanatının ya da devlet aklının amacıdır (Foucault, 2014a: 52-53).

İkinci olarak, bu eserde, “die Polizei” (polis) ve “die Politik” (siyaset) arasında ayrım yapılır. Die Politik devletin olumsuz bir görevdir ve bu görev devletin kendi iç ve dış düşmanlarına karşı savaşmasıdır. Bu savaş, yasalar ve ordu kullanılarak yapılır. Polizei ise olumlu bir görevdir ve bu görev hem devletin gücünü arttırmak hem de devletin gücünün artması için yurttaşların yaşamlarını iyileştirmektir. Polisin araçları; silahlar, yasalar, savunma veya yasaklama değildir. Polis, yasalar aracılığıyla yönetmez; bireylerin davranışına spesifik olarak, sürekli olarak ve olumlu tarzda müdahale ederek yönetir (Foucault, 2014a: 119-120).

Üçüncü olarak, Von Justi’nin eserinin önemli kavramlarından biri “nüfus”tur. Bu eserde nüfus, canlı bireylerin oluşturduğu bir grup olarak ele alınır. Şöyle ki;

Von Justi'nin düşüncesinde, bütünlükleri içinde ele alman devletin fiziksel ve iktisadi unsurları nüfusun bağlı olduğu ve karşılıklı olarak da nüfusa bağımlı olan bir ortam oluşturur. (...) nüfus ve ortam sürekli olarak karşılıklı ve canlı bir ilişki içindedir ve bu iki tür canlı varlık arasındaki karşılıklı ve canlı ilişkileri yönetmek devletin görevidir (Foucault, 2014a: 120).

On sekizinci yüzyıl, bilhassa Almanya, incelediğinde, polisin nesnesi artık “nüfus” olmuştur, yani insanlar artık belirli bir bölgede yaşayan bir grup varlık olarak ele alınırlar (Foucault, 2014a: 54).

Nihayetinde polis;

(...) yaşamının, yaşamaktan biraz daha fazlasını yapmanın, bir arada yaşamının, iletişim kurmanın, bütün bunların devletin kuvvetlerine dönüştürülmesini sağlayan tekniklerin bütünüdür. Polis yaşamının, yaşamaktan fazlasını yapmanın, bir arada yaşamının devletin kuvvetlerinin oluşumu ve artışı için yararlı olmasını sağlamaya yönelik müdahale ve araçların bütünüdür (Foucault, 2016d: 285-286).

“Yani polisle birlikte gördüğümüz döngü, bireyler üzerinde akılsal ve hesaplı müdahale iktidarı olarak devletten hareket eder ve artan ya da arttırılması gereken kuvvetlerin bütünü olarak devlete geri döner (...)” (Foucault, 2016d: 286).

Devletin insanlara ve topluma ilgisi artık nüfus üzerinden oluşur. Modern siyasi rasyonalite, artık onları yaşayan varlıklar olarak görür ve siyasetini yaşayan varlık olmalarına göre düzenler. Devlet aklının siyaseti, ister istemez bir biyo-siyaset olur. “Nüfus, devletin kendi çıkarı için göz kulak olduğu şeyden öte olmadığından, devlet, gerek duyduğunda nüfusu katledebilir. Böylece biyo-siyasetin tersi *thanato siyaset*'tir (ölüm siyaseti)” (Foucault, 2014a: 120-121).

Polisin kurumsallaşması, yönetimselliğin yerleşmesinde bir dönüm noktasıdır. Çünkü bu kurumsallaşma, meydana getirdiği etki alanları ve kümeleri aracılığıyla başta gündelik hayat olmak üzere hayatın çok çeşitli alanlarının denetim altına alınmasını ve bu denetim altına almanın normalleştirilmesini sağlar. Polisin hayat üzerinde sahip olduğu bu belirleyici rol, toplumsal dolaşımı denetim altına almasını sağlar (Özmkas, 2019: 169).

Toplum bilimleri ve insan bilimleri için mümkün alanların gelişimini; devletin kendi doğası, kendi erekliliği olduğu düşüncesinden, bir ortamla ilişki içinde olan bir nüfus olarak algılanan insan düşüncesine geçilirken, devletin bireylerin yaşamında çoğalan müdahalesinde, yaşamla ilgili sorunların devlet için artan öneminde, nüfus içindeki bireysel

davranış sorunlarında ve nüfus ile ortamı arasındaki ilişkilerde izleyebiliriz (Foucault, 2014a: 121).

2.5.3.3. *Güvenlik*

Yönetimselliğin teknik aygıtı olan “güvenlik”ten ne anlaşıldığını kavrayabilmek için Foucault’nun güvenliği ele aldığı biçimlere bakmak aydınlatıcı olacaktır. Foucault, güvenliği üç biçim altında ele alır: 1) Yasal-Hukuki Mekanizma, 2) Disiplinci Mekanizma 3) Güvenlik Düzenekleri. Bu üç biçimden ilki olan yasal-hukuki mekanizma; “bir yasa koymak ve bunu çiğneyenleri cezalandırmaktır; bu da izin verilenle yasaklanan arasında ikili bir paylaşımı sağlayan yasa sistemidir, bir tip yasak edimle bir tip cezayı birleştiren yasa”dır (Foucault, 2016d: 7). İkinci biçim olan disiplin mekanizması, Foucault’ya göre, gözetim ve ıslah mekanizmalarıyla çerçevenmiştir. Bu disiplin mekanizmasının özelliği ise;

(...) yasanın ikili sistemi içerisinde üçüncü bir kişilik olarak suçlunun ortaya çıkması ve yasayı oluşturan yasama edimiyle suçluyu cezalandıran adli edimin dışında, bunlarla komşuluk içerisinde, bireylerin gözetilmesini, teşhis edilmesini ve hatta dönüştürülmesini amaçlayan bir dizi polisiye, tıbbi ve psikolojik tekniğin belirmesidir (Foucault, 2016d: 7).

Foucault’ya göre, üçüncü biçim ise ne yasal kodu ne de disiplinci mekanizmayı belirtir; üçüncü biçim güvenlik düzeneklerini belirtir. Güvenlik düzenekleri, hırsızlık gibi bir fenomeni ilk olarak olası bir dizi olayın parçası olarak ele alır. İkinci olarak, bu tip bir fenomene karşı ortaya çıkacak iktidar tepkilerini bir maliyet hesabına dahil eder. Son olarak da, yasaklananla izin verilen arasında bir paylaşım yapmak yerine, önce optimal kabul edilen bir ortalama saptayarak “kabul edilebilir” olana, yani artık ötesine geçilmemesi gerekene dair sınırlar çizmektedir (Foucault, 2016d: 8).

Bu alıntıları somutlaştırmak için “hırsızlık” örneğini ele alalım. Yasal-hukuki mekanizmalar; hırsızlık gibi bir fenomene ilişkin olarak “çalmayacaksın” gibi buyrukları içeren yasa koyar ve hırsızlığın gerçekleşmesi halinde yasaya göre belirlenen cezalar uygulanır. Disiplin mekanizmalarında ise, yine “çalmayacaksın” şeklinde ceza yasası ve bu yasaya uyulmadığında uygulanacak ceza mevcuttur. Ancak burada, suçun işlenmesinden önce onu önlemek üzere çeşitli gözetleme ve kontrol gibi mekanizmalar devreye sokulur. Ceza infazı kapatılma gibi bir pratiğe dönüşür; zorunlu çalışma, ahlâkileştirme, ıslah etme gibi tekniklerle suçlu dönüştürülmeye çalışılır. Burada sadece suçlu değil, suçlu olmayanlar üzerinde de bir etki ortaya çıkar (Foucault, 2016d: 6).

Güvenlik düzenekleri ise hırsızlık fenomenini bir olasılık olarak değerlendirir. Onun nüfus üzerinde meydana getireceği etkiyi anlamak için istatistik aracılığıyla onu ölçer ve hakkında bilgi üretir. Nihayetinde, maliyet hesabı üzerinden bir fenomen için toplumsal ve ekonomik olarak kabul edilebilir sınırlar çizer ve ilgili fenomeni toplumsal işleyiş açısından en verimli olduğu düşünülen bir ortalamada tutmaya çalışır. Güvenlik mekanizmaları da yasayı, cezayı, gözetimi, ıslah etmeyi içerir. Ancak burada mesele ceza yasasının ve ıslah edici cezanın uygulanması, suçun önlenmesi gibi durumlar örneğin şu sorular üzerinden şekillenir: Suçların işlenme sıklığı nedir? Belli bir alanda -şehirde, köyde, toplumsal bir sınıfta- ne kadar hırsızlık olacağı istatistiksel olarak öngörmek nasıl mümkün olur? Bu oranları artıracak ya da azaltacak alanlar, ceza sistemleri var mı? Krizler, açlıklar, savaşlar, sert veya hafif cezalar bu oranlarda bir değişim meydana getiriyor mu? Bu suçun -hırsızlık suçunun- zararı, kaybettiği fırsatlar yani topluma maliyeti nelerdir? Suçluyu cezalandırmanın, ıslah etmenin, sert ya da gevşek bastırmanın maliyeti yani suçun ve bastırmanın karşılıklı maliyeti nedir? Suçluyu cezalandırırken ıslah etmek için ne yapılmalıdır? Suçlu gerçekten ıslah edilebilir mi, eğer ıslah edilemezse -tekrar suça dönme ihtimali olduğundan- sürekli bir tehdit oluşturur mu? Dolayısıyla cezalandırmanın maliyeti nedir? (Foucault, 2016d: 6-7).

Görüleceği üzere bu sorulara verilecek cevaplar neyin suç sayılması gerektiğine ya da suçun ahlâki boyutuna ilişkin değil; nüfus üzerinde meydana getireceği etkiye, tehditlere, risklere ve maliyetlere dair bir ölçüm ve bilgi üretir. Güvenlik düzenekleri; yasayı, cezayı, cezalandırmayı, gözetlemeyi, ıslah etmeyi, bastırmayı ilgili fenomen neticesinde ortaya çıkabilecek olan kâr-zarar, fayda-maliyet durumları çerçevesinde güvenliğin karşılaştırmalı maliyeti üzerinden ele alır, hesaplar, müdahale eder ve düzenler.

Dolayısıyla, güvenlik bildiğimiz anlamından oldukça farklı bir anlama sahiptir. Güvenlik; salt polis ya da ordu gibi ne nesnel bir duruma ne de evrensel bir değere indirgenemeyecek olan, kendini ‘tehlike durumu’ üzerinden üreten ve bu tehlike durumunu sürekli kılarak toplumu düzenleyen söylem ve pratikler bütünüdür (Çalkıvık, 2011: 24).

Geçmişte devlet ile bireyler arasında, bireylerin üzerinde güvenle yaşayabileceği toprak vaadini içeren ve toprağın sınırlarını güvence altına alan bir nevi “toprak anlaşması” varken; günümüzde sınır sorunu ortadan kalkmış ve devlet ile bireyler arasındaki ilişkiler bir nevi “güvenlik anlaşması” çerçevesinde belirlenir hale gelmiştir (Foucault, 2016c: 164).
Şöyle ki;

Devletin halka anlaşma olarak önerdiği şey: “Güvence altında olacaksınız.” Belirsizlik, kaza, zarar, risk olabilecek her şeye karşı güvence. Hasta mısınız? Sosyal güvenliğiniz var! İşiniz mi yok? İşsizlik ödeneğiniz var! Su baskını mı var? Bir dayanışma fonu kurulur! Suça eğilimliler mi var? Size onların ıslah edileceği ve sağlam bir polisiye gözetim güvencesi verilir! (Foucault, 2016c: 165).

Böylelikle iktidar artık sadece ne bir toprak ne de bir sınır sorunudur. Güvenlik, her türden sapmanın terbiye edilmesini ve etkisizleştirilmesine olanak tanıyan bir takım stratejik müdahalelere gönderme yapar. Bu ise, bireyleri salt hukuki özne olarak tahdit eden geleneksel yasa çerçevesinin ötesinde bir kavrayışı gerektirir. İşte, perspektifi çok daha geniş bir dayanağa ve uygulama yüzeyine işaret eden biyopolitik güvenlik mekanizmaları bu kavrayışı sağlar (Özmkas, 2019: 138).

Ekonomik bağlamda düşünecek olursak örneğin azlık söz konusu olduğunda hem yasa hem de disiplin mekanizmaları; fiyat kontrolleri, ithalat-ihracat kontrolleri, biriktirmenin yasaklanması gibi merkantalist yöntemlerle azlığı hem yok etmeye hem de gerçekleşmeden önlemeye çalışır (Foucault, 2016d: 30). Disiplin merkezcildir ve mekânı yalıtır, sıkıştırır, merkezleştirir, kapatır (Foucault, 2016d: 43-44). Yani, meydana gelebilecek -olası-bir risk daha ortaya çıkmadan önlenmeye çalışılır. Bu durumu bireyler bağlamında düşündüğümüzde hem yasal hem de disiplinci mekanizmalar; öznelerin kendi başlarına buyruk olmalarını engeller, özneleri belirli kalıplara sokmaya ve belirli şekillerde davranmalarına, düşüncelerine çalışır. Dolayısıyla iki iktidar mekanizması da sınırlar çizerek özneleri denetim altına almaya çalışır ve riski sığır indirmeye çalışır çünkü anomaliden hoşlanmazlar (Gambetti, 2018: 29).

Güvenlik düzenekleri ise bu tarz merkantalist kontrolleri değil fizyokratik sisteme benzer şekilde olayları akışına bırakır ve müdahaleden kaçınır yani “yapmaya bırakır” [laisse faire] (Foucault, 2016d: 44). Çünkü güvenlikte asıl soru; tehlikeli veya riskli olarak addedilebilecek bir fenomenin “toplumsal ve ekonomik olarak kabul edilebilir sınırlar içerisinde ve verimli bir toplumsal işleyiş açısından en verimli olduğu düşünülen bir ortalama nasıl korunacağı” sorusudur (Foucault, 2016d: 7). Şöyle ki;

Güvenlik düzeneği, genel olarak söylersek, hırsızlık gibi bir fenomeni, olası bir dizi olayın parçası olarak ele alır. İkinci olarak, bu tip bir fenomene karşı iktidarın tepkilerini bir hesaba, bir masraf hesabına dahil eder. Son olarak da, yasaklananla izin verilen arasında bir paylaşım yapmaktan ziyade, önce optimal kabul edilen bir ortalama saptar ve sonra da “kabul edilebilir” olanın, artık ötesine geçilmemesi gerekenin sınırlarını çizer. O halde burada şeylerin

ve mekanizmaların bambaşka bir dağılımı söz konusudur (Foucault, 2016d: 8).

Yani güvenlik mekanizmaları, egemenin yaptığı gibi yasalar yaparak ve güç kullanarak yaşama dışarıdan müdahale etmez, kısıtlamaz; aksine yasa ve güç kullanımını en aza indirerek genişleyen eylem alanı yaratır ve böylece yaşamı dışarıdan değil içeriden yönetir, şekil verir (Çalkıvık, 2011: 26). Güvenliğin bu şekilde işleyebilmesi için özgürlük üretimine ihtiyacı vardır. Buna güvenlik-özgürlük paradoksu bağlamında tekrar değineceğiz.

Belirtmek gerekir ki Foucault; yasa, disiplin ve güvenlik mekanizmalarının birbirlerinin yerini almadığını, birbirlerini ortadan kaldırmadığını belirtir:

Yani, öğelerin birbirini takip ettiği, ortaya çıkanların öncekileri ortadan kaldırdığı bir dizi yoktur karşınızda. Yasal olanın çağı, disiplinci olanın çağı, güvenliğin çağı yoktur. Güvenlik mekanizmaları disiplinci mekanizmaların, onlar da hukuki-yasal mekanizmaların yerine geçmez. Aslında karşınızda, içinde elbette tekniklerin değiştiği, mükemmelleştiği, en azından daha çetrefil hale geldiği karmaşık bir yapılar dizisi var; ama esas değişen, hukuki-yasal mekanizmalar, disiplinci mekanizmalar ve güvenlik mekanizmaları arasından hangisinin ağır bastığıdır, daha doğrusu bunlar arasındaki bağıllık sistemidir (Foucault, 2016d: 9).

Görülebileceği üzere; yasa, disiplin ve güvenlik arasında bir ardışıklık ilişkisi yoktur. Öyleyse, modern güvenlik mekanizmaları kendi mekanizmalarına yasa ve disiplin kalıplarını ekleyerek işletmenin bir biçimidir (Foucault, 2016d: 11). Diğer bir deyişle; “yasa yasaklar, disiplin buyurur, güvenlik ise yasaklamaksızın ve buyurmaksızın, ancak yine de tali olarak yasa ve buyrukların kimi araçlarını kullanarak, gerçekliğe onu iptal edecek -iptal edecek, sınırlayacak, frenleyecek ya da kurala bağlayacak- bir biçimde cevap verme işlevine sahiptir (Foucault, 2016d: 11). Bu üç iktidar mekanizması arasındaki bağıntı değişebilir ve bazı dönemlerde bu üç iktidar mekanizmasından biri hâkim hale gelebilir (Gambetti, 2018: 27).

2.5.3.3.1. Güvenliğe Özgü Mekân: Ortam/Milyö

Yönetimsellik gerçekliği düzenlerken şeylerin kendi içlerindeki dolaşımını sağlamak amacıyla. Çünkü Foucault’ya göre, bu dolaşım imkânı özgürlüktür ve yönetimsellik bu tarz bir özgürlüğe gereksinim duyar yoksa mümkün olamaz. Özgürlük elbette liberalizmin ortaya çıkması ve gelişmesiyle ilişkilidir. Liberalizmin “bırakınız yapsınlar” [laissez-faire] ilkesini göz önüne aldığımızda bu ilişki çok daha net görünecektir. Ancak bu ilke, basitçe şeylerin kendi haline bırakılması değil; şeylerin yapılabilmeleri, özgürlüklerin

gerçekleştirilebilmeleri, dolaşımın mümkün olabilmesi için ihtiyaç duyulan güvenliği sağlayacak müdahalelerde bulunmak anlamına gelir (Keskin, 2016: 74-75).

Peki güvenlik düzeneklerinin işleyebilmesi ve müdahale edebilmesi için gerekli olan dolaşım özgürlüğü nasıl sağlanacaktır? Foucault buna “milieu” [milyö, ortam] kavramıyla cevap verir. Kabaca söyleyecek olursak hükümrancılık iktidarı bir toprak üzerinde uygulanır, disiplin bireyin bedeni üzerinde uygulanır ve güvenlik ise nüfus üzerinde uygulanır. Ancak Foucault’ya göre bunu söylemek yeterli değildir; bu sebeple hükümrancılığın, disiplinin ve güvenliğin çokluklarla yani çokluğu idare etme, düzenleme ile ilişkili olabileceğini söyler (Foucault, 2016d: 12-13).

İktidar mekanizmalarının uygulandığı alan hükümrancılıkta, topraktır. Foucault’ya göre hükümrancılık, toprağın üzerinde bir başkent kurmaya ve kurduğu başkent in sürekliliğine, güvenliğine göre; disiplin, öğelerin hiyerarşik ve işlevsel dağılımına göre mekân inşa etmeye çalışır. Disiplinci iktidar mekanizmalarının uygulandığı alan olarak okul, kışla, hastane, hapisane gibi örnekler verilebilir. Güvenlik düzenekleri ise uygulandıkları alan olarak, dönüşebilir olan ve çok işlevli bir çerçevede düzenlenmeleri gereken olası öğelerden ve olaylardan hareketle bir “ortam” oluşturmaya çalışır (Foucault, 2016d: 22). “Güvenliğe özgü mekân o halde olası bir olaylar dizisine bağlıdır, zamansal ve rastlantısal olana, verili bir mekâna yerleştirilmeleri gereken bir zamansallığa ve rastlantısallığa bağlıdır.” (Foucault, 2016d: 22).

Ortam, “Bir cismin diğeri üzerindeki mesafeli eylemini izah etmek için gerekli olan şeydir. Yani bir eylemin dayanağı ve dolaşım ögesidir (Foucault, 2016d: 22). Bir başka tanım şöyledir:

(...) ortam, bireyleri, hükümrancılıkta olduğu gibi özgür edimde bulunabilecek hukuksal özneler bütünü olarak görmek yerine, ya da disiplinde olduğu gibi performans beklenen beden ve organizmalar çokluğu olarak görmek yerine, tam da bir nüfus olarak gören bir müdahale alanı teşkil eder (Foucault, 2016d: 23).

Bu iki tanımı bir arada değerlendirdiğimizde ortamın hem dolaşımın hem de müdahalenin mümkünlik koşulu olduğunu söyleyebiliriz. Böylece ortamı, nüfusa için doğal fenomenlerin dolaşımının mümkün kılınarak nüfus üzerinde müdahalenin olanaklı hale geldiği güvenliğe özgü bir mekân olarak tanımlayabiliriz. Dolayısıyla ortam dendiğinde hem dolaşım özgürlüğü hem de nüfusa müdahale akla gelir. Güvenlik düzenekleri, nüfus

üzerindeki düzenlemeleri “ortam” aracılığıyla gerçekleştirir. Ortam, Foucault için, sınırlamanın değil dolaşımın ve dolayısıyla müdahalenin mekânı olarak tasvir edilir.

17. yüzyılda ve 18. yüzyılın başında şehir, duvarlarla çevrili ve sıkışık bir şekilde onu diğer mekânlardan soyutlayarak tekil biçimde ele alınırdı. 18. yüzyılda devletlerin gelişimine paralel olarak nüfus artışı, ticaretin gelişmesi, beslenme için ekonomik ilişki kurma zorunluluğu sonucu duvarlarla sınırlı şehirler sorun olmaya başlamışlardır ve bu sebeple şehirler artık mekânsal, hukuksal, yönetsel ve ekonomik olarak kapılarını sonuna kadar açmış ve dolaşım alanına dahil olmuştur. Böylece şehirler, kişilerin ve malların dolaşımına uygun olmaya başlamışlardır (Foucault, 2016d: 13).

Dolayısıyla böyle bir ortamın amacı hem insanların hem de malların dolaşımının sağlanmasıdır. Örneğin geniş yolların, sokakların yapılması; dar mahallelerdeki kirli havayı def ederek havalandırmanın ve dolayısıyla hijyenin sağlanmaya çalışılması ve şehrin iç ve dış ticaretinin sağlama alınması için önemlidir. Örneğin; şehri gözetleme sistemleri kurmak dilencilerin, hırsızların, katillerin eylemlerine karşı önlemler alınması için önemlidir. Nihayetinde amaç; şehri düzenleyerek, tehlikeleri önleyerek, iyi-kötü dolaşım arasında ayırım yaparak insan ve mal dolaşımının güvenli olarak işlenmesini sağlamaktır (Foucault, 2016d: 20).

2.5.3.3.2. İstatistik, Risk, Tehlike

Yönetimsellik; gerçekliğin kendisiyle ilgilenerken, onu kayıt altına alarak ve onu ölçülebilir bir şey haline getirerek gerçekliğin içerisinde neyin ne kadar sıklıkla gerçekleşme ihtimali taşıdığını görmek, olabilecekleri önceden engellemek veya olması istenenleri teşvik etmek amacındadır (Keskin, 2016: 74). İşte yönetimsellik için, şeylerin kayıt altına alınmasını ve ölçülebilir olmasını ve dolayısıyla yönetilebilir olmasını sağlayacak olan pratik “istatistik”tir.

Foucault’ya göre, istatistik hem bir devletin kendisinin hem de başka bir devletin mevcut kuvvetlerinin ve gelişim imkânlarının neler olduğunu tespit etmesine ve onları kuvvetlerini arttırmak, birleştirmek ve geliştirmek için kullanmasına olanak tanır. Dolayısıyla Foucault istatistiği, “devletin devlet hakkındaki bilmesi (...) [savoir] - devletin kendini bilmesi olduğu kadar diğerlerini de bilmesi” olarak tanımlar (Foucault, 2016d: 274). Buradaki kullanımıyla kısaca “devletin sayma bilimi” olarak tanımlayabileceğimiz istatistik devlete, daha önce hiçbir görme tarzının sağlayamadığı kadar çok alanı sürekli denetime açan bir görme biçimi verir (Özmkas, 2019: 152).

Foucault, güvenlik pratiklerinin nüfus üzerinde işleyişini dört kavram ile açıklar. Bunlar; vaka, risk, tehlike ve kriz kavramlarıdır. İstatistiki bilgilerin yardımıyla bu dört kavram çerçevesinde örneğin hastalığa ilişkin olgular tespit edilir, sonra risk altında olanlar belirlenir, daha sonra daha fazla risk taşıyanlar yani tehlike altında olanlar belirlenir ve son olarak hastalığın artmaya doğru ivme kazanması durumu yani kriz durumu saptanır (Foucault, 2016d: 54-56). Yapılan hesaplamalara ve saptamalara göre durumu yönetecek mekanizmalar devreye sokulur.

İstatistiğin önemi, devletin hem nüfusu hem de toprağı okuyabilmesine imkân veren ölçüm işlemleriyle birleşerek “normal” olanı tespit etmesinde yatar. Böylece devlet, sayma araçları vasıtasıyla optimal yönetme şartlarını yaratır ve düzenlemeler yapar (Özmkas, 2019: 153). Öyle ki;

Modern devlet, memurları vasıtasıyla tam olarak en kolay şekilde izlenecek, hesaplanacak, değerlendirilecek ve yönetilecek standart özelliklere sahip bir coğrafya ve bir nüfus yaratmaya çabalar ve bu çabası değişen başarılarla sonuçlanır. Modern devletin yapısına içkin olan ve sürekli engellenen ütopyik hedefi tepeden baktığı kaotik, düzensiz, sürekli değişen toplumsal gerçekliği kendi gözlemlerinin idari sistemine daha çok benzeyen bir şeye dönüştürmektir (...) Modern ulus-devletin kurucuları bir halkı ve coğrafyayı yalnızca tanımlamak, gözlemlemek ve onların haritasını çıkarmakla kalmaz; kendi gözlem tekniklerine uyacak şekilde onları şekillendirmeye de çalışır (Scott, 2008: 138-139).

Dolayısıyla istatistik sadece nüfus ya da toprak hakkında bilgi edinilerek görme, okuma vasıtası olmakla kalmayıp aynı zamanda bunları yönetimin amaçlarına göre bir düzenleme vasıtasıdır da.

Güvenlik; hareket eden öğelerin, meydana gelen olayların ve biriken birimlerin belirsiz dizilerini kısacası olabilecek şeyleri, olasılıkları hesaba katarak düzenlemeler yapar. Böylece güvenlik düzenekleri aracılığıyla hem dolaşımdan kaynaklanan mevcut sorunlar hem de gelecekte ortaya çıkabilecek sorunlara karşı önlemler alınır ve dolaşım ile ilgili olarak meydana gelebilecek riskler ortadan kaldırılamasa da en aza indirilmeye çalışılır (Foucault, 2016d: 21-22). Böylelikle, geleceğin bilinmezliğini dikkate alan bir strateji belirlenir, sayısız devingen öğeler kümelenir ve bunların sebep olabileceği sayısız olay öngörülme çalışılır (Gambetti, 2018: 27-28). Güvenlik mekanizmaları, fenomenleri fiili gerçeklikleri üzerinden ele alır ve onları doğal fenomenler olarak görür (Foucault, 2016d: 46). İşte güvenlik mekanizmaları, bu olasılıkları hesaba katarak risk olarak görülenleri ortadan kaldırılamasa da en aza indirme işini yani yönetmeyi istatistik yardımıyla gerçekleştirir.

Tam da bu noktada karşımıza “risk” ve “tehlike” fenomenleri çıkar. İstatistik herkesi hesaba dahil ediyor ve bireyleri farklılaştırıyor gibi görünse de bireysel farkları hem kayıt altına alarak hem de denetleyerek “makbul yurttaş”ı inşa etmede kullanılır. Bu sayede “risk” ya da “tehlike” olarak belirlenenler “normal”e diğer bir deyişle “ortalama”ya dahil edilmeye çalışılır (Özmkas, 2019: 156). Yapılan ölçüm neticesinde ortaya çıkan bilgi vasıtasıyla nüfusa dair bir “normal”in, “ortalama”nın belirlenmesi beraberinde “sapmalar”ın da belirlenmesini getirir. İşte “risk” ya da “tehlike” olarak adlandırılan şeyler bu “sapmalar”dır. Bu sapmalar da “normal”in karşısındaki “ötekiler”, “düşman”lardır.

Strateji ve taktikler aracılığıyla işleyen yönetimsellik için tehlike, korku ve tehdit kültürlerinin bir yönetme vasıtası olarak işler. Yönetimsellik, savaş açmak ve bu savaşı sürdürmek taktiği olarak toplumsal tehditler, örneğin terör söylemleri, oluşturma yöntemlerini içerir. Oluşturulan bu söylemlerle kamuoyu manipüle edilir. Medya, bu manipülasyonda en etkili “silah” olarak kullanılır. Medya vasıtasıyla terör, bireylerin veya grupların eylemlerini tanımlayan bir kategori olarak kurulur, devletlerin değil. Böylelikle terör, devlet şiddetinden farklılaştırılır ve hatta devlet şiddetini meşrulaştırma aracına dönüşür (Oranlı, 2018: 47-48).

Tehlike, verili, nesnel, evrensel bir durumdan ziyade bir yorumdur; “kime ve neye karşı bir tehdit oluşturduğuna bağlı olarak değişen bir yorum”dur (Campbell, 1998’den aktaran Çalkıvık, 2011: 25). Dolayısıyla, bir kişi ya da öge, iktidar tarafından konjonktüre bağlı olarak; “tehlike”, “risk” veya “terörist” olarak nitelendirilebilir. Bu da söylemsel bir inşadır. Bu bakımdan tehlike ya da risk, iktidar tarafından belli koşullar çerçevesinde söylemsel olarak yeniden üretilebilir.

Örneğin, normal olmayan olarak delilik ele alındığında, Foucault, delilik ve suç ilişkisinin birbirini dışlamadığını, bunların birbirlerinin neden ve sonucu olduğunu söyler (Foucault, 2017b: 217). Böylece, delilerin kapatılmasının meşruluk zemini sağlanmış olmaktadır. Çünkü deli, suça eğilimli olduğundan toplum için tehlikelidir ve kapatılması toplum yararına olduğundan meşrudur. Benzer şekilde, normal olmayanla ilişkilendirilebilecek tehlike/risk fenomenlerinin önemi, “suç” kavramı için doğal bir düşünsel iletken işlevi görmesinden kaynaklanır. Şöyle ki; bir yerde risk varsa tehlikenin olduğunu, tehlike varsa suçun olduğunu düşünmek modern toplumların düşünsel yapılarına işlenmiş bir klişedir (Özmkas, 2019: 156). Böylece;

“Kendi güvenliğiniz için” baş eğersiniz; tehlikenin nereden, ne zaman geleceğini bilemediğiniz için özgürlüklerin bir bir kırılmasına alet olmakla kalmayıp, bunu arzularsınız. Neyin, ne zaman tehdit oluşturacağı bütünüyle konjonktüre ve “eşyanın doğasına” bırakılmıştır. Farklı unsurların toplumsal düzeni bozma potansiyelleri farklı olduğu için, çeşitli tehdit algılarına uygun bastırma yöntemleri geliştirilebilmeli ve hatta bu konuda yaratıcı olmanın önü açılmalıdır (Gambetti, 2018: 32).

Dolayısıyla güvenlik, müdahale alanının sınırlarını genişletebilen esnek bir söylem olarak karşımıza çıkar. O kadar ki; “güvenlik ve buna bağlı olarak tehlike kültürü, farklı referanslarla kendisini denetim altına almak istediği alana göre yeniden yeniden kuran bir söylem” halini alır. Bu tarz esnek bir söylem, örneğin toprak bütünlüğu, ulusal güvenlik gibi referanslarla, tehlikenin boyutuna göre güvenlik ağımı büyütür. Burada güvenlik ve tehlike arasında doğru orantı kurulduğu görülür (Özmkas, 2018: 68-69).

Foucault’ya göre günümüzde “suçun sadece ve esas olarak yasanın ihlal edilmesi değil, norma oranla bir sapma anlamına geldiği bir toplumda” yaşamaktayız (Foucault 2011’den aktaran Özmkas, 2019: 156). Risk faktörleri diğer bir deyişle sapma öğeleri, “toplumsal korkuların kaygıya dönüştürülmesinin semptomları olarak” görülebilirler (Özmkas, 2019: 156). Güvenlik mekanizmalarında amaç; riski, nüfusun tehlikeye düşmeyeceği şekilde yönetmektir. Bu bir nevi “risk yönetimi” anlayışına benzerdir. Riskin yönetimi nüfus düzeyinde ele alındığında buna “toplum mühendisliği” olarak adlandırmak gerekir (Gambetti, 2018: 28).

Nihayetinde güvenliği; nüfusa içkin süreçlerden veya ekonomik süreçlerden oluşan doğal fenomenlerin dolaşım özgürlüğünün sağlandığı “ortam”da, “ortam”ın kendisine içkin bu fenomenlere dair yapılan ölçüm aracılığıyla üretilen bilgi sonucu tehlike ya da risk olarak değerlendirilen durumlara -dolayısıyla bu doğal fenomenlere- karşılaştırılmalı maliyet esasına göre müdahaleyi mümkün kılan ve ilgili fenomen için “optimal kabul edilen bir ortalama”nın sınırlarını –yani “kabul edilebilir” olanı- belirleyen mekanizmalar, söylemler, pratikler, teknikler bütünü olarak tanımlayabiliriz.

Bu noktada Schmitt’in dost-düşman düalizminden de bahsetmek gerekir. Schmitt, “Siyasal Kavramı” adlı eserinde “siyasal” ve “devlet” kavramlarının birbirlerinde farklı olduğunu düşünür ve bu nedenle bu kavramları ayırmaya girişir. Ona göre “siyasal” kavramı “devlet” kavramından önce gelir. Devlet kavramının yaygın olarak “belirli bir toprak parçası üzerinde örgütlenmiş bir halkın siyasal statüsü” olarak tanımlandığını söyler. Böyle bir tanım ise devleti, “sadece betimlenmektedir, devletin kavramsallaştırılması söz konusu

değildir.” (2014: 49). Schmitt’e göre, siyasal kavramının tanımı ise ancak “özüml kategorilerin keşfi ve saptamasıyla” mümkün olabilir. Çünkü siyasal kavramının, “insan düşüncesinin ve eyleminin çeşitli ve görece bağımsız alanları karşısında kendine özgü ölçütleri” bulunmaktadır (2014: 56). Siyasal kavramı tam da bu nedenle;

(...) özüml anlamda her türden siyasal eyleme kaynaklık eden, kendine özgü nihai ayrımlarla tanımlanmak zorundadır. Ahlak alanında nihai ayrımın iyi ve kötü; estetikte güzel ve çirkin; ekonomide yararlı ve zararlı ya da kârlı yada kâr getirmeyen olduğunu varsayalım. O halde sorulması gereken soru, bu ayrımlarla benzer nitelikte, onlarla eşdeğer olmasa da onlardan bağımsız, kendinde açıklayıcı ve basit bir ayrımın siyasal kavramı içinde mevcut olup olmadığı ve varsa bu ayrımın taşıdığı niteliklerin ne olduğudur (2014: 56-57).

İşte, siyasal kavramı tanımlamak için mevcut olan bu ayrım “dost-düşman” ayrımıdır. Schmitt’e göre; “özüml siyasal ayrım, dost-düşman ayrımıdır. Dost-düşman ayrımı salt kavramsal bir ölçüt sunar; nihai bir tanım olmadığı gibi, içeriğine ilişkin bir şey de söylenemez.” (2014: 57). Nasıl ki ahlakta, iyi ve kötü; estetikte, güzel ve çirkin; ekonomide, kârlı ve zararlı şeklinde geçerli olan ölçütler varsa siyasal kavramı için bu ölçüt “dost ve düşman” ayrımıdır (Schmitt, 2014: 57). Siyasal kavramına ilişkin ayrım ölçütü olan dost-düşman düalizminin işlevi;

(...) bir bağın ya da ayrılığın, bir birleşme ya da ayrışmanın en uç yoğunluk derecesini ifade etmektedir. Dost ve düşman ayrımı, diğer tüm ahlaki, estetik, ekonomik ya da diğer ayrımların kullanılmasına gerek kalmadan pratik ve teorik olarak varlığını sürdürebilir (Schmitt, 2014: 57).

Dolayısıyla siyasal düşmanın ahlaki olarak kötü, estetik olarak çirkin, ekonomik olarak rakip olması gerekmez. Hatta siyasal düşmanla iş yapmak yararlı dahi olabilir. Önemli olan ise “siyasal düşmanın öteki, yani yabancı olmasıdır. Siyasal düşmanın varoluşsal anlamda en yoğun haliyle başka bir varlık ve yabancı olması yeterlidir.” (Schmitt, 2014: 57). Dolayısıyla Schmitt’e göre; “siyasal karşıtlık en yoğun ve uç karşıtlıktır; en uç noktadaki dost-düşman karşıtlığına yaklaşan her somut karşıtlık da o oranda siyasallaşır” (2014: 60). Böylelikle, dost-düşman ayrımının ölçütünün “bizim” karşısında “öteki”ni, “onlar”ı tanımlamak olduğunu söyleyebiliriz. “Düşman” varoluşsal olarak “bizim” dışımızda kalan “öteki”dir: O halde düşman;

rakibimiz ya da genel anlamda hasmımız değildir. Düşman, antipatik duygularla nefret ettiğimiz kişisel hasmımız da değildir. Düşman sadece, gerçek bir olasılık olarak insanlardan oluşan bir bütün karşısında *mücadele eden* benzer bir bütündür. İnsanlardan oluşan bir bütünlük, hele ki tüm bir halka dayandırılan bütünlük, kendinde *kamusal* nitelik taşıdığından, düşman da sadece *kamusal* düşmandır (2014: 59).

Dolayısıyla düşman kavramı, kişisel bir hasmı değil kamusal düşmanı gösterir ve “gerçek bir mücadele olasılığını” gerektirir (Schmitt, 2014: 63). Schmitt, dost-düşman kavramlarının ne metafor-simge olarak, ne ekonomik-ahlaki tasavvurlarla ne de kişisel duygu ve eğilimlerimizle değil; somut ve varoluşsal anlamlarıyla kavranması zorunluluğuna ve bu kavramların zayıflatılmamasına vurgu yapar (2014: 58).

Söylem düzeyinde düşündüğümüzde yönetimselliğin tanımladığı “normal” tanımlamasına uymayanlar, bu sınırın dışında kalanlar yani anormal olanlar risk ve tehlike unsuru olan “düşman”lardır. Foucault, “toplumu savunmak gerekir” mottosu ile belirginleşen sürekli savaş anlayışının; toplumsal normların dışına çıkanların, sapmaların ve düşmanların varlığına karşı “sürekli bir teyakkuz” mantığını örgütlediğini söyler (Özmkas, 2019: 145-146). Dolayısıyla bunlar, müdahale edilmesi gerekenlerdir ve onlara yapılacak müdahale de bu nedenle gerekli ve meşrudur. Normalin belirlenmesinin neden bu kadar önemli olduğunu Scott’un şu sözleri ile belirtebiliriz:

Bir insan topluluğu ya da toplumsal alan ne kadar durağan, standartlaştırılmış ve tekbiçimli olursa, devlet görevlileri için o kadar okunaklı ve o kadar makuldür. Birçok devlet faaliyetinin amacının, kendi yetkileri altında bulunan nüfusu, uzamı ve doğayı hiçbir sürprizle karşılaşılmayan, en iyi şekilde gözlemlenebilen ve denetlenebilen kapalı sistemlere dönüştürmek[tir] (2008: 139).

Schmitt’e göre olağanüstü hâl, egemenliğin hukuki tanımı açısından oldukça uygun bir kavramdır (2005: 13). Bunun sistematik ve hukuk mantığıyla bağdaşan bir temeli vardır;

olağanüstü hal hakkında verilen karar, kelimenin tam anlamıyla ‘karar’ dır. Çünkü olağan durumda geçerli olan bir hukuk kuralında olduğu gibi, genel bir norm, mutlak bir istisnayı hiçbir zaman içeremez ve bu nedenle gerçek bir olağanüstü halin var olduğuna ilişkin karara kusursuz bir temel oluşturamaz (Schmitt, 2005: 13-14).

Dolayısıyla, “Egemen, olağanüstü hale karar verendir.” Schmitt, olağanüstü hâl kavramından olağanüstü hâl kararnamelerinin ve yahut sıkıyönetim hallerinin anlaşılması gerektiğini söyler. Ona göre, olağanüstü hâlden anlaşılması gereken devlet kuramının genel bir kavramı olduğudur (2005: 13). Dolayısıyla buradaki olağanüstü hâl kavramı istisna hali anlamında düşünmek daha uygun olacaktır. Olağanüstü hâle karar veren egemen;

(...) hem son derece acil bir durumun söz konusu olup olmadığına, hem de bunu bertaraf etmek için ne yapılması gerektiğine karar verendir. O, normal durumda geçerli olan hukuk düzeninin dışında olmakla birlikte yine de bu düzene aittir çünkü anayasanın tümüyle askıya alınmasına karar vermeye yetkilidir (Schmitt, 2005: 15).

Olağanüstü hâl, anarşi ve kaostan farklı bir şey olması nedeniyle hukuk düzeni olmasa da hukuki anlamda bir düzen yine de vardır. “Burada, devletin varlığı, hukuki normun geçerliliği karşısında tartışmasız üstünlüğünü kanıtlar. Karar, kendini tüm normatif bağlardan kurtarır ve gerçek anlamda mutlak hale gelir.” (Schmitt, 2005: 19). Bu da demektir ki olağanüstü hâl, egemen olarak devletin otoritesinin ispatıdır.

2.5.3.3.3. *Güvenlik-Özgürlük Paradoksu*

Foucault’ya göre özgürlük, ekonominin modern ya da kapitalist biçimlerinin gelişme koşullarından biridir. Bu bağlamda Foucault, özgürlüğü hem bir ideoloji hem de bir yönetim tekniği olarak görür ve onu iktidar teknolojilerinin dönüşümü kapsamında ele alır. Özgürlük, güvenlik düzeneklerinin yerleştirilmesine bağlı olan bir fenomendir. Güvenlik düzenekleri, özgürlüğün sağlanması koşuluyla iyi işleyebilir (Foucault, 2016d: 47). Çünkü nüfusa içkin doğal fenomenlere dair tespit edilecek risk veya tehlike durumları, ancak bu fenomenlerin dolaşım özgürlüğü mümkün olduğunda ölçülebilir ve sonrasında müdahale alanı açılabilir. Bu noktada Foucault’nun özgürlük derken tam olarak neyi kastettiğini açıklamak gerekir:

Tabii burada özgürlük kelimesinin 18. yüzyıldaki modern anlamını kastediyorum: Bir kişiye bağlı olan ayrıcalıklar ve muafiyetler değil, insanlarla şeylerin hareketlerinin, yer değiştirmelerin ve dolaşım süreçlerinin imkânı anlamındaki özgürlük. Özgürlük kelimesinden anlaşılması gereken, geniş anlamıyla bu dolaşım özgürlüğü, bu dolaşım yetisidir, bunu da güvenlik düzeneklerinin yerleşmesinin yüzlerinden, çehrelerinden, boyutlarından biri olarak kavramak gerekir (Foucault, 2016d: 48).

Kısacası özgürlük, “şeyler” ile birlikte biyolojik tür olarak insanların yani nüfusun yönetimini mümkün kılan dolaşım serbestisidir. Foucault liberalizmi, bir teori, bir ideoloji ya da toplumun kendini temsil etme biçimi olarak analiz etmez. Onu bir “pratik olarak, yani sürekli bir düşüncenin düzenlediği, belli hedeflere yönelik bir “eylem tarzı” olarak” ele alır. Bu nedenle, liberalizmin yönetimin icrasının ilkesi ve akılsallaştırılma yöntemi olarak analiz edilmesi gerektiğini söyler (Foucault, 2015a: 263-264). Bu çerçevede ona göre liberalizm, onsekizinci yüzyılda ortaya çıkan yeni yönetim sanatıdır ve onun özgürlükle kurduğu ilişki bir üretme-yok etme ilişkisidir. Bir yandan özgürlüğü üretirken diğer taraftan da özgürlüğü üretmesinin sonucu kısıtlamalar, denetim, baskı, tehdide dayalı yükümlülükler vb. getirir (Foucault, 2015a: 55).

Liberal yönetim pratiği belli özgürlüklere uymakla, belli özgürlükleri temin etmekle yetinmez; aynı zamanda özgürlüklerden istifade eder, bunları tüketir. Çünkü belli özgürlükler olmadan işlemesi mümkün değildir. Örneğin; piyasa özgürlüğü, satıcıların ve

alıcıların özgürlüğü, mülkiyet hakkının özgür icrası, ifade ve tartışma özgürlüğü vb. Bu nedenle bu yeni yönetim aklının istifade edebileceği özgürlüklere ihtiyacı vardır ve dolayısıyla özgürlükleri üretmeye ve düzenlemeye mecburdur. Bu da demektir ki, yeni yönetim sanatı özgürlüklerin idarecisi olarak öne çıkar (Foucault, 2015a: 54-55). Yönetimselliğin temel amacının doğal fenomenlerin dolaşım özgürlüğünü mümkün kılacak ortamı temin ederek güvenlik mekanizmaları kurmak ve böylece nüfus üzerinde düzenlemeler yapmak olduğunu hatırladığımızda;

Özgürlüğün, yalnızca hükümranın ya da yönetimin iktidarına, hak ihlalleri ve usulsüzlüklerine meşru bir şekilde karşı çıkan bireylerin hakkı olarak değil, yönetimselliğin bizzat kendisinin vazgeçilmez bir ögesi olarak ele alınması da buradan ileri gelir. İyi yönetmek, ancak özgürlük ya da kimi özgürlük biçimleri korunursa mümkün hale gelir. Özgürlüğün korunmaması, yalnızca yasaya nazaran kimi hak ihlalleri yapmak değil, daha basit bir şekilde gerektiği gibi yönetmeyi bilmemektir. Özgürlüklerin ve bu özgürlüğe ait sınırların yönetsel pratik alanına dahil edilmesi artık bir zorunluluk haline gelmiştir (Foucault, 2016d: 308).

Dolayısıyla, liberal yönetim sanatının işleyişi için “davranış özgürlüğüne” ihtiyaç vardır. Ancak bu özgürlük üretilmeli ve düzenlenmelidir. Hal böyle olunca özgürlük, verili ve evrensel bir fenomen olarak değil; devamlı olarak inşa edilen bir şey olarak karşımıza çıkar. Yani özgürlük, hazır bulunan ve uyulması gereken bir alan değil; devamlı olarak inşa edilen bir şeydir. Liberalizm özgürlüğü kabul eden değil; onu inşa etmeye, üretmeye niyet edendir. Bu özgürlük üretimi, beraberinde yaptırım ve sorunları da getirir (Foucault, 2015a: 55-56). Dolayısıyla;

Özgürlüğün zorunlu olarak üretilmesi ve böylelikle sınırlamaların arttırılması suretiyle yaşam kendi için bir norm olarak icat edilir. Yaşamın bu şekilde kendi normu, kendi sınırı olarak icat edilmesi, yönetimselliğe uymayan yaşamların değerden düşürülmesiyle sonuçlanır. Ölüm sahnenin düzenleyicisi haline gelir. Yönetimsellik normlarına uymayan yaşam “risk faktörü” olarak görülür ve “güvenlik”in “tehlike”ye atılmaması adına “yaşam” hakkı elinden alınır (Özmkas, 2018: 69).

İşte bu tarz bir idareci özgürlük anlayışı güvenlik mekanizmalarının müdahaleye imkân tanıdığı bir “ortam”da sağlanabilir. Özgürlük üretimine dair maliyet hesabı güvenlik ilkesine dayanır. Yani liberalizm ya da diğer bir deyişle liberal yönetim sanatı; “kendini, bireysel çıkarların, birbirinden farklı hatta birbirine karşı olduğu için bireysel olan çıkarların hangi koşullarda ve hangi noktaya kadar kolektif çıkarlara karşı bir tehlike oluşturmayacağını belirlemek” zorundadır. Güvenlik sorunu; kolektif çıkarların bireysel

çıkarlara karşı korunmasını ama aynı zamanda bireysel çıkarların da kolektif çıkarlardan korunmasını gerektirir (Foucault, 2015a: 56). Bunu sağlamak için;

(...) öncelikle ekonomik işleyişin şirketler ve işçiler için bir tehlike oluşturmaması lazım. İşçilerin özgürlükleri şirket veya üretim için bir tehlike olmamalı. Bireysel kazaların, gerek hastalıklar, gerekse nasılsa bir gün gelecek olan yaşlılık gibi hayatta herkesin başına gelen sorunların hem bireyler, hem de toplum için bir tehlike oluşturmaması gerekli. Bütün bu zorunluluklara -çıkar mekanizmalarının bireyler veya toplum için tehlike oluşturmasını engellemek- karşı geliştirilen güvenlik stratejileri bir anlamda liberalizmin hem karanlık yüzü, hem de aynı anda da temel şartıdır. Özgürlük ve güvenlik, özgürlük ve güvenlik oyunu size genel hatlarını anlattığım yeni yönetsel aklın kalbinde yatıyor. Liberalizme özgü iktidar ekonomisi adını verdiğim durumun sorunlarını özgürlük ve güvenlik içeriden yaratacak (Foucault, 2015a: 56).

Hükümlerlik modelinde, hükümdarın tebaasını korumasını sağlayan çeşitli hukuki ve ekonomik ilişkiler vardı ve bu dışarıdan gelen bir korumaydı. Hükümdarın tebaası, hükümdardan iç ve dış düşmanlara karşı korunmayı talep edebilirdi. Liberalizmde ise durum oldukça farklıdır. Burada sadece bireylerin iç ve dış düşmanlara karşı dışarıdan korunması söz konusu değildir. Liberalizm, tehlike kavramına referansla bireylerin özgürlükleri ve güvenlik arasında hakemlik edebileceği bir mekanizmaya dönüşür. Liberalizm, “hem çıkarları temelden manipüle eden bir yönetim sanatı olup, hem de bunu yaparken madalyonun öteki yüzündeki, bireylerin ve toplumun tehlikelerden korunması için devreye soktuğu güvenlik/özgürlük mekanizmalarını, ya da güvenlik/özgürlük oyununu yönetmekten kaçınmaz.” (Foucault, 2015a: 56).

Foucault’ya göre, bu durum belli sonuçlar doğurur. İlk olarak, liberalizmin sloganı “tehlikeli yaşamak”tır, yani “bireylerin sürekli olarak tehlikeye atıldığı, daha doğrusu durumlarını, yaşamlarını, içinde buldukları zamanı ve geleceklerini birer tehlike ihtimali olarak görmeye şartlandırıldıkları bir yaşam.” Artık, tehlike kültürü tarafından dolaşıma sokulan, gündelik olan ve sürekli olarak yenilenen tehlikeler söz konudur. Böylelikle, tehlike korkusu teşvik edilir. Her yerde ortaya çıkan bu tehlike korkusu, liberalizmin psikolojik ve kültürel şartı olarak işlev görür. Çünkü Foucault’ya göre, “tehlike kültürü olmadan liberalizm de olmaz.” (Foucault, 2015a: 56-57). Dolayısıyla, güvenlik-tehlike-özgürlük arasındaki sınırlar kalkmakta ve birbirlerine yaklaşmaktadırlar. Bu da özgürlüğe yapılan müdahalelere meşruluk kazandırmaktadır. Çünkü bireylere güvenlikleri tehlikeye girdikleri söylendiğinde korkmaya başlayan bireyler, özgürlüklerine yapılan müdahalelerde bir beis

görmeyeceklerdir. Çünkü bireyler, tehlike kültürünün bir sonucu olarak aynı zamanda “güvensizlik kültürü”nü de deneyimlerler.

Liberalizm ve liberal yönetim sanatının ikinci sonucu, “özgürlüklerin bedelini, ya da karşı kuvvetini oluşturan denetim, yaptırım ve baskı prosedürlerinin fevkalade genişlemesidir (...) Ekonomik özgürlük, (...) liberalizm ve disiplin teknikleri birbirine tamamen bağlı olgular”dır. Burada disiplin ve liberalizm arasında bağlılık ilişkisi kurulur (Foucault, 2015a: 57).

Üçüncü sonuç, “bu yeni yönetim sanatında, işlevi özgürlükleri üretmek, canlandırmak, artırmak, daha fazla denetim ve müdahaleyle daha fazla özgürlük oluşturmak olan mekanizmaların ortaya çıkışı”dır. Yani artık denetim, “panoptizmde olduğu gibi özgürlüğün zorunlu bir karşı kuvveti” değildir (Foucault, 2015a: 57).

Liberalizm piyasaya müdahale edilmemesini, diğer bir deyişle, piyasanın özgür bırakılmasını tembihler. Bu ise onun bir yandan serbest piyasayı, özgür piyasayı üretme zorunluluğunu diğer yandan tam da bu nedenle yani serbest piyasayı temin edebilmek için belli sınırlamalara, zorlamalara başvurmasını gerektirir (Oranlı, 2018: 46-47). Böylelikle hem özgürlük hem de denetim yararına çifte bir müdahale uygulanır. Buradaki amaç bu çifte bir olumlamayla öznelerin, denetlenmeyi özgürlüğün kısıtlaması olarak görmekten vazgeçirilmesidir. Bu sayede liberal yönetim sanatına haiz güvenlik söylemi hem ekonomik hem de toplumsal alana aynı anda müdahale imkânı sağlar. Piyasalara en az müdahalenim yapılması şiarıyla yola çıkan liberalizm, nüfus ve güvenlik üzerinden devamlı müdahale mekanizmaları oluşturur (Özmkas, 2018: 70). Tam da bu noktada;

(...) ulusal güvenlik devletinin yanı sıra onun bir parçası olarak korku ve şiddet aracılığıyla bir arada tutulan bir güvenlik-kimlik-sadakat kompleksi karşımıza çıkıyor. Güvenlik adına kullanılan sadakat ve kimlik, siyasal muhayyileyi devletin etrafında örgütlemeye yardımcı oluyor. Kimlik devlete sadakat için seferber ediliyor, sadakat kimlik için [ulusla özdeşleşmek için] - ve böylece her ikisi güvenlik için seferber edilmiş oluyor (Neocleous, 2014: 199-200).

Dolayısıyla şunu söylemek mümkün: “Bu “şimdiye müdahaleler” kendisini güvenlik söylemi üzerinden standartlaştırmakla kalmamış, bir adım öteye geçerek (...) bir “geleceğe müdahale” haline dönüşmüştür.” (Özmkas, 2018: 70). Nihayetinde, liberalizmin kavradığı özgürlükler alanı daima sınırlı ve hesaplıdır, dolayısıyla bu “ölçülü özgürlük” kavrayışı, özgürlüğün daha yaygın olan kullanımının aklımıza getirdikleri ile çelişir (Oranlı, 2018: 47).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Yöntem bölümünde öncelikle araştırmanın konusu, amacı ve önemi kaleme alınmıştır. Sonrasında ise sırasıyla; araştırma açısından önemli olduğunu düşündüğümüz araştırmanın varsayımlarına, sınırlılıklarına, kapsam ve sınırlamalarına; araştırma soruları ve araştırma problemine; araştırmanın yöntemi, deseni, araştırmanın evreni ve örneklemine; veri toplama yöntemine ve veri analiz tekniklerine yer verilmiştir.

3.1. Konu, Amaç ve Önem

Bu çalışma, Foucault'nun özne ve iktidar kavramları çerçevesinde 15 Temmuz söylemlerinin analizini konu almaktadır. Çalışma, 15 Temmuz Darbe Girişimi ile birlikte öznenin, iktidarın ve özne-iktidar ilişkilerinin nasıl ele alındığını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

15 Temmuz Darbe Girişimi'ni birçok konu ile (medya, sosyal medya, sivil toplum, demokrasi, ulusal güvenlik, toplumsal tepkiler vb.) ele alan çalışmalar bulunmakla birlikte; özne ve iktidar ilişkileri bakımından ele alan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. 15 Temmuz'un özne ve iktidar ilişkileri bağlamında ele alınması, Foucault'nun üç ayrı nesneleştirme kipinin -bilgi, iktidar ve etik- 15 Temmuz bağlamında anlaşılmasına ve böylelikle insanları özneye dönüştüren öznel deneyimlerin nasıl kurulduğunu anlamaya yardımcı olabilecektir. Dolayısıyla araştırmanın önemi, 15 Temmuz Darbe Girişimi'ne ilişkin bilgi-söylem-hakikat oluşumları çerçevesinde özne ve iktidarın konumlandırılışının nasıl bir vatandaş profili inşa ettiğini ortaya çıkarmaya çalışmasında yatmaktadır.

3.2. Araştırmanın Varsayımları, Sınırlılıkları, Kapsam ve Sınırlamaları

Araştırmalarda bazı başlangıç noktalarının sorgulanmadan “doğru” olarak kabul edilmesi ihtiyacı doğabilir. Bu kabule literatürde varsayım (ön kabul, sayıltı, faraziye, assumption) denilmektedir. Varsayım, başlangıç noktası kabul edilen şeyin, gerçekmiş ya da varmış gibi önceden kabul edilerek bir şeye dayanak olarak kullanılmakta olan bir olayın açıklanmasında yararlanılan bir ilkeye verilen addır. Dolayısıyla varsayım denenmeyen yargıdır ve bu yönüyle denenmek üzere kurulan hipotezden (denenceden) ayrılırlar. Varsayım; varsayım olarak kabul edilen önermenin doğruluğunun denenmesinin fayda-maliyet açısından rasyonel olmaması, önermenin denenmesinin olanaksız olması gibi

nedenlerle ihtiyaç duyulabilir (Karasar, 2018: 102-104). Bu kabuller; geçmişte yapılmış araştırmalara, bilgilere, kurallara, ilkelere veya bazı mantık süreçlerine ve soyutlamalara dayalı olabilir (İslamoğlu ve Alniaçık, 2016: 31).

Nitel araştırma yöntemi ile yapılacak bir çalışmaya, yorumlayıcı bakış açısı veren varsayımların kabul edilerek başlanması gerekir (Creswell, 2018: 51). Bu araştırma iki varsayım üzerinden temellenmektedir: İlk olarak, Foucault'nun hükümlerlik, disiplin ve yönetim olarak kavramsallaştırdığı üç iktidar tipinin Türkiye için de uygulanabilir olduğu varsayılmıştır. İkinci olarak, araştırmacının örnekleme olan gazete ve köşe yazılarının araştırma evrenini temsil ettiği varsayılmıştır.

Sınırlamalar (delimitations), çalışmanın kapsamını ve sınırlarını tanımlayan özelliklerdir. Sınırlamalar, çalışma planını yaparken araştırmacı tarafından alınan kapsayıcı ve dışlayıcı olan bilinçli kararlardır. Sınırlamada araştırmacının kontrolü söz konusudur (Simon and Goes, 2013: 3). Bu araştırmanın kapsamını ve sınırlamasını, Cumhuriyet Gazetesi ve Yeni Şafak Gazetesi'nden seçilen ve akademisyen olan ikişer köşe yazarının 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrası bir aylık süreçteki köşe yazıları oluşturmaktadır.

Sınırlılıklar (limitations) ise, bir çalışmada araştırmacının kontrolü dışındaki potansiyel zayıflıklardır. Bunlar, çalışmaya ve sonuçlarına kısıtlama getiren araştırmacı tarafından kontrol edilemeyecek durumlardır (Simon, 2011: 1). Bu çalışmanın sınırlılığı, geniş bir arşiv çalışması gerektirmesi ve çalışmaya ayrılan süreyi aşacak olması nedeniyle tarihsel bir perspektif içermiyor olmasıdır. 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin Türkiye'de yaşanan darbeler, cemaat oluşumları, iktisadi arka plan vb. durumların evrimsel olmayan tarihsel bir perspektifle iktidar ilişkileri analizi temelinde ele alınarak söylemsel oluşumları mümkün kılan koşulların ve söylemsel olmayan pratiklerin süreksizlikleriyle değerlendirilmesi ve böylelikle özneleşme süreçlerinin analiz edilmesi çok daha yararlı olabilecektir.

3.3. Araştırma Soruları ve Araştırma Problemi

Çalışmanın araştırma soruları şu şekildedir:

15 Temmuz sonrasında özne nasıl tanımlanmakta ve konumlanmaktadır?

15 Temmuz sonrasında iktidar nasıl tanımlanmakta ve konumlanmaktadır?

15 Temmuz sonrasında özne-iktidar ilişkileri nasıl gerçekleşmektedir?

Araştırma problemi: 15 Temmuz sonrası öznel deneyim nasıl kurulmakta ve bireyler nasıl özneleştirilmektedir?

Araştırma soruları ve problemi, insanları özneye dönüştüren öznel deneyimlerin nasıl kurulduğunun anlaşılabilmesi ve böylelikle bireylere giydirilen kimliklerin reddi bağlamında özgürlük anlayışının sorgulanabilmesi için önem arz etmektedir.

3.4. Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma benimsenmiştir. Nitel araştırmalar, bir konunun veya bir problemin keşfedilmesi için kullanılırlar. Nitel araştırmalar, faktörlerin ilişkisini neden-sonuç perspektifinden çok onların kompleks etkileşimlerini belirleyerek ele alır ve bu nedenle de bütüncül bir açıklama içeren büyük resme odaklanır (Creswell, 2018: 47).

3.5. Araştırma Deseni, Evreni ve Örneklemi

Carr (2002: 19), belgelerin bize; yazarının olduğunu düşündüğü şeyden, ona göre olması gerekenden, neyin olabileceğini düşündüğünden, kendisinin düşündüğünü sandığından ya da belki de başkalarının onun düşündüğünü sanmaları isteğinden fazla bir şey söylemeyeceğini ifade eder. 15 Temmuz Darbe Girişimi'ne dair bu çalışma da, köşe yazılarının ne demiş olabileceğinin değerlendirilmeye çalışılmasıdır. Dolayısıyla çalışma, yorumlayıcı paradigma (postmodern paradigma) ile ele alınmıştır. Böylece bu çalışmada neden nitel araştırma yönteminin seçildiği ortaya çıkmaktadır. Yorumlayıcı paradigmayı ve aşağıda belirtileceği üzere araştırma deseni olarak seçilen fenomenolojiyi bir arada kullanan bir çalışma için nitel araştırma yöntemi uygundur. Nitel araştırmaya uygun olarak elde edilen verilerden tümevarım ilkesi çerçevesinde sonuç çıkarılmıştır.

Çalışmada araştırma deseni olarak fenomenoloji (olgubilim) tercih edilmiştir. Fenomenoloji, bir şekilde farkında olup da hakkında detaylı bir kavrayışa sahip olmadığımız fenomenlere (olgulara) odaklanır. Bu sebeple yabancı olmadığımız ama anlamını da tam olarak kavrayamadığımız fenomenleri araştırmak için fenomenoloji uygun bir araştırma desendir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 69). Diğer bir deyişle fenomenoloji, kolayca gün yüzüne çıkmayan karmaşık bir meselenin ya da gerçeğin ortaya çıkarılmasına yönelik hem felsefe hem de bir metodolojidir (Baş ve Akturan, 2017: 89). Böylece fenomenoloji, insanlar tarafından deneyimlenmiş olan bir fenomenin detaylı olarak anlaşılmasını sağlamak şeklinde tanımlanır (Creswell, 2018: 83). Diğer taraftan fenomenoloji; kabullerden, ön yargılardan ve felsefi dogmalardan kaçınmaya çalışan bir yaklaşımdır. Hakkında az ya da çok bilgi sahibi

olduğumuz şeyleri bilindikleri halleriyle kabul etmememizi, sorgulamamızı, bu durumlar karşısında adeta bir “uzaylı” gibi davranmamızı ister (Bal, 2016: 26). Dolayısıyla fenomenoloji, eleştirel bir bakış getirmek ister. Bu sebeple bu çalışmada, “özne” ve “iktidar” fenomenler olarak ele alınmıştır. Çünkü çalışmanın amacı, 15 Temmuz Darbe Girişimi ile birlikte öznenin, iktidarın ve özne-iktidar ilişkilerinin nasıl ele alındığını ortaya çıkarmaktır.

Araştırmanın evreni Türkiye’de yayında olan tüm gazetelerin 15 Temmuz ile ilgili olan köşe yazıları iken; araştırmanın örnekleme, Cumhuriyet ve Yeni Şafak gazetelerinin akademisyen olan ikişer köşe yazarının 15 Temmuz sonrasındaki bir aylık süreçteki köşe yazıları oluşturmaktadır. Bu köşe yazarları, Cumhuriyet Gazetesi’nden Emre KONGAR ve Tayfun ATAY; Yeni Şafak Gazetesi’nden Ali BAYRAMOĞLU ve Yasin AKTAY’dır.

3.6. Veri Toplama Yöntemi ve Veri Analiz Tekniği

Veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi kullanılmış ve MAXQDA 2018 nitel veri analizi programı, veri analiz aracı olarak kullanılarak söz konusu köşe yazılarından veriler elde edilmiştir. Bu çalışmada veri analiz tekniği olarak içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, araştırma konusu belgenin içeriğinde olduğu düşünülen gizli kavramları, ilkeleri, özellikleri anlamak ve anlatmak için yapılan bir taramadır. Araştırılan belgedeki bakış açıları, felsefe, dil ve anlatım gibi özellikler derinlemesine çözümlenmelerle ele alınır ve anlaşılmaya çalışılır (Karasar, 2018: 231). İçerik analizinin amacı, elde edilen verileri açıklayacak kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. İçerik analizi yolu aracılığıyla veriler tanımlanmaya, verilerin içerisinde saklı olabilecek gerçekler ortaya çıkarılmaya çalışılır. Bu ise, birbirlerine benzer verilerin belirlenen kavramlar ve temalar etrafında düzenlenerek yorumlanması suretiyle yapılır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 242).

Verileri analiz etmede yardımcı olacak temalar ve kodlar “verilerden çıkarılan kavramlara göre yapılan kodlama” ile düzenlenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 246). Oluşturulan tema-kod listesi ve renk anahtarı aşağıdaki gibidir:

Şekil 3.1. Tema-Kod Sistemi

- ▼ Ne
  - Darbe Girişimi
- ▼ Ne Zaman
  - Süreç-1
  - Süreç-2
- ▼ Neden
  - İktidar Saiki
  - İslam İçi İktidar Çatışması
- ▼ Kim
  - Millet/Halk
  - Lider
  - FETÖ
  - FETÖ ve İşbirlikçileri
  - Parti-Cemaat İşbirliği
  - Küresel Kapitalizm

Şekil 3.2. Renk Anahtarı

- Ne
- Ne Zaman
- Neden
- Kim

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

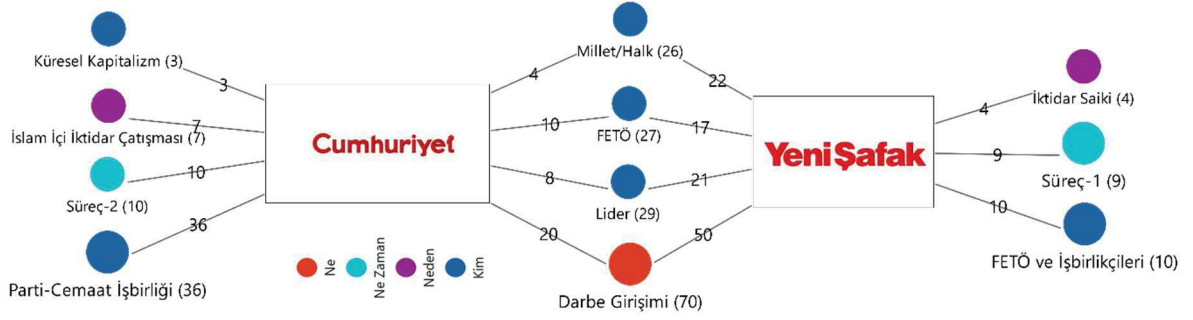
ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde verilerin MAXQDA nitel veri analizi programı ile kodlanması sonucunda elde edilen bulgular, görseller halinde sunulmuş ve açıklamaları yapılmıştır. İnceleme konusu her iki gazete için iki vaka modeli, belge portresi, tema istatistikleri ve tek vaka modeli gösterilmiştir.

4.1. Cumhuriyet ve Yeni Şafak Gazeteleri İki Vaka Modeli

İki vaka modeli, iki belgenin veya belge gruplarının karşılaştırılmasını ve görselleştirilmesini sağlar.

Şekil 4.1. Cumhuriyet ve Yeni Şafak Gazeteleri İki Vaka Modeli

Şekil 4.1.'de Cumhuriyet ve Yeni Şafak gazetelerinden seçilen köşe yazılarına ilişkin iki vaka modeli gösterilmektedir. Modelin sağında ve solunda yer alan kodlar, ortak olmayan kodları göstermekte iken; ortasında yer alan kodlar, ortak kodları göstermektedir. Kod sembollerinin boyutu, kodlanma sıklığıyla doğru orantılıdır. Kod sembolleri, küçükten büyüğe olacak şekilde yukarıdan aşağıya doğru sıralanmıştır. Ortak olan kodlar sırasıyla en çok; "Darbe Girişimi", "Lider", "FETÖ" ve "Millet/Halk" kodlarıdır. Dolayısıyla, 15 Temmuz Darbe Girişimi'ne ilişkin olarak her iki gazetede ortak olan temaların "Kim" ve "Ne" temaları olduğunu, "Kim" temasının daha yoğun olarak görüldüğünü ve 15 Temmuz'un bu ortak temalar etrafında tartışıldığını söylemek mümkündür.

Yaşanan olaydaki aktörlerin "Kim" olduklarına baktığımızda; "Lider", "FETÖ" ve "Millet/Halk" ortak özneler olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar ortak özneler olarak çıkmış olsalar da, 15 Temmuz'a ilişkin olarak hem Cumhuriyet Gazetesi hem de Yeni Şafak Gazetesi için oluşturulan tek vaka modelinde öznelerin konumlandırılışının farklı olduğu

görülebilecektir. Yaşanan olayın “Ne” olduğu konusunda her iki gazetede de konsensüs bulunmaktadır. Gazetelere göre, yaşanan olay en açık ve net haliyle bir “Darbe Girişimi”dir.

Cumhuriyet Gazetesi’nde, “Kim” temasının ayrıca “Parti-Cemaat İşbirliği” ve “Küresel Kapitalizm” kodları ile kodlandığı; “Neden” temasının “İslam İçi İktidar Çatışması” kodu ile kodlandığı, “Ne Zaman” temasının “Süreç-2” kodu ile kodlandığı görülmektedir. Yeni Şafak Gazetesi’nde, “Kim” temasının ayrıca “FETÖ ve İşbirlikçileri” kodu ile kodlandığı, “Neden” temasının “İktidar Saiki” kodu ile kodlandığı, “Ne Zaman” temasının “Süreç-1” kodu ile kodlandığı görülmektedir. Dolayısıyla, Cumhuriyet ve Yeni Şafak gazetelerinin 15 Temmuz Darbe Girişimi’ni daha çok “Kim” teması etrafında tartıştıklarını ancak farklı perspektiflerden ele aldıklarını söylemek mümkündür.

Burada belirtilmesi gereken bir husus şudur: O dönemde Yeni Şafak Gazetesi yazarı olan Ali Bayramoğlu; FETÖ’yü “otonom yapı” olarak ele almakta, 9-12 Şubat 2012 tarihleri arasında durumu, “saray içi iktidar savaşı”, “İslami kesimin içindeki en büyük iktidar kavgası” olarak nitelediğini belirtmektedir:

İktidar kavgasının ayaklarından birisini oluşturan ‘otonomlaşma eğilimi taşıyan’ polis ve yargı merkezli son derece etkin bir gruptur, ‘yeni bir iktidar merkezi’dir (...) Bu yapı Ergenekon, Balyoz, KCK gibi soruşturma ve kovuşturmalara güçlenmekte ve sınırları aşan güç kullanma imkânlarına kavuşmaktadır (...) yayılma eğilimi göstermekte, buna karşı duranları ve karşı konumda olanları hedefe almaktadır (...) Bu kez ok siyasi iktidara dönmüştür. Türkiye'nin ‘sivri bir uç’la karşı karşıya bulunduğu açıktır. Ve bu ucun törpülenmesi bugün Türkiye'nin asli meselelerinden birisi haline gelmiştir. Siyasi iktidara düşen iki acil ve büyük iş var. İlki bu otonom gücü tasfiye etmek, yargı-siyaset, emniyet-yargı ilişkilerini demokrasi ilkeleri üzerine oturtmaktır. Bu ise ancak “siyasete geri dönüş” ve 'demokratik bir siyaset'le mümkündür. Yoksa endişelenmemiz gereken çok neden bulunuyor... (27.07.2016).

Ancak bu söylemlerde, çatışma öncesi var olan koalisyon nedeniyle statükoya herhangi bir siyasal sorumluluk atfedilmediğinden ve çatışma vurgusuyla söz konusu davalardaki sorumluluk FETÖ’ye atfedildiğinden “İslam İçi İktidar Çatışması” kodu ile kodlanmamıştır.

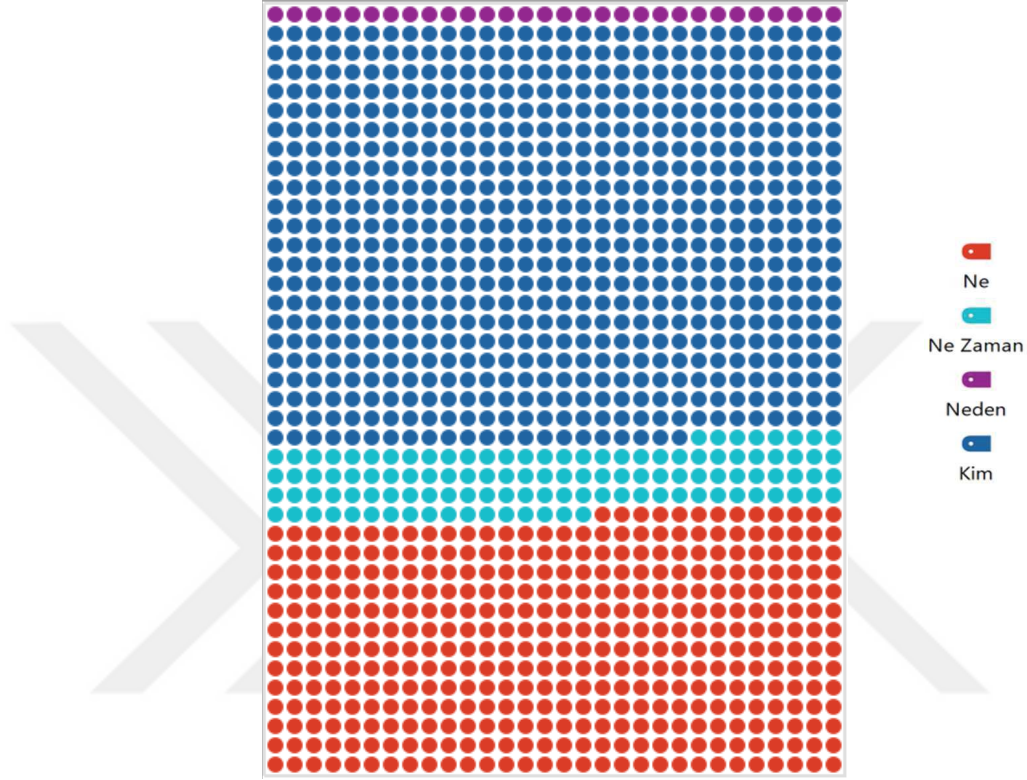
4.2. Yeni Şafak Gazetesi Betimsel Bulgular

Bu başlık altında Yeni Şafak Gazetesi’ne dair belge portresi, tema istatistikleri ve tek vaka modeli açıklanmaktadır.

4.2.1. Yeni Şafak Gazetesi Belge Portresi

Belge portresi, oluşturulan temaların belgede ne sıklıkla geçtiğini ve belgedeki dağılımını görsel olarak anlamaya yardımcı olur.

Şekil 4.2. Yeni Şafak Gazetesi Belge Portresi

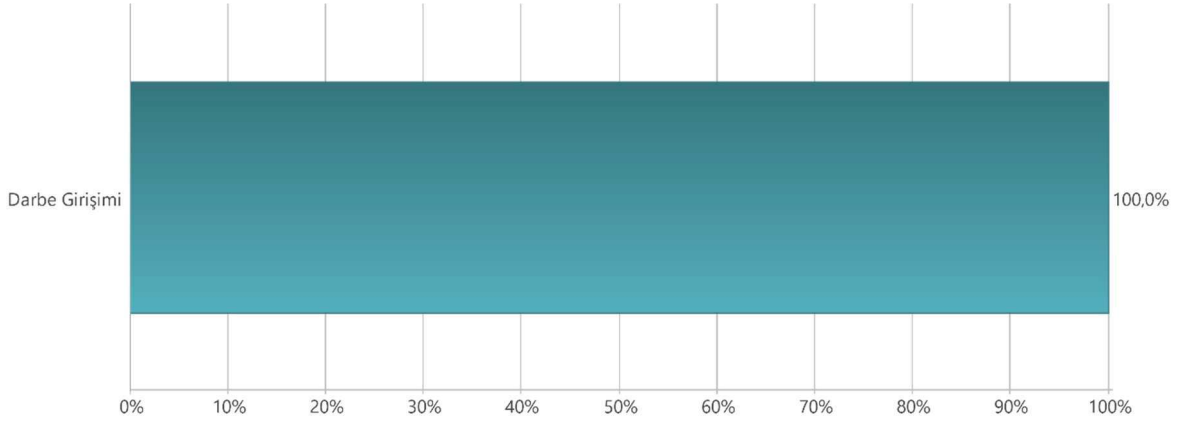

Şekil 4.2.'de görüleceği üzere Yeni Şafak Gazetesi'ne ilişkin olarak en çok kodlanan temalar sırasıyla; "Kim" (%51.85), "Ne" (%37.78), "Ne Zaman" (%6.67) ve "Neden" (%3.70) temalarıdır. Bu da bize 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin "Kim" ve "Ne" temaları üzerinden ele alındığını ancak "Kim" temasının daha baskın olduğunu göstermektedir.

4.2.2. Yeni Şafak Gazetesi Tema İstatistikleri

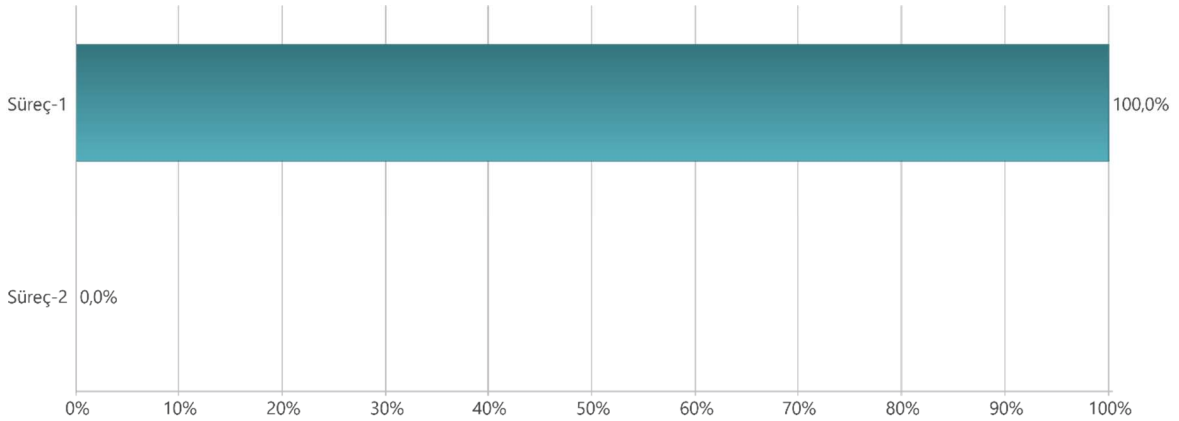
Burada, araştırmanın temaları olan Ne, Ne Zaman, Neden ve Kim temalarına ait kodlarının istatistikleri görselleştirilmiştir.

Grafik 4.1. Yeni Şafak Gazetesi Ne Teması Kod İstatistikleri

Grafik 4.1. “Ne” temasının kodu olan “Darbe Girişimi”nin yüzdelerini göstermektedir. Grafikte, 15 Temmuz Darbe Girişimi’ne ilişkin “Kim” temasının %100 oranında “Darbe Girişimi” kodu ile kodlandığı görülmektedir. Hem Cumhuriyet Gazetesi’nden hem de Yeni Şafak Gazetesi’nden seçilen köşe yazılarında yaşanan olay darbe girişimi olarak ele alınmakta ve olay başka bir şekilde değerlendirilmemektedir. Bu sebeple “Ne” temasının sadece “Darbe Girişimi” kodu bulunmaktadır.

Grafik 4.2. Yeni Şafak Gazetesi Ne Zaman Teması Kod İstatistikleri

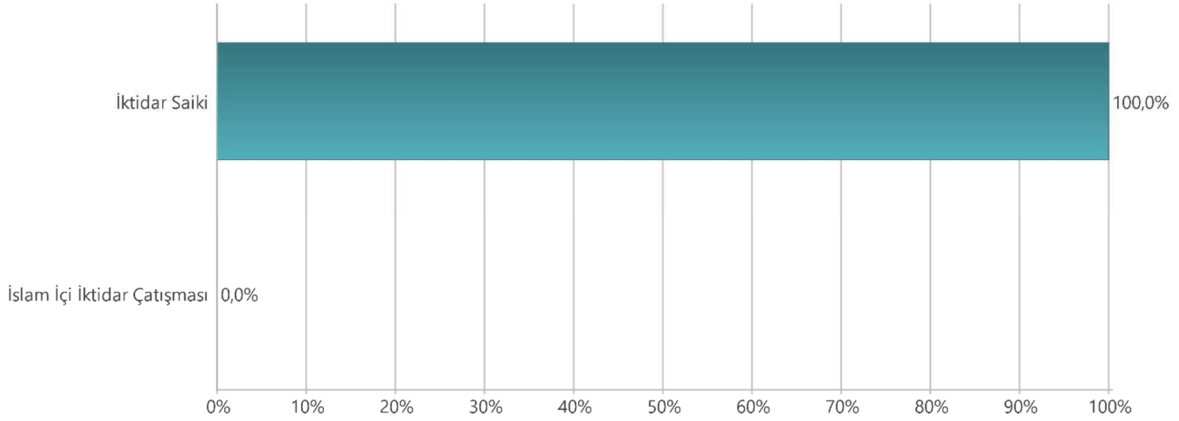
Grafik 4.2. “Ne Zaman” temasının kodları olan “Süreç-1” ve “Süreç-2”nin yüzdelerini göstermektedir. 15 Temmuz’da yaşanan olayın gerçekleşmesinin zamansal düzeyi “Süreç-1” ve “Süreç-2” olarak ele alınmıştır. Bu da bize olayın bir anda gerçekleşmediğini belirli süreçler sonunda darbe girişiminin yaşandığını göstermektedir. Grafikte, 15 Temmuz Darbe Girişimi’ne ilişkin “Kim” temasının %100 oranında “Süreç-1” kodu ile kodlandığı görülmektedir. “Süreç-1” olarak ele alınan zaman dilimi aşağıdaki alıntılardan hareketle açıklanmaktadır:

FETÖ daha önce 7 Şubat'ta, Gezi kalkışmasında ve 17-25 Aralık'ta, hatta son PKK terör örgütü kalkışmasına verdiği örtülü desteklerle denediği konvansiyonel olmayan darbelerinde istediğini elde edemeyince doğrudan konvansiyonel bir darbeyle işi bitirmeye çalıştı. Öncekilerin de birer darbe teşebbüsü olduğu gerçeği böylece 15 Temmuz itibariyle netleşmiş, kesinleşmiş oldu. Birinde “Oslo ve oradaki ifadeler mesele değildi” anlayana, “mesele ağaç değildi” bilene, diğerinde mesele “yolsuzluk değildi” akledene. Bütün bu denemelerden sonra fiilen darbeyi denemesi de bir tür mecburiyetten hasıl olmuş görünüyor. (Aktay, 18.07.2016).

Bunu yapan kim? Tüm açıklığıyla ortada: 2010'dan beri “otonom yapı” olarak adlandırdığım, Ergenekon, Balyoz süreçlerini kirleten, 2012 MİT, 17-25 Aralık 2014 darbe girişimlerine kalkışan, devletin içine yuvalanmış, onu ve düzeni ele geçirmeye çalışan Türk Opus Dei'si Gülen cemaatinin askeri kanadıdır (Bayramoğlu, 17.07.2016).

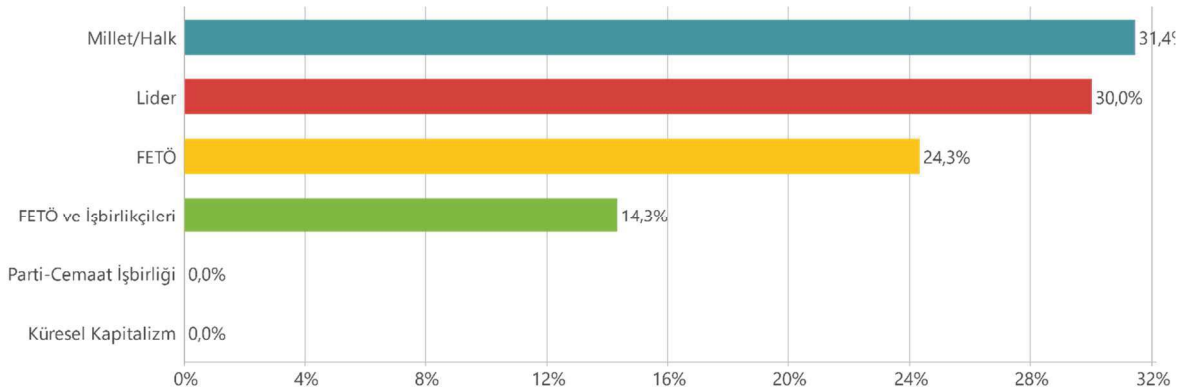
İlk ipuçları 2010-2011'de ortaya çıktı. Cemaatçi istihbaratçıların post-Ergenekon adını verdikleri operasyonlar çerçevesinde, bu yapıyı gören ve tehlikesine işaret eden Hanefi Avcı (Eylül 2010) Nedim Şener ve Ahmet Şık (Mart 2011) gibi isimler Ergenekoncu oldukları iddiasıyla tutuklandı. KCK operasyonlarıyla (Kasım 2011) bu yapının Kürt politikasını şekillendirme hamlesi başladı. Balyoz davası da aynı yıl açıldı (...) Bu ilk aşamayı 2012 takip etti. 7 Şubat günü cemaatin yargı mensupları MİT müsteşarını tutuklamaya, Erdoğan'ı ve Kürt politikasını cezalandırmaya kalkıştı (...) Takiben saldırının dozu arttı ve 17-25 Aralık 2013 vurgunu geldi. Cemaatin adliye, emniyet ve medya unsurları tam seferberlik içinde, biriktirilmiş kimi yolsuzluk dosyaları üzerinden sivil bir darbeye kalkıştılar (...) 2016 böyle geldi (Bayramoğlu, 27.07.2016).

Görüleceği üzere darbe girişimine giden, cemaati FETÖ yapan süreç genel olarak 2010-2011 yıllarından başlatılmakta, Ergenekon ve Balyoz Davaları, MİT Olayı, Gezi Olayları, 17-25 Aralık Operasyonları ile birlikte değerlendirilmektedir. Gazetede FETÖ için her ne kadar; “[b]irkaç yıllık değil, 30-40 yıllık (...) bir kara örgütlenme” (Bayramoğlu, 10.08.2016), “50 yıldır Türkiye'yi ele geçirmek için sinsice planlar” (Aktay, 3.08.2016) yapan bir örgüt, “50 yıllık sinsi planlarıyla, çalışmalarıyla kötülüğün bizatihi kendisi” (Aktay, 15.08.2016) olan bir örgüt gibi ifadeler kullanılsa da 50 yıllık sürece ilişkin ve özellikle statüko dönemindeki koalisyona ilişkin herhangi bir değerlendirme görülmemektedir.

Grafik 4.3. Yeni Şafak Gazetesi Neden Teması Kod İstatistikleri

Grafik 4.3. “Neden” temasının kodları olan “İktidar Saiki” ve “İslam İçi İktidar Çatışması”nın yüzdelerini göstermektedir. Grafikte, 15 Temmuz Darbe Girişimi’ne ilişkin “Neden” temasının %100 oranında “İktidar Saiki” ile kodlandığı görülmektedir.

50 yıldır, orduda ve diğer kurumlarda örgütlenerek biriktirdiği gücü kullanan FETÖ ve onun işbirlikçileri için esas mesele “giderek güçlenen, yükselen Türkiye’yi durdurmak, onun dünya düzeninin hesaplarını bozan, adaletsiz dünya düzenine rahatsızlık veren” Türkiye’yi yıkmaktır (Aktay, 06.08.2016). 15 Temmuz gecesi, “50 yıldır Türkiye’yi ele geçirmek için sinsice planlar yapmakta ve inanılması zor bir güç biriktirmiş olan karanlık örgüt 50 yıllık birikimini o gece ülkeyi esir almak üzere” boca etmektedir (Aktay, 01.08.2016). FETÖ’ye biçilen rol ise yönetmek veya yeniden inşa etmek değil aksine “elli yıldır ordu ve diğer kurumlarda biriktirmiş olduğu gücünü kullanarak bu ülkeyi yıkmak”tır (Aktay, 3.08.2016). Görüleceği üzere, yaşanan olaylar FETÖ’nün iktidarı ele geçirmesi bağlamında okunmaktadır.

Grafik 4.4. Yeni Şafak Gazetesi Kim Teması Kod İstatistikleri

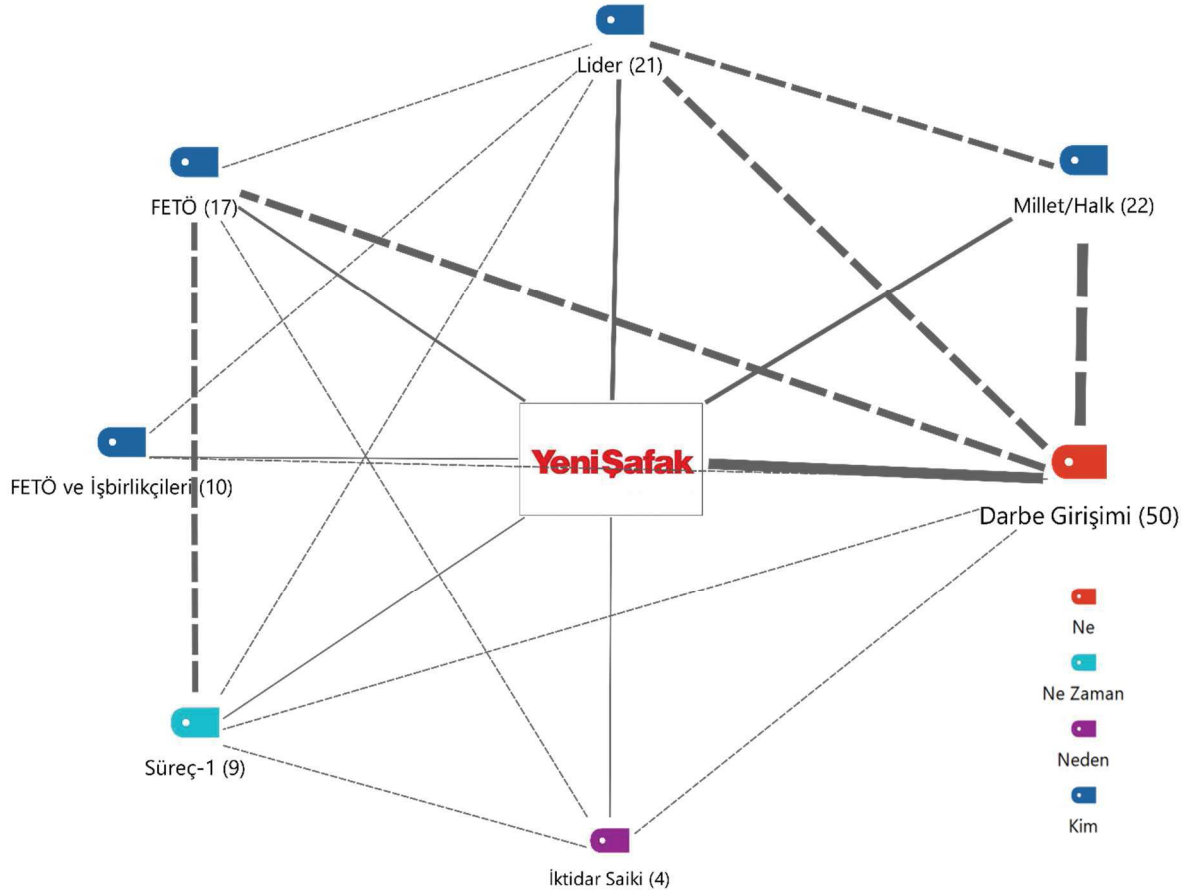
Grafik 4.4. “Kim” temasının kodlarına ilişkin yüzdeler göstermektedir. Grafikte, 15 Temmuz Darbe Girişimi’ne ilişkin “Kim” temasının %31.4 oranında “Millet/Halk”, %30 oranında “Lider”, %24.3 oranında “FETÖ”, %14.3 oranında “FETÖ ve İşbirlikçileri” kodları ile kodlandığı görülmektedir.

15 Temmuz Darbe Girişimi’nin öznelere olan “Millet/Halk” ve “Lider” darbe girişiminden etkilenen ve darbe girişimine karşı çıkan olarak “mazlum-mağdur-kahraman” teması etrafında kurulurken; “FETÖ” ve “FETÖ ve İşbirlikçileri”, darbenin sorumluları olarak “mutlak kötü” teması etrafında kurulmaktadır. Bu durum, tek vaka modelinde gösterilecektir.

4.2.3. Yeni Şafak Gazetesi Tek Vaka Modeli

Tek vaka modeli, hem belge ve kodlar arasındaki ilişkileri hem de kodların birbirleriyle olan ilişkilerini göstermektedir. Düz çizgiler, belge ve kodlar arasındaki ilişkileri; kesikli çizgiler ise kodların birbirleriyle olan ilişkilerini göstermektedir. Çizgilerin kalınlığı, ilişkilerin yoğunluğunu göstermektedir. Çizgilerin kalınlığı ile ilişki arasında doğru orantı vardır. Ayrıca, kod sembollerinin boyutu, kodlanma sıklığıyla doğru orantılıdır.

Şekil 4.3. Yeni Şafak Gazetesi Tek Vaka Modeli

Şekil 4.3.'te gösterilen tek vaka modelinde en çok yer alan kod "Darbe Girişimi" kodu olmuştur. Sonrasında sırayla; "Millet/Halk", "Lider", "FETÖ", "FETÖ ve İşbirlikçileri", "Süreç-1" ve "İktidar Saiki" kodları yer almaktadır. Bu yedi kod arasındaki ilişkiler şu şekildedir;

- "Darbe Girişimi" kodu sırasıyla en çok; "Millet/Halk", "Lider", "FETÖ", "FETÖ ve İşbirlikçileri", "Süreç-1", "İktidar Saiki" ve İslam içi İktidar Çatışması" kodları ile,
- "Millet/Halk" kodu sırasıyla en çok; "Darbe Girişimi" ve "Lider" kodları ile,
- "Lider" kodu sırasıyla en çok; "Darbe Girişimi", "Millet/Halk", "FETÖ", "FETÖ ve İşbirlikçileri" ve "Süreç-1" kodları ile,
- "FETÖ" kodu sırasıyla en çok; "Darbe Girişimi", "Süreç-1", "İktidar Saiki" ve "Lider" kodları ile,
- "FETÖ ve İşbirlikçileri" kodu sırasıyla en çok; "Darbe Girişimi" ve "Lider" kodları ile,

- “Süreç-1” kodu sırasıyla en çok; “Darbe Girişimi”, “FETÖ”, “Lider” ve “İktidar Saiki” kodları ile,
- “İktidar Saiki” kodu sırasıyla en çok; kodları ile, “Darbe Girişimi”, “FETÖ” ve “Süreç-1” kodları ile birlikte kodlanmıştır.

Kodlar arası ilişkilerden hareketle özetle şunu söylemek mümkündür: MİT Olayı, Gezi Olayları, 17-25 Aralık ile gelen süreçte darbe girişimi, FETÖ ve onun işbirlikçileri tarafından iktidarı ele geçirmek amacıyla millete ve onun seçtiği liderine karşı yapılmıştır. Ancak lider, milleti meydanlara direnişe çağırmış ve millet de bu çağrıya uyarak hem kendisine hem de liderine yönelik saldırıyı def etmiştir. Bu özet; Yeni Şafak Gazetesi’nde 15 Temmuz, lider, millet, demokrasi, güvenlik söylemleri arasındaki ilişkilere bakılarak ortaya konulmuştur. Aşağıdaki alıntılarda, bu ilişkileri yansıtan bulgulara yer verilmiştir.

15 Temmuz’da “toplum, siyasi partiler ve basın adına en yüz ağartıcı gecelerden birisi” yaşanmış ve cumhurbaşkanının, siyasi iktidarın, muhalefet partilerinin, komuta kademesinin kararlı tutumuyla; halkın sokağa inip tankların üzerine çıkmasıyla savuşturulmuştur (Bayramoğlu, 16.07.2016). 15 Temmuz’da “iktidara yakın uzak tüm televizyon kanallarıyla basın da hayati bir rol” (Bayramoğlu, 23.07.2016) oynamış, “direnen farklı siyasi partilerin milletvekilleri de demokrasi bayrağını” (Bayramoğlu, 23.07.2016) beraber taşımış, halk “iyiliğini (...) asil ve kahraman yanlarını” (Aktay, 23.07.2016) göstermiş, “çoluğuyla, çocuğuyla, arabasıyla ve bedenleriyle, tanka, savaş uçağına, tüfeğe karşı göğsünü” (Aktay, 25.07.2016) siper etmiş, “destansı ve ibretlik bir zafer” (Aktay, 13.08.2016)“ kazanmış, ortaya çıkan en net şekliyle ve gerçek anlamıyla bir halk devrimi” (Aktay, 01.08.2016) olmuş, halkın “devleti sahiplendiği ve millet olmanın muhtevasını en anlamlı şekliyle doldurduğu muhteşem bir ayaklanma” (Aktay, 01.08.2016) ortaya çıkmıştır.

Bu haliyle halk “oryantalist sosyolojiyi utandıracak ve bütün müfredatını tepetaklak edecek” bir devrim yapmıştır (Aktay, 01.08.2016). Türkiye, 15 Temmuz öncesine göre “çok daha güçlü, çok daha bütünleşmiş ve çok daha enerjik bir toplum olmuş” ve toplumsal yükseliş için “bir toplumun muhtaç olduğu en güçlü motivasyonu” bulmuştur (Aktay, 08.08.2016). Darbe girişimi karşısında bu boyutta bir “demokratik konsensüs” ilk kez yaşanmaktadır (Bayramoğlu, 16.07.2016).

Dolayısıyla, 15 Temmuz Darbe Girişimi’ne karşı verilen bu mücadelenin bir “ortak değer” ve “yeni Türkiye’nin doğuşu” (Aktay, 08.08.2016) olarak ele alındığı görülmektedir:

Toplumsallık birer ihtilaf, ayrılık, gayrılık alanıdır. Bir toplumu bir ortak amaca, hedefe, ideale doğru birleştiren değerler varsa o toplum millet olur. Millet olabilmek için bütün vatandaşlarda ortak olarak paylaşılan bir değer, bir idealin bulunması gerekiyor ki, epey zamandır böylesine bir ortak değer zayıf olduğundan müştekiydik. 15 Aralık bu topluma müthiş bir ortak değer, büyük bir destansı hadiseyle vermiş oldu. Türkiye halkının topyekun, Türkiye'yi hedef alan bu hayasız akına karşı sergilediği müdafaa, bu toplumu bir millet kılma yolunda paha biçilmez bir fırsat vermiştir. Parlamentoda bütün partilerin sergilediği ortak payda ittifakı, medyanın neredeyse bütün çeşitleriyle birlikte sergilediği kararlı duruş Türkiye'nin millet olma tarihinde çok önemli bir milat noktası oluşturan 15 Temmuz'un önemli bileşenleridir. 15 Temmuz hadisesi Türkiye'nin bütün dünyaya kendini en güzel, en güçlü yanıyla bir daha unutulmamacasına tanıttığı önemli bir gündür. Türkiye için başka hevesler taşıyabileceklere de güçlü bir uyarı olmuştur. Bu gün Türkiye'nin tarihine ne güzel uymuş, hayasız akına göğsünü siper eden bu millet bu vatana, bu devlete ve bu lidere ne de güzel uymuş (Aktay, 18.07.2016).

15 Temmuz'dan öncekine nazaran çok daha güçlü, çok daha bütünleşmiş ve çok daha enerjik bir toplum olmuştur Türkiye. Bir toplumsal yükseliş için bir toplumun muhtaç olduğu en güçlü motivasyonu elde etmiştir. Bu motivasyon Türkiye'yi hiç kuşkusuz çok daha ileriye taşıyacaktır. O yüzden 15 Temmuz sonrasını gerçek anlamıyla yeni Türkiye'nin doğuşu olarak niteleyebiliriz (Aktay, 08.06.2016).

15 Temmuz Darbe Girişimi'nde lider, "halkı darbecilere karşı koymaya" (Aktay, 06.08.2016; Bayramoğlu, 23.07.2016) davet eden ve "darbeye anında noktayı koyan ve bitiren"dir (Aktay, 06.08.2016). Bu haliyle lider; bir kahraman, bir karizma, halkın onun şahsında tek vücut olduğu kişidir:

Her kriz ortamı kendi kötü adamlarıyla temayüz ederken, krizin içinden çıkış kahramanlar ortaya çıkarır. 15 yıllık krizler tarihine bakıldığında tarihe gömülmek durumunda kalmış ve bugün isimlerini hatırlamakta zorlandığımız nice kötü isimler var. Yine bu krizlerin her birinden istisnasız temayüz eden bir karizma, bir kahraman Recep Tayyip Erdoğan oldu. Erdoğan'ın şahsında aslında kahramanlaşan, onun şahsıyla özdeşleşen ve en son bu kahramanlığını 15 Temmuz gecesi destansı mücadelesiyle ortaya koyan Türkiye halkının bizzat kendisi oldu (Aktay, 15.08.2016).

Tabi kötülüğün büyüklüğü kahramanlığın ve karizmanın niteliğini de daha da büyütüyor. 50 yıllık sinsi planlarıyla, çalışmalarıyla kötülüğün bizatihi kendisi haline gelen FETÖ'nün nasıl bir tehlike olduğu ortaya çıktıkça ona karşı bu mücadeleyi göze almış olmanın, bu mücadeleyi başarmış olmanın nasıl bir cesaret ve liderlik gerektirmiş olduğu daha da iyi anlaşılıyor. Lideriyle birlikte AK Parti bu ülkeye kazandırdığı bu zaferle şimdiye kadarki bütün mücadelesini de taçlandırmış oluyor (Aktay, 15.08.2016).

Burada lider Foucault'nun belirttiği gibi Machiavelli'nin Prens'ine benzer şekilde “tekillik, dışsallık ve bir aşkınlık ilişkisi” içindedir. Ayrıca, Hobbes'un Leviathan'ında olduğu gibi sözleşme aracılığıyla halkın iradelerinin bir araya geldiği toplumsal bir bedendir.

Halk ise; “[k]endinden bildiği, kendini en iyi şekilde temsil ettiğini hissettiği, kendisini özdeş gördüğü bir liderin talimatlarına uyup ölümüne meydanlara dol[an] insanlar”dan oluşmaktadır (Aktay, 01.08.2016). Halk, “kendi iradelerine sahip çıkmak, ama aynı zamanda Menderes travmasıyla Erdoğan'a siper olmak için” sokaklara çıkmıştır (Bayramoğlu, 09.08.2016). Lider, gördüğü lüzum üzerine iç ve dış düşmanlara karşı halkını savunma için çağırılmaktadır. Halk da kendi seçtiği, kendisine özdeş gördüğü liderin bu çağırısına uyarak “liderlerini bertaraf edip ülkeyi esir almaya tevessül etmiş, Türkiye tarihinin en gözü dönmüş darbesi”ne dünyayı dar etmektedir (Aktay, 01.08.2016).

Lider ve halk arasında kurulan ilişkide lider; “arkasında muazzam bir halk desteği bulunan” ve “halkın büyük çoğunluğunun oyunu alarak” iktidara gelendir (Aktay, 23.07.2016). Lider, 7 Şubat MİT Olayı'nda, Gezi Olayları'nda, 17-25 Aralık Operasyonları'nda ve PKK terör örgütü kalkışmasında tek başına mücadele ederken 15 Temmuz'da liderin bu mücadelesine halk da katılmıştır:

Ama tıpkı diğerlerinde olduğu gibi yine hesaba katılmamış aksi bir gerçeklik vardı. Recep Tayyip Erdoğan. Şimdi bu aksi gerçekliğe, Türkiye halkının tamamı katıldı (Aktay, 18.07.2016).

Lider ile halk arasında kurulan bağın önemli bir unsurunun “demokrasi” olduğu görülmektedir. Halk, seçerek iktidara getirdiği liderine yani kendi iradelerine sahip çıkmak için meydanlara inmiştir. Böylelikle Türkiye halkı;

(...) topyekûn, o darbeci mücrimlerin elinden silahlarını ve darbe haklarını alarak 79 milyon insanın haklarının en ağır bir biçimde çiğnenmesini, ihlal edilmesini engellemiş oldu. Kendi demokrasisinin bedelini en ağır şekilde kanıyla ödeyerek, demokrasi bayrağını yükseltti. İfade özgürlüğünün Türkiye'de sonuna kadar ihlalini bu darbeyi püskürtmek suretiyle engellemiş oldu. Demokrasinin en sembol kurumu olan parlamentoyu açık tutarak, orada bir direniş ortaya koyarak demokrasinin basit bir değer olmadığını gösterdi (Aktay, 13.08.2016).

Ancak bilmek gerekir ki, halkın gösterdiği direnç, siyasi arenanın, siyasi iktidarın, basının dirayetli tutumu dün gece Türkiye'de darbeleri kelimenin gerçek anlamıyla tarihe gömmüştür (Bayramoğlu, 16.07.2016).

Halk o gece sadece darbeyi durdurmadı. Aynı gece bundan böyle darbeyi aklına getirecek her gafilin zihnine “nafile” kelimesinin anlamını kazandı ve bu geleneğe kapıları kapadı (Bayramoğlu, 23.07.2016).

Dün gece aklımızda bir demokrasi gecesi olarak kalsın. Demokrasinin değerini, demokrasi için birlik olmanın önemini çağırıştırın... (Bayramoğlu, 16.07.2016).

Halk ve demokrasi arasında kurulan ilişkide, 07.08.2016 tarihinde Yenikapı'da düzenlenen Demokrasi ve Şehitler Mitingi'nin önemli bir yerinin olduğu, bir "ortak değer" olarak değerlendirildiği ve mitingin lider üzerinden ele alındığı görülmektedir:

Pazar günü yapılan "Demokrasi ve Şehitler Mitingi", Türk demokrasisi için özel ve önemli bir gündü. Toplumun tüm katmanlarının, tüm siyasi partilerin, tüm basın kuruluşlarının darbenin karşına dikilmesinin, birlikte önedikleri darbe girişimini Erdoğan'ın ifadesiyle "taçlandırma"sının pek çok anlam taşıdığına şüphe yok (Bayramoğlu, 09.08.2016).

Tarih, özellikle yakın tarih tanıktır. Yaşanan demokratik çıkışlar, özgürlükler sahasının genişlediği evreler, bu toplumun en güçlü, en özgüvenli, en bütünleşmiş zamanları oldular. Siyasi iktidarların toplumsal farklılıkları kuşattığı, farklılıklar arasında özgürlükler üzerinden köprüler kurduğu, sihirli özgürlük değneğinin her kesime değdiği dönemler, istikrarın, değişimin, büyümenin de şaha kalktığı anları oluşturdular. Pazar günü Yenikapı'daki mitingin böyle bir boyutu da vardı (Bayramoğlu, 10.08.2016).

Yenikapı'da ve diğer kentlerde meydana toplanan, televizyonları başında yapılan konuşmaları ve gövde gösterisini katılarak izleyen milyonlar, farklılıklarıyla ve ortaklıklarıyla sadece demokrasi talebine değil, sadece demokrasi ve toplum olma arasındaki ilişkiye işaret etmekle kalmadılar. Aynı zamanda bu ülkenin sadece ve sadece demokrasiyle yönetilebileceğini gösterdiler. Geleneğimizin cemaatçi toplumsal doku, ataerkil siyasi kültür gibi demokratik düzenin çalışmasını zorlaştıran, hatta onları iten unsurlarına rağmen ve paradoksal olarak, bu dokunun ancak onun tüm parçalarını kuşatan bir iklimde yaşayabileceği, gelişebileceği artık deneyimle sabittir (Bayramoğlu, 10.08.2016).

Bu konuda seveni sevmeyeni, Taksim veya idam çıkışına kızanı kızmayanı, her halde Tayyip Erdoğan'ın hakkını vermiştir. Darbe gecesi tavrı ve yönetim biçimi, bu ülke için alışıldık bir tavır değildir. Binlerce insan 15 Temmuz gecesi sokaklara (...) çıktı. Erdoğan bu büyük desteği kendi kişisel desteğine dönüştürmeye, iktidarını tahkim etmeye kalkmadı. Tersine kitle değil, farklı eğilimlerden oluşan ilk kez toplum fikrine yakın bir millet tanımına doğru hareket etti. Kriz anında yaptığı kapsayıcı liderlik ekonomiden siyasete kadar sistemin yere düşmemesinin en önemli unsuru oldu. Erdoğan Yenikapı'daki demokratik güç gösterisinin, bu gösterinin yarına dair ifade ettiklerinin de mimarı oldu. Bu ülkenin yarını hepimizin yarını... (Bayramoğlu, 09.08.2016).

Yeni bir Türkiye'nin uzlaşma ve demokrasi etrafından kurulmasına yönelik bir önkoşulu, gerekli koşulu yakaladık, yerine getirdik (Bayramoğlu, 09.08.2016).

07.08.2016 tarihinde Yenikapı'da düzenlenen Demokrasi ve Şehitler Mitingi'nden önce CHP tarafından 24 Temmuz 2016'da Taksim'de ve 4 Ağustos 2016'da Gündoğdu'da

düzenlenen Cumhuriyet ve Demokrasi Mitingleri'ne ilişkin herhangi bir değerlendirme bulunmamaktadır.

Düşmanlar; FETÖ, dünya, Batı, muhalifler, sosyalistler, PKK, DAESH gibi pek çok unsuru içermektedir. İlk olarak FETÖ, karanlık bir örgüt olarak nitelenmektedir. 50 yıl boyunca bu karanlık örgütün işi, senaryo yazmak ve bu senaryolar ile iyiyi kötü, kötüyü iyi göstermektir. Senaryo yazma konusunda inanılmaz şeytani bir başarı kaydetmiş bu fitne örgütü yazdığı senaryolarla sadece 15 Temmuz'un değil; MİT Olayı'nın, Gezi Olayları'nın, 17-25 Aralık Operasyonları'nın, Ergenekon ve Balyoz Davaları'nın da sorumlusudur (Aktay, 23.07.2016). Dolayısıyla bu karanlık örgüt, "50 yıllık sinsi planlarıyla, çalışmalarıyla kötülüğün bizatihi kendisi"dir (Aktay, 15.08.2016).

Bu senaryocu karanlık örgüt, dünya sathında yaptığı halkla ilişkiler ve lobicilik faaliyetleriyle propaganda yapmaktadır. FETÖ, Gezi Olayları'ndan itibaren liderin otoriterliği ve İslamcılığı ile ilgili algı yaratarak dünya kamuoyunu kandırmıştır. Dünya kamuoyu ise, uydurulan ve çarpıtılan gerçeklere zaten benzer hasmane tutumlar taşıdığından hemen inanmıştır (Aktay, 06.08.2016):

Gezi hadiselerinden beri Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın otoriterliğiyle ilgili algıyı Türkiye ve dünya kamuoyuna kazımak için olağanüstü bir propaganda makinası gibi çalışmış olan bu yapı, kendi meşruiyetini dünyaya anlattığı bu yalandan temin etmeye çalışmış. (...) Dünyada geçerli değerler demokrasi olduğu bir çağda, arkasında muazzam bir halk desteği bulunan Erdoğan'a karşı böyle bir propagandanın bu kadar kolay alıcı bulabiliyor olması, demokratik dünyanın yüz kızartıcı halini ortaya koyuyor. Söz konusu dünya, belli ki halkın büyük çoğunluğunun oyunu alarak iktidara gelmiş bir lidere karşı yapılan bu ilkesiz, bu vani, terörist darbeyi tercih edebiliyor. Esasen bu tercihi yaptıran şey, aynı propaganda makinasının Erdoğan hakkında ısrarla vurguladığı İslamcı algısı ise, o dünyanın içindeki İslam nefretinden, düşmanlığından ve ırkçılıktan başka bir şey kalmıyor geriye. Bu saatten sonra Türkiye'nin bu batılı dünyaya anlatacağı, izah edebileceği bir şey yok, bilakis onların artık Müslüman dünyaya izah etmek zorunda kalacakları çok şey var (Aktay, 23.07.2016).

(...) Avrupalılar (...) Türkiye, Mısır, Suriye ve genel olarak İslam dünyası söz konusu olduğunda darbecilerin ve mücrimlerin haklarıyla, o darbeci mücrimlerin mağdur ettiği, zulmettiği insanlarınkinden daha fazla ilgilen[lerdir] (Aktay, 13.08.2016).

Her ne kadar 15 Temmuz darbe girişimi tüm çıplaklığıyla FETÖ'nün gerçek yüzünü göstermiş olsa da belli bir kesim gerçekleri hâlâ görememekte ve bu kesimin etkisiyle de Batı basını da görememektedir (Bayramoğlu, 20.07.2016). Bu haliyle Batılı dünya; "[g]üçlü

toplumu, sivil toplumu, demokrasi talebini sadece kendilerine ait bir meziyet gibi gösteren”ler ve “oryantalist” bakış açısına sahip olanlardır (Aktay, 01.08.2016):

Batı'nın darbe girişimi değerlendirmesine, Batı değer sistemi açısından mantıklı bir açıklama getirmek mümkün değil (...) Bu girişimi önce Erdoğan'ın tertip ettiğini söyleyen, öyle olmadığını anlayınca, darbeye karşı alınan tedbirlere kaş kaldıran, olağanüstü hal ve tedbirleri otoriter bir sistemin inşa araçları olarak gören bu bakış hala Batı'da egemenliğini sürdürüyor. ABD'li general, İsveçli bakan gibilere her gün bir yenisi ekleniyor. Yetmiyor, New York Times, CNN gibi yayın kuruluşları hala Gülen'e söz verebiliyor, hatta arkasında durulabiliyor. Herhangi bir Avrupa devletinde ya da çeperindeki bir ülkede, bir dönemler Macaristan, Çekoslovakya, Polonya ve Rusya'da kısmen olduğu gibi, on binlerce insan askeri darbeyi engellemek için sokaklara inse, askeri uçakların kalkmasını, tankların ilerlemesini engellese, yüzlerce kurşunlara hedef olsa ve askeri darbeyi engellese, tarihin en şanlı demokrasi sayfası onlar için açılmış ve yazılmış olurdu (...) Batı öyküsü açısından bu durumu anlatacak en iyi kavram “oryantalizm”dir, “oryantalist bakış”tır. Bu bakış, bugün olup biten karşısında, “Türkiye'nin demokrasiyi hak etmediği, darbenin olup olmasının böyle bir ülke için önem taşımadığı, mevcut rejim ile darbe arasında bir fark olmadığı” iması üzerine oturmaktadır (Bayramoğlu, 02.08.2016).

Dünya, Türkiye'deki darbeyi satın alan, demokratik değerleri satan ama bu değerleri başkalarına karşı kullanmayanlardır:

Dünyanın Türkiye'deki bir darbeyi satın almayacağını söylemek dünyayı tanımamak anlamına geliyor. Bugünün dünyasının darbelere karşı olduğunu söylemek için fazla iyi niyetli olmak gerekiyor. En kral demokratik değerler satan ülkelerin bile Mısır'daki darbe karşısında nasıl sus pus olduğunu daha yeni gördük. Türkiye'deki herhangi bir darbenin o medeni saydığımız dünyada destek görmesi için sadece “başarılı” olması gerekiyor. Ne kadar kan döktüğü, ne kadar insanı hukuksuzca tutukladığı, ne kadar nisan hakkı ihlali yaptığı zerre kadar umurlarında olmaz. Bu tür değerler ancak istenilen şartlarda, enayi yerine koydukları toplumları yönetmek için bir malzmeden ibarettir. İstedikleri zaman bu değerlerini bir kalemde siler süpürürler (Aktay, 18.07.2016).

Bir başka düşman olarak “üst akıl” ise “bu darbenin önünü açan”dır (Aktay, 3.08.2016). Ve bu üst aklın ülkenin yönetimi diye bir hedefi de yoktur:

Hedeflenen şey Türkiye'nin tıpkı Suriye gibi iyice zayıflatılıncaya kadar devam edecek bir kaosun içine sürüklenmesiydi. Bu esnada FÖTO'ya biçilen rol elli yıldır ordu ve diğer kurumlarda biriktirmiş olduğu gücünü kullanarak bu ülkeyi yıkmaktı. Yönetmek veya yeniden inşa etmek değildi (Aktay, 3.08.2016).

Bir diğer “öteki” olarak sosyalistler, “biz söylemiştik” konformizmine yaslanarak yaşananlarda hükümeti sorumlu tutan, halkı hakir gören, bir lider tarafından güdülmeye hazır olduklarını düşündükleri için halktan tiksinen, halkı grup olarak gören, darbelerin

tüccarlığını yapan, mağduriyet edebiyatı üreten ve dramların tefeciliğini yapanlardır (Aktay, 25.07.2016). Haliyle darbe karşıtlıkları lafta kalan ve pratiğe dökülmeyenlerdir. Ne tankın üzerine çıkmışlardır ne de meydanlara inmişlerdir:

Türkiye'de sosyalist sol darbe ve asker karşıtlığının her dönem en büyük tüccarı oldu, darbe ve asker tehdidinin asgari olduğu dönemlerde bu karşıtlığın tefeciliğini yaptı. Askerin postali demokratik kurumlar üzerine gölgesini düşürmeye başladığında ise Gezi Parkı'ndaki ağaçlardan LGBT eylemlerine kadar her fırsatta sokaklara koşuşan sosyalistlerin evlerine tıklıp kaldıklarını gördük. Dolayısıyla 15 Temmuz gecesi Türkiyeli sosyalistler açısından bir utanç gecesi de oldu (Aktay, 25.07.2016).

Süper Lig sona erdikten sonra Amed Sportif'i sezonun şampiyonu ilan edecek kadar siyasal ve toplumsal gelişmelere duyarlı [Tanıl] Bora, (...) Meclis'te bir HDP'li vekile söz verilmesi-verilmemesi tartışması bağlamında bir ideolojik mevziden ateş etmeyi sürdürdü. 15 Temmuz gecesi yaşananlar konusunda ise bilinçli bir sessizliği tercih etti (Aktay, 25.07.2016).

Mesela [Tanıl] Bora, Suruç saldırısı ya da Gar saldırısı sonrasında verdiği tepkileri Ankara ve İstanbul'daki PKK-TAK eylemleri sonrasında vermemişti. Bunu yadırgamakla birlikte ideolojik bir konumlanma olarak tevil etmek mümkündür. Darbe girişimi sonrasında içinde bulunduğu tepkisizlik nasıl yorumlanmalı peki? (Aktay, 25.07.2016).

Görülebileceği üzere sosyalist olarak nitelenen muhalif gruplar sadece darbe girişimi ile değil aynı zamanda Gezi Olayları, PKK ve LGBT arasında bir ilişki kurularak aktarılmaktadır. Dolayısıyla, 15 Temmuz sosyalist sol olarak tarif edilen kişilerin maskelerini düşürmüştür. Çünkü onlar, LGBT eylemlerinde, Gezi Parkı Olayları'nda sokaklara inmişler ancak 15 Temmuz darbesinde sokaklara çıkmamışlardır. Söylem düzeyinde bulunan darbe karşıtlıklarını pratiğe dökmemişlerdir. Dolayısıyla bu metinlerde sosyalistlerin FETÖ'ye dolaylı da olsa destek verdikleri iması yer aldığı söylenebilir. Çünkü sosyalistler 15 Temmuz gecesi; ya “bankamatikten yüklü bir miktar para çektikten sonra makarna, bulgur gibi dayanıklı tüketim malları temin etmek için açık market aramaya” çıkmışlardır ya da “yaşanan gelişmeleri kabak çekirdeği çitleyerek” televizyon karşısında takip etmişlerdir (Aktay, 25.07.2016).

Bazı muhalifler, Erdoğan'a olan tavırları nedeniyle FETÖ'yü “masum ve mağdur bir yapı” olarak, “siyasi iktidarın 2014 Aralık darbesi gerekçesiyle, bu adımı atanları cezalandırmak, yolsuzluk dosyalarını örtbas etmek ve kendi otoriter gücünü tesis etmek için kullandığı, hukuksuzluklarına bahane kıldığı aslında sivil bir yapı” olarak görmekteydiler (Bayramoğlu, 20.07.2016). Ancak, 15 Temmuz Darbe Girişimi sadece FETÖ'nün askeri kanadının değil; “cemaatin diğer ayaklarıyla birlikte düzenlediği bir kalkışma”dır

(Bayramoğlu, 21.07.2016). Böylece, FETÖ tehlikesi hem ülke hem de dünya kamuoyu önünde tüm şeffaflığıyla ortaya çıkmıştır. Böylelikle FETÖ'nün “darbe ve devleti ele geçirme eylemleri ve niyetini hafife alan kimi “muhalifler"ın yüzüne bir tokat gibi” çarpmıştır (Bayramoğlu, 16.07.2016). Bu halleriyle muhalifler Batı'nın oryantalist bakışı ile aynı pozisyonu almakta ve Türkiye'de yaşanan darbe girişimi konusunda referans olmaktadır:

Türkiye'de benzer pozisyon alıp Batı basımına referans olan, darbe girişimi hiç olmamışçasına, bu girişimin arkasındaki devasa sorun (Gülen tehlikesi) hiç yokmuşçasına davranan, darbeden çok, darbenin girişiminin başarısız olmasından ve bunun a priori sonuçlarından endişe eden, “darbenin başarısızlığı Türkiye'de Putinleşmenin önünü açmıştır” diyenler için, aklıma gelen ilk tabir “örtülü 27 Mayıs ruh hali”dir (Bayramoğlu, 02.08.2016).

FETÖ, PKK ile de iş birliği içindedir. Öyle ki PKK, 15 Temmuz Darbe Girişimi'nde çok kritik bir rol üstlenmiştir. FETÖ, PKK'yı koruyup kollayan onu güçlendirendir. PKK da FETÖ'nün gündem oluşturabilmesine yardımcı olandır. Hatta bu ilişki Çözüm Süreci'ne kadar gitmektedir:

Vatana ihanet konusunda PKK ile FETÖ arasında bir ayırım yapmak mümkün değildir. Hatta ve hatta bu iki örgütün belli düzeyde bir işbirliği içerisinde olduğu görülüyor. PKK ile mücadele ediliyor görüntüsü verilirken aslında FETÖ, PKK'yı koruyup kollamış ve güçlendirmiş, zaman zaman FETÖ'nün Türkiye ve dünya içinde istediği gündem adeta PKK'ya sipariş edilen veya önu açılarak sağlanan eylemleri yoluyla oluşturulmuş. Çözüm süreci esnasında, hatta öncesinde ve sonrasında süreçleri entrikalarla yönetmeye çalışan FETÖ, kontrolündeki güvenlik güçleri üzerinden hiçbir zaman PKK'yı veya terörü yok etmeyi önceliği arasına almamış, aksine onu kendi çıkarları doğrultusunda hep hayatta tutma ve yönetmeyi hedeflemiş. Bu ilişki ağı içinde 15 Temmuz darbe girişimi esnasında PKK'nın senkronize bir biçimde sergilediği suskunluk ve hemen akabinde tekrar nöbeti devralır gibi sergilediği hareketlilik başlıbaşına dikkate değer.. (Aktay, 30.07.2016).

Burada düşmanların yeniden üretimini yapıldığını söyleyebiliriz: FETÖ, ama PKK ile işbirliği içindeki FETÖ; PKK, ama FETÖ ile işbirliği içindeki PKK. Dahası FETÖ sadece PKK terör örgütü ile değil DAESŞ terör örgütü ile de işbirliği içindedir:

PKK ile mücadeleyi tamamen PKK'yı yönetme ve onu kullanmaya dönüştüren FETÖ'nün bir de DAESŞ'le ilişkisini merak edenlere ABD'li general ilginç bir ipucu verdi: "Türkiye adına DAESŞ'le mücadele için işbirliği içinde olduğumuz generaller şu anda FETÖ üyeliğinden dolayı tutuklu olduğu için, DAESŞ'le mücadelemiz aksıyor"

O ABD'li generale bu manzara içinden ne demek gerekiyor? Yahu bir ibret alsanız, gerçekten DAESŞ'le mücadele ettiğinizi zannediyor olduğunuz o generaller PKK'yı hayatta tutarak yönettikleri ve kullandıkları gibi DAESŞ'i de

yönetip hayatta tutuyor olmasınlar? Bu arada sizi de, cümle alemi kandırdıkları gibi kullanıyor olmasınlar? (Aktay, 30.07.2016).

Dolayısıyla karşı karşıya olunan “Türkiye düşmanlarının basit bir dayanışmasından ibaret”tir (Aktay, 06.08.2016):

Esasen FETÖ'nün şu andaki konumu, dünya düzeni nezdinde görmekte olduğu tolerans ve ona verilen medyatik destek ile bundan bağımsızmış gibi görünen Türkiye ve Erdoğan'a karşı uluslararası hareketliliklerin toplam görüntüsü bu darbenin nereden ve neden geldiğini yeterince anlatıyor (Aktay, 06.08.2016).

15 Temmuz Darbe Girişimi, “cemaatin vahim ve ölümcül yüzünün içeride ve dışarıda gerekçesiz, bahanesiz” açığa çıkmasına vesile olmuştur. Böylece, “[d]evlet çeperinde daha önce başlatılan temizliğin hız ve meşruiyet kazanacağı, darbe girişi sonrası ilk adımlarla ortaya çıkmıştır.” (Bayramoğlu, 17.07.2016).

Her şerde bir hayır vardır. Yaşananlar Gülen cemaati tehlikesini ülke ve dünya kamuoyu önünde tüm şeffaflığıyla ortaya çıkarmıştır. Cemaatin darbe ve devleti ele geçirme eylemleri ve niyetini hafife alan kimi “muhalifler”in yüzüne bir tokat gibi nakşolmuştur (Bayramoğlu, 16.07.2016).

(...) bu yapının bu girişimle ordu içinde kendisini tümüyle afişe etmesi ve köklü bir temizliğin başlayacak olması (...) elinde silah gücü olan yasal kılıflı zorba unsurların yarattığı ve yaratacağı tehlikenin bertaraf edilmesi demektir (Bayramoğlu, 17.07.2016).

Statükonun diğer olayların darbe teşebbüsü olduğunu anlatamadığı, açıklayamadığı noktada 15 Temmuz'un buna imkân sağladığı söylenebilir:

FETÖ daha önce 7 Şubat'ta, Gezi kalkışmasında ve 17-25 Aralık'ta, hatta son PKK terör örgütü kalkışmasına verdiği örtülü desteklerle denediği konvansiyonel olmayan darbelerinde istediğini elde edemeyince doğrudan konvansiyonel bir darbeye işi bitirmeye çalıştı. Öncekilerin de birer darbe teşebbüsü olduğu gerçeği böylece 15 Temmuz itibariyle netleşmiş, kesinleşmiş oldu. Birinde “Oslo ve oradaki ifadeler mesele değildi” anlayana, “mesele ağaç değildi” bilene, diğerinde mesele “yolsuzluk değildi” akledene. (Aktay, 18.07.2016).

Muhalif bir kesim Gülen cemaatini masum ve mağdur bir yapı olarak gördü. Onlar için, Gülen cemaati siyasi iktidarın 2014 Aralık darbesi gerekçesiyle, bu adımı atanları cezalandırmak, yolsuzluk dosyalarını örtbas etmek ve kendi otoriter gücünü tesis etmek için kullandığı, hukuksuzluklarına bahane kıldığı aslında sivil bir yapıydı (Bayramoğlu, 20.07.2016).

15 Temmuz Darbe Girişimi, “hiç kuşkusuz bu milletin başına gelmiş bir musibet, daha doğrusu neticesi itibariyle bir büyük musibetten kurtuluş”tur ve “bu musibetin Türkiye'ye bin nasihatten evla tarafları çok”tur (Aktay, 18.07.2016). Öyle ki;

15 Temmuz, kuşkusuz yol açtığı bir dizi sosyal ve siyasi sonuçlarıyla birlikte Türkiye'deki bir çok şeyi değiştirmiş olacaktır. Asker-sivil ilişkilerinden, askeri kurumların başka türlü asla dokunulamayacak, ancak müzmin sorunların kaynağı olan niteliklerine kadar bir çok şey (Aktay, 01.08.2016).

Dolayısıyla olağan durumlarda dokunulamayacak olan konular bu sayede dokunulabilir hale gelecektir. Böylelikle, 15 Temmuz'u; MİT Olayı, Gezi Olayları, 17-25 Aralık Operasyonları ile birlikte okunmaya elverişli bir zemin sağlanmakta olduğu ve bu olaylara ilişkin olarak gerçekleştirilen ve gerçekleştirilecek olan pratiklerin meşrulaştırılmaya ve statükoya yöneltilen eleştirilere cevap verilmeye çalışıldığı söylenebilir:

(...) böyle darbe hamlesinin yarattığı sarsıntı ve işaret ettiği büyük risk karşısında Türk devletinin bir bakıma yeniden yapılanması ihtiyacıdır. Bunu görmeyen, görmezden gelen, soruna peşinen iktidar ilişkileri, otoriterleşme gibi vurgularla bakan herkes ciddi bir yanlış içine düşer (Bayramoğlu, 21.07.2016).

Allah muhafaza, darbe girişimi başarılı olsaydı darbecilerin ilk icraatlarından birinin medya özgürlüğüne son vermek olacağı söylemi (Aktay, 06.08.2016) ülkede halihazırda yürütülmekte olan medya-özgürlük tartışmalarına cevap niteliğinde okunabilir. Cevabın, ülkede medya özgürlüğünün zaten bulunduğu ve bunu darbecilerin ortadan kaldıracığı söylemi üzerinden verildiği görülmektedir. Medya özgürlüğüne ilişkin olarak önemli kanıtlarından biri şu şekilde sunulmaktadır:

15 Temmuz'daki darbe girişiminin bütün boyutları her geçen gün ve saat, bütün ayrıntılarıyla ortaya çıkıyor. Hiç bir şey gizli kalmıyor. Yaşanmış her olayın o anda kimsenin hesaba katmadığı bir açıdan bir kamera kaydı ortaya çıkıyor ve olaylar bütün netliğiyle herkesin gözünün önüne seriliyor. Bütün bunlar, halen geçerli olan iletişim, medya ve basın özgürlüğü sayesinde mümkün olabiliyor (Aktay, 06.08.2016).

TRT'de okutulan darbe bildirisinden sonra hemen TÜRKSAT'a, TELEKOM'a yapılan fiili saldırılar ve ardından o gecenin karşı bildirisini, yani darbeye anında noktayı koyan ve bitiren Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın karşı bildirisini telefon bağlantısıyla yayınladığı için sembolik anlam kazanan CNN Türk'e yapılan baskın darbenin nasıl bir medya ortamı tasarladığını yeterince anlatıyordu (Aktay, 06.08.2016).

Dolayısıyla Türkiye'de basın özgürlüğü olmadığı yönündeki söylemler de FETÖ'nün maharetli ellerinden çıkmıştır:

(...) dünya sathındaki fitne fücur organizasyonlarıyla, lobi ve PR faaliyetleriyle Türkiye'de basın özgürlüğü üzerindeki baskılarla ilgili kara propagandalarıyla, ne yazık ki, prim yapan FETO'nun en maharetli olduğu şey gerçekleri çarpıtmak. Bugün dünyada Türkiye hakkında gazetecilere

neredeysi en fazla baskının olduğu ülke algısı bu örgütün marifeti. Bu konuda Türkiye'yi neredeysi Mısır'ın bile gerisine düşürebilmek gerçekleri örtbas etmeyle ilgili apayrı bir uzmanlık işi (Aktay, 06.08.2016).

Hkmet bunu [17-25 Aralık Oprerasyonları'nı] sert tedbirlerle, hukuk sınırlarını zorlayan önlemlerle savuşturduğunu sanarken, cemaat kendisine yönelik her hamleyi ülke içinde ve dışında Erdoğan'ın muhalefeti ekarte etmek için yaptığı fikrini yaydı. Dış dünyayı etkiledi, muhalefeti kuşattı (Bayramoğlu, 27.07.2016).

Darbe girişimin gerçekleşmesi durumunda “Twitter, facebook, whatsapp gibi son zamanlarda Türkiye üzerinde sallandırılan ifade özgürlüğü kılıçları bugün kimi kesmiş olurdu?” (Aktay, 13.08.2016) denilerek, sosyal medya uygulamaları üzerinden getirilen eleştirilere de cevap verdiği görülmektedir. Nihayetinde medya, darbeden önce özgürlüğü olduğu gibi darbeden sonra da zgr olmaya devam etmektedir. Medya zgrlğnn olmadığına dair ortalıkta dolaşan birtakım uydurmalar, FETÖ tarafından yaratılan bu algı dolayımıyladır.

Cemaati, FETÖ yapan süreçte statükonun herhangi bir sorumluluğuna değinilmemekle birlikte, FETÖ'nn palazlanmasındaki sorumluluk “ortaklaştırma” ile ele alınmaktadır:

Birkaç yıllık değil, 30-40 yıllık, sadece siyasilerin hemen herkesin bilerek bilmeyerek “ortak olduğu” bir kara örgütlenmeden söz ediyoruz (Bayramoğlu, 10.08.2016).

Devlet, adli ve askeri işlevleri ve kurumları açısından bir iflasın eşiğinde ve bunda her siyasi aktörün şu veya bu lde sorumluluğu var (Bayramoğlu, 26.07.2016).

Geldiğimiz noktada Bekir Bozdağ'ın dediği gibi, “cemaate 2012'ye kadar gözünü kapayan hkmetten 2012'den sonra cemaati görmezden gelen muhalefete, görmeyen kurumlardan gzelleyenlere, tuzağa düşenlerden bu tuzaklar üzerinden başka pislikleri temizlemeye kalkanlara herkesin sorumluluğu var (Bayramoğlu, 27.07.2016).

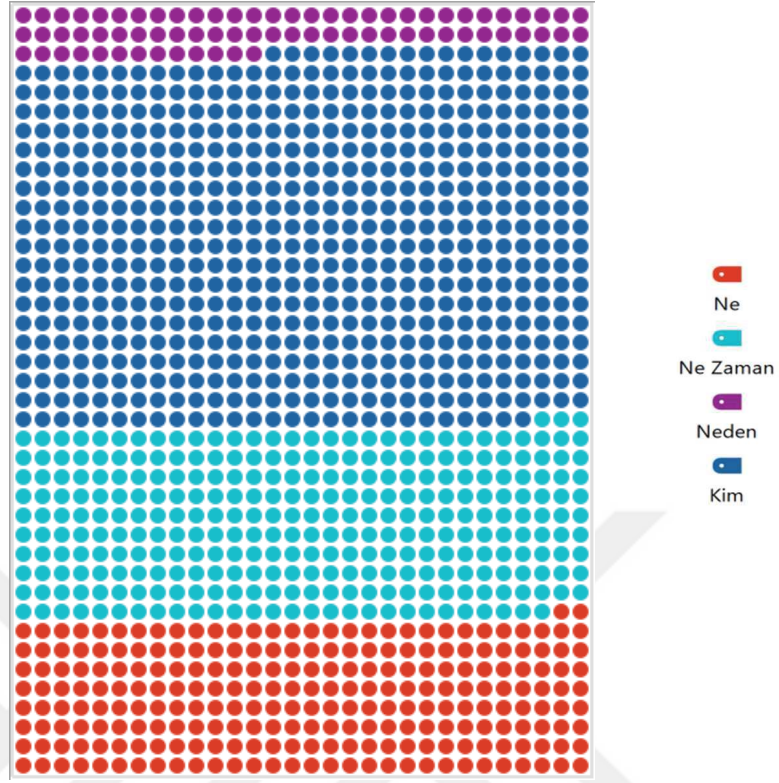
4.3. Cumhuriyet Gazetesi Betimsel Bulgular

Bu başlık altında Cumhuriyet Gazetesi'ne dair belge portresi, tema istatistikleri ve tek vaka modeli açıklanmaktadır.

4.3.1. Cumhuriyet Gazetesi Belge Portresi

Belge portresi oluşturulan kodların belgede ne sıklıkla geçtiğini, belgedeki dağılımını görsel olarak anlamaya yardımcı olur.

Şekil 4.4. Cumhuriyet Gazetesi Belge Portresi

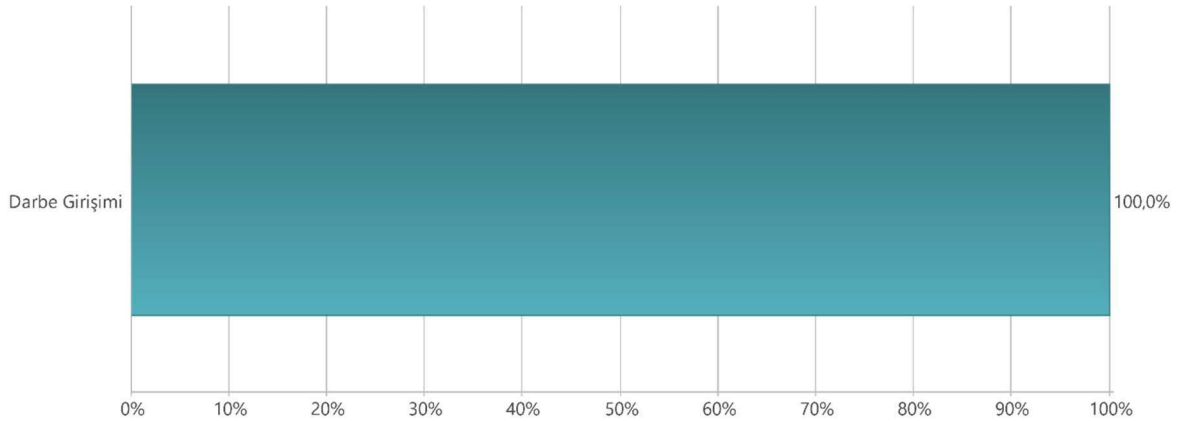

Şekil 4.4.'te görüleceği üzere Cumhuriyet Gazetesine ilişkin olarak en çok kodlanan temalar sırasıyla; “Kim” (%62.24), “Ne” (%20.41), “Ne Zaman” (%10.20) ve “Neden” (%7.14) temalarıdır. Bu da bize 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin “Kim” ve “Ne” temaları üzerinden ele alındığını ancak “Kim” temasının daha baskın olduğunu göstermektedir.

4.3.2. Cumhuriyet Gazetesi Tema İstatistikleri

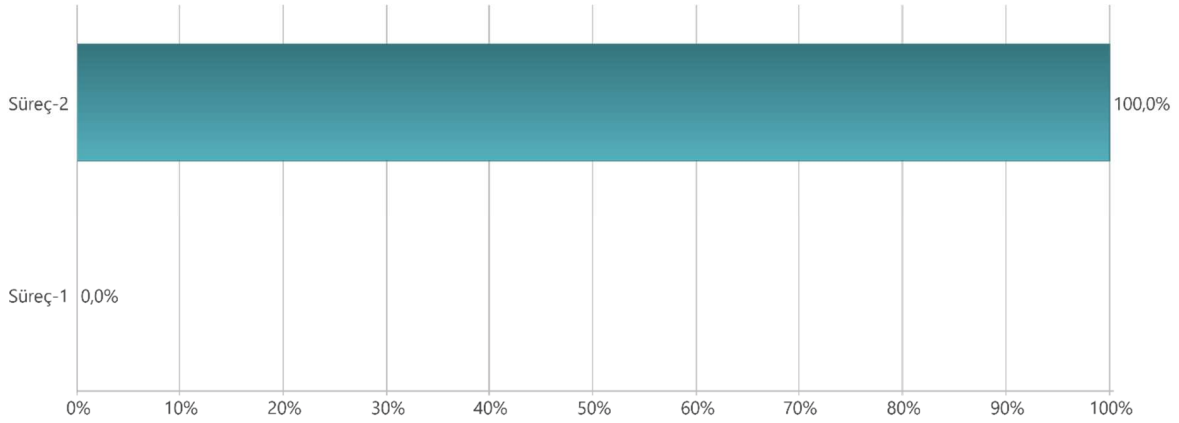
Burada, araştırmanın temaları olan Ne, Ne Zaman, Neden ve Kim temalarına ait kodlarının istatistikleri görselleştirilmiştir.

Grafik 4.5. Cumhuriyet Gazetesi Ne Teması Kod İstatistikleri

Grafik 4.5. “Ne” temasının kodu olan “Darbe Girişimi”nin yüzdelerini göstermektedir. Grafikte, 15 Temmuz Darbe Girişimi’ne ilişkin “Kim” temasının %100 oranında “Darbe Girişimi” kodu ile kodlandığı görülmektedir. Hem Cumhuriyet Gazetesi’nden hem de Yeni Şafak Gazetesi’nden seçilen köşe yazılarında yaşanan olay darbe girişimi olarak ele alınmakta ve olay başka bir şekilde değerlendirilmemektedir. Bu sebeple “Ne” temasının sadece “Darbe Girişimi” kodu bulunmaktadır.

Grafik 4.6. Cumhuriyet Gazetesi Ne Zaman Teması Kod İstatistikleri

Grafik 4.6. “Ne Zaman” temasının kodları olan “Süreç-1” ve “Süreç-2”nin yüzdelerini göstermektedir. 15 Temmuz’da yaşanan olayın gerçekleşmesinin zamansal düzeyi “Süreç-1” ve “Süreç-2” olarak ele alınmıştır. Bu da bize olayın bir anda gerçekleşmediğini belirli süreçler sonunda darbe girişiminin yaşandığını göstermektedir. Grafikte 15 Temmuz Darbe Girişimi’ne ilişkin “Kim” temasının %100 oranında “Süreç-2” ile kodlandığı görülmektedir. “Süreç-2” olarak ele alınan zaman dilimi aşağıdaki alıntılardan hareketle açıklanmaktadır:

Fethullah Gülen’in 1970’lerde anti-komünist motivasyonla şekillenen cemaat oluşturma sürecinin 12 Eylül 1980 sonrasında “sağ- Atatürkçü” ve Türk-İslâm Sentezci darbe ile de irtibatlı olarak ANAP ve Turgut Özal üzerinden daha ileri bir aşamaya vardığı tabii ki bir gerçek. 1990’larda hemen tüm siyasi partilerle temas içinde olunarak ülke içinde etkinliğin, ama esas dünyada yaygınlığın giderek arttığı, o da bir gerçek... 28 Şubat (1997) darbesinin Erbakan’ı tasfiye ederken Gülen’in de üzerine gittiği, ama onu tasfiye değil “tahliye” ettiği ve lideri olduğu harekete küresel (“uluslar-üstü”) konum kazandırdığı da diğer bir gerçek. Hep yazdık, yine zikredelim: 12 Eylül, Gülen’in “yerel”den “ulusal”a alabildiğine açılmasının önünü açmıştır. 28 Şubat da onun “ulusal”dan “küresel”e alabildiğine açılmasının önünü açmıştır. Bunlar doğrudur, ama bu hareketi bugün “FETÖ” olarak karşımızda durur noktaya getirecek potansiyel, 2000’lerden itibaren AKP döneminde oluşmuştur (Atay, 29.07.2016).

Din üzerinden ticaret ile siyasete egemen olma süreci resmen 12 Mart 1971 darbesi ile askerler tarafından başlatılmış; Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, “Sosyal uyanış ekonomik kalkınmayı aştı” diyerek sola ve demokrasiye karşı tavrı belirtmişti. Dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, 1961 Anayasası ile çağdaş bir çoğulcu demokratik sıçrama yapan Türkiye’de, birkaç yıl sonra, “Türkiye’yi solcu gençlere mi emanet edeceğiz, elbette vatanını milletini seven, milliyetçi, mukaddesatçı İmam Hatip mezunlarına” diyerek, bu Anayasa’yı hacamat eden 12 Mart 1971 darbesinin destekçisi olmuştu. 1980 askeri darbesi de, Kenan Evren’in imam çocuğu olduğunu vurgulamasından tutun da, Anayasa’ya zorunlu din dersleri koymasına kadar, din ekseninde destek aramasından kaynaklanan süreçte, Cemaat ittifakını resmileştirmişti. Elbette 1984’ten itibaren Özal da FETÖ’nün devlete sızmasını iyice hızlandırmıştı. Derken 2000’li yıllarda Recep Tayyip Erdoğan’ın Cemaat’e yönelik olarak söylediği “Ne istediler de vermedik” sözüyle simgelenen AKP Cemaat veya Erdoğan- Gülen iktidarı, Türkiye’yi 15 Temmuz felaketine getirdi (Kongar, 05.08.2016).

Dolayısıyla “Türkiye’yi bugünlere askeri darbeler ve sağ iktidarlar” getirmiştir (Kongar, 19.07.2016).

Görülebileceği üzere Gülen Cemaati’ni FETÖ yapan süreç; MİT Olayları, Gezi Olayları, 17-25 Aralık Operasyonları gibi statükoya karşı olduğu düşünülen durumlara bağlanmamaktadır. Darbelerle ve konjonktürel durumlarla ilişkilendirilerek yerel, ulusal ve küresel oluşuyla ele alınmaktadır. Ancak, 15 Temmuz Darbe Girişimi’ni FETÖ’nün yaptığı belirtilmekle birlikte parti-cemaat işbirliğinin darbe girişimine giden süreçte önemli bir payının olduğu vurgusu görülmektedir:

17 Aralık (2013) öncesi denilen, 10 yılı aşkın bir süreç. Bu süreç, şimdi FETÖ adı altında korkunç ve kanlı bir kalkışmanın sorumlusu sayılan yapı ile sadece “al takke-ver külah” olmanın değil, aynı zamanda onun “devasa”laşmasının da gerçekleştiği bir dönem (Atay, 29.07.2016).

(...) FETÖ’yü kazıdıkça da altından ha bire AKP çıkıyor. Çünkü etle tırnak gibiydiler (...) AKP’nin bir temel “yapıtışı” idiler (Atay, 10.08.2016).

Daha önce örgütlenmeye ve devlete sızmaya başlamış ve 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile büyük bir ivme kazanmış olsa da, FETÖ’yü, devletin içine iyice yerleştiren, darbeye cesaret edebilecek konuma taşıyan esas faktör, Erdoğan-AKP iktidarının, ana ekseninde Silivri davalarının yer aldığı, eylem ve söylemlerdir (Kongar, 04.08.2016).

(...) Fethullah Gülen Cemaati’nin AKP desteğiyle ele geçirdiği yargı, Türkiye’yi perişan etti... Sonra, Cemaat ile AKP’nin arası açılınca, AKP iktidarı yargıyı “temizlemeye” girişti (Kongar, 16.06.2016).

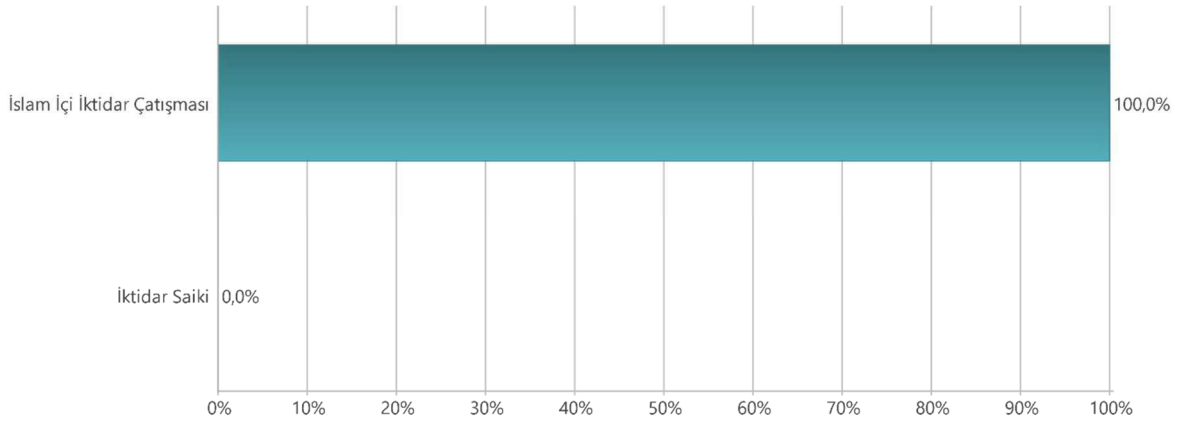
Her ağacın kurdu, kendinden olur!.. Şimdi karşımızda “askeri darbe” olarak duran; yıllar yıllar öncesinde adı “devlet içinde devlet” olarak konga da görmezden gelinmiş; ancak 17-25 Aralık sonrasında “paralel devlet” ve

FETÖ diye lânetlenmiş bu “ağaç kurdu”nu kim besledi, büyüttü, böylesi kanlı bir girişimde bulunabilecek kapasiteye getirdi?.. (Atay, 18.07.2016).

Nihayetinde darbe girişimine giden süreç; 1970’li yıllardan başlatılarak muhtıralar, darbeler ve sağ iktidarlar arasındaki konjonktürel ilişkiler bağlamında din-siyaset ilişkileri düzleminde ele alınmaktadır. 1970’li yıllardan bugüne cemaatin “FETÖ” olmasına giden süreçte, lider-parti-cemaat iş birliğinin daha çok sorumluluk sahibi olduğuna dair bir söylem görülmektedir.

Grafik 4.7. Cumhuriyet Gazetesi Neden Teması Kod İstatistikleri

Grafik 4.7. “Neden” temasının kodları olan “İktidar Saiki” ve “İslam İçi İktidar Çatışması”nın yüzdelerini göstermektedir. Grafikte, 15 Temmuz Darbe Girişimi’ne ilişkin “Neden” temasının %100 oranında “İslam İçi İktidar Çatışması” ile kodlandığı görülmektedir.

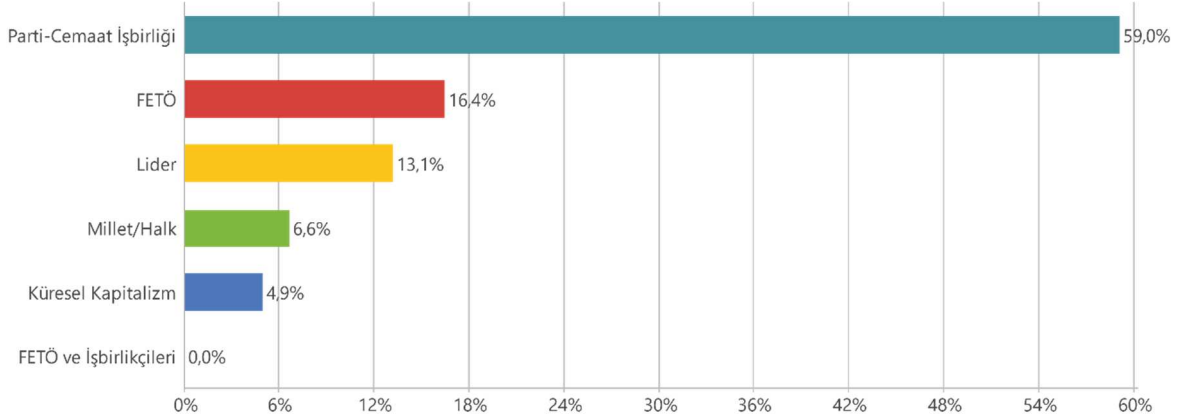
Darbenin sebebi, “doğru İslam bende” diyen iki kesimin -Parti ve Gülen Cemaati- arasında vuku bulan bir “İslam-içi iktidar çatışması”, “İslâmi temelde siyaset yapan blokun kendi içinde kırılması”dır (Atay, 25.07.2016). 15 Temmuz Darbe Girişimi, 11 yıl boyunca süren parti-cemaat ittifakının bozulması, iktidar kavgası, kudret ve rant paylaşımı sonucunda gelmiştir (Kongar, 21.07.2016). Dolayısıyla darbe girişimi, “bir İslami örgütlenme tarafından, Parlamenter rejimi bekleme odasına aldığı ilan eden, yine İslami ideoloji kaynaklı bir iktidara karşı” yapılmıştır (Kongar, 22.07.2016).

Din adına siyaset, din adına daha da keskin ve kanlı bir iç-çatışmaya yol açtı. Darbeye de, iç-savaş koşullarına da dindar muhafazakâr toplum segmentinin, laik toplum segmentiyle çatışmasından gelmedik. Dindar muhafazakâr segmentin siyaseten kendi iç çatışmasından geldik (Atay, 25.07.2016).

Dolayısıyla, “[k]orkunç bir darbe girişimi ile halihazırda ruhsal ve zihinsel anlamda paralize olmuş Türkiye toplumunun değerlendirmesini yapmanın yolu, böylesi bir İslâm-içi

iktidar çatışması üzerinde odaklaşmaktan” geçmektedir (Atay, 25.07.2016). Görüleceği üzere, yaşanan olaylar din-siyaset ilişkisi bağlamında okunmaktadır.

Grafik 4.8. Cumhuriyet Gazetesi Kim Teması Kod İstatistikleri

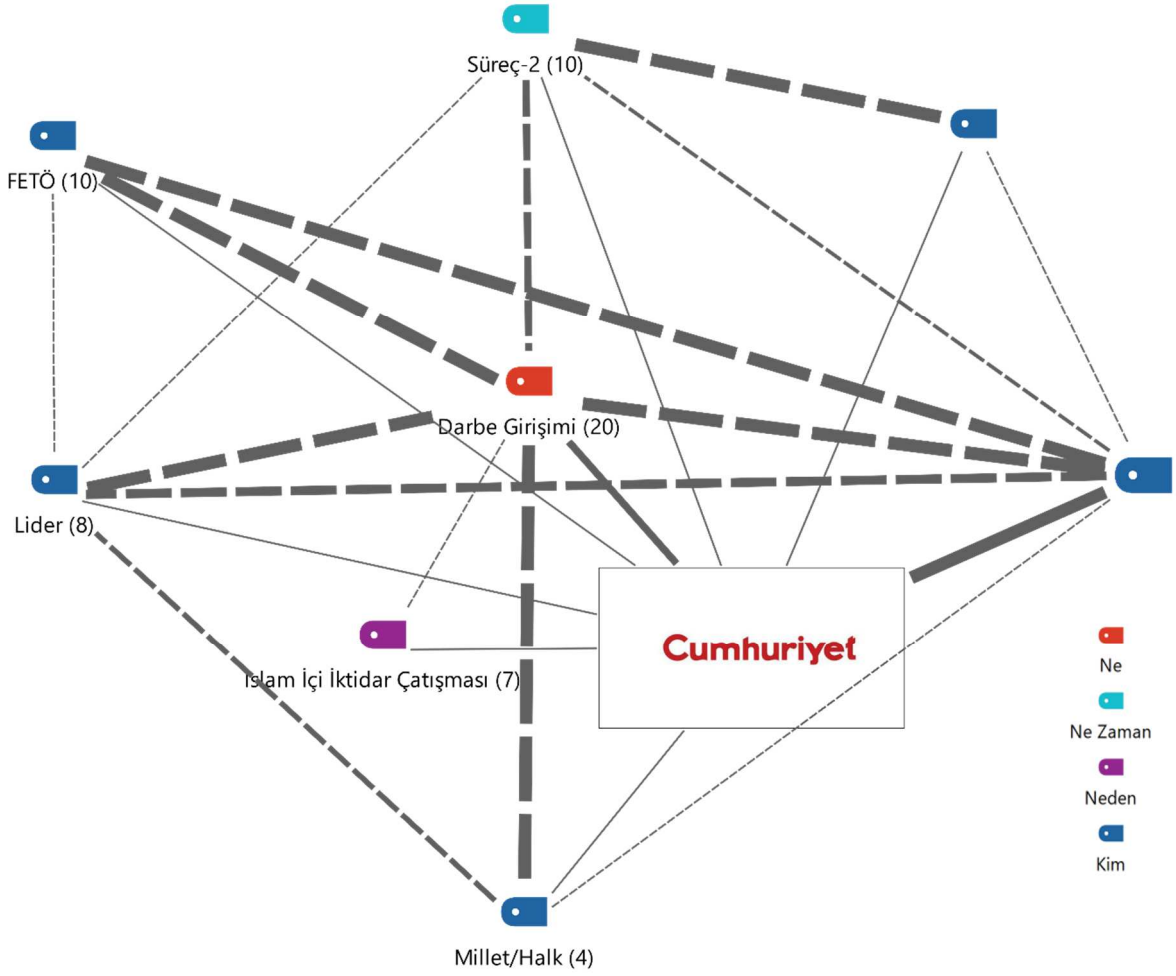
Grafik 4.8. “Kim” temasının kodlarına ilişkin yüzdeler göstermektedir. Grafikte 15 Temmuz Darbe Girişimi’ne ilişkin “Kim” temasının %59 oranında “Parti-Cemaat İşbirliği”, %16.4 oranında “FETÖ”, %13.1 oranında “Lider”, %6.6 oranında “Millet/Halk” ve %4.9 oranında “Küresel Kapitalizm” kodları ile kodlandığı görülmektedir.

15 Temmuz Darbe Girişimi’nin öznelere olan “Millet/Halk” darbe girişiminden etkilenen ve darbe girişimine karşı çıkan olarak “evet, ama...” teması etrafında kurulurken; “Lider”, “Parti-Cemaat İşbirliği”, “FETÖ”, ve “Küresel Kapitalizm” darbenin sorumluları olarak “mutlak sorumlu” teması etrafında kurulmaktadır. Bu durum, tek vaka modelinde gösterilecektir.

4.3.3. Cumhuriyet Gazetesi Tek Vaka Modeli

Tek vaka modeli, hem belge ve kodlar arasındaki ilişkileri hem de kodların birbirleriyle olan ilişkilerini göstermektedir. Düz çizgiler, belge ve kodlar arasındaki ilişkileri; kesikli çizgiler ise kodların birbirleriyle olan ilişkilerini göstermektedir. Çizgilerin kalınlığı, ilişkilerin yoğunluğunu göstermektedir. Çizgilerin kalınlığı ile ilişki arasında doğru orantı vardır. Ayrıca, kod sembollerinin boyutu, kodlanma sıklığıyla doğru orantılıdır.

Şekil 4.5. Cumhuriyet Gazetesi Tek Vaka Modeli

Şekil 4.5.'te gösterilen tek vaka modelinde en çok yer alan kod “Parti-Cemaat İşbirliği” kodu olmuştur. Sonrasında sırayla; “Darbe Girişimi”, “FETÖ”, “Süreç-2”, “Lider”, “İslam içi İktidar Çatışması”, “Millet/Halk” ve “Küresel Kapitalizm” kodları yer almaktadır. Bu sekiz kod arasındaki ilişkiler şu şekildedir;

- “Parti-Cemaat İşbirliği” kodu sırasıyla en çok; “Darbe Girişimi”, “FETÖ”, “Lider”, “Süreç-2”, “Millet/Halk” ve “Küresel Kapitalizm” kodları ile,
- “Darbe Girişimi” kodu sırasıyla en çok; “Parti-Cemaat İşbirliği”, “İslam içi İktidar Çatışması”, “Millet/Halk”, “Lider”, “Süreç-2” ve “FETÖ” kodları ile,
- “FETÖ” kodu sırasıyla en çok; “Parti-Cemaat İşbirliği” ve “Darbe Girişimi” kodları ile,
- “Süreç-2” kodu sırasıyla en çok; “Parti-Cemaat İşbirliği”, “Lider”, “Darbe Girişimi” ve “Küresel Kapitalizm” kodları ile,
- “Lider” kodu sırasıyla en çok; “Parti-Cemaat İşbirliği”, “Darbe Girişimi” ve “Süreç-2” kodları ile,

- “İslam içi İktidar Çatışması” kodu “Darbe Girişimi” kodu ile,
- “Millet/Halk” kodu “Darbe Girişimi” kodu ile,
- “Küresel Kapitalizm” kodu sırasıyla en çok; “Süreç-2” ve “Parti-Cemaat İşbirliği” kodları ile birlikte kodlanmıştır.

Kodlar arası ilişkilerden hareketle özetle şunu söylemek mümkündür: Arkasında küresel kapitalizmin yer aldığı din-siyaset ilişkileri zemininde ele alınan darbe girişimi, İslam içi iktidar çatışması nedeniyle meydana gelmiştir. Her ne kadar cemaati, FETÖ yapan ve darbe girişimine giden süreç 1970’li yıllardan başlatılabilse ve muhtıralar, darbeler ve sağ iktidarlar arasındaki konjonktürel ilişkiler bağlamında ele alınabilse de; bu süreçte lider-parti-cemaat iş birliği en çok paya sahiptir. Her şeye rağmen millet, darbe girişimi karşısında durmuştur. Bu özet; Cumhuriyet Gazetesi’nde 15 Temmuz, lider, millet, demokrasi, güvenlik söylemleri arasındaki ilişkilere bakılarak ortaya konulmuştur. Aşağıdaki alıntılarda, bu ilişkileri yansıtan bulgulara yer verilmiştir.

“Türk Silahlı Kuvvetleri’nin ana gövdesi ve komuta kademesi, bütün siyasal partiler, aydınlar, medya, yazarlar ve halk darbe maskaralığına karşı” çıkmıştır (Kongar, 21.07.2016, 09.08.2016, 12.08.2016). Halk, “Türkiye’nin neredeyse 100 yıla varan “Çağdaşlaşma, demokratikleşme” sürecinin yarattığı bilinçle” sokaklara dökülmüş ve darbe böylelikle püskürtülmüştür (Kongar 09.08.2016). Toplum bir bütün halinde lânetli darbe girişimine karşı, demokrasinin ve meşru siyasi iktidarın yanında durmuştur (Atay, 22.07.2016). Ancak, kimse sokakları ve meydanları dolduran kalabalıklara aldanmamalıdır. Darbe girişimin başarısız olmasının en önemli nedeni, “Türk Silahlı Kuvvetleri’nin ana gövdesinin ve komuta kademesinin, böyle bir serüvene katılmamış ve karşı çıkmış olması” nedeniyledir (Kongar, 19.07.2019).

Ve bugün meydanlarda demokrasiye sahip çıkmak adına “İdam isteriz” diye ortalığı inleyenlerle, 3-4 yıl öncesine kadar şimdi darağacında görülmek istenen Pensilvanya’daki zatın eteğine yüz sürmek için çırpınanlar ne oranda örtüşmekte?! Yani evet, örtüşmekte, orası kesin de bu, ne orandadır?.. (Atay, 18.07.2016).

Şimdi bir düşünün: 1 milyonun üzerinde tiraj... [Zaman Gazetesi kastediliyor] Çarpan etkisini de değerlendirin!.. Acaba İstanbul’dan Ankara’ya ve Anadolu’nun dört bir yanına bu kadar büyük dağıtım ağına sahip bu yayını, ayrıca onca Fethullah Gülen kitabını (okuyanlar değil) “tüketenler”, şimdi neredeler? (...) Ve meydanlarda olanlar mı daha güvenilir, olmayanlar mı, bunu da iyi düşünün! (Atay, 22.07.2016).

Önceki gün FETÖ ile bağlantılı diye tutuklanan işadamını pazar günü Yenikapı mitinginde saf tutmuş selfi çekerken görüyoruz. Peki, ya meydandaki diğerleri?.. O milyonlar, bundan birkaç sene evvel de Türkçe Olimpiyatları'nda tribünleri hınca hınç doldurmuyordu diyebilir misiniz gönül rahatlığıyla?.. (Atay, 10.08.2016).

Görüleceği üzere, meydanlara inenlere dair şüphe bulunmaktadır. Bu haliyle meydanlara inenler; “[d]arbeye karşı salâlarla sokaklara çekilen, bu doğrultuda feci ve korkunç bambaşka hedeflere savrulması (talimatla hareket etmekten başka çaresi olmayan zavallı askerlere linç girişimlerinde olduğu gibi) an meselesi kitleler” (Atay, 18.07.2016) ve “lûmpen kalabalıklar” olarak nitelenmektedir.

15 Temmuz Darbe Girişimi, darbe öncesinde statükonun eleştirildiği durumlar karşısında statükoya yarar sağladığı şeklinde ele alınmaktadır:

Bu darbe girişimi, yıllardır ülkede çoğulcu demokrasiye, sivil hak ve özgürlüklere, herkesin istediği gibi düşünme ve yaşama hürriyetine darbe üstüne darbe indiren bir iktidarın bu bakımlardan içine düştüğü meşruiyet krizini aşma yolunda en çok ihtiyaç duyduğu malzemeyi ona verdi. Onun açısından söz konusu darbe bu yüzden de (en yetkili ağızca telaffuz edildiği gibi) “Allah’ın bir lütfü”dur!.. (Atay, 18.07.2016).

Türkiye’yi 14 yıldır, hiçbir siyasetçiye nasip olmamış yetkiler ve kimsenin cesaret edemediği bir fütursuzlukla yöneten bir liderin, “yanıldığını” ifade edip “af dileyerek” yetkileri arttırılmış bir biçimde iktidarını sürdürmek istemesini, tarihsel, toplumsal, hukuksal ve siyasal süreçler içinde değerlendirmekte güçlük çekiyorum (Kongar, 05.08.2016).

Yukarıda bahsettiğimiz üzere, darbe girişimi tarihsel bir süreç olarak alınmakla birlikte AKP-Cemaat iş birliğine ve lidere yönelik vurgu daha baskındır. Özellikle lider, darbe girişimine giden süreçte sorumluluk sahibi olarak ele alınmaktadır:

Erdoğan da, evvelki günkü konuşmasında geçmiş 40 yılı ve bazı siyasal liderleri işaret etmişti: “Bu örgüt 40 yıldır kanserli bir hücre gibi, büyümesi dini değerleri öne çıkaran kimliği sayesinde mümkün olmuştur.” “Rahmetli Özal, Demirel, Ecevit, hatta biz bu yapıya destek olduk. Ben de katılmadığım pek çok yönleri olmasına rağmen bunlara yardımcı oldum.” (Kongar, 05.08.2016).

Erdoğan TSK’yi fiilen bitiren, aydınları susturan, toplumu karanlığa boğan Silivri süreçlerine verdiği desteğe, bu süreçteki AKP-FETÖ dayanışmasına hiç değinmeden, FETÖ ile kendisi arasındaki ilişkiyi şöyle belirtiyor: “Bu örgütün en başına şahsımı, altında Binali Bey, enerji bakanımız, oğlum, birkaç tane işadamı bu örgütün şemasında görülen isimler oldu.” Neden yanıldığını da şöyle açıklıyor: “Yurtdışında yürüttükleri eğitim faaliyetlerinin hatırına bunlara müsamaha gösterdik. Hatta ve hatta Allah dedikleri için müsamaha gösterdik. Ortak bir yanımız var dedik.” Ve arkasından Allah’tan ve milletten af diliyor: “Bundan dolayı hem Rabbimize hem de milletimize

verecek hesabımız olduğunu biliyorum. Rabbim de milletim de bizi affetsin.” (Kongar, 05.08.2016).

Hiç kimse tarihsel ve siyasal süreçleri, gerçekleri inkâr etmeye kalkmasın: Türkiye’yi 15 Temmuz’da uçurumunun kenarına getiren siyasal iktidar, Erdoğan-AKP iktidarındır: Bizzat Erdoğan dün “Bundan dolayı Rabbime ve milletimize verecek hesabımız var. Rabbim bizi affetsin” demiştir! (Kongar, 04.08.2016).

Başbakan’ın “savcısı” olduğunu söylediği Silivri davaları, Türkiye Cumhuriyeti’nin toplumsal, siyasal ve bürokratik yapısını altüst etti... Başbakan’ın, altına kendi zırhlı otomobilini verdiği savcı ve arkadaşları, işbirliği yaptıkları polisler ve yargıçlarla birlikte, hak, hukuk, adalet dinlemeden, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin, üniversitelerin yapısını değiştirdiler, insanları hapse attılar, ocakları söndürdüler, masum kişilerin ölümüne sebep oldular... Sonunda, 15 Temmuz kalkışmasına girişecek kadar gözü dönmüş kadroları görevlere getirdikleri bir ordu yarattılar. O davalar ve o savcı ne oldu? O davalara “Kumpas” dendi; tümünden reddedildi... O savcıya “hain” dendi; yurtdışına kaçtı! Peki, o başbakan ne oldu? Cumhurbaşkanı seçildi... Bütün bu olaylar üstüne: “Aldatıldım, Rabbim ve milletim beni affetsin” dedi! (Kongar, 16.06.2016).

Görüleceği üzere lider-parti-cemaat iş birliği nedeniyle statüko olaydan sorumlu tutulmakta ve bu nedenle de statükonun cemaati FETÖ yapan süreçteki sorumluluğunun minimize edilmesine ve ortaklaştırılmasına karşı çıkmaktadır:

Adalet Bakanı Bekir Bozdağ, Meclis’te yaptığı konuşmada muhalefete yönelik “17 Aralık’tan önce biz size inanmadık, 17 Aralık’tan sonra da siz bize inanmadınız” dedi (...) Bakan Bozdağ muhalefetle yumuşama ve demokrasi paydasında buluşma yolunda yukarıdaki kıyası yaparken çok ciddi bir “asimetri” üretilip kanımca sürecin buralara gelmesinde sorumluluk paylarını hayli minimize ediyor (...) Ayrıca muhalif çevreler 17/25 Aralık sürecinde sizi neden dinlemedi, bunun üzerinde de, üstelik “özeleştiril” olarak düşünmek gerekmiyor mu? Ülkeyi “Yüzde 50” vurgusuyla öyle bir kutuplaştırdınız ki Gezi olaylarından itibaren ne CHP’lisi, ne MHP’lisi, ne HDP’lisi, ne de diğer muhalif unsur ve oluşumlar kendini güvende-emniyette hissedebildi karşınızda... (Atay, 29.07.2016).

Şimdi Türkiye’yi uçurumunun kenarına getiren bu modelin siyasal ayağı AKP, dinci-mezhepçi ayağı FETÖ’den hesap soruyor... Sanki ülkeyi bu noktaya bizzat kendisi taşımamış, ülkenin istikrarsızlaşmasında hiç dahli yokmuş gibi! Üstelik de modelin mucidi ve uygulayıcısı ABD’yi suçlayarak... (Kongar, 12.08.2016).

Lider ve halk arasındaki ilişkide; emir komuta zinciri içinde meydanlarda tutulan insanlar, “işte ordu, işte komutan” sloganlarıyla kendilerine ordu, karizmatik lideri komutan olarak gören, hem oldukça dinamik hem de bu dinamikliği ölçüde nerelere savrulacağı belirsiz olan kitleler (Atay, 20.07.2016) olduklarından; halkın meydanlara çekilmesi,

meydanlardan yükselen idam cezaları ve liderin, idam isteğine cevaz veren söylemleri üzerinden ele alış görünmektedir:

Galeyana gelmiş kalabalıklar, dünyanın her yerinde, her zaman, insanlığın en ilkel duygularını dile getirirler! Gerçek demokrat liderler, “galeyana gelmiş kalabalıklar böyle istiyor” diye dile getirilen arzulara boyun eğmez, liderliklerini, demokratik değerlerin korunması için kullanırlar... Ancak demokrasiye inanmayan demagoglar, insanlığın en ilkel dürtülerine teslim olmuş heyecanlı kalabalıkların isteklerine uygun davranırlar! (Kongar, 29.07.2016).

Galeyana gelmiş kalabalıkların bağırıp çağırmaları, toplumsal ve siyasal krizleri çok daha vahim noktalara taşıyabilir (...) Demagog liderler, galeyana gelmiş kitleleri kendi amaçları ve hedefleri bağlamında istismar ederken, demokrat liderler, geniş kitlelere krizden çıkışın akılcı yollarını gösterir (Kongar, 31.07.2016).

Lider ile halk arasında kurulan ilişkide önemli bir unsurun “demokrasi” olduğu görülmektedir. Başkalarınca her ne kadar darbeye karşı “demokrasi nişanesi” olarak nitelenseler de “emir-komuta” zinciri çerçevesinde meydanlarda tutulan insanlar, “işte ordu, işte komutan” sloganlarıyla kendilerine ordu, karizmatik lideri komutan olarak gören kitleler olduklarından böyle bir ruh haline sahip kitlelerin darbeye karşı olmasından söz etmek mümkün olsa da demokratik ruha sahip olduklarını söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla bu durum “demokratlırsız demokrasi”dir (Atay, 20.07.2016). Görüleceği üzere lider ile halk arasında demokrasi üzerinden kurulan bağ negatif olarak ele alınmaktadır.

Sandık, demokrasinin vazgeçilmez bir unsurudur, ama belirleyeni değildir. Demokrasi, bireyden başlar. Bireyler demokrat olmadan demokrasi mümkün olmaz. Bireyde de demokratiğin ölçüsü, düşünce ve konuşma hürriyetini kabul etme, hatta başkalarının yaşamına “tolerans” tutumunun da ötesinde, “öteki” olanı tehdit ya da düşman değil, zenginlik ve dost sayma yolunda geliştirilmesi gereken “empati”, yani “duygudaşlık”tır. Kardeşliğin ölçüsü, bizimle aynı düşünen, inanan ve yaşayanlarla “dindaşlık” olmaktan, farklı olanlarla böylesi bir “duygudaşlık”la belirlenmeye geçmedikçe bâki kalan meydanlarda, en hafifinden söylenecek olursa bir “demokratlırsız demokrasi”dir (Atay, 20.07.2016).

Dahası;

“Meydanları dolduran kalabalıkların “demokrasi koruyuculuğuna”, Siyasal İslam sloganları ile soyunduğunu... Siyasal İslam’dan demokratik rejim çıkmayacağını...” (Kongar, 22.07.2016).

fark etmek gerekir. Dolayısıyla, ağırlığımızı “Demokratik, Laik ve Sosyal bir Hukuk Devleti”nden yana koymamız gerekir (Kongar, 22.07.2016).

Nihayetinde; din üzerinden siyasetin geldiği nokta olarak “din savaşları”nın topluma faturası “darbe” olmuştur (Atay, 25.07.2016). Bundan çıkış yolu ise ülkede halihazırda var olan seküler yaşam birikimindedir. Seküler yaşam birikimi;

Türkiye’nin dinsel, kültürel, etnik ve ideolojik tüm farklılık ve çeşitliliklerini hem kendi biriciklikleri, hem de hepimizce gayet iyi bilinen melezlikleri çerçevesinde hayata geçirebilmemizin tek imkân alanı[dır] (Atay, 25.07.2016).

Ve bu süreçte, Türkiye’nin oran olarak hiç ama hiç azımsanmayacak nicelik ve nitelikteki laik/seküler toplumu, içerisine düştüğümüz kanlı çatışma sürecinde huzurun, barışın ve kardeşliğin kilitini açacak bir “anahtar” konumuna geldi (Atay, 25.07.2016).

14 yıldır süregelen din üzerinden siyaset yapma ısrarı, bu ülkede dindar-muhafazakâr “ulus”la (isterseniz “ümme” deyin!) modernseküler “ulus”u ölesiye-öldüresiye karşı karşıya getirmedir. Dinin de, İslâm’ın da ölçüsüne, tapusuna, anahtarına talip ve “Doğru İslâm bende” diyen iki kesimi karşı karşıya getirdi (Atay, 25.07.2016).

İşte, CHP’nin 24 Temmuz 2016’da Taksim Meydanı’nda düzenlediği Cumhuriyet ve Demokrasi Mitingi, seküler yaşam birikimini yansıtan “gök kuşağı gibi” bir mitingdir (Atay, 25.07.2016). Şöyle ki;

Ellerinde Türk bayrağı olan kara çarşafli kadınlarımızla gökkuşağı renkli flamalarını dalgalandıran LGBTİ bireylerimizi ancak böyle bir mitingde yan yana, iç-içe bulabilirsiniz. Parmaklarıyla ülkücü bozkurt işareti yapanlarla, parmaklarıyla zafer anlamına gelen V işareti yapanları ancak böyle bir mitingde yan yana, iç-içe görebilirsiniz. Erdoğan aleyhtarı slogan atan HAZİRAN Hareketi temsilcileriyle ellerinde Erdoğan posterini taşıyan AKP’lileri de ancak böyle bir mitingde yan yana, iç-içe görebilirsiniz. Askeri darbeye de sivil diktaya da hayır, yaşasın tam ve özgürlükçü demokrasi diyerek başka değil, “öteki” de değil, alternatif bir Türkiye umudunu ancak böyle bir mitingde bu sıralanan yan-yanalıklar ve iç-içelikler eşliğinde bulabilirsiniz. Dini bir ateşli silah yapan dinbazın elinden kurtarıp ona gerçek hakkını, değerini ve itibarını iade edecek, böylece “din savaşları”ndan azade bir hayatın bu topraklarda kapısını açacak anahtarı da ancak böyle bir mitingden çıkarabilir, kotarabilir, üretebilirsiniz (Atay, 25.07.2016).

Dolayısıyla, CHP tarafından 24 Temmuz 2016’da Taksim’de ve 4 Ağustos 2016’da Gündoğdu’da düzenlenen Cumhuriyet ve Demokrasi Mitingleri, CHP’nin demokrasi için demokratik olarak direndiği ve içinde bulunulan demokrasi krizinden çıkış yolunu gösterdiği mitingler (Kongar, 31.07.2016, 04.08.2016) olarak ele alınmaktadır.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip ERDOĞAN’ın himayelerinde 7 Ağustos 2016’da Yenikapı’da düzenlenen Demokrasi ve Şehitler Mitingi’ne ise demokrasi ve lider odağında bir karşı-tutum görülmektedir:

Bugün, 7 Ağustos 2016'da, İstanbul'da, Yenikapı'da bir "Demokrasi Şöleni" yaşıyor: Toplumdaki bütün inançları, kimlikleri, kesimleri, sınıfları, iktidarı ve her türlü muhalefeti temsil eden bütün siyasal partiler, bütün Sivil Toplum Kuruluşları, bu şöleninde... Türkiye'nin, "Nurlu ufuklara" doğru şahlanışına selam duruyorlar! Demokrasimiz en ideal biçimiyle, işliyor (...) Seçim sistemimiz çok adil ve çok şeffaf (...) Toplumda refah ve güvenlik tavan yapmış durumda (...) Adalet mekanizmamız evrensel hukuk kurallarına göre tıkır tıkır işliyor (...) Milli Eğitim çağdaş dünyanın teknolojik ve ideolojik gereklerine göre yeniden yapılandırılmış (...) Devlette liyakat, özel kesimde serbest piyasa koşulları tam anlamıyla işliyor (...) Sosyal Devlet ve Sosyal Adalet ilkeleri bütünüyle geçerli. Eğitimde, sağlıkta, istihdamda, konutta, sosyal güvenlikte tam bir fırsat eşitliği var. Gelir adaleti de tam sağlanmış durumda. Biz bütün bunların bilincine, Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'ın "Allah'ın lütfu" dediği, 15 Temmuz hain kalkışmasını lanetlemek için yapılan 7 Ağustos Yenikapı "Demokrasi Şöleni" sayesinde varıyoruz: Yaşasın "Demokrasi şölenimiz"... Yaşasın "İleri Demokratik Türkiye'nin "Nurlu ufukları"! (Kongar, 07.08.2016).

Cumhurbaşkanı Erdoğan himayesinde Yenikapı'da gerçekleştirilen "Demokrasi ve Şehitler Mitingi" bir bakıma "Yeni Türkiye'nin "yeni normal"ine kapı açtı denilebilir (...) Mitingin hassasiyeti, "Başkomutan Erdoğan"dı. Atatürk vardı ama merkezde değil, kıyıda'ydı (...) Protokol oturma koltuğundaki düzenlemeden, poster asma tercihinde ve kalabalığın parmaklarıyla, elleriyle, giysileri ve aksesuarlarıyla sergiledikleri görüntülere kadar açılan yelpazede Yenikapı Mitingi bize "15 Temmuz" sonrasında elimizde avucumuzdaki memleketin "yeni-normal"inin simgesel bir özeti gibiydi. Burası bir "post-Kemalist" Türkiye'dir. Burası bir "post-sekülerist" Türkiye'dir. Ve burası, Kemalizmin de, sekülerizmin de merkezi konumlanışlarını yitirerek, tıpkı Kılıçdaroğlu'nun koltuğunun konumu gibi ancak "kıyıda" kendilerine yer bulabildikleri bir Türkiye'dir. "Yeni normal" budur ve Türkiye'de hükümetiyle muhalefetiyle siyasi işleyiş artık bu "yeni normal" doğrultusunda biçimlenip işlerlik kazanacak gibi görünmektedir (...) "15 Temmuz"un en kesin sonucu, Tayyip Erdoğan'ın bu topraklarda "kültleşme"si oldu. Yenikapı'daki miting, bunun bir tescilidir (...) Ama mitinge baktığımızda, sonuç olarak Rabia işaretini de içeriksel anlamda yetersiz kılıp bundan sonra göklere dört değil beş parmak yükseltmeyi gerektirecek bir tablonun artık karşımızda olduğu söylenebilir: Tek vatan... Tek devlet... Tek bayrak... Tek millet... Ve tek adam!.. (Atay, 08.08.2016).

Dolayısıyla, darbe girişimi karşısında gerçek demokrasi dersini verenler meydanlara salâlarla çekilen, "idam isteriz" diyen, feci ve korkunç yönlere savrulması -talimatla hareket etmek zorunda olan zavallı askerlere linç girişimlerinde olduğu gibi- ihtimal dahilinde olan kitleler değil; tıpkı MHP gibi CHP ve HDP'dir. Genel başkandan parti tabanına kadar tüm birimleriyle Erdoğan rejimine karşı gerçekleştirilen bu darbe girişime karşı kesin bir "hayır"

tavrı sergilemişlerdir (Atay, 18.07.2016). Gerçek demokrasi dersini lider tarafından ötekileştirilmelerine rağmen darbeyi fırsat bilmeyerek darbenin karşısında duran muhalifler vermiştir:

Bütün bu süreç sırasında [Silivri Davaları süreci] Erdoğan-AKP iktidarı, kendinden olmayan ne kadar demokratik kesim varsa, hepsini yabancılaştırmış ve düşmanlaştırmıştır... Ama 15 Temmuz Kalkışması sırasında görülmüştür ki, bütün bu muhalif kesimler, demokratik rejimi korumak için tavrı almışlardır... (Kongar, 04.08.2016).

Ötekileştirilen kesimler; statükonun “[h]ukuka, kişisel hak ve hürriyetlere aykırı nice demokrasiyle bağdaşmayan marifetine karşın, [ondan bir kurtuluş yolu olarak darbeyi fırsat görmemiş, darbeyi tercih etmemiş] seçimle gelmiş meşru hükümetin yanında, gayrimeşru darbeye karşı” durmuşlardır. Dolayısıyla, demokrasi adına olgun, ilkeli ve erdemli duruş sergileyerek darbe girişimi karşısında en büyük sınavı ve “gerçek demokrasi” dersini verenler onlardır (Atay, 18.07.2016).

Güvenlik söylemlerinin, OHAL yetkileri üzerine kurulduğunu söylemek mümkündür. İlk olarak, güvenlik söyleminin içerdiği tehdit algısının, “darbe temizliği” ve “yeniden yapılanma” çerçevesinde “toplumun yeniden biçimlendirilmesi” kapsamında olduğu görülmektedir (Kongar, 02.08.2016). Bu nedenle, 15 Temmuz sonrası yapılan düzenlemelerin OHAL yetkileri çerçevesinde yapılmasına karşı çıkmaktadır:

Bu arada askeri okullar kapatılıyor, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin hiyerarşik yapısı yeniden düzenleniyor... Üniversitelere yeni rektörler atanıyor... Cumhuriyetin bütün bilim, kültür, sanat kurumları özelleştirme kapsamına alınıyor... İmar projeleri uygulamaya konuluyor... Sivil ve asker bürokrasi, adalet mekanizması, iş hayatı, on binlerce kişi açığa alınarak “temizleniyor!” Cumhurbaşkanı “Devleti sıfırdan kuracağız!” diyor... Ve gerçekten yepyeni bir devlet inşasının başladığına ilişkin söylemler ve eylemlere tanık olunuyor. Bütün bu işler, Olağanüstü Hal ilan edilmişken yapılıyor... (Kongar, 16.08.2016).

İkinci olarak, güvenlik söylemlerinin içerdiği tehdit algısının bir diğer kaynağının “temizlik” ve “yeniden yapılanma” sürecinde parlamentonun geri plana itilmesi ve pratiklerin sınırlı bir grup tarafından OHAL kararnamelele ile gerçekleştirilmesi olduğu görülmektedir. Çünkü, yepyeni bir devlet inşasının başladığına ilişkin eylemler OHAL ilan edilmişken yapılmaktadır (Kongar, 16.08.2016). Kongar’ın CHP lideri Kemal KILIÇDAROĞLU’ndan yaptığı aktarımlar aşağıdaki gibidir:

Üç-dört kişinin kimseyle konuşmadan, kimseye danışmadan devleti yeniden yapılandırması kabul edilemez. (...) ‘Bundan böyle şu şekilde olacak’

denilerek bu iş olmaz. Oturup birlikte tartışmalıyız (...) Parlamento devre dışı bırakılamaz (...) ‘Ben yaptım oldu’ türü yaklaşımlar, daha tehlikeli süreçlerin başlamasına yol açar (...) Eğer siyasi partiler, demokrasinin vazgeçilmez parçasıysa... Siyasi partileri dışlayarak demokrasi mi olur? Darbeden yararlanarak yeni bir devlet inşa etmeye kalkmak olmaz. Bu fırsatçılığa girer. Bu Meclis, Kurtuluş Savaşı’nı yürütmüş bir Meclis’tir. Devletin yeniden inşasını mı yapamayacak? (...) Şimdi darbeye karşı çıkan toplumun tüm kesimlerini dışlayarak devleti yeniden şekillendirmeye kalkışıyorlar. Bu çok olumlu havayı, çok olumlu atmosferi zehirler (Kongar, 04.08.2016).

Üçüncü olarak, güvenlik söylemini oluşturan tehdit algısının temelindeki diğer bir kaygının, darbenin püskürtülmesinin tek bir kişi-partiye indirgenmesi ve liderin otoriterleşme eğilimi olduğu görülmektedir. Liderin 15 Temmuz ile aldığı desteği istismar edeceği ve böylelikle otoriterleşeceği kaygısı görülmektedir:

“AKP’nin ve Erdoğan’ın, bu “Demokrasi zaferini” sadece ve yalnızca iktidara mal ederek, REJİMİ OTORİTERLİĞE GÖTÜRMEŞİNE asla ve asla izin verilmemelidir (...) İNSANLARI SOKAKLARA DÖKEN VE KALKIŞMAYI ÖNLEYEN GÜÇ TÜRKİYE’NİN “DEMOKRATİK ATMOSFERİDİR”! Hiç kimse bunu tek bir kişiye veya tek bir partiye mal etmeye kalkmasın; çok yanılır ve Türkiye’yi yeni istikrarsızlıklara, yeni maceralara sürükler! (Kongar, 09.08.2016).

Erdoğan ve AKP, bu garip girişime karşı oluşan ittifak ile büyük bir destek almış görünüyor; ama bu görüntü yanlış değerlendirilmemelidir: Bu destek Erdoğan’a ve AKP’ye değil, darbeye karşı, demokrasiye verilen destektir! Bugünkü sivil iktidar, toplumun verdiği tepkiyi istismar ederek demokrasiden uzaklaşmaya çalıştığı oranda ülke istikrarsızlaşacak, demokrasiye yaklaştığı oranda gelecek için umut doğacaktır! Türkiye’de demokrasi, çoğunluk baskısından ve hukuk devletinin yozlaştırılmasından çok çekmiştir: İktidarın derhal lûmpen kalabalıkları sokaktan çekmesi ve soruşturmalar sırasında evrensel hak, hukuk, adalet ilkelerine riayet etmesi, hem kendisi hem de ülke bakımından sayısız yararlar taşımaktadır (Kongar, 19.07.2016).

Dolayısıyla, “Parlamentar Demokrasi sayesinde bulunduğu yere gelen Erdoğan-AKP iktidarı, bu rejimi yozlaştırmaktan kaçınmalı, tam tersine Parlamentar Demokrasiyi geliştirerek sağlamlaştırmalıdır.” (Kongar, 04.08.2016).

Statüko tarafından oluşturulan güvenlik söyleminin ve mekanizmalarının, statükonun karşısında konumlanan kesimleri de kapsayabileceğinden hareketle, karşı söylemlerle sınırlandırılmaya çalışıldığı görülmektedir:

Herhalde kimsenin, sivil ve asker bürokrasi ile yargı mensuplarının yargılanmasına, “adil bir süreç isteği” dışında bir diyeceği olmaz (...) Üniversiteler, medya, vakıflar, holdingler, sivil toplum kuruluşları ve bir bankadaki temizliğe gelince: Elbette buralarda çalışanların da, bir

kalkışmaya, şiddet ve teröre fiilen katılmaları veya açıkça destek vermeleri halinde, yargılanmaları kadar doğal bir işlem olamaz. Ama hiçbir kalkışma, darbe veya terör olayına karışmamış, açıkça destek vermemiş olanların, sadece ideolojilerinden veya fikirlerinden dolayı cezalandırılmaları “Demokratik ve laik bir Hukuk Devleti” bağlamında kabul edilemez (Kongar, 02.08.2016).

(...) demokratik çerçevede bu iktidara muhalefetini sürdüren, sürdürmeye de kararlı toplum kesimleri açısından bu darbenin “dâbbe”, yani düşünce ve eleştiri hürriyeti açısından “kıyamet alâmeti” olarak okunmasına yol açabilecek bir dolu söz, tasarruf ve eylem de günlerdir orta yerde durmakta[dır] (Atay, 18.07.2016).

Bu uyarının temelinde, cemaat ile yapılan ittifak süresince “Erdoğan-AKP iktidarı[nın], kendinden olmayan ne kadar demokratik kesim varsa, hepsini yabancılaştırmış ve düşmanlaştırmış” (Kongar, 04.08.2016) olması yatmaktadır.

Bir “Darbe temizliğinin” ve şimdilik sadece TSK bağlamında görülen “Yeniden yapılanmanın” esas amacı, Demokrasiyi rayına oturtmaktır. Demokrasinin rayına oturtulması ise ancak Laik bir Hukuk Devleti çerçevesinde olanaklıdır. Kin ve intikam duygularıyla hareket edildiği, haksızlık ve hukuksuzlukların önü açıldığı, toptancı uygulamalarla adaletsizlik yapıldığı zaman, böyle bir toplumsal ve siyasal dalganın sonucu olarak Demokrasi’nin kurulması olanaklı değildir: Böyle durumlarda toplum, kin ve intikam duyguları arasında, her gücü ele geçirenin kendi adaletsizliğini ve zulmünü uyguladığı aşırılıklar arasında, bir sarkaç gibi sürekli sallanır! (Kongar, 02.08.2016).

Dolayısıyla 15 Temmuz krizi, öfkeyle ve kinle yani “geri gidip ilkelleşerek değil, ileri gidip uygarlaşarak atlatmalıdır!” (Kongar, 29.07.2016). Bunu ise ancak demokrasi, hukuk devleti, hoşgörü ve bağışlama çerçevesinde yapabilir (Kongar, 28.07.2016).

Dilerim: Yargıda, üniversitelerde, medyada ve bürokraside yapılan “temizlik” sırasında haksız yere insanların hayatları karartılmaz... İktidar, “Allahın lütfu” dediği bu maskaralığı, tefessüh etmiş olan devleti yeniden çağdaş bir yapıya kavuşturmak için kullanır... Ve ülke bu bunalımdan, demokrasiyi sakatlayarak değil, güçlendirerek çıkar! (Kongar, 28.07.2016).

“CHP’nin Taksim Manifestosu”nun 10’uncu maddesini akılda tutmakta ve “Darbe temizliği” ile “Yeniden yapılanma” uygulamalarını bu manifesto bağlamında yürütmeye dikkat etmekte yarar vardır! CHP 24 Temmuz 2016 Taksim Manifestosu Madde 10: 10- Devlet kinle, öfkeyle, önyargıyla yönetilmez. Girişimde (Kalkışma) bulunanlar, hukukun üstünlüğü ilkesine bağlı kalınarak yargılanmalıdır. İşkence, kötü muamele, tehdit, devleti darbecilerle aynı duruma düşürür. Buna izin verilmemelidir (Kongar, 02.08.2016).

“Küresel Kapitalizm”, “Süreç-2” olarak bahsettiğimiz zaman diliminin arka planında gösterilmektedir. Bu nedenle AKP-Cemaat arasındaki koalisyona arka planında da “Küresel Kapitalizm”in güvenlik arayışı yer aldığı belirtilmektedir:

Bu koalisyon, ABD-merkezli küresel-kapitalizmin “11 Eylül 2001” sonrasında küresel-İslâmcı tedhişe karşı Müslüman dünyada kendisiyle uyarlı, yani küresel-kapitalizmi nimet sayan oluşumlar arayışından çıkış buldu (Atay, 29.07.2016).

Elbette bütün bunların arkasında Türkiye’nin 1946’dan itibaren Stalin’in isteklerinden korkarak Batı kampına yamanması ve dinci/ milliyetçi antikomünist politika ile ABD’nin “Yeşil Kuşak” ülkelerinden biri haline gelmesi gerçeği yatıyordu (Kongar, 05.08.2016).

15 TEMMUZ’A, “İLİMLİ İSLAM”, (AMERİKANCİ İSLAM) PROJESİ İLE GELDİK! BU PROJENİN DİN-MEZHEP AYAĞINDA FETHULLAH GÜLEN CEMAATI, Sİ- YASAL AYAĞINDA ADALET VE KALKINMA PARTİSİ VARDI (...) Önce Amerikan karşıtı, antiemperyalist Erbakan’ın partisinden, “Amerikancı, İlimli İslamcılar” koparıldı; AKP kurduruldu! (Niçin hiç kimse AKP kurucularının Refah Partisi’nden nasıl koştuklarını, bu kopuşta Fethullah Gülen Cemaati’nin ve Amerika Birleşik Devletleri’nin rolünü irdelemiyor?) Sonra zaten ABD’nin kucağında, teröre kaynaklık eden Radikal Siyasal İslam’a karşı pırpışlanan Fethullah Gülen Cemaati ile AKP arasındaki ittifak gerçekleştirildi. Bu yapıya karşı çıkabilecek olan Üniversiteler, medya, Türk Silahlı Kuvvetleri baskı altına alındı, (Silivri davaları yoluyla) tasfiye edildi ve “İlimli İslam”a uygun, AKP’li, Cemaatçi veya YAE’ci kadrolarla donatıldı... Böylece Türkiye dönüştürüldü! (Kongar, 12.08.2016).

Darbe girişiminde medyanın rolü ise, statüko-medya-özgürlük ilişkisi üzerinden getirilen eleştiriler aracılığıyla aktarılmaktadır. Darbe;

(...) [i]ktidarın ezdiği, yok etmeye çalıştığı ana akım medyanın varlığı ve (...) İktidarın her vesileyle karşı olduğunu belirttiği, sansürlediği, sınırladığı, kısıtladığı, başta Twitter olmak kaydıyla, Sosyal Medyanın fonksiyonel olarak ortaya koyduğu “Demokratik destekle” (...) (Kongar, 09.08.2016).

püskürtülmüştür.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu bölümde, Yeni Şafak ve Cumhuriyet gazetelerine ilişkin bulguların değerlendirmelerine ve tezin sonuçlarına yer verilmektedir.

Yeni Şafak Gazetesi

Foucault'nun terminolojisinden hareketle 15 Temmuz'u, bir davranış biçimi olarak vatandaşlığın sorunsallaştırılmasında ve öznel deneyimin kurulmasında stratejik işlevi olan bir dispositif olarak ele almak mümkündür. Çünkü 15 Temmuz'un dispositif olarak ele alınması, bir davranış biçimi olarak vatandaşlığın nasıl sorunsallaştırıldığını yani bir düşünce nesnesi olarak nasıl kurulduğunu ve böylelikle öznel deneyimlerin nasıl kurulduğunu anlamamıza yardımcı olacaktır. Çünkü Foucault'ya göre, öznel deneyimin oluşturulması, geliştirilmesi ve dönüştürülmesi sorunsallaştırmalar aracılığıyla yapılır. Bunun için; ilk olarak Yeni Şafak Gazetesi'nde 15 Temmuz, lider, millet, demokrasi, güvenlik söylemleri arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Böylelikle, sorunsallaştırılan vatandaşlık üzerinden kurulan öznel deneyim olarak "Yeni Türkiye'nin yeni normali"ne ulaşılmıştır. Bu bağlamda, sorunsallaştırmanın -dolayısıyla nesneleştirilmenin- gerçekleştiği üç ana eksen olan bilgi, iktidar ve etik eksenleri ortaya konulmaya ve böylelikle bireylerin deneyimlerin öznesi haline nasıl getirildikleri, diğer bir deyişle, nasıl özneleştirildikleri anlaşılmaya çalışılmıştır.

"Yeni Türkiye" söylemleri çerçevesinde düşündüğümüzde bir "ortak değer" olarak ele alınan 15 Temmuz; yüzde ellinin yüzde elliyeye karşı savaşının olduğu doğa durumunu, önceki kırılganlıkları son erdiren ve dahi millet olmasını mümkün kılan bir olay olarak kavranmaktadır. Bu sebeple 15 Temmuz'un "Yeni Türkiye'nin yeni toplum sözleşmesi" olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. 15 Temmuz'un yeni bir toplum sözleşmesi minvalinde ele alınması, liderin ve milletin bilginin hem nesnesi hem de öznesi olarak ele alınmasının çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu sebeple, lider ve millet üzerinden ne tür bilgi alanları oluştuğunu ve bu oluşuma dair söylemsel pratikler ile hakikat oyunlarının neler olduğuna bakılmıştır.

15 Temmuz Darbe Girişimi'nin öznelere olan liderin ve halkın tarihsel referanslar da verilerek -Adnan Menderes gibi- "mazlum-mağdur-kahraman" teması etrafında ele alındığı görülmektedir. Lider; halkın çoğunluğunun oyunu alan, arkasında büyük bir halk desteği bulunan, halkı darbecilere karşı direnişe çağıran ve sözleşme aracılığıyla halkın iradelerinin

bir araya geldiği toplumsal bir beden olarak “tekillik, dışsallık ve aşkınlık ilişkisi” içinde; halk ise liderinin talimatlarına uyup ölümüne meydanlara inen, kendi iradelerine sahip çıkan ve sözleşme aracılığıyla haklarını devreden olarak değerlendirilmektedir. Bu minvalde lider ve halk arasında, meydana gelen bir sözleşme aracılığıyla devredilen haklar bağlamında özne ve iktidar ilişkileri kurulmaktadır. Bu ilişki bizi Foucault’nun hukuksal-söylemsel iktidar modeline götürmektedir. Tıpkı hukuksal-söylemsel iktidar modelinde olduğu gibi ortaya çıkan bulgularda da iktidar; yukarıdan aşağıya kapsayıcı, merkezi, sözleşme gibi yasal bir işlem aracılığıyla değiş-tokuş edilebilen, devredilebilen bir çerçeve ile yani meta-iktidar olarak ele alınmakta ve iktidarın meşruluğu bu çerçevede kurulmakta; millet ise devredilen haklar bağlamında hukuki özneler olarak inşa edilmektedir. Bu ilişkide Foucault’nun “ekonomizm” dediği kavrayışı görmek mümkündür.

Lider ile halk arasında kurulan ilişkide önemli bir unsurun “demokrasi” olduğu görülmektedir. Lider-halk-demokrasi arasında kurulan ilişkinin; liderin halkı meydanlara çağırması, halkın meydanlara inerek direniş göstermesi, halkın darbe girişimlerine kapıyı kapaması, kendi iradelerine dolayısıyla da seçtikleri liderlerine sahip çıkması üzerinden üretilen bilgi ve söylem aracılığıyla ele alındığı görülmektedir. Bu bağlamda, 7 Ağustos 2016 tarihinde Yenikapı’da düzenlenen Demokrasi ve Şehitler Mitingi bir “ortak değer” olarak ele alınmaktadır. Bu şekilde bir ele alışın, sorunsallaştırılan şey -vatandaşlık-hakkında demokrasinin lidere sahip çıkmak ve gerektiğinde meydanlara inmek olduğu şeklinde bir hakikat etkisi meydana getirdiği ve direnişin bu şekilde sınırlandırıldığı söylenebilir. Bu sınırın dışına çıkan toplumsal hareketler -örneğin Adalet Yürüyüşü, demokratik olarak nitelenemeyebilecektir.

15 Temmuz Darbe Girişimi’nin özneleri olan FETÖ ve onun iş birlikçileri, “mutlak kötü” teması etrafında kurulmaktadır. Bu noktada karşımıza dost-düşman ayrımı çıkmaktadır. Dost-düşman ayrımı, öznel deneyimin kurulmasının önemli bir unsuru olarak değerlendirilmiştir. Dost-düşman ayrımının, Foucault’nun bölücü pratikler dediği bağlamda yani normatif iktidar etkileri bağlamında ele alınması mümkündür. Burada bireyler, normal olan ve olmayan şeklindeki bir ikilik içinde sınıflandırılırlar. Böylelikle Foucault’nun “belli normlar ve kurallar içeren bir iktidar alanı” dediği, Schmitt’in “siyasal” olan dediği alanlara ulaşmak mümkündür. Bunun için, normal-normal olmayan ya da dost-düşman ayrımının nasıl yapıldığına bakılmıştır.

Bulgulara, düşman olarak adlandırılan “öteki”, esnek ve belirsiz bir yapı göstermekte; çerçevesi ise halkın büyük çoğunluğunun oylarıyla seçilmiş liderin otoriter olarak görülmesi, Müslüman karşıtlığı ve oryantalizm üzerinden çizilmektedir. Bu haliyle düşmanlar karşısında, lider ve halk arasında var olan ortak değerler üzerinden bağlantı kurulduğu ve tehlikenin boyutunun genişletildiği görülmektedir. Dost-düşman ayrımının belirsiz ve esnek bir yapı sergilemesi sayesinde birçok unsur bu ayrımla bir araya getirilebilmektedir. Ayrımın esnek ve belirsizliği sayesinde düşmanlar; FETÖ, dünya, Batı, muhalifler, sosyalistler, PKK, DAESH gibi pek çok unsuru içerebilmektedir. Düşman, kendi içinde bir ayrıma tabi tutularak iç ve dış düşmanlar şeklinde ayrıştırılmakta; ancak aralarında iş birliği ilişkisi kurulmaktadır. Örneğin, sosyalist olarak nitelenen muhalif gruplar; LGBT eylemlerinde, Gezi Parkı Olayları’nda sokaklara inmeleri ancak 15 Temmuz Darbe Girişimi’nde sokaklara çıkmamaları üzerinden ele alınmakta; söylem düzeyinde bulunan darbe karşıtlıklarını pratiğe dökmemekle eleştirilmektedir. Dolayısıyla bu gruplar; FETÖ, Gezi Olayları, PKK ve LGBT arasında bir ilişki kurularak ele alınmaktadır. Tüm bunlardan hareketle düşmanların yeniden üretiminin yapıldığını söylemek mümkündür.

İçeride, lidere ve onun ülkesine karşı olan bir yapı ve dışarıda; bu yapıyı destekleyen, otoriterliği ve İslamcılığı nedeniyle aynı lidere karşı olan, ülkesini hedefe alan bir yapı vardır. Böylelikle düşmanlar, aynı hedef -lider-ülke-Müslümanlık- saikiyle ve sürekli tehdit vurgusuyla tekleştirilmektedir. Dolayısıyla hem halkın kendisi hem de iradelerini devrederek seçtiği lider, esnek ve belirsiz düşman söylemi dolamıyla tehlikenin nereden geleceği belirsiz olduğundan, sürekli bir tehlike ve teyakkuz içindedir. Bu yüzden de lider; iktidarını ve halkını koruyabilmek için tehlikeleri saptamalı, hem iç hem de dış düşmanlara karşı önlem almalı ve ne gerekiyorsa yapmalıdır. Bu bağlamda, OHAL Kararnameleri, söylemsel olmayan pratik olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, güvenlik söylemlerinin sürekli bir tehlike ve teyakkuz durumu oluşturmasının bir güvensizlik ortamı-kültürü yaratarak sadakat-itaat beklentisini artırdığını söylemek mümkündür. Böylelikle bir koruma-itaat ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Burada Foucault’nun “*toplumu savunmak gerekir*”ini, Schmitt’in “*protego ergo obligo*”sunu görmek mümkündür.

Bu noktada dost-düşman ayrımının önemi, normal-normal olmayanın belirlenmesinde ve böylelikle “yeni normal”in inşasında önem arz etmektedir. Dost-düşman ayrımının belirlediği sınırlarda, öznel deneyim olarak “yeni normal”in muhafazakâr-milliyetçi ortak değerler ve lider üzerinden inşa edildiği görülmektedir. Yenikapı’da

düzenlenen Demokrasi ve Şehitler Mitingi ise bu bağlamda, normatif iktidar etkilerini yansıtan söylemsel olmayan pratik olarak ele alınabilir. Analizleri desteklemesi amacıyla mitinge dair direniş sembolleri aşağıda belirtilmiştir:

- Bayraklar: Türk bayrağı, Osmanlı sancağı, Azerbaycan bayrağı, Doğu Türkistan bayrağı, Filistin bayrağı
- Marşlar: Türkiyem türküsü, İstiklal Marşı, mehteran marşı, dombıra, dua şiiri
- Sloganlar: “FETÖ’ye idam isteriz”, “Şehitler ölmez, vatan bölünmez”, “Dik dur eğilme”, “Darbeciler halka hesap verecek”, “Vur vur, inlesin, Pensilvanya dinlesin”
- Yiyecekler: Pilav, su, çay, ayran, helva⁸

15 Temmuz Darbe Girişimi sonrasındaki söylemlerle perçinlenen sürekli bir tehlike ve teyakkuz durumunu, 27 gün süren “demokrasi mitingleri”nde görmek mümkündür. Foucault’nun delilik-suç ilişkisini burada tehlike-suç bağlamında düşünmek mümkündür. Dolayısıyla güvenlik öncelik olduğunda; tehlike fenomeni suç kavramı için doğal bir düşünsel iletken işlevi görmekte ve bu nedenle de bireyler, özgürlüklerin kısıtlanmasına karşı çıkmamakta ve dahi bu kısıtlamayı arzulayabilmektedirler. Haliyle, özgürlüklerin kısıtlanmasında bireyler nezdinde bir beis de bulunmayacak ve kendi güvenlikleri için baş egeceklerdir. Böylelikle, özgürlüğün sınırlarının belirlenerek güvenlik düzeneklerinin müdahalesini mümkün kılan bir “milyö” oluşturulduğunu söylemek mümkündür.

Foucault’da hakikatin, doğru ile yanlışın birbirinden ayrıldığı ve doğruya birtakım spesifik iktidar etkilerinin yüklendiği kurallar bütünü olduğunu ve hakikat oyunlarının; bir öznenin bazı şeyler hakkında söyleyebileceği şeyin, doğru ya da yanlış sorunuyla bağlantılı olmasını belirleyen kurallar olduğunu hatırladığımızda; 15 Temmuz aracılığıyla, önermeler arasında doğru ya da yanlış ayrımı yapılmasını mümkün kılan yeni bir hakikat rejimi meydana gelmiştir. Liderin kendisinin, ülkesinin ve halkının sürekli bir tehlike ve teyakkuz altında olması hakikatin sınırlarını çizmektedir. Tehdit, nereden ve nasıl geleceği belirsiz olduğundan kamuoyunun manipüle edilmesine imkân tanımaktadır.

Bunu, 15 Temmuz aracılığıyla diğer olayları da içine alacak şekilde yeni söylemlerin kurulmasında görmek mümkündür. Statüko; MİT Olayları, Gezi Olayları, 17-25 Aralık Operasyonları gibi durumlara karşı hukuk sınırlarını zorlayan önlemler alması nedeniyle

⁸ <https://www.yenisafak.com/15temmuz/demokrasi-nobetleri-olay-detay> (ET: 10.11.2019).

eleştirilmekteyken; 15 Temmuz darbe girişimi, öncekilerin de darbe girişimi olduğunu gösteren ve böylelikle statükonun FETÖ'ye karşı verdiği mücadeleye hız ve meşruiyet kazandıran bir olay olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla olağan dönemlerde dokunulamayacak olan konular bu sayede dokunulabilir hale gelecektir. Böylelikle, 15 Temmuz'u; MİT Olayı, Gezi Olayları, 17-25 Aralık Operasyonları ile birlikte okunmaya elverişli bir zemin sağlanmaktadır. Dolayısıyla bu olaylara ilişkin olarak gerçekleştirilen ve gerçekleştirilecek olan pratiklerin meşrulaştırılmaya ve bu olaylar üzerinden statükoya yöneltilen eleştirilere cevap verilmeye çalışıldığı söylenebilir.

Darbe girişimine giden, cemaati FETÖ yapan süreç genel olarak 2010-2011 yıllarından başlatılmaktadır. Bu süreç; Ergenekon ve Balyoz Davaları, MİT Olayı, Gezi Olayları, 17-25 Aralık Operasyonları ile ilişkilendirilmektedir. Her ne kadar FETÖ'nün 50 yıllık süreçte oluştuğunu belirten ifadeler bulunsa da, bu sürece ilişkin ve özellikle statüko dönemindeki koalisyonla ilişkin herhangi bir değerlendirme bulunmamaktadır. Statükonun demokratik olmadığı, otoriter olduğu ve yolsuzluk yaptığı iddialarına neden olan bu olaylar bir bütün olarak değerlendirilerek nedenleri FETÖ tarafından oluşturulan algıya bağlanmakta ve böylelikle FETÖ'nün büyük bir tehdit olması üzerinden süreç kurulmaktadır.

Cemaati FETÖ yapan süreçte, statükonun herhangi bir sorumluluğuna değinilmemekle birlikte, FETÖ'nün palazlanmasındaki sorumluluk "ortaklaştırma" ile ele alınmaktadır. Böylelikle, statüko karşısında konumlanan kesimlerce FETÖ'nün palazlanmasında statükoya yüklenen sorumluluk, sorumluluğun örtük kabulünü de içeren "ortaklaştırma" ile bertaraf edilmektedir denilebilir. Bu durum, dost-düşman ayrımı ve ötekileştirme bağlamıyla da bir arada değerlendirildiğinde; siyasal sorumluluğun hem ortaklaştırılmakta hem de mistifikasyona uğratılmakta olduğu söylenebilir.

Darbe girişimi başarılı olsaydı darbecilerin ilk icraatlarından birinin medya özgürlüğüne son vermek olacağı söylemi de bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu söylem ile; ülkede medya özgürlüğünün zaten bulunduğuna gönderme yapılmakta ve medya-özgürlük tartışmalarına cevap verilmektedir. Darbe gecesi Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın medya aracılığıyla sesini halka duyurabilmesi, medya özgürlüğüne ilişkin olarak önemli kanıtlarından biri olarak sunulmaktadır. Türkiye'de medya özgürlüğü olmadığı yönündeki söylemler de FETÖ'ye mal edilmektedir.

Tüm bu durumları, tutumların yönlendirilmesi çerçevesinde düşündüğümüzde ikili bir fayda ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, bilgi-iktidar ilişkileri bağlamında kurulan öznel deneyim güvenlik-kimlik-sadakat kompleksi çerçevesinde “yeni normal”i inşa etmektedir. Bireyler, ortak gördükleri değerler üzerinden kendileriyle kurdukları ilişkide “yeni normal”i kabullenmekte ve bu yolla özneleşmektedirler. Böylelikle, bireylerin kendilerini sınırlandırarak norma uygun tutum sergilemeleri sağlanmakta ve tutumları yönlendirilebilmektedir. İkinci olarak, belirlenen bu “normal”in dışına çıkanlar, “normal olmayan”lar ya da tehlike söylemi bağlamında düşünecek olursak “tehlikeli kişi”ler olarak “düşman”da veya “öteki”nde konumlandırılarak dışlanmaktadır.

Nihayetinde birey; bir taraftan dışlanmamak için kendini belirlenen bu normlar çerçevesinde normal olanın yanında konumlandırarak normal olanı benimsemekte, kendi davranışlarını sınırlandırarak yönetmekte ve anormal olanı dışlamaktadır. Diğer taraftan, normalleştirici iktidarın norma uymayana yani anormal olana yaptıklarını -örneğin düşmana karşı yapılan her şeyin makbul olmasını- norma uymadığı için kabul edilebilir görmektedir. Nihayetinde bu yolla, bireyin kendini sürekli olarak normlar çerçevesinde tanımlamasıyla normalleştirme toplumu oluşmakta ve normalleştirici iktidarın sürekliliği de sağlanmış olmaktadır.

Normal-normal olmayan ya da dost-düşman düalizmi çerçevesinde düşündüğümüzde FETÖ’nün “günah keçisi” olarak oyundan dışlandığı ve artık “marj”da yer aldığı görülmektedir. Marjın önemi, Foucault’nun belirttiği gibi, toplumlarda “dışlama-hakikat ilişkisinin kurulmasını sağlayan bir mit” olmasından kaynaklanmaktadır. Ülkemizde önemli gündem konuları olan MİT Olayı, Gezi Olayları, 17-25 Aralık Operasyonları, medya-özgürlük tartışmaları gibi birçok konuda bilgi-iktidar ilişkileri bağlamında “günah keçisi” olarak dışlanan ve marjda yer alan FETÖ söylemlerinin dolaşıma sokulduğu görülmektedir.

Bu dolaşım sayesinde; yönetimsellik krizi olarak değerlendirilebilecek bu olaylar, aralarında süreklilik ilişkisi kurularak birleştirilmekte ve tekleştirilmekte; böylelikle statükoya yöneltilen eleştirilerin bertaraf edilmeye ve bu bağlamda statükonun dünde, bugünde ve yarında meşruiyetinin sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Böylelikle marjın, “dışlama-hakikat ilişkisinin kurulmasını sağlayan bir mit” olarak işlediğini görmek mümkündür. Ayrıca, Foucault’nun hakikat rejimi dediği, hakikatin, kendisini üreten ve destekleyen iktidar sistemleriyle ve kendisinin meydana getirdiği ve kendisini yayan iktidar

etkileriyle döngüsel bir ilişki içinde olma durumu karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan, yönetimsellik çerçevesinde değerlendirdiğimizde, yönetimsellik krizi karşısında, güvenlik mekanizmalarının içerdiği karşılaştırmalı maliyet hesabı üzerinden 15 Temmuz’la birlikte ortaya çıkan krizi fırsata çeviren hesabın tercih edildiği ve tutumların bu çerçevede yönlendirilmek istendiği söylenebilir.

Nihayetinde; 15 Temmuz’un “Yeni Türkiye’nin yeni toplum sözleşmesi” olarak değerlendirilmesi, lider ve halk arasında kurulan meta iktidar kavrayışı, muhafazakazâr-milliyetçi ortak değerler, demokrasi ve güvenlik söylemleri üzerinden bilgi-iktidar ilişkileri çerçevesinde bir davranış biçimi olarak sorunsallaştırılan vatandaşlık aracılığıyla güvenlik-kimlik-sadakat kompleksi çerçevesinde “Yeni Türkiye’nin yeni normal” özne deneyim olarak kurulmaktadır. Bireyler, kendileriyle kurdukları ilişkide -etik- özne deneyimi kabullenerek davranışlarını sınırlamakta ya da yeniden biçimlendirmektedir. Böylelikle bireylerin tutumlarının yönlendirilmesi, diğer bir deyişle, mümkün eylemler alanının düzenlenmesi imkânı doğmaktadır.

Cumhuriyet Gazetesi

Vatandaşlığın nasıl sorunsallaştırıldığını yani bir düşünce nesnesi olarak nasıl kurulduğunu ve böylelikle özne deneyimin nasıl kurulduğunu anlamak için Cumhuriyet Gazetesi de analiz edilirken 15 Temmuz stratejik işlevi olan bir dispositif olarak ele alınmış olup 15 Temmuz, lider, millet, demokrasi, güvenlik söylemleri arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Sorunsallaştırılan vatandaşlık üzerinden kurulan özne deneyim olarak “Yeni Türkiye’nin yeni normal”ne ve “Yeni Türkiye’nin yeni toplum sözleşmesi”ne karşı, Foucault’un “direniş” olarak adlandırdığı tutumun sergilendiği ve özne deneyim olarak “karşı-normal”in kurulduğu görülmektedir. Bu bağlamda, sorunsallaştırmanın -dolayısıyla nesneleştirilmenin- gerçekleştiği üç ana eksen olan bilgi, iktidar ve etik eksenleri ortaya konulmaya ve böylelikle bireylerin deneyimlerin öznesi haline nasıl getirildikleri, diğer bir deyişle, nasıl özneleştirildikleri anlaşılmasına çalışılmıştır.

15 Temmuz, bir darbe girişimi olarak ele alınmakla birlikte din-siyaset ilişkileri düzleminde değerlendirilmektedir. Darbe girişimine giden süreç 1970’li yıllardan başlatılmakta; muhtıralar, darbeler ve sağ iktidarlar arasındaki konjonktürel ilişkiler bağlamında ele alınmaktadır. 1970’li yıllardan bugüne cemaatin FETÖ olmasına giden süreçte, lider-parti-cemaat iş birliğinin en fazla sorumluluğa sahip olduğuna dair bir bilgi ve

söylem üretimi görülmektedir. Darbe girişimi, parti-cemaat arasındaki “İslam içi iktidar çatışması”na bağlanmaktadır.

Ayrıca, darbe girişimi, statükonun eleştirildiği durumlar karşısında darbe girişiminin statükoya sağladığı yarar -meşruiyet- üzerinden değerlendirilmektedir. Dolayısıyla 15 Temmuz’un bir “ortak değer” olmaktan ziyade bir hesaplaşma zemini olarak ele alındığını ve bu sebeple de 15 Temmuz’un “Yeni Türkiye’nin yeni toplum sözleşmesi” olarak görülmediğini söylemek mümkündür.

15 Temmuz’un yeni bir toplum sözleşmesi minvalinde ele alınmaması, liderin ve milletin bilginin hem nesnesi hem de öznesi olarak ele alınmasının çıkış noktasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla burada da, liderin ve milletin bilginin hem nesnesi hem de öznesi olarak nasıl ele alındığına, üzerlerinden ne tür bilgi alanları oluştuğuna ve bu oluşuma dair söylemsel pratikler ile hakikat oyunlarının neler olduğuna bakılmıştır.

15 Temmuz Darbe Girişimi’nde sorumluluk atfedilen parti-cemaat iş birliğinin arka planına küresel kapitalizmin güvenlik arayışı konumlandırılmaktadır. Foucault’nun belirttiği gibi, güvenlik düzeneklerinin müdahalede bulunabilmesi için ihtiyaç duyduğu dolaşım özgürlüğü ancak şeylerin dolaşımının mümkün olabileceği bir ortamda sağlanır. Küresel kapitalizm ve Türkiye arasında kurulan bağıntılar da güvenlik-özgürlük-müdahale ekseninde değerlendirilebilir. Ancak alıntılarda, kapitalizm ve özneleştirme süreçlerine dair herhangi bir değerlendirme görülmemekte; hem lidere hem de partisine, cemaat ile kurulan ilişkiler ve paylaşılan ortak değerler üzerinden siyasal sorumluluk atfedildiği görülmektedir. Lider, mazlum-mağdur-kahraman olarak değil; aksine cemaati FETÖ yapan süreçte sorumluluk sahibi olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle de cemaati FETÖ yapan süreçte statükonun sorumluluğunun minimize edilmesine ve ortaklaştırılmasına karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla; iktidarın egemen üzerinden ele alındığını, iktidarın yukarıdan aşağıya merkezi, kapsayıcı, her seviyede aynı şekilde işleyen bir kavrayışla ele alındığını söylemek mümkündür.

Darbe girişimine karşı çıkan konumda ele alınmakla birlikte, halk da mazlum-mağdur-kahraman olarak değerlendirilmemektedir. Darbe girişiminin önlenmesinde Türk Silahlı Kuvvetleri’nin rolüne vurgu yapılmaktadır. Dahası; Fethullah Gülen kitapları, Zaman Gazetesi, Türkçe Olimpiyatları, idam talepleri gibi durumlar üzerinden meydana inenlere karşı şüphe duyulmaktadır.

Lider ve halk arasında kurulan ilişkinin, liderin ve halkın karşılıklı olarak birbirlerine sahip çıkması üzerinden değil; liderin halkı yönlendirmesi üzerinden ele alındığı görülmektedir. Bu bağlamda meydanlara inenler; “işte ordu, işte komutan” sloganlarıyla kendilerine ordu, karizmatik lideri komutan olarak gören ve nerelere savrulacağı belirsiz olan kitleler olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla meydanlara inenlerin, itaat eden özne-uyruk- olarak değerlendirildiği ve özne-iktidar ilişkilerinin egemen-uyruk ilişkisi bağlamında ele alındığı söylenebilir.

Bu bağlamda, lider ile halk arasında demokrasi üzerinden kurulan ilişki de negatif olarak ele alınmaktadır. 15 Temmuz Darbe Girişimi’ne karşı oluşan tavrın demokrasi olarak nitelenmesinin, halkın meydanlara inmesi, kendi seçtikleri lidere sahip çıkması ve muhafazakâr-milliyetçi ortak değerler çerçevesinde ele alınmasına karşı-tutum sergilendiği ve durumun “demokratlarsız demokrasi” olarak değerlendirildiği görülmektedir. Statüko tarafından ötekileştirildiği belirtilen kesimlerin, darbeyi statükodan bir kurtuluş yolu olarak tercih etmemiş olmaları nedeniyle sergiledikleri tutum “gerçek demokrasi” olarak nitelendirilmektedir.

Lider-halk-demokrasi ilişkisinde, seçim ve çoğunluk üzerinden kurulan ve muhafazakâr-milliyetçi ortak değerlerden oluşan söylemler karşısında seküler ortak değerlerden oluşan söylemler geliştirildiği ve demokrasinin çerçevesinin genişletilmeye çalışıldığı görülmektedir. CHP tarafından 24 Temmuz 2016’da Taksim’de ve 4 Ağustos 2016’da Gündoğdu’da düzenlenen Cumhuriyet ve Demokrasi Mitingleri, CHP’nin demokrasi için demokratik olarak direndiği, içinde bulunulan demokrasi krizinden çıkış yolunu gösterdiği ve seküler yaşam birikimini yansıtan “gök kuşağı gibi” mitingler olarak ele alınmaktadır. Bu mitingler, demokratik değerlerin çiğnenmesi ve liderin kütleleşmesi üzerinden 7 Ağustos 2016’da Yenikapı’da düzenlenen Demokrasi ve Şehitler Mitingi’ne karşı konumlandırılmaktadır.

Çizilen demokrasi çerçevesinden ve seküler bakış açısından hareketle statükonun karşısında konumlanan kesimlerin, “yeni normal”e karşı kendi “normal”lerini oluşturduğu bilgi ve söylem üretimini görmek mümkündür. CHP tarafından 24 Temmuz 2016’da Taksim’de ve 4 Ağustos 2016’da Gündoğdu’da düzenlenen Cumhuriyet ve Demokrasi Mitingleri ise, bu bağlamda, normatif iktidar etkilerini yansıtan söylemsel olmayan pratikler olarak ele alınabilir.

Darbe girişiminde medyanın rolü; statüko-medya-özgürlük ilişkisi çerçevesinde ele alınmakta, darbe girişiminin önlenmesinde statükonun üzerinde baskı uyguladığı medyanın rolüne atıf yapılmakta ve böylelikle medya özgürlüğünün önemi vurgulanmaktadır. 15 Temmuz Darbe Girişimi'nin bir hesaplaşma zemini olarak ele alınmasını burada da görmek mümkündür.

Güvenlik söylemlerinin, genel olarak, OHAL yetkileri üzerine kurulduğu görülmektedir. Güvenlik söylemlerinin kaynağında; darbe temizliği ve yeniden yapılanmanın sınırlı bir grup tarafından OHAL Kararnameleri ile gerçekleştirilmesi, bu süreçte parlamentonun geri plana itilmesi, darbenin püskürtülmesinin tek bir kişiye-partiye indirgenmesi ve liderin otoriterleşme eğilimi olduğu görülmektedir. Çünkü, statüko karşısında konumlandırılan kesimlerin ötekileştirilebileceğine, düşmanlaştırılabileceğine yönelik bir tehdit ve dolayısıyla güvensizlik ortamı mevcuttur. Bu nedenle de statüko tarafından oluşturulan güvenlik söylemlerinin ve mekanizmalarının esnek ve belirsiz olmasına yönelik bir karşı-tutum sergilendiği ve bu esnek ve belirsizliğin sınırlandırılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Egemenin, Schmitt'in deyişiyle, olağanüstü hale karar veren olarak ele alındığı ve bu nedenle de egemeni hedefe alan ve onun hukuk ile sınırlanabileceğine ilişkin söylemler görülmektedir. İktidar; yasa, yasaklama, sansür, kısıtlama gibi unsurları içeren bir baskı ve haklar perspektifinden kavranmaktadır. Dolayısıyla siyasi meselelerin; egemen iktidar, meşruiyet ve yasallık çerçevesinde ele alındığını; bu nedenle de hukuksal ve olumsuz merkezi iktidar anlayışının hâkim olduğunu ve iktidarın pozitif yani üretken boyutuyla ele alınmadığını söylemek mümkündür.

Tüm bunlardan hareketle, lider ve halk arasındaki ilişkinin yasa ve yasak döngüsü çerçevesinde ele alındığı ve iktidarın; yasa-yasaklar, baskı-özgürlük, egemen-egemenlik gibi kavramlar çerçevesinde değerlendirildiği söylenebilir. Bu ilişki bizi Foucault'nun hukuksal-söylemsel iktidar modeline götürmektedir. İktidar; yukarıdan aşağıya kapsayıcı, her yerde tek tip baskının olduğu, yasa, yasaklar gibi pratiklerle negatif bir bağlamda ele alınmaktadır. Foucault'nun belirttiği gibi, monarşik iktidarın; hukuki olmayanla, keyfilikle, kötüye kullanma ile ilişkilendirerek algılanması ve monarşik iktidarın bu özelliklerinin hukuk ile dizginlendiği ve onun yerini hukuk devletinin aldığı görüşü; hem hukukun iktidarın gerçek biçimi olduğu hem de iktidarın hukuk biçiminde kullanılması gerektiği ilkesinin sorgulanmamasına neden olmuştur. Benzer şekilde, burada da iktidarın sınırlandırılmasının

hukuk çerçevesinde ele alındığı ve böylelikle hukukun iktidarın gerçek biçimi olduğu ve iktidarın hukuk biçiminde kullanılması gerektiği şeklinde bir kavrayış görülmektedir.

Diğer taraftan Foucault'ya göre iktidar ilişkilerinin değişen, verili olmayan, tersine dönebilen yapısını ve iktidar ilişkilerinin başkalarının davranışları üzerinde eylemde bulunmak, diğer bir deyişle, tutumların yönlendirilmesi olduğunu hatırladığımızda statükoya karşı konumlanan kesimlerin söylemlerinden hareketle “olayları dönüştürme imkânı”nın var olduğunu söyleyebiliriz. Bu kesimlerin, kendilerine dayatılan kimliklere karşı “direniş” göstererek “yeni normal”i reddettikleri görülmektedir.

Nihayetinde; 15 Temmuz'un “Yeni Türkiye'nin yeni toplum sözleşmesi” olarak değerlendirilmemesi, lider ve halk arasında kurulan meta iktidar kavrayışı, seküler demokrasi söylemleri ve liderin otoriterleşmesi kaygısıyla oluşan güvenlik söylemleri üzerinden bilgi-iktidar ilişkileri çerçevesinde bir davranış biçimi olarak sorunsallaştırılan vatandaşlık aracılığıyla öznel deneyim olarak “karşı-normal” kurulmaktadır. Böylece, öznel deneyim olarak kurulan “Yeni Türkiye'nin yeni normal”i reddedilmektedir. Öznel deneyim olarak kurulan “karşı-normal”in, yine hukuksal-söylemsel iktidar modeli üzerinden üretilmekte olduğu görülmektedir. Bireyler, kendileriyle kurdukları ilişkide -etik- öznel deneyimi kabullenerek davranışlarını sınırlamakta ya da yeniden biçimlendirmektedir. Böylelikle bireylerin tutumlarının yönlendirilmesi, diğer bir deyişle, mümkün eylemler alanının düzenlenmesi imkânı doğmaktadır.

Sonuç

Hem Cumhuriyet Gazetesi'nde hem de Yeni Şafak Gazetesi'nde, 15 Temmuz'da yaşanan olay, bir darbe girişimi olarak değerlendirilmekte ve yoğun olarak “Kim” temasıyla ele alınmaktadır. Lider, halk ve FETÖ, her iki gazetede ortak özneler olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki gazetede, ortak özneler bunlar olmakla beraber öznelerin konumlandırılışı farklılaşmaktadır. Her ne kadar öznelerin konumlandırılışı farklı da olsa, özne-iktidar ilişkileri hukuksal-söylemsel iktidar bağlamında ele alınmakta ve bu çerçevede değerlendirilmektedir.

15 Temmuz Darbe Girişimi sonrasındaki güvenlik söylemlerinin sonucu olarak oluşan güvensizlik ortamının beraberinde sadakat ve itaat beklentilerini arttırmasını ve meta iktidar kavrayışını Foucault'da öznenin ikili anlamı bağlamında düşündüğümüzde; bireylerin bir yandan güvenlik-kimlik-sadakat kompleksi çerçevesinde tanımlanan statüko-vatandaş ilişkilerinde denetim ve bağımlılık aracılığıyla başkasına tabi olan özne -uyruk-

olarak; diğer taraftan “milli irade” vurgusuyla vicdan ya da özbilgi aracılığıyla kendi kimliğine bağlanmış olan özneler -hukuki özneler- olarak inşa edildikleri görülmektedir.

Foucault'nun belirttiği gibi, dispoitifler, söylemsel ve söylemsel olmayan pratikler yoluyla deneyimler kurar, bireyleri kurduğu bu deneyimlerin öznesi olarak tanıtır ve onlara kendileri hakkında hakikatler dayatır. İktidar, böylelikle, şiddet kullanmaya gerek olmaksızın bedeni kuşatır ve onu itaatkâr ve uysal kılar. 15 Temmuz dispoitifıyla, bir davranış biçimi olarak “vatandaşlık”ın sorunsallaştırılarak, disiplin ve güvenlik mekanizmalarından alınan destekle hukuksal-söylemsel bir kavrayış çerçevesinde bilgi, söylem ve hakikat üretildiğini, “vatandaşlık”ı yönetmek üzere iktidar etkilerinin kurulduğunu ve bireylerin bu bilgi ve iktidar etkileri üzerinden kendi kendileriyle kurdukları ilişki -etik- sonucu, öznel deneyimin belirlediği sınırları kabul ederek özneleştiklerini söylemek mümkündür. Nihayetinde, bilgi, iktidar ve etik eksenler bağlamında “Yeni Türkiye'nin yeni normal”inin ve “karşı-normal”inin öznel deneyim olarak kurulduğu ve böylelikle tutumların yönlendirildiği, diğer bir deyişle, mümkün eylemler alanının düzenlendiği söylenebilir. Burada, dispoitifin güç ilişkilerini geliştirmek, onlardan yararlanmak, gelişimini engellemek yani güç ilişkilerini manipüle etmek şeklindeki stratejik niteliğini görmek mümkündür.

Böylelikle, günümüz Türkiye'si'nde, birinin diğerlerini ortadan kaldırmadığını akılda tutarak, Foucault'nun üç iktidar kavramsallaştırmasından biri olan hukuksal-söylemsel iktidarın daha baskın olduğunu ve disiplin ve güvenlik mekanizmalarının taktik ve stratejilerini de kullanarak işlediği görülmektedir. Dolayısıyla, yönetimsellik krizi olarak değerlendirilebilir olan darbe girişimi sonrası, hükmeden hukuksal-söylemsel iktidar modelin; buyuran disiplinci modelin ve yöneten güvenlik mekanizmalarının taktik ve stratejilerini kullanarak bir yönetme pratiğine dönüştüğünü söylemek mümkündür.

Özellikle, olayların aslında ne olduğuna ilişkin bilginin dolaşımının tesis edilmediği, gizlendiği, sansürlendiği, devlet sırrı sayıldığı durumlarda bilginin, söylemin ve hakikatin bilgi-iktidar ilişkileri bağlamında hukuksal-söylemsel iktidar modeliyle üretilmesi; bilinebilecek olan şeylerin sınırlarını belirlemeye imkân vermekte, hem onun üzerinden üretilen söylemlerin sürekliliğini sağlamakta hem de söylemlerinin karşısında bulunan söylemleri daha en baştan bastırılmasına olanak vermektedir. Bu nedenle, hukuksal-söylemsel iktidar modelinin, bir iktidar stratejisi olarak işlediğini söylemek mümkündür. Böylelikle, özellikle yönetimsellik krizi olarak değerlendirilebilecek dönemlerde hukuksal-

söylemsel iktidar modelinin kullanımı, olayların mistifiye edilmesini ve böylelikle manipülasyonu sağlamaktadır.

Bu duruma, enflasyon ve faiz tartışmaları güncel bir örnek olarak verilebilir. Yüksek enflasyon nedeniyle artan temel gıda fiyatları eleştirildiğinde devletin bekâsı, ulusal güvenlik ve faiz lobisi söylemleri üzerinden eleştirilere cevap verilebilmektedir:

Geçen seçimde soğana, patatese ümit bağlamışlardı, şimdi domatese, bibere sarılmış durumdalar. Şimdi bunları konuşarak oy toplayacaklarını zannediyorlar (...) Cerablus'ta, El Bab'da, Afrin'de, İdlib'de, bütün buralarda benim Mehmedim, Mehmetçik'im tanklarıyla, toplarıyla, silahlarıyla bu teröristleri yok etti mi? DEAŞ'ı, PKK'yı yok etti mi? Ben buradan şimdi o patatesçilere, domatesçilere, patlıcancılara, bibercilere sesleniyorum, o bir tane merminin bedelinin ne olduğunu biliyor musun sen? Bunlar nereden geldi, bunu düşünüyor musun sen? Gabar'a, Cudi'ye, Tendürek Dağları'na helikopterlerimiz, F-16'larımız uçarken yapılan yatırımların ne olduğunu hesapladın mı sen? Bay Kemal, bunları konuşmaktan vazgeç. Sen 18 Mart 1915 Çanakkale ruhunu bilir misin? O Çanakkale ruhunda, oradaki bizim Mehmetlerimizin bir tas çorbayı nasıl bölüştüklerini bilir misin? Ama bu anlamaz. İşte biz inşallah sizlerle beraber 31 Mart'ta bunlara bir de bunun dersini vereceğiz. Biz gerekirse aç kalırız, açlığımızı bildirmeyiz.⁹

Enflasyonla faiz arasındaki ilişki sebep netice ilişkisidir. Sebep faizdir, netice enflasyondur (...) Faiz yükseldikçe enflasyon yükselecektir; asla düşmeyecektir (...) Belki önümüzdeki hafta Sayın Başbakan, ilgili bakanlar, bazı devlet bankaları bir araya gelmek suretiyle bu konuyu müzakere edip çok kararlı adım atıp bu faiz lobisinin de bu faizlerin de üzerine gitmekte kararlıyız (...) Faiz lobisinin üzerine gidilmezse ne olur? Birincisi, enflasyon aşağıya çekilemez, ikincisi yatırımlar artmaz, üçüncü olarak da istihdam artmaz. Ama biz bunu halledersek, enflasyon düşecektir, yatırım artacaktır, istihdam artacaktır.¹⁰

Görüleceği üzere ülkenin güvenliği ve bekâsından, seçimler üzerinden liderin güvenliğine ve bekâsına doğru bir geçiş görülmektedir. Dolayısıyla, millet ve devlet arasında; tarihsel referanslarla, silahlı kuvvetlerle, terör örgütleriyle mücadeleyle bu şekilde kurulan ilişki ve “düşman” olarak belirlenen “öteki” aracılığıyla ulusal kimlik, ulusal güvenlik ve ulusal çıkarlar üzerinden güvenlik söylemleri üretilmekte olduğu görülmektedir. Bu şekilde üretilen güvenlik söylemleri üzerinden statüko karşıtı söylemlerin bertaraf edilmeye ve bireylerin tutumlarının yönlendirilmeye çalışıldığı söylenebilir. Faizlerin indirilmesi-indirilmemesi tartışmaları sonrası Merkez Bankası Başkanı Murat Çetinkaya'nın görevden alınması, disiplinci iktidar bağlamında değerlendirilebilir.

⁹ <https://tr.sputniknews.com/haberler/201902091037575207-erdogan-aydin-konusuyor/> (E.T: 09.11.2019).

¹⁰ <https://businessht.bloomberght.com/piyasalar/haber/1717269-erdogan-faiz-lobisinin-de-faizlerin-de-uzerine-gidecegiz> (E.T: 09.11.2019).

15 Temmuz Darbe Girişimi, iktidarın; merkezi, yukarıdan aşağıya, sözleşme gibi yasal bir işlem aracılığıyla değiş-tokuş edilebilen, yasa ve yasaklarla negatif bir şekilde işlemediğini gösteren bir olaydır. Dolayısıyla, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakan iken söylemiş olduğu “[z]ekatını veriyor, tertemiz iyi niyetle veriyor, burada ‘hizmet var’ diyor. Ne hizmeti, geçin. Aldatıyoruz, aldatıldık, ben dahi aldatıldım”¹¹ sözlerine, “ne istedilerse verdiniz, ne aldatılması” retoğıyle lider odağında körü körüne saldırmaktan ziyade durumu iktidar ilişkileri bağlamında değerlendirmek gerekir. Çünkü, Foucault'nun deyişiyse, Leviathan artık basit bir hukuki-siyasi bir metafor değil; biyolojik bir gerçeklik olarak tıbbın müdahale ettiği bir alandır. Dolayısıyla içinde olduğumuz toplum artık bir hukuk toplumu değildir; bireylerin bedenlerinin yararlı, verimli ve itaatkâr kılındığı, hukukun tıp tarafından kuşatıldığı, yasanın norma üstün geldiği, disiplinci ve düzenleyici pratiklerin hâkim olduğu normalleşme toplumdur söz konusu olan. İktidar artık toplumsal bedenin üzerinde değil tersine toplumun içerisinde uygulanmaktadır ve işlemektedir.

Özneyi ve iktidarı; ussal ve evrensel bir şekilde *-a priori-* kavrayan hukuksal-söylemsel iktidar modeli, modern öncesi dönem iktidarını açıklamak için elverişli olsa da sanayileşmenin ve kapitalizmin gelişimine paralel olarak ortaya çıkan modern dönem iktidar ilişkilerini ve öznel deneyimlerin kurulma süreçlerini açıklamaktan uzaktır. Sanayileşmenin ve kapitalizmin gelişimi; hem insan bedeninin ekonomik ihtiyaçlara cevap verebilecek şekilde denetlenmesini, disipline edilmesini, yeteneklerinin artırılmasını, itaatkâr ve verimli olmasını hem de nüfusun bu gelişim doğrultusunda düzenlenmesini gerektirmektedir. Çünkü bu gelişim; üretim, bireylerin bedenlerinden sağlanan emek gücü ve nüfus arasında kurulacak pozitif bir ilişkiyi zorunlu kılmaktadır.

Foucault, ortaya çıkan yeni iktidar teknolojilerini ve öznel deneyimlerin kurulma süreçlerini açıklayabilmek için biyo-iktidar kavramını kullanır ve özneyi verili değil kurulu olarak ele alır. Biyo-iktidar, yukarıdan aşağıya merkezi bir yapı sergilememesiyle, meta olmamasıyla, salt yasa ve yasaklarla negatif olmamasıyla, pozitif yani üretken olmasıyla geleneksel iktidar anlayışının tam zıddı bir yödedir.

Hukuk terimleriyle günümüz iktidar ilişkilerini anlamak mümkün olmadığından ona karşı hukuksal söylemle tanımlanan mücadele; mücadelenin de yine devlete ve bireye ilişkin haklar ve yükümlülükler, egemenlik, meşruluk, yasa, yasaklar, devletin sınırlandırılması ve bireylerin özgürlüklerinin artırılması üzerinden konuşulmasına ve böylece bireylerin iktidara

¹¹ <https://www.aa.com.tr/politika/ben-dahi-aldatildim/178743> (ET: 10.11.2019).

karşı korunduğu yönünde bir yanılısamaya sebep olmaktadır. Oysa bu yaklaşım, bilgi ve iktidar etkilerince; bilgilerin, söylemlerin, hakikatlerin nasıl oluşturulduğunu ve böylece bireyleri özneleştirilen öznel deneyimlerin nasıl kurulduğunu, öznel deneyimler sonucu bireylere dayatılan kimlikleri ve bireylerin bu kimliklerle olan bilinç ilişkilerini açıklayamamaktadır.

Haliyle, bu kavrayışla iktidara ilişkin yapılacak bir çözümleme, iktidar fenomenini nesneleştirerek ele alan bir teoriye dayandığından; yapılan değerlendirmeler, bulunan çözümler ve yürütülen mücadeleler iktidarın aslında ne olduğu anlaşılamadığından beyhude çabalar olarak kalacaktır. Çünkü böyle bir bakış açısı, değişen iktidar mekanizmalarını görmemizi engellemekte, öznel deneyimlerin kurulma süreçlerini açıklayamamakta ve iktidarın kendisinin oluşturduğu tahakküme dair bir giz oluşturmaktadır. Dolayısıyla böyle bir iktidara karşı; kendisini hukuksal söylemle var eden ve sınırları da yine bu hukuksal söylemle çizilen bir iktidar anlayışı ile mücadele edilemez.

Merkezi, yukarıdan aşağıya işleyen, kapsayıcı tek bir iktidardan değil iktidarlardan konuşmak, dolayısıyla toplumun da farklı iktidarlardan oluşan bir takım ada olduğunu görmek, iktidarı salt negatif bir olgu olarak değil pozitif mekanizmalarıyla analiz etmek, merkezi bir beden ve ruh meselesine takılmadan insan bilimleriyle oluşturulan bilgi, söylem ve iktidar ilişkileri içinde öznenin kurulumunu ve bedenlerinin nasıl verimli ve itaatkâr kıldığını, düzenleyici iktidarın nüfus üzerinde nasıl işlediğini anlamak için bu iktidar anlayışından kurtulmak gerekir. Çünkü hükümlerlik modeli, biyo-iktidar mekanizmalarını kavramaktan uzaktır. Artık, sınırları belirli bir toprak parçası üzerinde kendi hallerinde barış içinde yaşayan ve üzerlerinde yukarıdan aşağıya güç uygulanan kişiler değil; dışlanan, kapatılan, sürekli gözetlenen ve normalleştirilen bireyler ve biyolojik özellikleri ile sürekli bir tehlike durumu içinde ele alınan nüfus söz konusudur.

Hukuksal-söylem iktidarın günümüzde hâlâ devam eden tezahürünü ülkemizde gerek statüko gerekse de statüko karşısında konumlanan kesimlerce oluşturulan “15 Temmuz” söylemlerine bakarak görmek mümkündür. Hukuksal-söylem iktidar kavrayışıyla üretilen bilgi, söylem ve hakikatler, krizler karşısında krizleri çözecek yönetim stratejileri geliştirilmesini de engellemektedir. Yapılması gerekense hukuksal-söylemsel iktidar modeliyle yapılan bu çözümlmeleri terk etmek ve bunu yapmak için de iktidarı; devlet aygıtlarıyla veya ideolojilerle değil; hukuk ve devlet kurumları ile oluşturulan çerçevenin ötesinde analiz etmektir. Çünkü, özneleştirme süreçlerini anlamaya imkân veren iktidar

ilişkileri analizi, devletin sınırlarını aşan bir kavrayıştır. Bununla beraber özgürlük ve direnişi de yasalardan ve itaatten geriye kalan olarak değil; iktidarın değişebilen yapısı içinde olayları dönüştürme imkânı çerçevesinde ele almak gerekir. Çünkü, evrensel olarak karşımıza çıkan fenomenlerin -delilik gibi- tarihsel olarak kurulduklarını ve getirdikleri sınırlamaların aşılamaz olmadığını anlamak bu şekilde bir kavrayışla mümkün olabilir.

Son söz olarak, çalışmanın önemli bir eksikliğinin dile getirilmesi gerekir. Çalışma her ne kadar söylemlere odaklanmış olsa da, tarihsel bir perspektif içermemesi nedeniyle, söylemsel oluşumları mümkün kılan koşulları ortaya çıkarmamaktadır. Dolayısıyla çalışma, 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrasında söylenenlerin, Foucault'nun kavramsal ve teorik perspektifiyle analiz edilmesiyle sınırlı kalmıştır. Söylemsel oluşumları mümkün kılan koşulların ve söylemsel olmayan pratiklerin; evrensel-özcü bir ontolojiyi reddeden, olguları süreksizlikleri ve tekillikleriyle ele alan bir tarihselcilik perspektifiyle iktidar ilişkileri analizi temelinde ele alınması ve böylelikle de özneleşme süreçlerinin anlaşılmasına çalışılması çok daha yararlı olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Ansell-Pearson, Keith (1998). *Kusursuz Nihilist*. (Çev. Cem Soydemir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Aktay, Yasin (18 Temmuz 2016). *İşte Türkiye*. Yeni Şafak Gazetesi.
- Aktay, Yasin (23 Temmuz 2016). *Senaryo*. Yeni Şafak Gazetesi.
- Aktay, Yasin (25 Temmuz 2016). *Türk sosyalizmi 15 Temmuz'da ne yaptı?*. Yeni Şafak Gazetesi.
- Aktay, Yasin (30 Temmuz 2016). *Darbe teşebbüsünde PKK-FETÖ işbirliği*. Yeni Şafak Gazetesi.
- Aktay, Yasin (1 Ağustos 2016). *Darbeden devrime: 15 Temmuz*. Yeni Şafak Gazetesi.
- Aktay, Yasin (6 Ağustos 2016). *Takiyeciliğe en büyük ceza: Gerçekler dünyasından kopmak*. Yeni Şafak Gazetesi
- Aktay, Yasin (8 Ağustos 2016). *Yeni Türkiye'nin doğuşu*. Yeni Şafak Gazetesi.
- Aktay, Yasin (13 Ağustos 2016). *Hangi insanların hakları, kimin umurunda?*. Yeni Şafak Gazetesi.
- Aktay, Yasin (15 Ağustos 2016). *AK Parti ile 15 yıl*. Yeni Şafak Gazetesi.
- Atay, Tayfun (18 Temmuz 2016). *Darbe Değil, 'dabbe'!*. Cumhuriyet Gazetesi.
- Atay, Tayfun (20 Temmuz 2016). *Demokratlırsız demokrasi?*. Cumhuriyet Gazetesi.
- Atay, Tayfun (22 Temmuz 2016). *Gülen'in kitaplarını kim okuyordu?*. Cumhuriyet Gazetesi.
- Atay, Tayfun (25 Temmuz 2016). *Taksim'de 'anahtar' meydana çıktı*. Cumhuriyet Gazetesi.
- Atay, Tayfun (27 Temmuz 2016). *Kurtlar Vadisi'ne gün doğdu!*. Cumhuriyet Gazetesi.
- Atay, Tayfun (29 Temmuz 2016). *Eski defterler, yeni 'asimetri'ler*. Cumhuriyet Gazetesi.
- Atay, Tayfun (8 Ağustos 2016). *Yenikapı, 'yeni normal'e açıldı!*. Cumhuriyet Gazetesi.
- Atay, Tayfun (10 Ağustos 2016). *FETÖ'yü kazıdıkça AKP çıkıyor*. Cumhuriyet Gazetesi.
- Atay, Tayfun (15 Ağustos 2016). *Gülen 'Deccal'se Mehdi kim?*. Cumhuriyet Gazetesi.

- Bal, Hüseyin (2016). *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Balcı, Ali (2010). Cumhuriyet Türkiye'sinde Devlet Söylemine İlişkin Bir Dönemleştirme: Foucault'cu Bir Yaklaşım. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya.
- Baş, Türker; Akturan, Ulun (2017). *Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bayramoğlu, Ali (16 Temmuz 2016). *Darbelerin tarihe gömüldüğü gece...* Yeni Şafak Gazetesi.
- Bayramoğlu, Ali (17 Temmuz 2016). *Darbe ve barış...* Yeni Şafak Gazetesi.
- Bayramoğlu, Ali (19 Temmuz 2016). *Darbe ve (zihin) temizliği*. Yeni Şafak Gazetesi.
- Bayramoğlu, Ali (20 Temmuz 2016). *Darbe kimin işi?*. Yeni Şafak Gazetesi.
- Bayramoğlu, Ali (21 Temmuz 2016). *Olağanüstü dönem ve iki dev mesele*. Yeni Şafak Gazetesi.
- Bayramoğlu, Ali (22 Temmuz 2016). *Dikkat, keskin viraj*. Yeni Şafak Gazetesi.
- Bayramoğlu, Ali (23 Temmuz 2016). *Demokratik ittifak zamanı...* Yeni Şafak Gazetesi.
- Bayramoğlu, Ali (26 Temmuz 2016). *Bir başlangıcın eşiğinde...* Yeni Şafak Gazetesi.
- Bayramoğlu, Ali (27 Temmuz 2016). *Bilanço*. Yeni Şafak Gazetesi.
- Bayramoğlu, Ali (28 Temmuz 2016). *Üç ödev*. Yeni Şafak Gazetesi.
- Bayramoğlu, Ali (29 Temmuz 2016). *Ordu ve iki reform*. Yeni Şafak Gazetesi.
- Bayramoğlu, Ali (30 Temmuz 2016). *Orduyu yeniden kurmak*. Yeni Şafak Gazetesi.
- Bayramoğlu, Ali (2 Ağustos 2016). *Oryantalizm ve örtülü 27 Mayıs ruhu*. Yeni Şafak Gazetesi.
- Bayramoğlu, Ali (3 Ağustos 2016). *TSK'daki değişiklikleri nasıl okumalı?*. Yeni Şafak Gazetesi.
- Bayramoğlu, Ali (4 Ağustos 2016). *Şemdinli'den bugüne: Sarıkaya'nın itirafları...* Yeni Şafak Gazetesi.

Bayramoğlu, Ali (5 Ağustos 2016). *Ordudaki yeni düzen: Yanlışı, doğrusu...* Yeni Şafak Gazetesi.

Bayramoğlu, Ali (6 Ağustos 2016). *Ordu ve riskler*. Yeni Şafak Gazetesi.

Bayramoğlu, Ali (9 Ağustos 2016). *Görmek ve göstermek*. Yeni Şafak Gazetesi.

Bayramoğlu, Ali (10 Ağustos 2016). *Paradoksu yönetmek*. Yeni Şafak Gazetesi.

Bayramoğlu, Ali (11 Ağustos 2016). *Dışlama, dışlanma...* Yeni Şafak Gazetesi.

Bayramoğlu, Ali (12 Ağustos 2016). *Soru ve sorun*. Yeni Şafak Gazetesi.

Bayramoğlu, Ali (13 Ağustos 2016). *Toplumsal iklim*. Yeni Şafak Gazetesi.

Bayramoğlu, Ali (16 Ağustos 2016). *Sistem inşası*. Yeni Şafak Gazetesi.

Carr, Edward Hallett (2002). *Tarih Nedir?* İstanbul: İletişim Yayınları.

Chomsky, Noam; Foucault, Michel (2006). *The Chomsky-Foucault Debate on Human Nature*, New York: The New Press.

Creswell, John W. (2018). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. (Çev. Ed.: Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir), Ankara: Siyasal Kitapevi.

Çalkıvık, Aslı (2011). Ölümüne Yaşatmak: Güvenlik Sorunu Olarak Yaşam. *Toplum ve Bilim*, 122, 19-36.

Descartes, René (2006). *Discourse on the Method of Correctly Conducting One's Reason and Seeking Truth in the Sciences*. (Çev. Ian Maclean), New York: Oxford University Press Inc.

Foucault, Michel (1976). *La Volonté de Savoir, Histoire de la Sexualité*, Tome 1, Paris: Gallimard.

Foucault, Michel (1980). *Power/knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*. (Ed.: Colin Gordon), (Çev. Colin Gordon, vd.), New York: Pantheon.

Foucault, Michel (1987). *Söylemin Düzeni*. (Çev: Turhan Ilgaz). İstanbul: Hil Yayın.

Foucault, Michel (2008). *The Birth of Biopolitics*. Lectures at the Collège de France

- (Çev. Graham Burchell) New York: Palgrave Macmillan.
- Foucault, Michel (2011). *Felsefe Sahnesi: Seçme Yazılar 5*. (Çev: Işık Ergüden), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, Michel (2012). *İktidarın Gözü: Seçme Yazılar 4*. (Çev: Işık Ergüden), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, Michel (2014a). *Özne ve İktidar: Seçme Yazılar 2*. (Çev: Işık Ergüden ve Osman Akınhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, Michel (2014b). *Sonsuza Giden Dil: Seçme Yazılar 6*. (Çev: Işık Ergüden), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, Michel (2015a). *Biyopolitikanın Doğuşu*. Collège de France Dersleri (1978-1979). (Çev. Alican Tayla), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, Michel (2015b). *Büyük Kapatılma: Seçme Yazılar 3*. (Çev: Işık Ergüden ve Ferda Keskin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, Michel (2016a). *Bilginin Arkeolojisi*. (Çev. Veli Urhan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, Michel (2016b). *Bilme İstenci Üzerine Dersler*. Collège de France Dersleri (1970-1971). (Çev. Kerem Eksen), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, Michel (2016c). *Entelektüelin Siyasi İşlevi: Seçme Yazılar 1*. (Çev: Işık Ergüden, Osman Akınhay ve Ferda Keskin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, Michel (2016d). *Güvenlik, Toprak, Nüfus*. Collège de France Dersleri (1977-1978). (Çev. Ferhat Taylan), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, Michel (2017a). *Cinselliğin Tarihi*. (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, Michel (2017b). *Deliliğin Tarihi*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, Michel (2017c). *Doğruyu Söylemek*. (Çev. Kerem Eksen), İstanbul: Ayrıntı

Yayınları.

Foucault, Michel (2017d). *Kelimeler ve Şeyler*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi.

Foucault, Michel (2017e). *Öznellik ve Hakikat*. Collège de France Dersleri (1980-1981). (Çev. Sibel Yardımcı), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Foucault, Michel (2018). *Toplumunu Savunmak Gerekir*. Collège de France Dersleri (1975-1976). (Çev. Şehsuvar Aktaş), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Foucault, Michel (2019). *Hapishanenin Doğuşu*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi.

Gambetti, Zeynep (2018). "Foucault'dan Agamben'e Olağanüstü Halin Sıradanlığına Dair Bir Yanıt Denemesi", *Cogito*, S:70-71, 21-38, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

Gordon, Colin (1991). *Governmental Rationality: An Introduction*. (Ed.: Graham Burchell, Colin Gordon and Peter Miller), *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*, Chicago: University of Chicago Press.

Gordon, Colin (2006). *The Soul of The Citizen: Max Weber and Michel Foucault on Rationality and Government*. (Ed.: Scott Lash and Sam Whimster), *Max Weber, Rationality and Modernity*, New York: Routledge.

Gölbaşı, Şükran (2015). Güvenlik, Toprak, Nüfus. *Mülkiye Dergisi*, 39 (2), 327-340.

İslamoğlu, Ahmet Hamdi; Alnıaçık, Ümit (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Beta Basın Yayım Dağıtım.

Karasar, Niyazi (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Keskin, Ferda (2016). *Hükümranlıktan Yönetimselliğe Türkiye'de Neoliberalizm*. *Felsefelogos*, 63(4), 71-80

Koloş, Umut (2016). *Foucault, İktidar ve Hukuk: Modern Hukukun Soybilimi*. İstanbul:

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kongar, Emre (17 Temmuz 2016). *Terör, darbe ve Norveçli baba*. Cumhuriyet Gazetesi.

Kongar, Emre (19 Temmuz 2016). *Kışla cami ittifakı*. Cumhuriyet Gazetesi.

Kongar, Emre (21 Temmuz 2016). *Yanlış hesabın bedeli?...* Cumhuriyet Gazetesi.

Kongar, Emre (22 Temmuz 2016). *Bundan sonra?.. (Lozan'ı unutma!)*. Cumhuriyet Gazetesi.

Kongar, Emre (24 Temmuz 2016). *'Maskara' ve 'maskaralık' üzerine (1)*. Cumhuriyet Gazetesi.

Kongar, Emre (26 Temmuz 2016). *'Maskara' ve 'maskaralık' üzerine (2)*. Cumhuriyet Gazetesi.

Kongar, Emre (28 Temmuz 2016). *'Maskara' ve 'maskaralık' üzerine (3)*. Cumhuriyet Gazetesi.

Kongar, Emre (29 Temmuz 2016). *İdam cezası ilkeliktir!.* Cumhuriyet Gazetesi.

Kongar, Emre (31 Temmuz 2016). *CHP'nin 'TAKSİM Manifestosu'*. Cumhuriyet Gazetesi.

Kongar, Emre (2 Ağustos 2016). *Temizlik ve yeniden yapılanma*. Cumhuriyet Gazetesi.

Kongar, Emre (4 Ağustos 2016). *CHP demokrasi için direniyor!.* Cumhuriyet Gazetesi.

Kongar, Emre (5 Ağustos 2016). *Tabanı ibadet, ortası ticaret, tavanı ihanet: Siyasal sorumluluk*. Cumhuriyet Gazetesi.

Kongar, Emre (7 Ağustos 2016). *Demokrasi şöleni*. Cumhuriyet Gazetesi.

Kongar, Emre (9 Ağustos 2016). *CHP rejimin güvencesidir ama...* Cumhuriyet Gazetesi.

Kongar, Emre (10 Ağustos 2016). *FETÖ'nün hukuksal temelleri*. Cumhuriyet Gazetesi.

Kongar, Emre (12 Ağustos 2016). *15 Temmuz'un sorumluluğu*. Cumhuriyet Gazetesi.

Kongar, Emre (14 Ağustos 2016). *İtiraf: Biri, bir gün, mutlak*. Cumhuriyet Gazetesi.

Kongar, Emre (16 Ağustos 2016). *Yargısız demokrasi!.* Cumhuriyet Gazetesi.

Lemke, Thomas (2002). Foucault, Governmentality, and Critique. *Rethinking Marxism*,

14(3), 49-64, <https://doi.org/10.1080/089356902101242288>

- Lemke, Thomas (2007). An indigestible meal? Foucault, governmentality and state theory, *Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory*, 8(2), 43-64, <https://doi.org/10.1080/1600910X.2007.9672946>
- Lemke, Thomas (2010). Foucault's Hypothesis: From The Critique Of the Juridico Discursive Concept Of Power To An Analytics Of Government. *Parrhesia*, 9, 31-43.
- Lemke, Thomas (2015). *Foucault, Yönetimsellik ve Devlet*. (Çev. Utku Özmkas), Ankara: Pharmakon.
- Neocleous, Mark (2014). *Güvenliğin Eleştirisi*, (Çev: Tonguç Ok), Notabene Yayınları, Ankara.
- Oksala, Johanna (2013). Neoliberalism and Biopolitical Governmentality, (Ed.: Jakob Nilsson ve Sven-Olov Wallestein), *Foucault, Biopolitics, and Governmentality*, Huddinge: Södertörn University.
- Oranlı, İmge (2012). "Biyo-politikanın Doğuşu ve Foucaultcu Eleştirisi", *Cogito*, S:70-71, 39-51, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Orwell, George (2008). *Nineteen Eighty-Four*. London: Penguin Books.
- Özmkas, Utku (2018). "Foucault: İktidardan Biyoiktidara", *Cogito*, S:70-71, 52-81, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Özmkas, Utku (2019). *Biyopolitika: İktidar ve Direniş: Foucault, Agamben, Hardt-Negri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Revel, Judith (2002). *Le vocabulaire de Foucault*. Paris: Ellipses.
- Revel, Judith (2012). *Foucault Sözlüğü*. (Çev. Veli Urhan), İstanbul: Say Yayınları.
- Rigel, Nurdoğan; Batuş, Gül; Yücedoğan, Güleda; Çoban, Barış (2005). *Kadife Karanlık: 21. Yüzyıl İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar*. İstanbul: Su Yayınevi.
- Sarup, Madan (2004). *Post-yapısalcılık ve Post modernizm*. (Çev. Abdülbaki Güçlü), Ankara: Bilim ve Sanat.
- Schmitt, Carl (2014). *Siyasal Kavramı*. İstanbul: Metis Yayınları.

- Schmitt, Carl (2005). *Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Scott, James C. (2008). *Devlet Gibi Görmek: İnsanlık Durumunu Geliştirmeye Yönelik Projeler Nasıl Başarısız Oldu*. (Çev. Nil Erdoğan), İstanbul: Versus Kitap.
- Skinner, Quentin (1991). *Çağdaş Temel Kuramlar* (Çev. Ahmet Demirhan), Ankara: Vadi Yayınları.
- Townley, Barbara (1993). Foucault, Power/Knowledge, and Its Relevance for Human Resource Management. *The Academy of Management Review*, 18(3), 518-545.
<https://doi.org/10.2307/258907>
- Urhan, Veli (2000). *Michel Foucault ve Arkeolojik Çözümleme*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Urhan, Veli (2013). *Michel Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi: Arkeoloji, Soykütüğü, Etik*. İstanbul: Say Yayınları.
- Yıldırım, Ali; Şimşek, Hasan (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zizek, Slavoj (2011). *İdeolojinin Yüce Nesnesi* (Çev. Tuncay Brikan), İstanbul: Metis Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/ben-dahi-aldatildim/178743> (Erişim Tarihi: 10.11.2019).
- Bloomberg HT, <https://businessht.bloomberght.com/piyasalar/haber/1717269-erdogan-faiz-lobisinin-de-faizlerin-de-uzerine-gidecegiz> (Erişim Tarihi: 09.11.2019).
- Simon, Marilyn K. (2011). *Assumptions, Limitations and Delimitations*.
<http://dissertationrecipes.com/wp-content/uploads/2011/04/AssumptionslimitationsdelimitationsX.pdf>

(Erişim Tarihi: 18.06.2019).

Simon, Marilyn K.; Goes, Jim (2013). *Assumptions, Limitations and Delimitations*.

<https://ders.es/limitationscopedelimitation1.pdf> (Erişim Tarihi: 18.06.2019).

Sputnik News, <https://tr.sputniknews.com/haberler/201902091037575207-erdogan-aydin-konusuyor/> (Erişim Tarihi: 09.11.2019).

Yeni şafak Gazetesi, <https://www.yenisafak.com/15temmuz/demokrasi-nobetleri-olay-detay> (Erişim Tarihi: 10.11.2019).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Yunus DEMİR
Uyruğu : T.C
Doğum Tarihi ve Yeri : 26/03/1991-Aydın
Telefon : 541 911 18 43
E-mail : yunusdemir.g@gmail.com

Eğitim

<i>Derece</i>	<i>Eğitim Birimi</i>	<i>Mezuniyet Tarihi</i>
Yüksek Lisans	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	2019
Lisans	Hacettepe Üniversitesi	2014
Lise	Aydın Lisesi	2005

İş Deneyimi

<i>Yıl</i>	<i>Yer</i>	<i>Görev</i>
2015-2017	Çanakkale	Memur
2017-	Sakarya	Sosyal Güvenlik Denetmen Yard.

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

DEMİR, Yunus; YÜKSEL, Rahime Fulya (2017). *Kemalist İdeolojide Kadın İmgesi: Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkının Verilmesi Bir Lütuf Mu Yoksa Kazanılmış Bir Hak Mı?* The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences, 3(2), 226-248.